

658032

26

Рік 1903

Р. 1903 кн. II.

Т. LII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

XII Jahrgang.

1903, II B.

B. LII.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під надзором К. Веднарського.

№ 17 (1903) 1903.

: XII.

Р. 1903 кн. II.

Т. LII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

XII Jahrgang.

1903, II B.

B. LII.

Накладом Наукового Товариства імені Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Вийшло 17 (30)/IV 1903.

НБ ПНУС

652032

Прикарпатський університет
ім. Василя Стефаника

НАУКОВА ВІБЛІОТЕКА

ІНВ. № 65.8.03.2

Зміст ЛІІ тому.

1. Прешбурський з'їзд в справі спадщини по Бабенбергах (причинок до історії великого австрійського безкоролівя), написав Богдан Барвінський . с. 1—27
2. До справи хронологічної звязи в Галицько-волинській літописи, кілька заміток до статі Б. Барвінського, написав Михайло Грушевський . . с. 1—5
3. Галицько-руська бібліографія за роки 1772—1800, подав Іван Ем. Левицький с. 1—44
4. Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесности, подав Володимир Гнатюк (кінець, ч. 32—60) с. 38—67
5. Miscellanea: а) Новий варіант легенди про п'яницьке чудо в Корсуні, под. І. Франко; б) З дневника гр.-кат. пароха 1848 - 1850 рр., под. А. Крушельницький; в) Як складають ся легенди, II, под. Ол. Маркевич с. 1—18
6. Наукова хроніка: Нові праці над історією початків Славянства, подав Зенон Кузеля (кінець буде) с. 1—25
7. Бібліографія (рецензії й справоздання, зміст на с. 42) с. 1—43

Inhalt des LII Bandes.

1. Presburger Congress in Sachen der Babenbergischen Erbschaft. Ein Beitrag zur Geschichte des grossen österreichischen Interregnums, von Bohdan Barvinskýj S. 1—27
2. Zur Frage des chronologischen Zusammenhanges in der Chronik von Halyč und Vladimir, einige Bemerkungen zur Abhandlung des B. Barvinskýj, von Michael Hruševskýj S. 1—5

3. Galizisch-Ruthenische Bibliographie vom J. 1772—1800, von Ivan Levyčkyj	S. 1—44
4. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volks- liedes, von Vladimir Hnatiuk (Schluss, Nr. 32—60)	S. 38—67
5. Miscellanea	S. 1—18
6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Zeno Ku- zela (Fortsetzung folgt)	S. 1—25
7. Bibliographie	S. 1—43

Inhalt des LI Bandes. 1. Die Tragödie von Ostroh, eine litterarische Untersuchung von P. Žytečkyj, S. 1—24; 2. Einige Urkunden von Vladislaus von Oppeln, mitgetheilt von M. Hruševskýj, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnyčkyj, J. Levyčkyj, J. Lozynskyj), von Dr. J. Mako vej (Fortsetzung folgt), S. 1—58; 4. Miscellanea, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der ruthenischen Kunst im alten (ethnographischen) Polen, von M. Hruševska, S. 1—18; 6. Bibliographie, S. 1—67; 7. Inhaltsverzeichniss des XI Jahrganges der Mittheilungen der Sevčenko-Gesellschaft (B. XLV—L), S. 1—14.

Inhalt des L Bandes. 1. Zwei Verkaufscontracte aus dem Anfange des XVI Jahr., mitgetheilt von M. Hruševskýj, S. 1—6; 2. Dr. Eustachius Terleckyj, Erinnerungen und Documente, von Dr. I. Franko, S. 1—64; 3. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Fortsetzung folgt), S. 1—37; 4. Miscellanea, S. 1—15; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das J. 1901 (Schluss), S. 1—22; 6. Bibliographie, S. 1—48.

Inhalt des XLIX Bandes. 1. Lucian Kobylcia, eine Episode aus der Geschichte des Huzulenlandes in der ersten Hälfte des XIX Jrh., von Dr. I. Franko, S. 1—40; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheilt von V. Hnatiuk (Schluss), S. 165—272; 3. Miscellanea, S. 1—8; 4. Wissenschaftliche Chronik: Kijever Miniaturen beim Psalter Erzb. Egberts von Trier in Cividale, von M. Hruševskýj, S. 1—11; 5. Bibliographie, S. 1—49.

Inhalt des XLVIII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte des Geschlechtes der Bybelskyj, gesammelt von Jan Prochnicki, röm.-kath. Erzbischof von Lemberg, mitg. von A. Kryžanovskýj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševskýj, S. 1—12; 2. Der Heilige Clemens im Chersonnesus, Beiträge zur Geschichte der altruthenischen Legende, von Dr. I. Franko, S. 45—144; 3. Miscellanea, S. 1—15; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1901 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—25; 5. Bibliographie, S. 1—42.

Inhalt des XLVII Bandes. 1. Der Kosak Plachta, ein ukrainisches Volkslied, gedruckt im J. 1625, von Dr. I. Franko, S. 1—28; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitg. von V. Hnatiuk (Fortsetzung) S. 69—164; 3. Zum Andenken an Alexander Lazarevskyj, von M. Hruševskýj, S. 1—10; 4. Miscellanea S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1901 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—46.

Inhalt voriger Bände siehe letzte Seiten des Bandes.

Прешбурський з'їзд

в справі спадщини по Бабенберґах¹⁾.

(Причинок до історії великого австрійського безкоролів'я).

НАПИСАВ

БОГДАН БАРВІНСЬКИЙ.

З м і с т :

Звістка Галицької літописи під р. 1252. — Інтерпретації сеї звістки : 1. проф. Шараневича; 2. проф. Дашкевича; 3. проф. Грушевського. — Моя критика їх поглядів. — Короткий огляд справи австрійської спадщини від р. 1246—1250. — Звістка II континуації Санкруценського річника під р. 1250. — Моя інтерпретація обох звісток.

Галицько-волинська літопись (третя часть т. зв. Іпатської літописи) подає під р. 6760 (1252) дуже цікаву та при тім дуже неясну звістку про з'їзд галицького князя Данила з угор-

¹⁾ Отся розвідка повстала з малого уступу розвідки про „Участь галицького князя Данила в боротьбі за австрійську спадщину“, читаної в зимовім семестрі 1900 р. на історичних семінарях Впов. проф. Грушевського в руській мові, Впов. проф. дра Фінкля в польській мові. Розширивши та переробивши відповідно сеї уступ, я надрукував його jako особну розвідку в „Руслані“ за р. 1901 (ч. 231—235) та видав окремою відбиткою п. з. „З'їзд галицького князя Данила з угорським королем Белею IV. в Прешбурзі 1250 р. Історично-критична аналіза“. (Львів, 16⁰, ст. 18). Рецензія її появилася в „Кіевской Старині“ т. LXXVI (книжка за січень 1902 р., бібліографія ст. 38—39). Поверховність сеї рецензії виказав я в своїй „Відповіді рецензентови Н. М.“ („Руслан“ за р. 1902, ч. 62—63). В зимовім семестрі 1901/2 р. предположив я свою розвідку в німецькій мові на історичнім семінарі проф. дра Редліха у Відні. Призбравши ще дещо потрібного матеріялу, переробив я свою розвідку зовсім наново і в сім виді відчитав її в зимовім семестрі 1902/3 р. на історичнім семінарі Впов. проф. Грушевського і на засіданю історично-філософ. секції Наукового тов. ім. Шевченка. Вважаю милим обовязком зложити прилюдну подяку Впов. Професорови за цінні уваги, уділені мені, з яких я позволив собі скористати. — *Б. Б.*

ським королем Белею IV в Прешбурзі, в часі великого австрійського безкоролів'я:

„Присла король Угорський к Данилу, прося его на помощь: бѣ бо имѣ рать на бои с Нѣмци; иде ему на помощь и приде къ Пожгу. Пришли бо бяху послѣ Нѣмѣцкыи к нему, бѣ бо царь обдѣржа Ведень, землю Ракушьску и Штирьску: Герцюкъ бо уже убьенъ бысть. Бѣ бо имена посламъ: воевода царевъ и нискунъ Жалошь Пурьскый, рекомый Сольскый, и Гарихъ Поруньскый, и Ота Гаретенникъ Пѣтовьскый“¹⁾

Дальша частина сеї звістки²⁾ не має для нас великої вартости, бо літописець займає ся там лиш описом вражіння, яке зробив на Німців багатий стрій князя Данила та сьвітла збруя його лицарської дружини і з якою радістю прийняв галицького князя Беля IV. Особливу вартість має в сій часті звістки лишень поданне пори року, в якій мала місце стріча Данила з Белею, бо се власне багато нам помогло при розв'язуванню загадки, поставленої галицьким літописцем.

¹⁾ Лѣтопись по Ипатскому списку. Изданіе археограф. комиссiи. С.-Петербургъ 1871, ст. 540. „Пожга“ галицької літописи, се Прешбургі, німецький „Pressburg“, угорський „Pozsony“, латинське „Posonium“. На Прешбургі ішов все Беля IV походами до Австрiї. Fr. Wertner — Die Regierung Bela's des Vierten (Ungarische Revue XIII 1893. ст. 481 (похід Белі в 1252 р.).

„Ведень“ подано в Іпатських кодексах. Се слово вставили в текст літописи її видавці з р. 1871, уважаючи варіант „одинъ“ кодекса Хлебніковсько-Погодівського „ошибочним“. (Лѣт. по Ипат. сп. 1871, ст. 540, нот. †††). Видавці Іпатської літописи з р. 1845 (Полное Собрание Русскихъ Лѣтописей II, ст. 187 і нот. г признали рацію варіантови „одинъ“ код. XII., вставили його в текст і додали увагу, що сей варіант „испорченъ“ в Іпат. код. на „Ведень“. Варіант „одинъ“ не позбавлений всякої вартости. Він значить тут „сам“. Проф. Шараневич переклав його зовсім слушно словом „allein“ (Нур.-Chron. розд. VII, с. III). Сей варіант мавби тут навіть більше значіння, чим „Ведень“, який тут властиво злишний, коли-б не одна трудність що до прийнятя варіанта „одинъ“. Редактор чи властиво переписувач, міг скорше перекрутити „Ведень“ на „одинъ“, чим противно. Чоловікови, що жив десь в Володимирі, чи дальше на півночі, та може й не чув про Відень, ледво чи могло-б прийти на думку, замінити „одинъ“ на „Ведень“. Хоч варіант „одинъ“ цікавий, то однак годі його прийняти без застережень і тому лучше триматись варіанта „Ведень“ Іпатського кодекса, старшого часом від кодекса XII.

²⁾ Лѣтоп. по Ипат. сп. с. 540—541.

Слаба сторона гіпотези пок. Шараневича в тім, що він замало звертав увагу на обставини, які промовляють против її виводів. Се-ж річ загально відома, що Конрад IV вів під той час боротьбу з папою і зі своїм, папою протетованим контркандидатом Вільгельмом з Голандії та так був занятий подіями в Італії (куди в жовтні 1251 р. раз на все удав ся), що не лиш не виступав з ніякими претенсіями до спадщини по Бабенбергах, але навіть не звертав уваги на осиротіле князівство.¹⁾ Про яку небудь війну та переговори сього короля з Белею IV австрійські (розумієть ся й загально-німецькі) та угорські літописи нічого не згадують.²⁾ Що до року 1251, який проф. Шараневич приймив для згаданих подій зауважимо, що Беля IV в сім році не провадив ніяких воен.³⁾

Більшої уваги заслугує гіпотеза професора київського університету Дашкевича, котрий лучить рівно-ж події, які подає галицька літопись (себто війну Белі IV і з'їзду в Прешбурзі) з історією німецького цїсарства, одначе прикладає їх до цїсаря Фридриха II, уважаючи рівночасно послів, присутних в Прешбурзі, послами сьгож цїсаря. Але з огляду на се, що цїсар Фридрих II помер вже 13 грудня 1250 р., муєів проф. Дашкевич яко властивий рік з'їзду покласти не 1252 лиш 1249 р.⁴⁾

Одначе й ся гіпотеза не може удержатись з подібних причин, що й гіпотеза проф. Шараневича. В жерелах ми не знаходимо найменьшої згадки про якусь війну та переговори цїсаря Фридриха II з Белею IV. А що, як се низше викажу, *terminus non ante quem* для з'їзду в Прешбурзі служить тут без сумніву похід Белі IV до Австрії 1250 р. (тоді виступав він

і на сс. 55, 59 і 62. Р. 1250 приймив він на ст. 56—57 для зовсім иншого походу Данила на Угорщину.

¹⁾ Huber — *Geschichte Österreich* I. с. 524; Lorenz — *Deutsche Geschichte* I, с. 79 і Pölitz-Lorenz — *Österreichische Geschichte* (2 Aufl.), Wien 1871, с. 35.

²⁾ Про відносини Белі IV до німецького цїсарства *cfr.* монографію Wertner-a — *Die Regierung Bela's des Vierten* (*Ungarische Revue* XIII. Budapest 1893). Беля просив у Фридриха II і Конрада IV помочи против Татар і в разі коли-б її одержав, обіцяв признати себе ленником німецького цїсарства (с. 364).

³⁾ Ми не нашли в ніяких жерелах згадки про якусь війну Белі IV в 1251 р.

⁴⁾ Княженіє Данила Галицького по русскимъ и иностраннымъ извѣстіямъ. Київъ 1873 (відбитка з „Кіевскихъ Университетскихъ Извѣстій“) с. 98, нот. 4.

у перше оружно з претенсіями до австрійської спадщини¹⁾, тож рік 1249 зовсім тут не надасть ся.

Остатніми часами заняв ся проф. Грушевський в двох знаменитих працях²⁾ наново звісткою галицької літописи, ідучи за гіпотезою проф. Дашкевича. По думці Впов. професора можна для звістки про похід Данила на Угорщину означити досить докладну дату. Речення „бѣ бо царь обьдержа Ведень.“ вказує без сумніву на те, що літописну звістку треба покласти між 1247 і першою половиною 1249 р., бо в тім часі були оба австрійські краї дійсно в руках цісаря Фридриха II; до другої половини 1249 р. не можна прикласти звістки галицької літописи, бо Відень був тоді вже в володінню маркграфу Германа баденського; речення „герцюкъ бо уже убеньъ бысть“ впевняє проф. Грушевського, що війна Белі IV та з'їзд в Прешбурзі мали місце „невдовзі“ по смерті остатнього Бабенберга, герцога Фридриха II Воевничого. Остаточо думає проф. Грушевський, що з огляду на литовські події, які літописець занотував слідом по звістці про прешбурський з'їзд, найправдоподібнішим роком, під який сю звістку годило-б ся покласти, був би рік 1248.³⁾

¹⁾ Huber — Gesch. Öst. I, с. 524; Lorenz — D. Gesch. I, с. 107. З сим таки мусимо числитись по тій причині, що австрійські жерела не подають перед 1250 р. звістки про якийсь похід Белі до Австрії.

²⁾ Історія Укр.-Руси III, с. 165 і 550 (цит. до с. 165); Хронологія с. 34 — 35.

³⁾ Найбільшу трудність для нашої гіпотези про рік прешбурського з'їзду (1250 р.) представляє власне та обставина, що літописець слідом по звістці про сей з'їзд нотує литовські події та лучить їх з попередньою звісткою зворотом „Въ то же лѣто“. Се вказувало-б, що вигнання братаничів Мендовга мало місце таки в сім же році, що й прешбурський з'їзд. Супроти сього, що ми приймаємо для прешбурського з'їзду р. 1250, треба-б і всі литовські події, записані по ньому, класти по черзі, починаючи з 1250 р. Се одначе неможливе з того згляду, що для сих подій маємо *terminus non post quem*: кореспонденцію Мендовга з напою літом 1251 р. по його охрещеню. Охрещення Мендовга кладе проф. Грушевський на початок 1251 р. і по тій причині розмішує решту подій почавши з р. 1248. (Хронологія с. 35). Вигнання братаничів Мендовга сталось по думці проф. Грушевського десь 1248 р. (кінець), а передтим прешбурський з'їзд, на що власне мав би вказувати зворот „въ то же лѣто“. Пригляньмось одначе ближше висказови галицького літописця про його спосіб писання літописи. Під р. 1254 пише літописець: „Хронографу же нужна есть писати все и вся бывшая, овогда же писати в передняя, овогда же воступати в задняя“ (Лѣт. по Ипат. сп. вид. 1871 р. с. 544). Тут, як думаємо, літописець дає до пізнання, що

Але й сей вислід не видаєть ся нам відповідно мотивованим по тій причині, що проф. Грушевський (подібно як Шара-

він не писав всего в хронологічнім порядку, що часом подавав ранійшу подію пізнійше, а пізнійшу скорше, ніж повинен. На се маємо досить доказів і то особливо в уступах, де оповідають ся галицькі події в звязку з подіями в австрійських краях, а що більше, літописець як раз при австрійських подіях виправдуєть ся. Ми перейдемо тут всі ті уступи щоб переконатись, чи нам треба числитись рішучо з тим фактом, що прешбурський з'їзд занотований в літописи перед литовськими подіями та що його лучить з ними зворот „въ то же лѣто“.

Під р. 1252 оповів літописець про убите австрійського герцога яко про річ вже доконану. Тимчасом під 1254 р. вертає до сеї справи та оповідає, якою смертю згинув сей герцог, хоч на початку сего оповідання поставив літописець зворот „Въ то же лѣто времени минувшу“, що властиво належить до оповідання про похід Данила на Шлезк, який став ся по литовських подіях, (cf. Хронологія с. 36). Під р. 1257 оповідає літописець про кінець австрійської справи, себто про облогу Гімберга та поворот Романа на Русь, що властиво повинен був оповісти перед походом Данила на Шлезк при подіях занотованих під р. 1254. Возьмім ще на увагу події, занотовані під р. 1235, а побачимо, що їх порядок не є хронологічний навіть номимо сего, що получені вони подібними зворотами, як „въ то же лѣто“. По оповіданню про відібранне Романовичами Дорогичина „крижевника“, що сталось в марті 1238 р. (Хронологія с. 65), читаємо: „Данилови въ томъ же лѣтѣ пошедшу на Михаїла...“ Сей факт служить повтореннем вже оповіджених висше і належить до 1237 р. (Хрон. с. 26) мимо згаданого звороту злучного. Дальше йде оповідання про напущенне Романовичами Литви на Конрада Мазовецького та їх гостину у угорського короля. Оба сї факти получені з оповіданням про похід на Михаїла зворотами: „По томъ же лѣтѣ“ і „в то время“. Коли отже оповідання про похід на Михаїла перед ними, се лиш повторенне висше оповідженого, то тут не значить нічо в означенню хронології такий зворот, як „по томъ же лѣтѣ“ і т. д., бо, як бачимо, не вказують на хронологічний порядок подій. Дивім ся далі. По оповіданню про гостину Романовичів на Угорщині оповідає літописець про війну австрійського герцога з німецьким цісарем та охоту Романовичів іти першому в поміч. Війна цісаря та герцога припадає на грудень-цвітень 1236—7 р., а Романовичі вибирають ся в поміч з початком 1237 р. (Хрон. с. 65). Перед тим одначе ми маємо вже оповіджені півкійші події з р. 1238; але що на початку оповідання про війну цісаря та герцога стоїть злучний зворот „в то время“, тож виходило-б з сего, що сей факт став ся по сих, що відносять ся властиво до 1238 р. (відібране Дорогичина, напущенне Литви на Конрада, гостини Ром. на Угор.). Тимчасом і тут нас заводять сї злучні звороти, бо показуєть ся, що при тім усім порядку подій не хронологічний.

Перейшовши се навіть досить загально, питаємось, чи мусимо строго триматись сього, що між звісткою про прешбурський з'їзд та вигнаннем Мендовгових братаничів стоїть злучний зворот „Въ то же лѣто“?

невич і Дашкевич) не звертає уваги на обставини, котрі рішучо промовляють против його гіпотези.¹⁾ Тож задачею нашої розвідки буде: перевести докладну аналізу звістки Галицької літописи, вияснити її скільки можливо критично при помочи історично-певних фактів та притім докладно вказати коли вже не безосновність гіпотез наших попередників, то можливість ще иньшої гіпотези.

Перед тим одначе подамо короткий огляд подій в австрійських краях від смерти остатнього Бабенберга аж до часу першого оружного виступлення Белі IV з претенсіями до сих країв

Чи через те мусимо припускати, що прешбурський з'їзд, се подія вчашнійша від сеї другої, або що походить з одного року? Сього по повисшій ми ніяк не можемо сказати. Тут може бути така сама історія, як у висше поданім уступі з р. 1235, де накопичені факти з найрізнійших літ в зовсім нехронологічнім порядку, хоч на хронологічний порядок і вказували-б згадувані злучні звороти. Так отже зворот „въ то же лѣто“ не дає нам повної і гаранції на те, щоб з'їзд прешбурський мусів статись по тій причині перед литовськими подіями.

Низше стараємось вказати, що *terminus non ante quem* для з'їзду в Прешбурзі служить похід Белі IV до Австрії в липні 1250 р. (літописна війна з Німцями). З огляду на се прешбурський з'їзд треба вставити між литовські події. В хронологічній таблиці, уставленій проф. Грушевським для литовських подій від 1248 р. (Хронологія с. 67) покладено утчу братаничів Мендовга на 1248 р. (кінець), похід Романовичів на Ятвягів на 1248 (кінець) або початок 1249. Тут власне між тими подіями розділеними прешбурським з'їздом, може заходити звязь через зворот „въ то же лѣто“ (приклади такої звязи маємо під р. 1235). Приготовання Романовичів до війни з Мендовгом кладе проф. Грушевський на 1249 р., похід на Новгородок 1249/50, похід Товтивила на Литву на 1250 р. З літописних слів „потомъ же“ можна-б вносити, що він став ся таки небавом по поході на Новгородок, отже в першій половині 1250 р. Зістаєть ся вільною друга половина 1250 р. для з'їзду в Прешбурзі. В сім році Данило не бере особисто участи в литовській війні, лиш дає Товтивилу помічні полки. Чи не має воно якої звязи з тим спізненням Данила з помочю для угорського короля? Данило вибираєть ся на Угорщину не якнебудь, а іде „исполчи вся люди своѣ“. Але що часть його полків була, як сказано, з Товтивилом на Литві, тож дуже можливо, що галицький князь, ждучи на їх поворот, спізнивсь опісля з помочю для угорського короля й прийшов вже по всім до Прешбурга, де здаєть ся задержав ся Беля в повороті з походу. Колиб і в тім разі зворот „потомъ же“ завів нас, то й мимо сього можнаб класти прешбурський з'їзд на 2-гу пол. 1250 р., бо в поході Товтивила не було Данила, отже остатній міг був в тім часі вибратись на Угорщину.

1) Обставини, які промовляють проти всіх трех гіпотез се той цілий матеріал, якого ми ужили в своїй розвідці для піддержання нашої гіпотези *contra tamtum*.

в р. 1250, бо на нашу думку лише тоді ціла наша гіпотеза стане добре зрозумілою.

Остатній австрійський герцог з роду Бабенбергів, Фридрих II Воевничий, поляг 15 червня 1246 р. в битві над рікою Литавою. Німецький цісар Фридрих II, уважаючи австрійські краї, себто Австрію та Стирию, осиротілим ленном німецького цісарства, післав туди з весною 1247 р. графа Оттона з Еберштайну, щоб сей завідував ними jako цісарський „*capitaneus et p̄oscurator*“.¹⁾ На другий рік, себто 1248 відкликав його цісар з Австрії та іменував в червні сього року вже аж двох намісників, „*capitanei*“, герцога Оттона з Баварії для Австрії й графа Майнгарда з Гориції для Стирії.²⁾ В другій половині 1249 р. бачимо претендентом до австрійського престоло маркграфа Германа баденського. Він був свояком (сестрінком) цісарського намісника Австрії, герцога Оттона з Баварії, тож сей остатній не робив йому ніяких перепон у заходах коло позискання австрійської княжої корони.³⁾ Оттон баварський постарав ся навіть про се, що Герман баденський оженив ся з братанницею остатнього Бабенберга, Гертрудою, вдовою по маркграфі Моравії, Володиславі, сині чеського короля Вячеслава.⁴⁾ Що більше, Оттон баварський, не зважаючи на се, що був цісарським намісником, укладав з Германом якісь пляни та уложив навіть з ним (близше незнаний) компроміс, обов'язуючись правдоподібно попірати його у висше згаданім замірі.⁵⁾ Маючи так могучого протектора в особі цісарського намісника Австрії, заняв Герман баденський в осени 1249 р. Вінер-Найштадт, Відень та иньші австрійські міста,⁶⁾ але що позискав собі лиш незначне число сторонників, тож австрійські краї не дістались ніколи в його володінне. Крім сього ніхто з кандидатурою Германа не числив ся, уважаючи його узурпатором.⁷⁾ В початках 1250 р.

¹⁾ Huber — *Gesch. Öst.* I, с. 517.

²⁾ Böhmer-Ficker — *Regesta imperii* V, 1, с. 666, ч. 3707; с. 667, ч. 3708; cfr. також с. 682, ч. 3792 і Huber — *Gesch. Öst.* I, с. 520 (і нот. 3).

³⁾ Huber — *Gesch. Öst.* I, с. 520.

⁴⁾ *Ibidem* с. 517 і 519.

⁵⁾ Близше про сей компроміс cfr. Lorenz — *D. Gesch.* I, с. 71—72. Взагалі політика Оттона баварського в Австрії була „неясна“ й „загадкова“, як се підносить Riezler — *Geschichte Baierns* II, с. 89.

⁶⁾ Huber — *Gesch. Öst.* I, с. 523.

⁷⁾ *Continuatio Garstensis ad. a. 1250* (у Pertz-a *Monumenta Germaniae Scriptores* IX, с. 599); Hermannus, *marchgravius de Paden*,

уступив Оттон баварський зі свого становища цісарського намісника Австрії, а на його місце заіменував цісар намісника Сирії графа Майнгарда з Горицці,¹⁾ віддаючи йому одному власть над обома краями. Так отже навіть в 1250 р. бабенберське питання не було ще остаточно на нічию користь розв'язане, а австрійські краї й далі були в фактичній володінню цісаря Фридриха II.²⁾

qui nomen ducis Austrie sibi usurpaverat. Майже у всіх інших австрійських річниках читаємо такі слова: *Hermannus marchio de Paden vult esse dux Austrie, sed non valuit. cfr. напр. Cont. Sancrucensis II. ad a. 1248 (M. G. SS. IX, c. 642).* Ці слова австр. річників треба уважати родом публичної opinii в наших часах. cfr. ще Huber — *Gesch. Ost. I, c. 519 i 520.*

¹⁾ Ще 12 грудня 1249 р. стрічаємо в грамотах Оттона бав. яко цісарського намісника Австрії. *Böhmer-Ficker — Reg. imp. V, 4 (vol. 1) c. 1705, ч. 11.155.* 20 січня 1250 р. є вже ним Майнгард з Горицці. *Ibidem c. 1709, ч. 11.588.*

²⁾ Сей факт підносимо з натиском і над ним троха спинимось. На думку проф. Грушевського звістки Гал. літописи годить ся віднести до 1248 р. або першої половини 1249 р. з огляду на се, що в другій пол. 1249 р. Відень не був вже в володінню німецького цісаря, а в руках Германа бад. Се за слабій аргумент. Више було подано, що се посідання Відня Германом так було ефемеричне, що навіть австрійські річники не числили ся з ним поважно. Герман лиш був зайняв Відень (cfr. його грамоту для Відня з 22/9 (XI. Kl. Octobr.) 1249 р. виставлену „in civitate Wiennensi“ у Lambacher-a — *Österreichisches Interregnum. Wien 1773. Anhang XIV, c. 25*), але не перебував в ньому з страху перед ворожою партією австрійських магнатів. Він жив в укріпленім замку на Каленберзі (cfr. Fischer — *Merkwürdige Schicksale des Stiftes und der Stadt von Kloster-Neuburg, Wien 1875: „Der Sicherheit wegen residirt er, Hermann und Gertrud in Kahlenberg, sie glaubten sich in Wien nicht sicher“.* Цитат у Шараневича *Нур.-Chron. ст. 124, нот. 310*), то в Вінер-Найштаді, то в Кльостер-Найбурзі (Szaraniewicz — *Нур.-Chron. ст. 57 i 58*). Таке посідання Відня рівнялось просто ніякому, тож галицький літописець не числивсь, на нашу думку, з ним, подібно як австрійські річникарі. Що крім австрійських країв подано в однім з кодексів літописи ще спеціально Відень, з сього такого виводу робити не можна. Відень міг літописець причіпити для піднесення риторичности свого оповідання (оно належить в цілости безперечно до найбільш риторичних уступів галицької літописи), а може для якогось умисного зазначення, що в часі з'їзду в Прешбурзі Відень був в руках цісаря, а не в інших. В чіх руках були оба краї, до того належав цілком природно й Відень, хочби там на хвилю його хтось інших зайняв. Що до років, які подає проф. Груш. для звістки гал. літ. скажемо на разі те, що й при критиці гіпотези проф. Дашкевича: про борбу Белі IV за австрійську спадщину перед 1250 р. ми нічого не

Не вважаючи на те, що лише незначне число австрійських панів було по стороні Германа баденського, він успів ще якийсь час удержатись в Австрії. Деякі з його сторонників вдерлись були навіть з початком 1250 р. на угорську територію.¹⁾ На се чекав тільки король Беля IV, який від довшого часу продумував над тим, якби австрійську спадщину загорнути в свої руки. Пімста за провокацію сторонників Германа баденського мала дати оправдане його походу до австрійських країв. В липні 1250 р. впав Беля з величезним військом до Австрії та руйнуючи все по дорозі, загнавсь аж під монастир Маріяцель, який спалив 25 липня.²⁾ Хто знає, чи ціла Австрія не була-б тоді дісталась у руки угорського короля, якби не чеський король Вячеслав, котрому удалось намовити Беля через послів до повороту. Дуже цікаву звістку про се посередництво подає II континуація Санкруценського річника (річник монастиря Святого Хреста). По оповіданню про похід Белі до Австрії 1250 р. читаємо там таке:

„Sed pietas divina que cum irata fuerit novit misereri et parcere, mediante rege Bohemie per internuncios hanc cladem pestiferam interceptit: quod facere iuramento Bela decreverat, ad finem perducere non permisit; unde cum omni suo comitatu est reversus“.³⁾

Ся звістка має для нашої гіпотези незвичайну вартість,⁴⁾ але на жаль, вона так само уривкова й неясна, як звістка Га-

знаємо з жерел австрійських та угорських, а з повагою їх все таки треба числитись. *Terminus non ante quem* є тут похід Белі IV до Австрії 1250 р. (про що низше), тож перед тим роком не міг відбутись з'їзд в Прешбурзі.

¹⁾ Huber — *Gesch. Öst. I*, с. 524; Lorenz — *D. Gesch. I*, с. 107.

²⁾ *Auctarium Mariaecellense ad a. 1250.* (M. G. SS. IX, с. 647): *In die Sti Jacobi combustum et claustrum Celle sancte Marie a Komanis et Ungaris.* Сю дату приймив Huber — *Gesch. Öst. I*, с. 524. Угорські жерела подають про сей похід ледво деякі подробиці. Про те, як також про територію, на якій в Австрії воював Беля *cfr.* згадану монографію Вертнера (*Ungar. Rev. XIII*, с. 369 і далі) і того-ж автора *Negyedik Béla király történeté. Temesvár 1893*, с. 112.

³⁾ *Cont. Sancruc. II. Cod. IV. ad a. 1250.* (M. G. SS. IX, с. 643). Вертнер приймає сю звістку досить недовіркою, але ближше сього не мотивує (*Ung. Rev. с. 370*). Монографія Вертнера відзначаєть ся взагалі ігнорованням літописних звісток та опиравьт ся головню на документів матеріялі.

⁴⁾ Ми перші звернули увагу на сю звістку яко на таку, що може пояснити звістку Галицької літописи про прешбурський з'їзд.

лицької літописи. Се змушує нас рівно-ж до переведення докладної аналізи звістки сего річника.

Передівсім одначе мусимо переконатись, о скільки сей річник заслугує довіря, й чи на його звістку можна покладатись.

Австрійський річник т. зв. „*Continuatio Sanctrucensis secunda*“ се безперечно одно з найважніших і найлучших жерел для історії австрійських країв за часів Фридриха II Воевничого, а також для історії австрійського безкоролівя аж до 1266 р.¹⁾ Звістка, яку ми зачитували, походить з четвертого кодексу II континуації Санкруценського річника. Сей четвертий кодекс має значне число варіантів, які мають для австрійської історії в рр. 1245—1251 незвичайну вартість. Таку вартість має й зацитована звістка.²⁾

Вона, подібно як звістка Галицької літописи, сучасна й оповідає про війну Белі IV та про посольство, прислане до нього. Мусимо проте над нею ближше застановитись, бо по всякій правдоподібности, се дві ідентичні звістки. А що кожда з них з окрема має якісь свої спеціальні подробиці, тож порівнюючи їх, постараємось при помочи одної доповнити та вияснити другу.

Звістка II континуації Санкруценського річника оповівши про се, що король Вячеслав намовив Белю через послів до повороту, не подає більше нічого про те посередництво, ба навіть не подає імен послів чеського короля. Саме присланне послів не могло, на нашу думку, вплинути на Белю до тої степені, щоб він зрікхись претенсій до австрійської спадщини, вертав з нічим з походу, який мусів його немало коштувати жертв в людях і грошах, тим більше, що він по звістці австрійського річника присягнув собі, що добуде в сїм поході Австрію. Тут мусіло грати ролю щось далеко важнїйше, а до вислідження ближшої причини такого скорого мирного полагодження справи можуть нам послужити деякі слова із звістки австрійського річника про посередництво чеського короля.

Застановім ся передівсім над значіннем слова „*mediare*“. Дословно значить воно „посередничити між двома (особливо во-

¹⁾ cfr. Redlich — Die österreichische Annalistik bis zum Ausgang des 13 Jahrhunderts (Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung III, c. 519).

²⁾ Ibidem c. 521.

рожими) сторонами“.¹⁾ Але ще иньше значінне має се слово. Воно значить також „пересправляти або укладатись з кимсь jako посередник“.²⁾

Тепер що до значіння слова „internuntius“. Воно не означає якогось звичайного посла, що тільки посилаєть ся від одной особи до другої (тут від одного короля до другого), але такого „посла, що має від особи посылаючої повновласть і право в її імени пересправляти з особою, до котрої його післано“.³⁾

За помочию сих значінь слів, ужитих в звістці австрійського річника легко нам уже буде дійти причини так скорого поалагодження справи і заспокоєння апетиту Белі на австрійську спадщину. Здаєть ся нам, що цілком не помилилось, коли jako таку причину будемо вважати переговори Вячеслава з Белею за посередництвом висланих до нього послів. Сі послі, маючи повновласть від чеського короля, уложили певно з Белею якийсь плян, по всякій правдоподібности плян поділу австрійської спадщини поміж Чехів та Угрів. Се одно могло, на нашу думку, прихилити Белю до спокійного повороту домів. Звичайна приятельська рада зі сторони чеського короля була-б до сього троха за малою причиною для так ласого на чужі спадщини короля, як Беля IV. На позір виходить із звістки австрійського річника, що король Вячеслав прислав до Белі IV послів з радою, щоб він дав лише спокій нищенню австрійського князівства та вертав домів; тимчасом по докладнійшім застановленю справа представляєть ся так, що причиною повороту Белі на Угорщину були його переговори з Вячеславом, чи з уповажненими послами чеського короля та що в тих пореговорах мусіли вони приобіцяти угорському королеви добру пайку з австрійської спадщини.

¹⁾ cfr. Brinckmeier — Glossarium diplomaticum. Hamburg-Gotha 1863. II, с. 239 sub voce: „vermitteln, durch Vermittelung ausgleichen“.

²⁾ cfr. Du Cange — Glossarium mediae et infimae latinitatis. Niort 1885. V, с. 320 sub voce: „Rem tractare, agere, componere, non ut iudex, sed ut intermedius et sequester“.

³⁾ cfr. Calepinus — Dictionarium undecim linguarum. Basileae 1590. I, с. 789 sub voce: „Qui inter duos medius est ad aliquid transigendum, et modo huic, modo illi per vices nuntiat“. В німецькій мові говорить ся „Unterhändler“, cfr. Klotz — Handwörterbuch der lateinischen Sprache. Braunschweig 1866. II, с. 156 sub voce. Звертаєм увагу, що в середніх віках назви: „nuntius“ та „internuntius“ мали иньше значінне, ніж в нових віках, в яких сі назви означають послів папських або цісарських при ріжних дворах європейських володарів.

Пригляньмо ся тепер звістці Галицької літописи, що починаєть ся згадкою про якусь війну Белі IV з Німцями.

„Присла король Угорьскы к Данилу, прося его на помощь: бѣ бо имѣ рать на бои с Нѣмци; иде ему на помощь и приде къ Пожгу“.

Вже при критиці трех згаданих інтерпретацій сеї звістки зазначили ми, що тут не надаєть ся ані рік 1248 та 1249 ані р. 1251, бо в ніяких жерелах нема згадки про яку небудь війну Белі IV в тих роках. Галицька літопись оповідає про війну Белі за австрійську спадщину, як се видно з самої літописи. Про війни Белі, до яких подав причину його апегит на австрійську спадщину маємо звістку лиш під рр. 1250 та 1252 (дальші літа нам не цікаві). З сього можна тут вибрати лише 1250 р. (в котрім Беля виступив у перве оружно з претенсіями до Австрії), бо вже з кінцем 1251 р. австрійські краї були в руках Отокара, а звістка Галицької літописи каже нам виразно, що діяло ся воно тоді, як Австрія та Стирія належали до німецького цісаря. Мусимо отже прийняти, що звістка Галицької літописи починаєть ся оповіданнем про похід Белі IV до Австрії 1250 р. і се має бути *terminus non ante quem* для з'їзду в Прешбурзі. Гал. літопись каже вправді, що се була війна з Німцями, але ми згадували ще на початку розвідки, що про якусь війну Белі з Німцями ми нічого не знаємо. Так отже не остаєть ся нам нічого, як прийняти її за австрійський похід Белі 1250 р.

Се можна зробити без найменшого сумніву. Річ цілком ясна, що галицький літописець ужив для означення сего походу Белі IV лише невідповідного (з нашої точки погляду) вислову „рать на бои с Нѣмци“, але під тими Німцями розумів він безперечно Австрійців, як се часто має місце в його літописи. Ми зберемо тут анальоґічні місця в Галицькій літописи, де австрійська земля зовєть ся — німецькою землею: „Король же Угорьскый возведе, искаше помощи, хотяше прияти землю Нѣмѣцкую . . . и вдамъ ему землю Нѣмѣцкую и ѣха во Нѣмцѣ с Романомъ . . .“¹⁾ За тим, що літописна війна Белі з Німцями, се його похід до Австрії 1250 р. промовляє й пора року, подана в літописи. Стріча Белі з Данилом в Прешбурзі мала місце в дуже горячий день: „Зной бѣ ве-

¹⁾ Лѣт. по Ипат. сп. с. 545; подібно-ж на с. 554.

ликъ дне того“,¹⁾ пише галицький літописець, отже було літо, а похід Белі до Австрії відбув ся в липні. Пора року, як бачимо, та сама. Причиною походу Белі до Австрії був напад Австрийців на угорську територію; по звістці Гал. літописи Беля воював з Німцями; а що у сего літописця „німецький“ - „австрійський“, тож тут назву „Німці“ годить ся заступити назвою „Австрийці“.

Князь Данило, що по звістці Галицької літописи йшов в поміч угорському королеви, стрічаєть ся з ним в Прешбурзі. Поміч його, як видно із звістки, була непотрібна, бо Беля вже не провадив війни (він з неї правдоподібно що йно вертав), а то з сеї причини: „Пришли бо бяху послѣ Нѣмѣцкыи к нему“. Дуже можливо отже, що сї послѣ завернули Белю з походу (як се читаємо в австрійським річнику) і разом з ним прибули до Прешбурга, де стріли ся з князем Данилом, що спізнивсь по всякій правдоподібности з помочію для угорського короля.²⁾

Висше ми вже згадали, що звістка Галицької літописи та II континуації Санкруценського річника по всякій правдоподібности ідентичні. В обох оповідаєть ся про війну Белі IV, в обох перериває Беля війну по сій причині, що до нього прибувають послѣ.

¹⁾ *ibidem* с. 541. Проф. Шараневич замітив справедливо, що се було „im Hochsommer“, отже в липні або серпні. (Нур.-Chron. с. 59). Докладнійше буде про се мова низше.

²⁾ Ціла власне неясність та уривочність звістки походить мабуть з слога; коли-б Данило був взяв участь в поході Белі, то літописець був би про се широко оповів. Народи в Прешбурзі, чи там посольство не дотичило Данила, лише Белі, тож маємо тільки подані імена послів (вправді не всіх) і то лише тому, що їм заімпонував галицький князь та його лицарство. Про причину, задля якої правдоподібно спізнивсь Данило з помочію для Белі, було подано висше. Про саму війну Белі літописець не подає ближших відомостей, так що виходило-б з літописи, ніби Беля мав лиш замір іти в похід, але остаточно не пішов, бо до нього прибули послѣ. Так одначе думати не можна, бо про подібний похід в справі австрійської спадщини ми не маємо ніякої згадки в жерелах. Літописця не інтересував сей похід так само, як і прешбурський з'їзд, бо він не дотичив самого галицького князя. Згадав проте про нього, бо до участі в ньому запросив Данила угорський король, а ближше не описав його, бо Данило не взяв в ньому участі через те, що спізнивсь. Проф. Шараневич переконаний, що Беля пішов був походом в Австрію, не певний одначе, чи в ньому був і наш галицький князь (Нур.-Chron. с. 59).

Що до війни Белі з Німцями, про яку оповідає Галицька літопись, то ми виказали наглядно, що се не що иньше, лишень похід Белі до Австрії 1250 р., поданий II континуацією Сан-круценського річника. Тепер мусимо зіставити разом оповідання обох звісток про посольство, яке прибуло до угорського короля. Зачнемо від Галицької літописи.

Галицька літопись подає нам чотирех послів, але по імені називає лише двох: „Ога Гаретеньникъ Пѣтовъскый“ і „Гарихъ Порунъскый“. Перший з них, се безперечно „Otto Hardeck von Rettau“,¹⁾ другий, се „Heinrich von Brunne“.²⁾ Оба вони, як звісно, були визначними австрійськими маґнатами. Між послами вичисляє літопись рівно-ж „сольногородського архієпископа“ (в літописи хибно „пискупъ“), але його імені не подає. Знаємо одначе, що сольногородським архієпископом-електом був в тім часі Филип з Каринтії.³⁾ Всі три отже були австрійськими маґнатами і се власне був би ще один доказ за тм, в яким значінню уживає літопись назви „німецький“, бо як бачимо, літопись називає австрійських маґнатів „німецькими послами“.

Може є тут одначе иньша причина, задля котрої галицький літописець назвав австрійських панів німецькими послами. Три згадані учені підносили те, що вони були послами німецького цїсаря, бо австрійські краї були тоді в руках цїсаря, про що лише наша літопись. Попробуємо однак провїрити справу, чи сї три австрійські пани⁴⁾ могли бути справді послами німецького цїсаря (не входимо вже в те, котрого).

¹⁾ sfr. сю назву у Huber-a — Gesch. Öst. I, с. 525 і 526; у Шараневича — Нур.-Chron. с. 126, нот. 326. Тут здогадуєть ся проф. Шараневич, що літописна назва „Гаретеньникъ“ = „Гартнидикъ“ (diminutivum), себто син Гартніца (так звавсь отець Оттона Гардек). Ми думаєм, що „Гаретеньникъ“ се просто перекручена галицьким літописцем назва „Гардек“, подібно як перекручені назви „Брунне“ на „Порунъскый“, „зальцбургський“ на „Жалощь Пуръскый“. Се тим правдоподібнїйше, бо послом міг бути не конче Оттон Гардек син Гартніца, але Оттон син Коврада, брата Оттона старшого, про що низше.

²⁾ Szaraniewicz — Нур.-Chron. с. 60, також с. 126, нот. 326.

³⁾ Muchar — Geschichte des Herzogthums Steiermark, Грац, 1850. V, с. 209; Huber — Gesch. Öst. I, с. 526.

⁴⁾ Питаннем про „царського воеводу“ займемось вже при кінці розвідки, бо се питання вимагає особливой уваги й його досить тяжко розв'язати.

Зачнім від сольногородського архієпископа-електа, Филипа. Филип був сестрінком чеського короля Вячеслава,¹⁾ а притім головою сторонництва в австрійських краях, що старалось піддати сі краї під власть чеського короля.²⁾

Що до Оттона Гардек, то австрійських маїнатів того імени було двох. Оттон Гардек, син Гартніда,³⁾ належав рівно-ж до сторонників чеського короля⁴⁾ і його бачимо в хвилі як здобуває Відень Отокар 1251 р., разом з архієпископом Филипом поміж австрійськими маїнатами, що творили прибічну дружину нового австрійського герцога.⁵⁾ Другий Оттон Гардек, син Конрада (якого бачимо з попередним Оттоном в дружині Отокара у Відні⁶⁾) був також сторонником чеського короля Вячеслава. Він помагав сьому королеви в його домашній боротьбі з сином Отокаром.⁷⁾ Рішати тут нам годі, котрий з двох Оттонів був послом до Белі. Досить нам сього, що оба вони були сторонниками короля Вячеслава. Важна тут є й та обставина, що Гардеки з Петав були міністеріялями сольногородських архієпископів, а крім сего ленниками Филипа,⁸⁾ з яким разом один з Оттонів Гардек брав участь у згаданім посольстві.

Про Генриха Брунне нема ніде виразних доказів, що він був сторонником короля Вячеслава, але й нема противних сьому. Одначе за тим, що він був сторонником Вячеслава, промовляють такі обставини. В посольстві до Белі IV бачимо його, разом з архієпископом Филипом та Оттоном Гардек, сторонниками чеського короля. Що більше, Генрих Брунне подібно як Оттон

¹⁾ Palacky — Geschichte von Böhmen II, 1. c. 136; Bachmann — Geschichte Böhmens I, c. 545, нот. 4; Huber — Gesch. Öst. I, c. 526.

²⁾ Lorenz — D. Gesch. I, c. 109.

³⁾ Szaraniewicz — Нур.-Chron. c. 126, нот. 326.

⁴⁾ Lorenz — Österreichs Erwerb durch Ottokar von Böhmen (Zeitschrift für die österreich. Gymnasien 1857) c. 106; Huber — Gesch. Öst. I, c. 525; cfr. також Muchar — Gesch. d. N. Steierm. V, c. 233.

⁵⁾ Huber — Gesch. Öst. I, c. 526; Lorenz — Öst. Erw. c. 110.

⁶⁾ ibidem.

⁷⁾ Cont. Sancruc. II. ad. a. 1249. (M. G. SS. IX, c. 642). Otto comes, filius comitis Conradi de Hardekke, et quidam ministeriales Austrie, faventes seniori regi Bohemie, occupaverunt dolo civitatem Znoym, que fuit filii sui regis iunioris..

⁸⁾ Meiller — Regesta archiepiscoporum Salisburgensium, нпр. c. 155, ч. 67: fidelis ecclesiae Hartwicus de Hardeke. Про наданне ленна родині Гардек Филипом cfr. Muchar — Gesch. d. N. Steierm. V, c. 209; також Szaraniewicz — Нур. Chron. c. 126, нот. 326.

Гардек, походив з родини міністерялів сольногородських архи-епископів.¹⁾ Мусів проте й він, подібно як і иньший міністеряль сольногородський Оттон Гардек та їх обох зверхній пан, архи-епископ Филип, бути сторонником чеського короля Вячеслава.

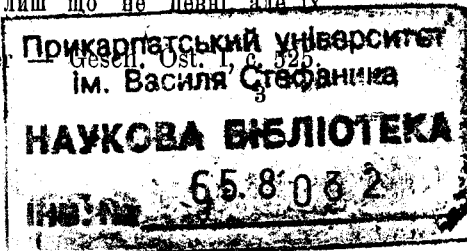
З сього, що подано про сих трех послів можна наглядно переконались, що послами німецького цісаря вони ніяк не могли бути.²⁾ Заходить проте питання, чиїми?

До розв'язання сього питання може нам послужити як раз звістка II континуації Санкруценського річника, де кажесть ся, що Беля IV перервав свій похід „mediante rege Bohemie per internuncios“. Ми бачили, що сольногородський архиепископ-елект Филип та його оба міністерялі Оттон Гардек і Генрих Брунне (сеї остатній по всякій правдоподібности) були сторонниками короля Вячеслава. Рівно-ж доказали ми, що війна Белі з Німцями Галицької літописи та його похід до Австрії 1250 р. австрійського річника, се одно й те саме. З тої причини й обі звістки про посольство до Белі мусять бути ідентичні. В звістці австрійського річника сказано, що се були послы чеського короля; в звістці Галицької літописи сього нема сказаного, але маючи тут подані імена послів ми могли переконались, чиїми властиво сторонниками вони були. Переконавшись, що були вони сторонниками чеського короля, можемо тепер цілком сміло твердити, що в посольстві короля Вячеслава, про яке згадує австрійський річник, були згадані Галицькою літописю три австрійські маґнати. Ми знаємо, що від 1249 р. укладав Вячеслав в справі добуття для себе австрійської спадщини ріжні плани з австрійськими панами, своїми сторонниками³⁾; тож коли тепер по причині походу Белі 1250 р. справа австрійської спадщини, до якої Вячеслав мав великі претенсії, ставала

¹⁾ Meiller — Reg. arch. Salisb. c. 232, ч. 275 ad a. 1223: Der Salzburgerische Ministeriale Hartwich von Prunne. Се здаєть ся батько Генриха, як здогадуєть ся Шараневич — Нур-Chron. c. 126, нот. 326.

²⁾ Можлива ще така обставина, що вони були цісарськими послами „ex officio“. Але чи ж до такого посольства цісар був би вибрав собі неприхильних людей? Таж нпр. про Филипа та Оттона Гардек знаємо певно, що вони все були прихильними чеському королеви. В сій справі відсилаємо цікавих до Lorenz-а та Huber-а, які її докладно обговорюють. Ціла гіпотеза проф. Шараневича має на цілі прослідити, чи се посольство не було власне посольством „ex officio“ супроти німецького цісаря, одначе результати сеї гіпотези не лиш що не певні але й годі назвати навіть правдоподібними.

³⁾ Lorenz — D. Gesch. I, c. 86; Huber

непевною, і його плани могли обернутись в ніщо, він уважав найвідповіднішим ужити до посольства, яке мало на меті намовити Белю аби відступив за границі Австрії та приступив до переговорів, — в першій лнії свого сестрінка, архієпископа Филипа, що може вже на власну руку взяв собі за товаришів своїх міністерялів, Оттона Гардек і Генриха Брунне.¹⁾

По сїм можемо вже твердити, що назва „німецькі“ послі, ужита галицьким літописцем в значінню „австрійські“ (так як війна з „Німцями“ значить війну з „Австрійцями“, чи похід до „Австрії“), а не для означення послів німецького цісаря.

Тепер мусимо ще переконатись, чи сї австрійські пани, сторонники чеського короля могли в тім часі (1250 р.) бути в посольстві, се б то — чи їх ітінерар дозволяє на таке твердження. До сього маємо досить скупий жерельний матеріял, всеж таки думаємо, що й він вистарчить до виказання правдивости наших поглядів.

Про архієпископа Филипа знаємо, що дня 1 червня 1250 р. пробував він в своїй кріпости Фонсдорф в Стирії і тут було присутне велике число висшого духовенства та сьвітських магнатів з австрійських країв.²⁾ Коли-ж Беля в липні 1250 р. впав до Австрії та загнавсь аж під Маріяцель, Филип і собі впав з великим числом своїх міністерялів і ленників (вони були зібрані у нього в Фонсдорфі) в долину горішньої Анїзи провадом Мандлїнт, заняв міста Авесе, Гальштад, Гог-Варт і загнав ся аж по митницю Роттенман.³⁾ Тут як раз могло до нього на-

¹⁾ Филип був чоловік вельми енергічний, а своїми ділами надававсь радше на сьвітського князя, ніж на князя церкви. Се підносить нпр. Muchar — *Gesch. d. N. Steierm.* V, с. 227; Szaraniewicz — *Hyp.-Chron.* с. 61. Може власне й по тій причині ужив його Вячеслав до сього важного для нього посольства. З грамот Вячеслава з р. 1250, які до нас дійшли, можемо бачити, що від червня до вересня перебував він в Праї, *cfr.* Erben — *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* I, с. 579: dat. Pragae X. Kalendas Julii (22/6); с. 580: dat. Pragae Kalendis Sept. (1/9). Звідти здасть ся вислав він гонців до Филипа, щоб сей удався до Белі зі згаданою міснею.

²⁾ Muchar — *Gesch. d. N. St.* V, с. 231 (і нот. 1 на с. 232). Здасть ся, що тут перебував Филип цілий рік 1250 аж до свого походу в долину Анїзи: про се можна здогадувати ся з виданої ним тут грамоти; *cfr.* Pusch u. Fröhlich — *Diplomataria sacra ducatus Styriae*. I, с. 323, ч. 32: Actum in Vonstorff IV. Idus Feb. (10/2).

³⁾ Thomae Ebendorf. de Haselbach *Chron. Austr. ad a. 1250* (Pez — *Scriptores Rerum Austriacarum*. I, с. 728) так пише про Филипа: . . . plurimam partem Styriae sibi vindicaverat, ut Vallis Anasi

спіти порученне від чеського короля, щоб удався з посередництвом до Белі, який воював недалеко, бо в поріччю Анізи й Мури, від Маріяцель аж до Мірццуншлат.¹⁾

Що до Оттона Гардек і Генриха Брунне, то про них нема грамот, в яких ми могли-б дізнатись, де вони обертались 1250 р. і чи могли взяти участь в посольстві разом з Филипом. Ми знаємо лиш те, що так в Фонсдорф, як і в поході Филипа в долину Анізи було багато його міністерялів та ленників, тож ледво чи можна сумніватись, щоб там не було й обох згаданих міністерялів. Їх власне взяв собі Филип за товаришів.

Звістка австрійського річника кінчить ся тим, що Беля IV за намовою послів чеського короля полишив границі Австрії. Галицька літопись не каже нам виразно, по якій причині Беля перервав похід. Ми знаємо лиш те, що князь Данило, котрий ішов йому в поміч, не йде дальше як до Прешбурга, а то по тій причині, що тут прибули до Белі послі. З сього одначе можна догадатись, що: 1) Данило мав іти ще дальше, поза Прешбург, се б то до Австрії, 2) що не пішов там длятого, бо Беля, котрий ще перед прибутем Данила вирушив у похід,²⁾ вертав з Австрії, очевидно за намовою тихже послів. Про те нема, як сказано, виразної згадки в Гал. літописи, але се можна доповнити звісткою австрійського річника. Галицький літописець згадує за те про прибутте послів аж до самого Прешбурга та подає причину сього прибуття тими словами: „бѣ бо царь обьдержа Ведень, землю Ракушьску и Штирьску: Герцюкъ

mutae in Rottenmann... cfr. також Chron. Salisburgense ad a. 1250. (ibidem c. 362) і Annales Sti Rudberti Salisb. ad a. 1250 (M. G. SS. IX, c. 791). Про територію, яку заняв в Сирії Филип cfr. ще Steierische Reimchronik (Pez — SS RR. Austr. III, c. 31), до серж Huber-a — Die Steierische Reimchronik und das österreichische Interregnum (Mittheil. d. Inst. f. öst. Gesch. IV. c. 43). З літератури cfr. Muchar — Gesch. d. H. St. V, c. 235 — 236. Шараневич зауважив, що сей похід відбув ся тоді, „als zu gleicher Zeit Bela IV. einen Verwüstungszug in die Mark. Östr. unternahm“ (Нур.-Chron. c. 127, нот. 330). Докладнійшої дати походу Филипа жерела не подають.

¹⁾ Про територію, на якій воював Беля cfr. особливо монографію Вергнера — Die Regierung Bela's des Vierten (Ung. Rev. XIII c. 369 і далі).

²⁾ Що Беля не чекаючи на поміч Данила вирушив у похід, заким остатній прийшов, можна толкувати тим, що йому прийшлося мабуть задовго ждати на Данила. Бо й не так скоро міг наспіти Данило вже по причині значної просторони, а ще крім сього, як ми висше згадувались, він ждав мабуть своїх полків, що були в Товтивилом на Литві.

бо уже убьенъ бысть“. В звістці австрійського річника нема згадки про дальшу акцію послів чеського короля.

З речення „бѣ бо царь...“ виходить, що події занотовані у звістці Галицької літописи, се б то війна Белі IV та з'їзд в Прешбурзі мали місце тоді, як німецький цісар мав в руках оба австрійські краї. З огляду на се, як також і на назву „німецькі послы“, три висше згадані історики обяснили хибно, що послы, які прибули до Прешбурга, були послами німецького цісара. Але ми вже доказали, що такими вони ніяк не могли бути, тож тут сеї справи не будемо доторкатись, тільки додамо з нашої сторони ще один аргумент для означення хронології подій.

Проф. Грушевський означив час літописних подій також на основі речення „Герцюкъ бо убьенъ бысть“, якому слово „уже“ надає на його думку такого значіння („уже“ в Історії Укр.-Руси III, с. 550, нот. до с. 165 подане розстріленими буквами), що згадані події мали місце „невдовзі“ по смерті остатнього Бабенберга, (се є вже навіть 1248 р.). Се твердження змушує нас до глубшого застановлення над значіннем слова „уже“, бо воно відграє тут важну роль в означенню хронології, як се бачимо з виводу проф. Грушевського.

На нашу думку слово „уже“ означає тут в сім місці якраз щось противне, ніж се, що подав проф. Грушевський. Літописець ужив сього слова в тім значіню, що „уже — давно“.¹⁾ З сього показуєть ся, що галицький літописець з'їгнорував передівсім ефемеричне опанованне Відня Германом баденським та подав у своїй звістці, що австрійські краї ще в хвилі прибуття посольства до Белі IV (се б то протягом кількох літ від смерті Фридриха II Воевничого) були в посіданню цісара Фридриха II, що було солюю в оці таких сусідів, як Вячеслав та Беля. Воно й не противить ся історичній дійсности, бо, як ми висше згадували, в р. 1250 в часі нападу Белі на Австрію завідував обома австрійськими краями в імени цісара граф Майнгард з Гориції, на що проф. Грушевський не звернув належної уваги.

Тепер що до властивого значіння речення „бѣ бо царь обьдержа Ведень... убьенъ бысть“. Тут, як ми думаєм, хотів літописець сказати, що власне тому прибули послы до Прешбурга,

¹⁾ cfr. Miklosich — Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum. Vindobonae 1862—1865 (2 вид.) с. 1043 sub voce: „оуже“ (шукати треба на с. 1029 під „оу“) = ῥῆν, iam, „πάλαι“. Німець каже „schon längst“.

що цісар ще так довгий час по смерті австрійського герцога держав Австрію та Стирию в своїм виключнім, на думку сусідів — цілком неправним володінню.¹⁾ Ціллю посольства Вячеслава до Белі було по звістці австрійського річника — намовити остатнього до полишення границь Австрії. Із звістки Галицької літописи можна звістку австрійського річника доповнити ще о стілько, що сі послі удались з угорським королем аж до Прешбурґа, щоб там нарадитись над дальшою долею австрійської спадщини супроти сього, що її ще до сеї пори тримав німецький цісар. Що сі послі мали з Белею укладатись в справі австрійської спадщини, се видко вже по части й з деяких слів звістки австрійського річника (про що ми вже мали нагоду говорити више,²⁾ хоч про якісь дійсні переговори їх з Белею згаданий річник не подає звістки.

В реченню „бѣ бо царь...“ годить ся отже бачити при чину прибуття послів (се-ж ясно видно з самої літописи), а не поясненне галицького літописця, від кого се посольство походило. З природи річи справа, кому має дістатись австрійська спадщина, припала до рішення двом найблишим і наймогутнійшим сусідам, королям чеському та угорському. Низше побачимо, що в сій справі забрав голос по всякій правдоподібности ще й третій рівно-ж близький, хоч і менше могучий сусід.

З черги маємо зайнятись питаннем, хто то був сей літописний „царський воевода“, якого бачимо в Прешбурзі разом з послами чеського короля. Але що се питанне далеко трудніше до вияснення, ніж питанне про трех иньших послів, длятого будемо старались розв'язати його по змозі при самім кінці нашої розвідки. Тепер попробуємо, як лише можна докладно означити пору, в якій міг мати місце з'їзд в Прешбурзі по поході Белі IV до Австрії.

Докладнійшу дату для походу Белі до Австрії 1250 р. знаходимо лише в річнику монастиря Маріяцель, а то по сій причині,³⁾ що сей монастир спалено підчас сього походу (д. 25 липня).

¹⁾ Коли-б можливо було припяти варіант „одинъ“ код. XII., то в сім реченню можна б добавувати те, що літописець попри причину прибуття послів хотів нам подати погляд претендентів до австрійської спадщини на неправність виключного посідання її цісарем.

²⁾ При інтерпретації слів „mediare“ і „internuntius“.

³⁾ Auctarium Mariaecellensae ad a. 1250 (M. G. SS. IX, c. 647).

здасться наспіли посли від Вячеслава, які намовили угорського короля до повороту. Сей поворот міг наступити з кінцем липня або з початком серпня, по чім відбув ся згаданий з'їзд в Прешбурзі, де прибув князь Данило. Напевно годі нам сказати, чи сей з'їзд відбув ся з кінцем липня, чи з початком серпня. Для 1250 р. не маємо навіть ітінераря Белі IV крім однієї дати його побуту під Маріяцель.¹⁾ Вправді маємо деякі грамоти Белі з сього року (нас тут интересують грамоти з липня й серпня), але в них крім дати року, місяця й дня нема поданого місця побуту короля Белі. І так маємо грамоту Белі з дня 22 липня 1250 р.,²⁾ дальше вже аж з дня 1 серпня 1250 р.;³⁾ згадати треба ще й про грамоту з 11 серпня.⁴⁾ Що до грамоти з 22 липня, то годі припустити, щоб вона була виставлена на Угорщині супроти сього, що Беля вже 25 липня був в Австрії під Маріяцель. Припустити можна, що або виставлялась Белею в часі його походу в походній канцелярії,⁵⁾ або в часі його не-присутности таки на Угорщині уповажненим до сього канцлером.⁶⁾ По спаленню Маріяцель воював ще Беля дальше аж під Мірццшляг, а се забрало йому ще досить часу. Між 25 липня і 1 серпня могли з'явитись тут у нього посли чеського короля, потім вже Беля вернув домів. Про грамоту Белі з 1 сер-

¹⁾ Ітінерар Белі IV уложив на підставі його грамот Вертнер в двох монографіях — *Die Regierung Bela's des Vierten* в уступі „*Bela's des Vierten Aufenthaltsorte*“ (*Ung. Revue* XIII с. 480—482) і *Negyedik Béla király történeté*. Temesvár 1893 (сfr. тут *Függelek I: IV. Béla tartózkodásai*). В одній (с. 481) і в другій (с. 189) нема для 1250 р. поданого ані одного місця побуту Белі IV.

²⁾ Fejer — *Codex diplomaticus Hungariae*. IV, 2, с. 62: *Undecimo Kalendas Augusti*.

³⁾ *ibidem* с. 59: *Kal. Augusti*.

⁴⁾ *ibidem* с. 67: *Tertio Idus Augusti*.

⁵⁾ Се-ж неможливе зі згляду на значну просторонь, щоб Беля 22 липня був на Угорщині, а вже 25 під Маріяцель, коли возьемо під увагу ще й те, що він займавсь по дорозі нищенням околиці Австрії. Що Беля виставляв сам грамоти навіть в часі походу в походній канцелярії, про се дізнаємось з його другого походу до Австрії 1252 р., серед якого Беля виставляв грамоти, як сказано, поза границями Угорщини, під Віднем. Дати сих грамот сfr у Вертнера в ітінерарях Белі (*Ung. Rev.* XIII с. 481; *Neg. Béla kir. tört.* с. 189 ad a. 1252).

⁶⁾ Хоч нпр. із дипломатичної формули в грамоті Белі з 1 серпня 1250 р.: „*Datum per manus Magistri Achillei, Albensis Praepositi, aulae nostrae Vice-Cancellarii*“ (Fejer — *Cod. dipl. Hung.* IV, 2, с. 59) такого виводу з цілковитою певністю робити не можна.

пня все ще таки трудно припускати, щоб вона могла бути виставлена на Угорщині, а тим самим перед 1 серпня не можна ще класти повороту Белі домів. З другої сторони годі вже перетягати його поворот на Угорщину поза 11 серпня, з якого маємо також грамоту Белі. Вона вже могла бути виставлена Белею на Угорщині, тож можна припустити, що Беля перед 11 серпня вертав домів з австрійського походу на Прешбурґ разом з послами короля Вячеслава і в Прешбурзі стрів ся з князем Данилом, що спішив йому на поміч. В кождім разі сю стрічу треба покласти найдалше на серпень, бо по звістці Галицької літописи вона мала місце в дуже горячий день, отже в кождім случаю було ще літо.

Ми вже старались доказати, що три австрійські маґнати, подані в звістці Гал. літописи як німецькі послы, не могли ніяк бути послами німецького цїсаря та що були вони послами короля Вячеслава, присланими ним до угорського короля в справі дальшої долі австрійської спадщини. Але між тими послами згадуєть ся якийсь „воевода царевъ“. Се також було одним із арґументів за тим (в гіпотезах наших попередників), що згадане посольство походило від німецького цїсаря. Воно дуже дивне а притім цікаве, що цїсарський воевода міг робити між послами, сторонниками й послами чеського короля, які прибули нарадитись з Белею IV над способом видобуття австрійської спадщини з рук цїсаря. Справа, як ми вже кілька разів в тягу розвідки підносили, представляє значні труднощі і вяснення її буде тільки гіпотезою, хоч і дуже правдоподібною та не лишеною всякої підстави. Всі факти, які ми зібрали до вяснення сього питання, промовляють виключно за такою гадкою, яку ннзше подаємо.

В горі було подано, що одною з причин походу Белі IV до Австрії 1250 р. був напад деяких сторонників Германа баденського на угорську територію. Також згадували ми про неясну політику цїсарського намісника Австрії, герцоґа Оттона баварського супроти свого зверхника, німецького цїсаря Фридриха II: він попирав свого сестрінка Германа баденського у його заходах около заволодіння австрійськими краями. В наслідок походу Белі міг вже Герман напевно розпрочатись зі своєю милою надією на те, щоб коли небудь міг вийти в тревале посїдачне згаданих країв. Дуже отже можлива річ, що Оттон баварський, котрий в 1249/50 р. уступив був із становища цїсарського намісника Австрії, а тим самим був зовсім свобідний

у своїм поступованню (хоч і перед тим, як ми бачили, він не багато зважав на свій уряд цісарського намісника), старався поладнати справу дипломатичною дорогою. До цього міг його спонукати з одної сторони вище згаданий компроміс, який він був уложив з Германом баденським, з другої його власні пляни що до австрійської спадщини. Нам звісні аспірації Віттельсбахів до австрійської спадщини якраз в рр. 1249 і 1250.¹⁾ Оттон баварський старався здобути щось із сеї спадщини для свого сина Генриха, зятя Белі IV, а знаємо, що 1251 р. Стирийці самі прислали навіть послів до Генриха, пропонуючи йому стирійську князівську корону.²⁾ Коли не клопотався Оттон про Германа, так мусів мати власні пляни. Беля IV був тестем його сина Генриха, тож нічого кращого не міг Оттон вчинити, як в тій критичній хвилі удатись до свояка і просити в нього помочи для здобуття якоїсь частки з австрійської спадщини. Через те, що крім послів короля Вячеслава, прибув до Белі й герцоґ Оттон баварський і то в тій самій справі, що вони, поставлено в Прешбурзі на деннім порядку справу спадщини по Бабенбергах і тут уложено собі правдоподібно плян поділу австрійських країв. Мав він випасти не лише на користь королів угорського та чеського, але й на користь Германа баденського, за інтервенцією його свояка (вуя), бувшого цісарського намісника Австрії, герцоґа Оттона баварського, що також прибув до Прешбурґа.³⁾

¹⁾ Cont. Garst. ad a. 1249 et 1250. (M. G. SS. IX, с. 599). Це з натиском підносить Губер в студії: Die Steierische Reimchronik (Mitth. d. Inst. IV, с. 50).

²⁾ Riezler — Gesch. Baierns II, с. 92. Генрих оженився з донькою Белі IV вже коло 1247 р. cfr. Wertner — Die Reg. Bel. d. V. (Ung. Rev. XIII, с. 368).

³⁾ Оттон бав. уступив зі становища цісарського намісника Австрії з поч. 1250 р.; тимчасом в звістці Гал. літописи, яку ми кладемо на 2-гу пол. 1250 р., приходить царський воевода, і ним по нашому здогаду був власне той Оттон. Нам здається, що і по його уступленню ніщо не перешкаджало сьому, аби по традиції звали його й далі, бодай якийсь час цісарським намісником (тим більше, що новий намісник і даліше резидував в Ірану). Від часу його уступлення минуло ледво пів року. Крім сього він був безпосереднім сусідом Австрії та подібно як король Вячеслав позітавав в вічних контакті з австрійськими панами, яких йому треба було мати по своїй стороні з огляду на сина. Що до сього, що галицький літописець міг прикласти і в 1250 р. такий титул до Оттона, то ми не можемо вимагати від нього в сій справі великої докладности. Вже те саме, що літописець не подав імени воеводи, виправдує його з сього перед нами. Галицький літописець міг чути або сам по те на з'їзді, або

Коли-ж Оттон, не зважаючи на компроміс, не дбав вже про Германа, тільки про власні користи, то міг він тут старатись про якусь частину австрійської спадщини для свого сина Генриха, чому Беля IV немав би причини противитись, бо як ми висше згадували, Генрих був його зятем.

Що до ітінераря Оттона баварського, то він по причині малого числа грамот, виставлених Оттоном 1250 р., не може бути докладним. Всього знаємо лиш тільки, що Оттон пробував 15 цвітня 1250 р. в Вельбурзі¹⁾, 10 липня в Ретенсбурзі²⁾ і тамже аж 18 грудня.³⁾ Від 11 липня аж до 17 грудня 1250 р. не знаємо, де пробував Оттон. Се одначе не відбирає нам підстави до припущення, що Оттон прибув в серпні 1250 р. до Прешбурга і, подібно як князь Данил, застав там послів чеського короля.⁴⁾

Історичні події, що наступили по поході Белі до Австрії 1250 р., потверджують в значній мірі наші здогади що до можливости прешбурського з'їзду та його ухвал (які ми висше з певною правдоподібністю подали), як також що до особи царського воеводи Галицької літописи.

міг довідатись від когось з руських учасників з'їзду, що Оттон бав. був цісарським намісником та подав його з такою гідністю у своїй звістці. Цікаво, що літописець звернув при двох послах, присутних в Прешбурзі, більше уваги на їх гідність, ніж на імена, яких зовсім не подав (царський воевода і архієпископ сольногородський), підчас коли двох иньших послів подав з іменами, навіть мало перекрученими; се мабуть тому, що для них не написав якоїсь гідности, яку був би подав замість імен. Що до самої гіпотези про Оттона, то хтоб хотів на його місце поставити якогось иньшого воеводу, той мусів би передовсім признати посольство в Прешбурзі таки посольством німецького цісаря, а через те мусів би губитись в здогадах, що не допровадили-б розуміть ся до ніяких конкретних, ба навіть правдоподібних результатів, длячого три австрійські магнати, сторонники чеського короля, мали перестати бути такими (як се бачимо в гіпотезі проф. Шараневича), чого в дійсности не було.

¹⁾ Böhmer — Wittelsbachische Regesten с. 23.

²⁾ Lang — Regesta sive rerum Boicarum authographa. II, с. 432: Ratisponae VI. Id. Julii, Ind. VIII; Böhmer — Witt. Reg. с. 23.

³⁾ Lang — Reg. Boica II, с. 436: Ratisponae XV. Kal. Januarii, Ind. VIII.

⁴⁾ Австрійський річник не згадує про ніякого цісарського намісника в посольстві до Белі. Він подав лиш звістку про послів чеського короля, але дальшою їх судьбою не интересуєть ся. Можливо отже, що Оттон бав. прибув до Прешбурга осібно, так як галицький князь Данило, а через те, подібно як і сей остатній, не діставсь до звістки австр. річника.

Герман баденський умер 4 жовтня 1250 р. (як здасть ся, наслідком отруї).¹⁾ Тоді Оттон баварський післав зараз свого сина Людвика до Австрії, а сей зайнявши її і спонукавши деяких міністериялів до признання себе австрійським герцоґом, вернув назад до Баварії.²⁾ Се подало чеському королеви причину до енергічної акції в справі придбання австрійської спадщини для свого дому. Він та його син Отокар рушили вже з початком 1251 р. до границь Австрії, не стрічаючи там ніякого спротивлення.³⁾ Аж в самій Австрії виступив против них герцоґ Оттон баварський. Одначе він не міг видержати сильного напору Чехів. Ціла Австрія дісталась в руки чеського короля, а його син Отокар заняв 12 грудня 1251 р. сам Відень.⁴⁾ Се знов спонукало Белю, що він в маю 1252 р. рушив походом на Австрію, а в червні вже стояв табором під Віднем.⁵⁾

Се все дає нам підставу до таких здогадів. По нарадах в Прешбурзі мали правдоподібно інтересовані приступити до виконання своїх ухвал що до австрійської спадщини. Ми висловили здогад, що Оттон баварський старав ся дістати дещо із сеї спадщини для Германа баденського, а коли ні, то для своєї родини. В першім випадку він міг по смерти Германа уважати єї ухвали необовязковими більше для себе, в другім випадку міг побоюватись, чи так ласий на сю спадщину чоловік, як Вячеслав, додержить обітниць і чи сам не схоче всього собі загорнути, що й опісля сталось. А може й сам водів собі всю спадщину забрати. Одно або друге могло власне дати йому причину до з'їноровання прешбурських ухвал (по мисли яких акція в справі спадщини мала бути правдоподібно спільна) і до ведення акції на власну руку, чого доказом служить похід його сина Людвика до Австрії. Можливо, що сим недодержаннем умови образив ся передівсім король Вячеслав, бо він не оглядасть ся вже на нікого, лише сам для себе займає цілу Австрію. Проти сього, що вчинив Оттон

¹⁾ Huber — Gesch. Öst. I, с. 524.

²⁾ ibidem с. 525.

³⁾ Lorenz — D. Gesch. I, с. 90.

⁴⁾ *Canonicorum Pragensium Cont. Cosmae ad. a. 1251* (M. G. SS. IX, с. 173): *Austria subdidit se regi Bohemorum Wenceslao, ad cuius possessionem habendam missus est filius regis Prziemysl, qui intravit civitatem Viennam et alias civitates, et urbes et castella; cfr. do cero Huber — Gesch. Öst. I, с. 526 i 527.*

⁵⁾ Wertner — *Die Reg. Bel. d. V.* (Ung. Rev. XIII, с. 370 i 481; його-ж *Neg. Béla kir. tört. c. 189; Huber — Gesch. Öst. I, с. 529.*

бав., Беля не реагував, бо ж се був батько його зятя, тож з ним дуже легко прийшло ся-б поділитись австрійською спадщиною (можливо навіть, що Беля був в змові з Оттоном). За те король Вячеслав, що явно стремів до загарбання всеї спадщини в свої руки, не давби собі її легко видерти, коли вона йому вже раз дісталась. Се знав добре Беля і тому мусів ладити новий похід до Австрії. Военна акція Белі та Оттона в сій боротьбі з Вячеславом 1252 р. була спільна так само, як і в р. 1253, коли бачимо формальну коаліцію Белі IV, Оттона баварського, князя Данила та Болеслава Стидливого, в ціли заатакування Вячеслава в його власнім краю.¹⁾

Ся боротьба могла мати яко причину якраз недодержанне ухвал з'їзду в Прешбурзі одною чи другою стороною учасників сього з'їзду.

У Львові, в листопаді 1902 р.

¹⁾ Про сю коаліцію cfr. Riezler — Gesch. Baierns II, с. 93; Грушевський — Іст. Укр.-Руси III, с. 166. Згадку про боротьбу Белі IV і Вячеслава 1252 р. маємо в Галицькій літописи під р. 1254 і її то треба уважати безпосереднім продовженням звістки про прешбурський з'їзд (cfr. нашу „Відповідь рецензентови Н. М.“ — „Руслан“ 1902, ч. 63).

Н. М. (Молчановський), рецензент нашої розвідки в її першому виданні, ідентифікує літописний з'їзд в Прешбурзі з угодою Белі IV та Отокара в Прешбурзі 1254 р. („Кіевская Старина т. LXXVI, 1902, I, бібл. с. 39). Ми виказали у своїй „Відповіді“ („Руслан“ 1902, ч. 63), що таке ідентифікування неможливе з сього згляду, що літописний з'їзд мав місце тут тоді, як австрійські краї належали ще до німецького цісаря, а до нього не належали вони вже навіть 1251 р., а не то 1254.

До справи хронологічної звязи

в Галицько-волинській літописи.

Кілька заміток до статі Б. Барвінського.

Вище подану розвідку д. Барвінського я знаю в кількох стадиях її оброблення, й мушу признати, що автор її старанно використовував мої замітки й старався з кожним разом можливо уникнути зроблених йому закидів. Ся остатня редакція стоїть значно вище від перших почерків праці. Та головна хиба її лежала вже в самім заложенню — що автор в інтерпретації й датованню звістки Галицько-волинської літописи виходив не від сеї літописи, але від комбінації австрійських подій, а що сій комбінації контекст Галицько-волинської літописи не відповідав, тож він ріжними способами старався ослабити значінне контекстної звязи літописи для хронологічних означень взагалі. Супроти сього, що тут в гру входить дуже важна справа — хронологічна вартість Галицько-волинської літописи, одного з найважніших джерел нашої історії, тож на сю сторону звертав я увагу автора і в устних замітках і в друкованих (див. Записки т. L, бібліогр. с. 12), і тепер сю справу ще раз хочу піднести.

Автор з початку хотів взагалі злегковажити хронологічну звязь подій Галицько-волинської літописи: з початку він приймає, що хронологізатор довільно переставляв події (нестійність сього погляду виказав я в рецензії, Записки L). Потім, опираючи ся на звісних словах літописця про брак у нього хронологічного порядку („Хронографу нужда есть... овогда же писати в передняя, овогда же воступати в задняя“), автор висловляв гадку, що

в літописи нема що взагалі шукати хронологічної звязи. Супроти цього погляду, як він був висловлений в редакції праці предложений на засіданню історично-філософичної секції, мусів я, розумієть ся, також виступити, бо літописець каже тільки, що він не розложив подій в порядку років і під відповідними роками, в аналістичній схемі, але се зовсім не значить, що бракує у нього зовсім хронологічної звязи. Літописець, не даючи років, звичайно вказує порядок подій ріжними означеннями — як „потім“, „перед тим“, „по якимсь часі“, „тогож року“, „на другий рік“ і т. д., і їх не можна а ргіогі легковажити. Що лишило ся б з літописи, як би, не маючи років, ще й такі хронологічні означення схотіли б ми викинути? Наведені слова літописця кажуть тільки, що він, для праїматичности, часом згадував при певних подіях попередніх факти, або заходив в пізнійші, але в переважній більшости він означає се тими хронологічними вказівками, і їх можна лишити на боці хйба виказавши помилку літописця або пізнійшу вставку, що розриває первісну хронологічну звязь.

По части так собі поступив автор супроти моїх заміток. Але при тім він не рішив ся розпрощати ся з своєю попередньою аргументацією зовсім. Висловивши гадку (с. 7), що слова „въ то же лѣто“ в початку оповідань про литовські події належать не до з'їзду Данила з Белею, а до походу на Ятвягів (Іпат. с. 540), то значить — признавши з'їзд з Белею вставкою (автор того не каже виразно, але се одинокий льогічний вихід), д. Б. все таки твердить, що літописець в своїх словах про спосіб писання хронографів признаєть ся до нарушень хронології: він, мовляв, дає ними до пізнання, „що подавав ранійшу подію пізнійше, а пізнійшу скорше, ніж повинен“, і на сій підставі д. Б. хоче взагалі позбавити значіння хронологічні вказівки літописи.

На доказ він вказує на оповідання про аветрийські події, що в хронологічній схемі Іпатського кодекса стоять тепер під р. 1252, 1254 і 1257, та події зібрані під р. 1235. Та тут автор мішає знову до купи дві річи: розміщенне не в хронологічнім порядку й нарушенне хронологічної звязи. Під р. 1252 і 1254 літописець заходить „в передняя і задняя“, але означає се хронологічними чи стилістичними вказівками, так що сї оповідання власне можуть якраз люструвати цінність сих вказівок. Під р. 1257 слово „потом“ означає не хронологічний, тільки стилістичний перехід, а на значінне оповідання в розвою подій вказує літописець кінцевими словами (див. мою Хронологію Гал.-волинської літописи с. 39). Під р. 1235 хронологічної плута-

нини зовсім нема так багато, як здаєть ся автору (див. мою Хронольоїю с. 27¹⁾), тільки „и потомъ“ на с. 517, рядок 20, не відповідає хронольоїї, і його треба розуміти або за перехід стилістичний, або прикладати не до вступних фраз, а до дальшого оповідання, отже припускати лиху стилізацію, яка не рідко трапляєть ся в сій літописи. Ся стилізація не раз ставить в дуже трудне становище й інтерпретатора й хронольоїзатора, але через те махнути рукою чи на стилістичну звязь, чи на хронольоїчні вказівки літописця було б малодушністю для дослідника зовсім невідповідною. В моїй хронольоїчній аналізі не мало було піднесено таких трудних місць; але річ дослідника — розплутати сі труднощі, а не махнути рукою й позбавити себе тих історичних вказівок, які джерело може дати.

Отже наведені автором приклади зовсім не дають права легковажити хронольоїчні вказівки літописи, а показують, що деякі загальніші вирази, як „потомъ“, місцями не відповідають хронольоїчним відносинам фактів. Без порівняння більше одначе можна вказати таких місць, де сі й подібні вказівки відносинам фактів відповідають. Тож в кождім поодинокім випадку, відкидаючи таку вказівку, можна зробити се гіпотетично, а як категорично, то на підставі сильних доводів, тим більше, коли маємо до діла не в таким загальним означенням, а в зовсім докладним „въ то же лѣто“, як по тексті про в'їзд Данила в Белею, що інтерпретує автор. Його позбути ся відкликом до наведених автором иньших місць літописи не можна, а треба натомість: або довести якимись стилістичними чи хронольоїчними фактами істнуванне вставки, що розірвала первісний контекст (автор сього не зробив, хоч, видно, думав про такий вихід), або доказати, що в даній літописею хронольоїчній звязи є рішуча помилка. Автор ані сього ані того аргументу не розвинув, припускає нібито вставку, а головну вагу кладе на малозначність хронольоїчних вказівок літописи взагалі.

Ся, методологічна сторона, звязана з загальною справою хронольоїчної вартости Галицько-волинської літописи головно змусила мене до написання сих заміток. Сама хронольоїчна дедукція автора не має такого загальнішого значіння; але що

¹⁾ До річи поправляю друкарську похибку на с. 27 рядок 3 зверху: треба читати замість 1236 рік 1237.

²⁾ Не потрібно тільки покликують ся він на події описані під р. 1235, мов би на анальоїю.

вона має на меті поправити одну з дат в моїй хронологізації Галицько-волинської літописи, то мушу кротно і про неї згадати.

Як будь я дуже радий всяким поправкам і провіренням моєї хронологічної схеми, та не думаю, щоб д. Барвінському удалося знайти певнішу дату для з'їзду Данила з Белею, ніж поставлена проф. Дашкевичом і мною. Полишаючи навіть на боці трудність в хронологічній означінню сього епізода („въ то же лѣто“), д. Б.—им зовсім не усунути, інтерпретація його стрічається з різними труднощами:

Авторови приходить ся прийняти, що літописець з'їгнував володінне Германа баденського в Відні.

Прийнявши „німецьких“ послів за відпоручників чеського короля, прийшло ся йому штучними гіпотезами толкувати, як опинив ся між ними „воевода царев“, припускати, що був то Оттон баварський, по хибкою названий цісарським намісником у літописця, і що він укладав якусь, з історії незвісну, коаліцію з королями угорським і чеським.

При хронології д. Барвінського арцибіскуп сольногородський мусів на наказ чеського короля кинути розпочатий похід і їхати в посольство.

Прийнявши ідентичність записки мон. св. Хреста з оповіданням Галицько-вол. літописи¹⁾, мусить д. Б. представляти, що полагодивши справу з Белею й намовивши його до виходу з австрійських земель (як у записці св. Хреста), посла чеського короля потім їхали з ним до Прешбурга²⁾, без певної причини, лише аби міг там їх бачити Данило.

Аргументи, наведені д. Б. против дати 1248 р., зовсім не так сильні, аби виключити її можливість. Що перед 1250 р. ми не знаємо про похід Белі на Австрію, се не виключає можливости, що він вибрав ся був, нпр. в 1248 р., походом, але посольство австрійських панів відвернуло сей похід, Беля вернув ся від границі, й тому сей упрянований ним похід не був записаний літописцями австрійськи чи угорськими. Посольство, в інтересах безпечности австрійських земель, могло бути зложено не конче

1) Се ідентичність тільки гіпотетична, хоч автор раз зве її гіпотетичною, иньшим разом бере за річ певну й буде на ній дальші виводи.

2) Ідентифікованне літописної Пожги з Прешбургом також лише гіпотетичне, хоч автор уважає його певним; Пожга і Позон не тесаме, й автор мусів би ще пошукати доказів на те, що літописець Пожгою назвав Позон.

з самих сторонників цїсаря: льокальні інтереси могли зробити таку комбінацію, що крім угорського намісника взяв в нїм участь оден князь з противної партії — архієпископ сольногородський, незалежно від свого партійного становища. З рештою літом 1248 р. в Чехії була така буря — повстанне Отокара против Вячеслава, що чеські партизани в Австрії могли всіляке становище займати супротив того чи сього, чеського короля чи його сина.¹⁾

Отже д. Б. против заквестіонованого ним розв'язання галицької звістки поставив иньше, яке, неважаючи на чималу працю, вложеноу в його студию, -ї старанне обробленне, може бути не меньше, коли не більше заквестіоноване також. Але перше розв'язанне має за собою контекст Галицько-вол. літописи, а друге — против себе таку виразну вказівку тексту як „въ то же лѣто“. В сїм дуже важна ріжниця.

М. Грушевський.

¹⁾ Автор ще збиває мою інтерпретацію слова уже. Я не прив'язував зовсім такого значіння сьому слову в рішенню питання, як думає автор; слово се може мати ріжні значіння, і в данім контексті (а з контексту все треба виходити), таки далі правдоподібнішим уважаю те значінне, як я прийняв.

Галицько-руська бібліографія

за роки 1772—1800.

По дав Іван Ем. Левицький.

Договором, уложеним між кабінетами віденським, берлинським і петербургським, Австрія при першій поділі Польщі заняла в 1772 р. своїми військами частину руських земель, звісну в історії під назвою „Червона Русь“, а по тодішній польській адміністраційній термінології отсі руські землі: 1) воеводство руське з галицькою землею; 2) частину холмської землі з містами Тарногород, Томашів, Замость, Янів і Грубешів¹⁾; 3) майже ціле воеводство белзьке з виємком лише містечок Коротниця і Дубенки з 28 оселями; 4) частину воеводства подільського, себто повіт червоногородський і 5) з воеводства волинського лише частину повіту кременецького з містечками Підкамінь, Залізці і Збараж. З тих руських земель в сполученю з занятыми польськими землями від Сяну на захід утворено нову австрійську провінцію під назвою королівства Галиції і Володимирії, до котрого, по знесеню в Буковині воєнної адміністрації, прилучено в 1786 р. той край яко черновецький округ.

Се королівство, з переважною тоді руською людністю, належало що до простору до більших провінцій Австрії, але що

¹⁾ При третій поділі Польщі, заняла Австрія з руських земель ще частину холмської землі й частину воеводства белзького й підляського, і з тих земель враз з занятыми чисто польськими землями утворила „Нову Галицію“. Але сей новий територіяльний добуток враз з замойським округом відступила 1809 р. Австрія на основі договору, уложеного в Шенбруні між Наполеоном I і Францом I в користь заснованого Наполеоном I князівства Варшавського, а округ тернопільський в користь Росії. Сей остатній округ повернув назад до Австрії на підставі рішень віденського конгресу в 1815 р.

до культурного стану не дорівнювало иньшим провінціям монархії. В руських землях сеї нової провінції, територіяльно положених на розграничу двох племен, руського і польського, де від віків стрічали ся з собою дві цивілізації, західна й східна, та бороли ся з собою два культури, римський з византійським, руський місцевий елемент, не витворивши в своїм лоні живої відпорної сили, стратив у тій кількоровіковій культурній боротьбі свою інтелігентну й економічно засібнішу верству і підупав що до свого національного розвою та питомої культури до такої крайности, що в пору, коли Австрія заволоділа згаданими руськими землями, руський нарід складав ся лише з простого неписьменного селянина, прикованого як робучий інвентар до землі і, не багато висшого культурно та економічно засібнішого сільського духовенства, котре теж не відчувало висших культурних потреб. Оба ті, пізнійше головні народні чинники придержувались в тих часах руськості не силою національної свідомости й національної традиції, але лише силою традиції руського обряду.

Вже в першій половині XVII в. автор записки „Пересторога з'їло потрібная на потомные часы“ жадуге ся, що не тільки „въ городѣ Краковѣ, но такожъ и во Львовѣ книгъ словенскихъ великими склепами знайдешъ замкненихъ, которыхъ на свѣтъ не выпускають; такъ есть и во Львовѣ у мниховъ доминикановъ склепъ великій книгъ нашихъ словенскихъ учительскихъ, до купы знесенныхъ..“¹⁾ Ся легенда була виразом того почуття інтелігентного Русина, що руська книжка була рідкістю. Се почуте мусіло бути ще сильнійше в XVIII віці, коли та книжка ставалась у нас чим раз рідшою, а коли яка від часу до часу друком появила ся, то служила головно для літургічних і церковних потреб, але вкінці й таких у нас не ставало..

При занятю Австрією Галичини була у Львові одинока руська друкарня Ставропигійського Брацтва, заснована в 1586 р., з одинокою на цілий край руською книгарнею. Але се Ставропигійське Брацтво, що було змушене перемінити в 1788 р. свій устрій і назву на Ставропигійський Інститут²⁾, підупало було

¹⁾ Див. Акты относящіеся къ исторіи Западной Россіи, собранные и изданные Археографическою Коммиссіею. Томъ IV. С.-Петербургъ, 1851, № 149.

²⁾ Ставропигійське Брацтво було губерніяльним розпорядженем з д. 4 цвѣтня 1788 ч. 7483 наслідком декрету надворної канцелярії з д. 21 марта 1788 розвязане, і аж по довгих просьбах і переписках, коли

матеріально так, що спинило навіть друк церковних книжок і уложило було з друкарнею почаївського монастиря умову що до продажі виданих тою друкарнею книжок. Але в 1796 р. австрійське правительство заказало Ставропігійському Інституту займатися продажем заграничних книжок,¹⁾ а галицько-руські церкви для своїх потреб могли спроваджувати літургічні книжки почаївського видання лише через консисторії.²⁾

Крім друкарні Ставропігійського Інститута були у Львові в остатніх трьох десятиліттях XVIII в. ще друкарні: „Брацька сьв. Трійці“ від р. 1696 до 1786, Казимира Шлїхтина від р. 1757 до 1784, а оо. Францішкани мали друкарню від р. 1770 до 1774. В 1773 р. прибув з Відня до Львова візваний австрійським правительством Антін Піллер, який заснував тут губерніяльну і шкільну друкарню. Ся друкарня перейшла в 1781 р. в руки вдови Йосифи Піллерової, відтак в 1786 р. на Тому Піллера, а по нім обняв її Йосиф Піллер. Мав тут також свою друкарню від р. 1785 до 1794 варшавський друкар К. Б. Пфаф, котрий в 1794 р. відпродав її Віхманови і сей провадив інтерес від р. 1794 до 1808; вкінці в 1792 р. заснував тут друкарню Кароль Вільд.

З провінціяльних галицько-руських міст в однім лише Перемишлі при занятю Галичини була друкарня „Iego Król. Mości“, котра переіменила відтак фірму на „Iego Ces. Mości“, але з сеї друкарні по 1776 р. не подібують ся вже друки. Від р. 1783 до 1792 мав в Перемишлі друкарню Антін Матіашевський, а в 1800 р. заснував там Ян Голембїювський друкарню, яку в 1828 р. закупив еп. Іван Снігурський і дарував руській капітулі в Перемишлі.³⁾

Брацтво вдало ся з просьбою безпосередно до цісаря Йосифа II, ц. к. краєва губернія рескриптом з д. 23 жовтня 1788 ч. 24491 на основі декрету надворної канцелярії з 7 жовтня 1788 ч. 1941 розпорядила, що „Der Titel Bruderschaft hat aufzuhören und die aus der g. k. Nation ausgewählte Versammlung den Namen Väter der Stauropigianischen Kirche und Schule anzunehmen...“

¹⁾ А. С. Петрушевичъ, Сводная галичско-русская лѣтопись съ 1772 до конца 1800 г. Часть II, Львів, 1889, стор. 389.

²⁾ Див. Куренди перемиської консисторії з д. 6 надоліста 1801 ч. 16 і з 5 червня 1805 ч. 1192 в „Збірнику іст.-філь. секції“, том V, Львів 1902, стор. 128—129, нотка 1.

³⁾ Див. Юст. Желеховскій, Іоаннъ Снігурскій, его жизнь и дѣятельность въ Галицкой Руси. Львів, 1894, стор. 42.

Що до Буковини й угорської Русі, то першу і самотню в XVIII в. друкарню в Буковині заснував 1789 р. в Чернівцях Рудольф Екгардт, а в північній Угорщині, на території заселеній Русинами була при кінці XVIII в. друкарня Еллінгера в Кошицях.

З усіх тих друкарень одна лише друкарня Пидлерів у Львові мала руські, чи то церковно-славянські письмена, кроку далеко кращого, як тодішні письмена уживані друкарнею Ставропигійського Інститута. За цілий час існування друкарні Пидлерів у XVIII в. вийшло з неї в 1795 р. лиш самотне в руській і польській мові видане еп. П. Білянським „Посланиє пастирське до духовенства и людѣ діцезіи Авковской и Перемиской“¹); натомість у 1820-х роках вийшло з сеї друкарні кілька руських підручників для народніх шкіл.

З занятєм Галичини Австрією устали всякі літературно-видавничі звязки з центрами русько-українських земель, що лишилися при Польщі й Росії, а на сторожі стояла строга цензура заведена в 1776 р. австрійським правительством також і в Галичині.²) Видимими в тих часах репрезентантами духового звязку між русько-українським народом у Галичині, Польщі й Росії, і то лиш між тою частиною народа, що придержувалася гр.-кат. обряду, були до 1806 р. київські митрополіти, що проживали в Радомишлі, але вони до галицько-руських справ не мішалися. Тим то Галицька Русь при нових австрійських порядках полишена була що до літературно-наукового і культурного розвою своїй власній долі.

Не можна сказати, щоб австрійське правительство в перших роках свого володіння в Галичині не старалося піднести руський нарід, а в першій ряді руське духовенство і двигнути його з того культурного упадку, в який попав цілий руський нарід протягом кількох віків. Цісарева Марія Тереза заснувала в 1774 р. в Відні генеральну семінарію для католиків гр.-кат. обряду з усіх дідовичних країв, примістивши її в 1776 р. в конвікті св. Варвари³), де 14 галицько-руських кандидатів бого-

¹) Передруковане в Матеріялах до історії духов. життя. — Збірник іст.-філ. секції т. V, стор. 70—81.

²) Одним із цензорів для руських книжок при кінці XVIII в. був львівський канонік др. Микола Скородинський, що в 1798 р. став львівським єпископом. Він підписував ся: „Книгъ Рускихъ въ Галицији и Лодомирин Всевысочайшею властію ценсоръ“.

³) F. Alter, Beitrag zur praktischen Diplomatie der Slaven, Відень, 1801. стор. XII.

словія¹⁾ мали приміщеня; тут перший раз стрітили ся галицькі Русини з дієцезії львівської й перемиської з угорськими Русинами з епархії мункачівської²⁾). Опісля на основі надвального декрету з 30 червня 1783 р. засновано у Львові також генеральну семінарію, яку в 1787 р. розширено для всіх гр.-кат. епархій в Австрії; тут знов угорсько-руська молодіж, але вже в більшім числі, мала нагоду вийти в ближші зносини з галицькими Русинами. На основі надвального декрету з д. 9 марта 1787 і Губерніяльного розпорядження з д. 15 серпня 1787 ч. 20468 заведено з днем 1 падолиста 1787 для руських кандидатів богословія руські виклади на філософії і богословію в львівським університеті, заснованім 1784 р., без заведеня одначе науки руського язика в головних народніх і середніх школах, значить: руські виклади заведено з державної потреби лиш для того, аби сяк-так освіченим духовенством можна було обсаджувати душпастирські посади, полишаючи одначе сам руський язик домашній науці. Хоча протягом одного десятилітя — як в одній із своїх праць з одушевленем підносить Як. Головацький — Русини видали в поміж себе таке число докторів богословія, що замістили ними майже всі університетські катедри в руським і латинським язичі,³⁾ але факти доказують, що се наукове змагане одиниць нічим не причинило ся до піднесеня руського письменства і не вплинуло на оживлене видавничого руху між галицькими Русинами. Мертва схолястика з одного боку, а з другого

¹⁾ А. С. Петрушевичъ, Сводная галичско-русская летопись съ 1772 до конца 1800 г. Часть II, Львів, 1889, стор. 54—55.

²⁾ За старанем еп. Івана Брадача (*1732 — †1772) і його наступника на єпископським престолі, а тоді ще каноніка Андрія Бачинського (*1732 — †1809), цїсарева Марія Тереса за згодою римської курії признала в 1771 р., по сильних перешкодах з боку угорсько-латинської ерархії, неаалежність руської мункачівської епархії, що доси була тільки вікаріятством латинської архієпископії в Ягері (Egrolau), так що руський мункачівський єпископ був лише вікарієм згаданого латинського єпископа. В 1777 р. переніс еп. Андр. Бачинський свою резиденцію в Мункача до Унгвара, а в 1780 р. осів тут сам. Пряшівська епархія була спершу організована в 1790 р. як окремих гр.-кат. вікаріят спиский, з якого опісля цїсар Франц I заснував 1816 р. руську епархію в Пряшеві, канонічно організовану папою Пієм VII булею виданою д. 22 вересня 1816 р. Першим пряшівським єпископом був Григорій Таркович (*1752 — †1841).

³⁾ Як. Головацький, О первомъ литературно-умственномъ движеніи Русиновъ въ Галиціи со временъ Австрійского владенія въ той землѣ, Львів, 1865, стор. 13 і д.

неможливо макаронічна мова, якої взірці маємо в оригінальних і перекладних творах професорів П. Лодія та Т. Захаріясеви́ча, мова, якою голосили вони свої виклади з університетської катедри, бажаючи зробити з неї якусь вищу руську мову науки і руського письменства, отсе були причини, що серед молодшої генерації тодішньої галицько руської суспільности не розжевілась і не запалахкотіла може не в одній груді заложена іскорка поетичного таланту, та не загріла молодих adeptів науки до духової праці для збагачення питомого письменства. Не зайвим буде тут зазначити, що П. Лодій і Т. Захаріясеви́ч уважали відповідним у передніх словах до своїх перекладів публично звинити ся за ужите тут і там деяких — як оба говорять — „простих виражень“, значить слів, запозичених з уст живого народа, для якого-б то були призначені їх переклади. І так П. Лодій каже: „...да не почудится простымъ иногда выраженіямъ благосклонный читатель“ (див. далі ч. 56), а Т. Захаріясеви́ч говорить: „...зане частю выраженій простыхъ оупотребныхъ, сего да не кто мнѣ въ иностранныхъ въ сло вмѣняетъ“ (див. ч. 54). При таких дивоглядних, схолястичних поглядах на мову руської літератури і науки, ширених тодішніми вченими Русинами, не диво, що не маємо з тих часів ані одної пам'ятки живого галицько руського слова, а безпосереднім наслідком тодішньої публичної едукативної системи було між іншим і се, що взаємини, навязані в стінах духовної семінарії у Львові між галицькими й угорськими Русинами полишили ся без національно-культурних наслідків і не витворили ні почуття національної єдности, ні солідарности для спільної національної праці.

Дотеперішні бібліографічні пошукування показують, що руський рух видавничий в Галичині, чи то на русько-австрійській території в роках 1772—1800 був слабкий, навіть дуже слабкий. Як Головацький у своїй праці „Галицко-русская библиографія съ 1772—1848 г.“ виказує 18 руських друків, виданих в роках 1772—1800,¹⁾ а в доповненнях до бібліографії В. М. Ундольського подає заголовки 20 руських друків, що появили ся в тім періоді.²⁾ А. С. Петрушеви́ч у своїй праці „Хронологическая роспись церковныхъ и мірскихъ русско-сло-

¹⁾ Див. „Галичанинъ, литературный сборникъ“, випуск III—IV, Львів, 1863, стор. 309—327.

²⁾ Як. Головацький, Дополнение къ очерку славяно-русской библиографіи В. М. Ундольскаго. С.-Петербургъ, 1874, стор. 33—41.

венскихъ книгъ, напечатанныхъ кирилловскими буквами въ городѣ Львовѣ, начиная съ 1574 до 1800 г.“ наводить 30 заголовків.¹⁾ Моя збірка, оперта головно на автопсії, подає заголовки 99 друків, в значній частині з зазначенем їх змісту, а то 38 виданих галицькими, а властиво австрійськими Русинами в руській, згідно в церковно-славянській мові, і 61 в мовах польській, німецькій і латинській. Також польський бібліограф К. Естрайхер у своїй праці „Bibliografia Polska 140.000 druków“, подає заголовки деяких руських друків але праця сего польського вченого що до руських друків, оперта не на автопсії, а при тім в довільній транскрипції латинкою, без узгляднення місцевого виговору, загалом така не критична, що ніяк не може вдоволити серйозних вимогів. Прикладом наведу лише, що книжку „*Съцихъ ѿ естествонныхъ Писчєній христїанскаго богочєстіа. Частъ перваа...*“ (див. ч. 39) польський бібліограф подає під трьома різними заголовками, раз: „*Knyżysa (Małaja) na czytanie. Lwów, Chr. Uspenija*“, другий раз „*Obszczych pouczenia chrystyanskiego bohoczestija. Lwów*“, а третій раз „*Pouczeni (Obszczych i jestestwennych) część I. Lwów. Br. Uspenija*“.²⁾ Записує він також, що в 1781 р. появил ся у Львові „*Bukwar sławenskago cztenia i pisania, we Lwowie, 1781, w 8-ce*“,³⁾ коли тимчасом в 1780-х роках в загалі не вийшов у Львові ніякий буквар, але аж 1790 р. „*Букваръ ѿзыка славєнскаго чєніа ѿ писанїа...*“ (див. ч. 52). Подаючи заголовок твору д-ра Ігн. Филиповича „*In laudem divi Gregorii Nazianeni...*“ (див. ч. 50) додає, що „*Mieści także wiersz Józ. Rzewuskiego...*“⁴⁾, тимчасом у згаданій публікації є лише латинські вірші, присвячені Янови ір. Ржевускому, старості дрогобицькому. Про переклад митр. дра Ант. Ангеловича „*Kto jest stroną zaszeriająca? Austrya czy Francya?*“ виданий 1805 р., Естрайхер каже, що сей переклад вийшов 1796 р.⁵⁾ Подібні помилки знайдете в величезних томах польського бібліографа майже при кожній цитованій ним руській книжці.

1) „Временникъ Ставропигійского Института на 1885 г.“, Львів, (1884), стор. 113 - 133.

2) K. Estreicher, Bibliografia Polska, том IX, Краків, 1888, стор. 540, 542, 543.

3) Тамже, том XIII, Краків, 1894, стор. 444.

4) Тамже, том XVI, Краків, 1898, стор. 220—221.

5) Тамже, том IX, Краків, 1888, стор. 688.

З виказаних мною руських друків в числі 38 належить відчислити 2, а то „Отъ соборника избраннаа книга“ (див. ч. 34) і „Соборникъ“ (див. ч. 74), видані старообрядцями; я наводжу їх лише тому, бо обі ті книжки видані церковно-славянськими письменами у Львові. Про першу з них згадує в своїй праці Як. Головацький, а про обі А. С. Петрушевич.

Найживіший видавничий рух попадає на рік 1790, в котрім появило ся 10 друків, а то 8 в руській, а зглядно в макаронічній і церковно-славянській мові і 2 на иньших мовах; відтак іде рік 1781 з 7 друками, але в руській мові лиш 1 публікація; по 6 друків вийшло в рр. 1780 (русських 3), 1791 (русських 4), 1796 (русських 2) і 1799 (русських 1) і т. д., а в рр. 1773, 1777, 1778, 1782, 1783, 1785, 1787, 1789, 1792, 1797, 1798 і 1800 не появилась ані одна публікація в руській або церковно-славянській мові. Натомісьць в рр. 1773, 1777, 1778, 1782 і 1800 вийшли лише самі польські друки.

Гідним уваги, що мимо тодішніх германських змагань, ведених в нашім краю систематично урядовою дорогою, Русини причинились до видання в німецькій мові в Галичині лише 3-х невеличких принагідних публікацій в рр. 1787, 1797 і 1799 (див. ч. 42, 86 і 95), написаних надто не оригінально по німецьки, але тільки в німецьких перекладах, з котрих 2 владив Мартин Куральт, кустош унів. бібліотеки у Львові (див. ч. 86 і 95).

В поодиноких роках, почавши від 1772 до 1800, представляє ся рух видавничий в руській, а зглядно в церковно-славянській і иньших мовах, з поданем для паралелі руських друків після праць Як. Головацького і А. С. Петрушевича, ось як :

Д р у к і в в и й ш л о

в році	н у м е р і в	п і с л я я з и к а в								руських після					
		руським і			польським і			разом	Я. Головацького под-в						
		руським	польським	латинським	польським	німецьким і			латинським	всіх	а в тім числі руських	„Галичаніні“	Доповн. до бібл. Ундольського	А. С. Петрушевича	
						німецьким	латинським								
1772	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1	1	
1773	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	
1774	1	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	
1775	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	1	1	1	1	
1776	2	2	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	1	2	
1777	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	
1778	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	
1779	3	3	—	—	—	—	—	—	—	3	3	2	2	1	
1780	6	3	—	—	3	—	—	—	—	6	3	2	3	3	
1781	7	—	—	1	5	—	—	1	—	7	1	—	—	1	
1782	4	—	—	—	4	—	—	—	—	4	—	—	—	—	
1783	3	—	—	—	2	—	—	1	—	3	—	—	—	—	
1784	4	2	—	—	—	—	—	2	—	4	2	—	—	1	
1785	3	—	—	—	2	—	—	1	—	3	—	—	—	—	
1786	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—	1	
1787	3	—	—	—	2	1	—	—	—	3	—	—	—	—	
1788	3	1	—	—	2	—	—	—	—	3	1	—	1	1	
1789	5	—	—	—	3	—	—	2	—	5	—	—	—	—	
1790	10	8	—	—	1	—	1	—	—	10	8	5	3	7	
1791	6	4	—	—	2	—	—	—	—	6	4	—	1	2	
1792	4	1	—	—	—	—	—	3	—	4	1	—	—	—	
1793	4	3	—	—	1	—	—	—	—	4	3	2	1	3	
1794	3	2	—	—	—	—	1	—	—	3	2	2	2	2	
1795	2	1	1	—	—	—	—	—	—	2	2	1	2	2	
1796	6	2	—	—	2	—	—	2	—	6	2	1	2	2	
1797	1	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	
1798	4	—	—	—	4	—	—	—	—	4	—	—	—	—	
1799	6	1	—	—	1	—	—	3	1	6	1	—	—	—	
1800	3	—	—	—	3	—	—	—	—	3	—	—	—	—	
Разом	99	35	1	2	40	2	2	16	1	99	38	18	20	30	
		38			61										

Що до числа друків виданих в руській і иньших мовах, відповідно до їх змісту погляд на видавничий рух в рр. 1772—1800 дає отся табелька, уложена в прогресивнім, а чи то регресивнім порядку. І так:

Публікації після змісту:	Видано друків в язиці										
	руським				польським				латинським	латинським і німецьким	разом
	в оригіналі	в перекладі иньшої мови	польським	і латинь.	в оригіналі	в перекладі иньшої мови	німецьким	і латинь.			
I. Церковні і богословські друкі:											
а) книжки літургічні і збірники молитов	16	—	—	1	—	—	—	—	—	17	
б) проповіді	—	—	—	—	6	—	2	—	1	9	
в) життя святих	1	1	—	—	—	—	—	—	—	2	
г) богословіє пастирське	—	—	—	—	—	2	—	—	—	2	
д) духовні вірші	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	
	17	1	—	1	6	2	2	1	1	31	
II. Пастирські листи	1	—	1	—	22	—	—	—	1	25	
III. Панегіричні і оди	3	—	—	—	3	—	—	—	3	10	
IV. Історія	—	2	—	—	—	—	—	—	3	5	
V. Учебники для народніх шкіл	4	—	—	—	—	—	—	—	—	4	
VI. Економія	—	—	—	—	3	—	—	—	—	3	
VII. Цісарські рескрипти	1	—	—	—	—	—	—	1	—	2	
VIII. Фільософія	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	
IX. Иньші малі видання (як: Устави брацкі, Чин поставлення єпископа, Positiones, Tentamen і п.	5	—	—	1	4	—	—	—	8	18	
Разом	31	4	1	2	38	2	2	2	16	99	
		38				61					

В згаданім отже періоді вийшло найбільше друків церковних і богословських, а то 19 руських, або церковно-славянських на 31 усіх друків сеї категорії; між ними 9 проповідий, але ані одна в руській мові; далі переважають пастирські листи, з яких мною зареєстровано 25, а в тім числі тільки 1 в руській і 1 в руській та польській мові, иньші всі в польській і лише

1 в латинській мові. Дальше йдуть: 10 панегіриків і од, з тих 3 в русько-макарочній мові, два історичні твори в 5 томах, з того один твір у 2 томах в русько-макаронічній мові, 4 учебники для народних шкіл і т. д.

З цих публікацій вийшли в 2 або 3 томах лиш ось які твори: Т. Захаріясеви́ча „М. Длнненмаур... Наставленїа Історїи Церковныа...“ в 2 томах; д-ра Мик. Скородинського „Osnowa uczenia theologii pastoralney Fr. Giftschütza“ в 2 т., Вас. Кукольника „Zbiór prawideł ekonomicznych“ в 2 т., і Іоан. Базилевича „Brevis notitia foundationis Theodori Koriatovits“ в 3 т. Не зайвим буде згадати, що переклади Т. Захаріясеви́ча, д-ра Мик. Скородинського, а також П. Лодія „Хр. Блґмейстера - Любомлдрїе практическое ...“ вийшли друком на основі найвисшої постанови, як заявляють самі перекладники в своїх передмовах.

Не звісно, чи й о скільки Русини брали участь у сучасній польській і німецькій публіцистиці, а головню в тодішніх польських газетах і журналах, видаваних у Львові, з котрих першим було „Pismo uwiadamiające Galicyi“, що незабаром переми́нило ся на „Lwowskie pismo uwiadamiające“ (1783—1784), другим „Lwowskie tygodniowe wiadomości“ (1786), а третім „Dziennik patriotycznych polityków“ (1792—1798). Звісно лиш, що співробітником і одним із редакторів „Dziennika patriotycznych polityków“ був др. Михайло Гарасевич¹⁾, але його публіцистичні праці потонули між анонімними статями сеї часописі, котрої ні одна з краєвих бібліотек не має сьогодні повних річників.²⁾ Імя д-ра Мих. Гарасевича не приходить ніде в „Dzienniku patriotycznych polityków“, проте А. С. Петрушевич помиляє ся твердячи, що на часописи як редактор „подписывался Михайль Гарасевичъ, каноникъ Львовского епископского капитула обряда греч. кат“.³⁾

¹⁾ Див. „Галичо-Рускій Вѣстникъ“, Львів, 1850, ч. 16.

²⁾ Дефектові примірники Dziennika patriotycznych polityków“ єсть у в львівських бібліотеках університетській ім. Оссолинських, Меч Павліковського і гр. Вол. Дзедушицького, а в Кракові має бібліотека ягайлонського університету. Одначе з усіх тих дефектів не можна уложити комплеґ усіх річників, бо не стає деяких нумерів у поодиноких річниках. Сій часописи присвятив окрему розвідку гр. Мавр. Дзедушицький, див. „Przewodnik naukowy i literacki“, Львів, 1875, стор. 35 і далі.

³⁾ А. С. Петрушевичъ, Сводная галичско-русская лѣтопись съ 1872 до конца 1800 г. Часть II, Львів, 1889, стор. 349.

Чи з руських друків крім невідшуканого мною пастирського листа Льва Шептицького з д. 29 падолиста 1774 р. в церковно-славянській мові поведе ся ще що більше відшукати — сумніваю ся, але що до друків, виданих Русинами в иньших мовах, можна без сумніву не одно ще знайти, головно в деканальних і парафіяльних бібліотеках та актах. Сам знаю цілий ряд пастирських листів, оголошених друком, а мною пропущених тому, що не повело ся мені в бібліотеках і архівах відшукати їх примірників. Ось ті листи: еп. П. Білянського з д. 3 (18) січня 1783; еп. Макс. Рилла з 29 грудня 1784, з 3 лютого 1785, з 13 марта 1784, з 14 цвітня 1785, з 27 жовтня 1785 і з 20 липня 1786; еп. Льва Шептицького з 1772 р. виданий у Варшаві, дальше з датою: Львів 2 жовтня 1773, з 26 цвітня 1774, з 17 серпня 1775, з 11 марта 1776, з 18 червня 1776 і 18 липня 1777.

Львів, в грудни 1902.

Іван Ем. Левицький.

nie intencją kalumniowania kogo, lecz żądaniem poprawy, do Nas czy to słownie, czyli na piśmie donosili, abyśmy onym za pomocą Bożą, według przepisu Prawa, w Duchu skromności zapobieżyć, co złego zganić, y ukarać, a do dobrego środki przyzwoite przepisać y do wykonania iak naupilniejszego zalecić mogli...“

1774.

3. REGII Seminarii graeco catholici Viennae ad Sanctam Barbaram recens fundati leges, atque institutiones. *Без місця і року друку [в Відні, імовірно 1774 р.], fol. стор. 63+4 непаг. з табелями.*

В бібліотеці „Народного Дому“ у Львові.

1775.

4. СЛУЖБА за царя ѿ люди во время войны. Collectae In Missa recitande e pro impetranda benedictione armorum et successu belli. In Ritu Graeco usitatae, ex slavono idiomate latine redditae. *Без місця і року друку [у Львові, 1775 р.], fol., стор. 8 непаг.*

Друковано в 2 шпальтках: в церковно-славянськiм явці і латинськiм перекладі. Примірни́к в бібліотеці „Народного Дому“ у Львові.

1776.

5. МИЛОСТИВОЕ ѿбо лѣто ѿли благопотребныхъ моленій въ дѣшеполезномъ лѣта оставленіа провожденію събраніе, дѣхъовнымъ ѿ мѣрскимъ прилично. Въ Лвовѣ тѣпомъ Братства Храма Оуспенія Пресв. Бѣы, 1776, 8^о, стор. 58 непаг.

6. ШЕПТИЦКІЙ, Левінь на Шептїчахъ, Бжїею ѿ сїагш аїлсакаш престола бл҃годатїю, еїпъ Авовскїй, Галицкїй ѿ Каменца Подолсакаш, Митрополїи Кїевскїа.... Спомощникъ,... ѿ Ординъ сїаго Станїслава Кавалеръ. *Без місця і року друку [у Львові, 1776], fol.*

Послани́ем сям, з дати Львів дня 30 цвѣтня 1776 р., оголошуе еп. Л. Шептїцькїй „вселенскїй Ісвелѣнтъ“, наданий папою Климентом XIV.

1777.

7. SZEPTYCKI na Szeptycach Leo z Bożey y stolicy Apostolskiej Iaski Biskup Lwowski, Halicki y Kamienca Podolskiego, Arcybi-

skupstwa Metropolitalnego y Caley Rusi z Opactwem Kiiowopieczarskim koadiutor y Administrator, Opat kommendatariusz Mielecki, orderów Orła białego y Świętego Stanisława kawaler.. *Без місця і року друку [1777], fol.*

Посланиєм сим з датою: Львів дня 11 падолиста 1777, еп. Л. Шептицький приказує духовенству: „1-мо. Со kolwiek do ogłoszenia w parochii przez dyrektoraty WW. parochom intymowane będzie, aby odnotowawszy dzień intymacyi nieodwłocznie tę po nabożeństwach w cerkwi ludowi parochialnemu przeczytali y do zrozumienia własnym ięzykiem wyexplikowali. — 2-do. Zakazano surowo y zakaz kilkakrotnie a naupóźniej 4-go miesiąca y roku terazniejszych, powtorzony iest, aby WW. parochowie nie wazyli się ślubów dawać żołnierzom Cesarskim z swoimi parochianami, bez wyraźnego na to kommendanta y kapelana woyskowego zezwolenia; a że takowe zezwolenie żołnierze zmyslić mogą, iak się trafiło, ma być pierwiey prezentowane naybliższy komandy officerowi, który ieżeli zezna za rzetelne, na ten czas mogą benedykować ślub, byle do tego przymusu albo inszey iakiey przeszkody nie było. Pozwolenie komendy y kapellana woyskowego przy metryce ślubney zachować mają. — 3-tio. Zakazano także aby duchowni świeccy y zakonni bez paszportów za granice nie wyeżdżali. — 4-to. Żeby przy mszach SS. y pacierzach kapłańskich podług przepisu obrządku naszego Najiaśniejszych Maryi y Józefa Cesarzów spominali y za nich się modlili, iest nie tylko wyraźny rozkaz. ale obowiązek Chrześciański za swoich Panów y Monarchów modlić się. — 5-to. Metryki krztów, ślubów y zmarłych według drukowanej formy osobliwie dzieci stanu szlacheckiego iako nayporządniey zapisywane y chowane były. — 6-to. Surowo iest zakazano aby Dezerterów czyli zbiegłych żołnierzy cesarskich iako zdrayców y krzywoprzysięzców pod żadnym pretekstem nawet miłosierdzia, żeby nie byli śmiercią za zdradę karani, przechowywać, przytrzymywać, do ucieczki wyprawiać nikt nieważyl się pod karą za każdego tysiąca dwóch set złt. pol.; y gdyby się komu takowy zbieg trafił w domu, zaraz do Zwierzchności Dworskiej czyli do Woyta donieść sekretnie powinien, aby gdy wyvodu nie uczyni był zatrzymany y do kommendy oddany: który rozkaz WW. Parochowie z ambony ludziom ogłaszać y przestrzegać mają. — 7-mo. Zakazano y to pod karą tysiąca czerwonych złt. aby nikt dzieci żydowskich dla ochrzczenia przeciw woli ich rodziców y opiekunów chwycić y chrzcić nie wazył się. — 8-o. Jeżeliby gdzie wszczęła się choroba zaraźliwa, parochowie przestrzegliszy w swoiey parochii mają zaraz napisać z doniesieniem do Dyrektoratu, w którym ta wieś czyli parafia zostaie. — 9-no. Aby nikt z Duchownych świeckich y zakonnych o wszelkich wyrokach y rozporządzeniach z Naywyższego rozkazu rozgłoszonych uszczypliwie mówić, krytykować y powadze fch iakokolwiek uwłaczać nie wazył się, ale wierny poddany Cesarski każdy bez najmniejszego sarkania winne onymże posłuszeństwo zachował. — 10-mo. Pod karą stu czerwonych złt. zakazano wydawać instrumenta czyli świadectwa dla kwesty y zbierania iałmużny na ubogie Cerkwie, szpitale etc. dla tego aby nikt tego pozwolenia dawać nie wazył się. — 11-mo. Ciała zmarłych do pogrzebania w otwartych trumnach, aby nie były prowadzone surowo zakazano. — 12-mo. Że wielu własny obrządek, w którym rodzeni y wychowani, wzgardziwszy samowolnie przechodzą, o tym Najiaśniejsza Cesarska królewska Mość Pani miłościwa będąc uwiadomiona przez Naywyższe swoje Gubernium Galicyi pod datą 16 Maia 1776 y 1-go Kwietnia 1777 łaskawie rozkazać raczyła dla zabieżenia tym występkom, aby takowych z iakich rodziców, z iakich przyczyn y od którego czasu odstąpili własnego obrządku a do innego przeszli, opisawszy do Naywyższego Gubernium donieśli. Mają więc WW. Paro-

chowie znając dobrze swoich parochianów, takowe opisanie rzetelnie y dowodnie uczynić y przewielebnym Dziekanom swoim podać, Dziekani zaś zebrawszy y porządnie spisawszy do konsystorzów dla podania nam oddać mają, żebyśmy sami najwyższe Gubernium o tem zainformowali. — 13-tio. Ciało zmarłych nagle, czyli z przypadku iakiegokolwiek, a niezwyčajną śmiercią WW. Parochowie grzebać, poki do Dyrektora przez kogo należy nie będzie doniesiono, y od tegoż czyli z urzędu iakiego rewizya ciała y inkwizycya o przypadku uczyniona nie będzie. — 14-to. Kuny żelazne z dawnego zwyczaju przy drzwiach cerkiewnych czyli na innem mieyscu wiszące aby poodrywano y więcey niebyły, zakazano. — 15-to. Wielokrotnie iest zalecona iałmużna, na wspomnienie przez ogień zubożałych miast, kościołów, z obietnicą wspomnienia drugich w podobnych przypadkach, o czym donosząc, zaleca się WW. Parochom, aby do takiego miłosiernego uczynku parochian swoich wzbudzali, zagrzewali, tym końcem w każdej Cerkwi sporządzona y wystawiona bydź ma szczególnie na składanie iałmużny karbonka, do której złożone pieniądze przez Parocha y dwóch ludzi razem zamkniętey, wybrane, porachowane y do własnego Dyrektoratu za kwitem oddawane bydź mają...“

1778.

8. SZEPTYCKI, Leo na Szeptycach, z Bożey y stolicy Apostolskiej łaski Arcybiskup Metropolita Kiiowski y całej Rusi, biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki, Opat Kiiowopieczarski, y Komendataryusz Mielecki, Orderów Orła Białego y S. Stanisława Kawaler. Wszystkiemu ogulnie Swieckiemu y Zakonnemu Duchowieństwu oraz prawowiernemu Ludowi Archidiecezyi Naszey Metropolitalney w Koronie przez Woiewodztwa Kiiowskie y Braclawskie, a zaś w W. X. Litt. Wileńskie, Nowogrodzkie, Trockie, y Mińskie, rozciągaiącey się, oraz w Diecezyach Lwowskiej, Halickiej, y Kamienieckiej pokoy y błogosławieństwo Archipasterskie Datum w Pałacu Naszym przy katedrze S. Ierzego Męczenika Lwowskiej. Dnia 12 Lutego 1778 [L. S.]. Daniel Werchratski, pisarz. *Без місяця і року друку [1778], fol.*

„Gdy IW. y Nayprzew. Felicyan Filip Wołodkowiecz, Arcybiskup Metropolita Kiiowski y całej Rusi, biskup Włodzimirski y Brzeski, — говорить Л. Шептицький в заданім посланію — przez cnoty osobliwsze y zasługi swoiey naypierwey do Chełmskiego y Bełskiego, potym Włodzimierskiego y Brzeskiego Biskupstwa domieszczony Urząd Pasterstwa doskonale y przykładnie sprawuiąc, nakoniec z szczegulniejszych Monarszych względów a S. Stolicy Apostolskiej łaski na Metropolitalną Kiiowską y całą Rusi Stolicę wyniesiony lat szesnaście na teży w naycięższych kraiowych obrotach siedząc gorliwie o wiarę S. y ziednoczenie z kościołem katolickim obrzadku naszego Pasterza okazał stałość, y takimi krokami głębokiey sędziwości chwalebnie doszedł, podobalo się Naywyższemu pełnego iuż dni y zasług do odebrania y nadgodę prac swoich wiekuistey chwały dnia pierwszego miesiąca [лютого] y roku według starego kalendarza terazniejszego zawołać“ В дальшій частині свого послання заряджує влад. Л. Шептицький порядок богослужень за покойного митрополита.

1779.

9. РИЛЛЯ Мѡѡиміліана, Єїпа Хѣлмскаго ѡ Бѣлзскаго, адм. єпархіи Перем. наданье оѡстава Братскаго. Артикѡловъ ѡ. Без мѣсяца і року друку [1779 ?], fol., стор. 4 непаг.

Як Головацький догадуєся, що сей „Устав Братскій“ друкований в Будині в 1779 р. [Див. Як. Головацький: Галицко-русская библиография съ 1772—1848 г. „Галичанинъ“, Львів, 1863, стор. 312; Дополненіе къ очерку славяно-русской библиографии В. М. Ундольскаго. С-Петербургъ, 1874, стор. 35, № 145].

10. ОУСТАВЫ сирѣчь Артикѡли Братскіи. Яданасїи на Шептицахъ Шептицкїи Єїпъ Перемїскїи, Гамборскїи ѡ Ганѡцкїи. Без мѣсяца і року друку [1779 ?], fol. стор. 8 непаг.

Устави ті складають ся з таких 10 артикулів: а. Ѡ прїятїн къ союзъ братскомѡ; б. Ѡ сокѣтованїахъ; в. Ѡ казнїни братїи сварлїахъ; г. Ѡ повинности братїи къ сабжкѣ Бжїи; д. Ѡ вспоможенїи братїи оубогахъ; е. Ѡ изврѣнїи братїи старшихъ; ж. Ѡ сокровищи братскомѡ; з. Ѡ погребанїи братїи оубогахъ; 4. Ѡ Шказахъ сѣнникови ѡ братствѣ; і. Ѡ реєстрахъ братскихъ. — Після Як. Головацького друкованїи були згаданї „Устави братскї“ мїж роками 1762—1779. [Див. Як. Головацький: Галицко-русская библиография съ 1772—1848 г., „Галичанинъ“, Львів, 1863, стор. 311].

11. ШЕПТИЦКАГО, Яданасїа съ Шептичь, Єїпа Перемїскаго ѡ Гамборскаго созванїе протопресвитеровъ на єжегодовый собѡръ єнералный протопресвитерскїи въ Баллєвѣ. Без мѣсяца і року друку [1779], fol.

1780.

12. BIELAŃSKI Piotr, Archydiacon katedralny WileŃski Administrator Generalny i nominat Biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki Datum w Lwowie przy katedrze S. Ierzego. Dnia 25 Maia V. S. R. 1780. Piotr BielaŃski, administrator Generalny y N. B. L. H. K. Без мѣсяца і року друку [1780], fol.

Повідомляє духовенство про смерть „Andrzeia Młodziєiowskiego Biskupa PoznaŃskiego Wielkiego korony Polskiej kanclerza y Jacka Ogrodzkiego“ — котрі — „z osobliwszey ku obrzãdkowi y DuchowieŃstwu naszemu przychylnosci, na seymach y w okazyach naysrozszych uciskѡw niedawno zeszylych czasѡw doznawanych o Religїę y obrѡnѣ Unitѡw katolikѡw wielkã swoiã gorliwość y dobrotliwe zaradzenia okazywali“. З тої причини поручає номїнат-єпископ, аби „wszystcy WW. Prezbyterowie po jedney słuźbie Boźey za duszѣ Andrzeia, po drugiey za Jacka w dnie od innych obligѡw wolne odprawili, y przez dwa miesiãce w Niedzielę y święto po Mszy S. z ludem na Naboźenstwo zgromadzonym po trzy Pacierze na tѣż intencję naboźnie odmawiali“

13. BIELAŃSKI Piotr, Archydiakon katedralny Wileński, Administrator Generalny i nominat Biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki . . . Datum w Lwowie dnia 18 Lipca 1780. *Без місця і року друку [1780], fol.*

Повідомляє духовенство що до „spełnionych wyrokach nieuchronnych na Wielmożney Joannie z J. WW. Sierakowskich Jastrzębski Stolnikowy Halickiey niegdy J. W. Iózefa Sierakowskiego Strażnika W. koronnego, Męża wiekopomney sławy godnego córce“, — a підносячи, що покійна відзначалась примірною побожністю „w zakupowaniu sobie wieczystych Modlitw, różnym zgromadzeniom Duchownym, kościołom y klasztorom obfite iałmużny, y inne nieprzyliczone cnoty własnymi patrzaliśmy oczema . . .“, прото поручає духовенству, аби за „doysciem siebie tego zalecenia Naszego zaraz trzydniowym dzwonieniem śmierci iey ogłosić starali się, y iednę Służbę Bożą za duszę Joanny odprawili, a przez cztery niedzieli po odprawionej Mszy S. z ludem . . . po trzy pacierze . . . odmawiali . . .“.

14. BIELAŃSKI Piotr, Archydiakon katedralny Wileński, Administrator Generalny i nominat Biskup Lwowski, Halicki i Kamieniecki . . . Dan w Lwowie przy Katedrze naszey S. Ierzego Męczennika, dnia 8 Grudnia 1780. *Без місця і року друку [1780], fol.*

Посланим сим повідомляє владика духовенство про смерть цїсаревой Марїї Тереси, вгадуючи про неї, що вона піднесла „nayszczegulniey stan nasz duchowny Swiecki Obrzadzku Grecko-katolickiego; iuz to do wszelkich w kościele Bożym y samego nawet Pasterstwa dostoiensstwo przywróceniem przez Nayswiętsze y naysprawiedliwsze swoje wyroki, od których nas zazdrośna czasów przeciwność postarała sie była oddalić, — iuz to opatrzieniem hoynego funduszu na cwiczenia Greko-katolickiey młodzi w Seminarium S. Barbary Wiedenskim, iuz przez naylaskawsze oświadczenie Macierzyńskiej prawie troskliwości o polepszenie uboiego nader stanu Parochów naszych w Galicyi, iuz przez nieokresłone dobrodzieystwa temuż gdziekolwiek w Państwach swoich znajdującemu się wyswiadczone, tyle Przywileiami zaszczyconemu z podniesieniem go do szczęśliwszey teraz Sytuacyi. Tych naylaskawszych względów y w obcych nawet Państwach znajdujące się nasze katolickie Duchowienstwo bylo y jest uczestnikiem, iako niedawno w Polskiey Ukrainie z własnych swoich Possessyi gwałtem od Nieunitów wyciśnione, za wdaniem się Jey Cesarsko-krolewskiey Apostolskiey Mci do Nayiasnieyszey Imperatorowy Rossyiskiey, do swoich własności przywrócone dziś kilka set Cerkwi do iedności z kościołem S. Rzymymkim odebrane spokojnie posiada, przed Bogiem y światem całym Naywyższą Protekcyą uwielbiając nie komu innemu, iak tylko samey Nayiasnieyszey Monarchini w Bogu zeszeley wiernie to przyznaie . . . В дальшій части сього пославія установляє владика порядок богослужень, котрі за помершу цїсареву відправлялись мали цілий рік в цілій епархїї.

15. СѦХОЛОГІОНЪ или Требникъ имѣай въ себѣ церковныя послѣдованїа Іереомъ надобныя отъ святыхъ Апостолъ и Богоносныхъ Отецъ въ различныхъ временахъ и преданїяхъ. Иждивенїемъ трудолюбиваго Братства Оуспен. Пр. Бѣы въ Авовѣ кѣшпѣ, 8^о.

16. ЛЕІТЪРГІКОНЪ сїестъ Службеникъ содержашъ въ себѣ по чїнѣ стѣя востóчныя церкве лїтѣргїи, йже во стѣхъ оцѣ

нашихъ Іwánна Злат. Басіліа Бел. Грігоріа Двоеслѡва папы Річ. со всѣми слѡужбами недѣлными ѡ праздничными при цѣркви храма Оусп. Пресв. Влїцы нашеа Бѣы, второе тѣпомъ изданъ въ Льѡвѣ рѡкъ Божїа ѡушї. ноемвр. ѡї, fol. стор. 3+177 пагїн. по одній сторонї.

17. ОУСТАВЪ кратскїй. Без мїсця і року друку [1780], fol. стор. 4.

З потверженемъ Макс. Рилла, епископа холмського і адміністратора перемиської епархїї. [Див. Як. Головацкїй: Дополненїе къ очерку славяно-русской библиографїи В. М. Ундольскаго. С-Петербургъ, 1874, стор. 36, № 151].

1781.

18. BIELAŃSKI Piotr, Archydiacon katedralny WileŃski, Administrator Generalny i Nominat-Biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki . . . Dan w Lwowie przy Katedrze naszej S. Jerzego Męczennika dnia 26 Lutego 1781. *Без мїсця і року друку [1781], fol.*

В справї щорїчної оплати „Subsidii charitativi nazwanego katedratyk“. Мїж иншимъ наказує владика урядамъ деканальнимъ, аби „Należące Subsidium czyli katedratyk, za rok ieden tylko, od každy Cerkwї, niewyłączając y wakujących, podług dawnych dyspartymentow, osobno na Syndyka, czyli Prokuratorów Diecezjalnych po złotych два, całą należytość złotemъ важнымъ, według redukcji tegoż krajowey, zupełnie, żadnego nie przyjmując ani zostawiając remanentu, zebrać . . .“ і прислати „na Niedzelę trzecią po Wielkanocy t. i. 25 Kwietnia według starego a 6 Maia według poprawnego kalendarza roku terazniejszego, bez wszelkiej zwłoki y wymówki“.

19. BIELAŃSKI Piotr, Archydiacon katedralny WileŃski, Administrator Generalny i Nominat Biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki . . . Dan w Lwowie przy katedrze naszej S. Jerzego Męczennika, dnia 12 Sierpnia 1781. *Без мїсця і року друку [1781], fol.*

Повїдомляє духовенство, що „маїąc собіе од Найвыжшого с. к. Галїци Guberniumъ wydane dnia 4 Maia, a 26 Czerwca roku terazniejszego intymowane zalenie uwiadamiające Nas, jako zdało się Jego Ces. krol. Apostolskiej Mci Panu Naszemu Miłѡściwemu, za rzecz niepotrzebną mieć udawać się do Stolicy Apostolskiej Rzymskiej o pozwolenie rozgrzeszenia y dyspensowania w przypadkach przez Bullę, którą zowią Coena Domini, teyże Apostolskiej zachowanych do rozgrzeszenia y w teyże Bulli opisanych, ponieważ takowa Bulla іeszcze w roku 1773 dnia 25 Stycznia przy szczęслиwej Rewindykacyi krolestwъ Галїци y Лодомерїи uchylona, żeby не была publikowana, zakazana іest; dla tego . . . Jego Cesarsko-krolewska Mość . . . nayłaskawїey zalecїć rozkazał . . . aby nikt z Was o pozwolenie rozgrzeszać y dyspensować w przypadkach Bullae Coenae Domini do Rzymu udawać się не ваżył, každyго w takowych wypadkach до влადзы ордынарїей Biskupiey dla zaradzenia w заданиахъ духовныхъ udawać się, a не до кого инного іest y бѣdzie повинноścїя. Маїяąc іeszcze osobno под датą 18 Maia a Intymаcyą 8 Lipca roku tego od Найвыж-

szego wspomnionego Gubernium ostrzeżenie, iż jeżeliby kto z duchownych takową Bullę albo kazusow z niey wypisanych Registr wydrukowany w Xiążkach y Rytuałach swoich wprawiony miał, lub przy konfessionałach, iak bywał zwyczaj, albo na innym mieyscu zawieszony konserwował, za takowe utrzymywanie rzeszy zakazaney karze 200 złp. każdy podlegać będzie . . .“ Далі подає владика духовенству до відомости, що губерніяльним розпорядженням з дня 20 липня а інтіматом з 5 серпня закана також у Австрії булля „Unigenitus“.

20. BIELAŃSKI Piotr, z Bożey i Stolicy Apostolskiey łaski Biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki . . . Dan w Lwowie przy Katedrze naszey S. Jerzego Мęczennika dnia 8 Octobr. 1781. *Без місяця і року друку [1781], fol.*

Оповідяє про смерть Іоана Адама Калиновского, підчашого галицького, з тим, що кождий душпастир має відслужити за упокій душі його одну літургію, а „про Mszy S. w każdą Niedzielę y Święto przez cały місяць po trzy pacierze, poklekąwszy nabożnie odmawiać“ по причині, що покійник „w Hostowie dobrach swoich dziedzicznych na fundusz Xięży świeckich Ruskich przy Cerkwi Parochialney, z obowiązkiem nie tylko w tey samey Parafii starania o duszach y Sakramentow administrowania, ale y w Okolicy, osobiłwie w bliskości Wołoszczyzny odprawowania Missyi lokalnych bydź mających, z własney substancyi 30.000 złt. pol. ofiarował, y testamentem dopełnienie woli swoiey pozostałey W. Podczaszynie małżonce y successorom swoim gorąco zalecił“.

21. ГРИНЕВЕЦЬКИЙ Модест д-р. Assertiones philosophicae physicae. Zamość, 1781, 8°.

22. OBOWIĄZKI Parochów z rozporządzenia Jaśnie Wielm. JMości Xiędza Piotra Bielańskiego, archidiacona katedry Wileńskiej, Kustosza y Administratora Generalnego w Dyecezyi Lwowskiey, Nominata Biskupa Lwowskiego, Halickiego, Kamienieckiego. Do stanu duchownego dążącym przy naukach innych podane, w Barze w Roku od N. Chr. P. 1781 d. 23 Czerwca. W Lwowie, w drukarni Bractwa S. Tróicy [1781], 8°, стор. 176 *непаг.*

Примірник в університетській бібліотеці в Варшаві.

23. RITUS & Ceremoniae in consecratione Illustrissimi et Reverendissimi Domini Petri Bielanski episcopi Leopoliensis, Haliciensis & Camenecensis. Per Excellentissimum, Illustrissimum et Reverendissimum Dominum Iasonem Iunosza Smogorzewski Metropolit. Totius Russiae Archiepiscopum Kiioviensem & Polocensem, Ordinum Aquilae albae & S. Stanislai Equitem Consecratorem, tum Illustrissimos & Reverendissimos D. D. Consecratores Iacobum Tumanowicz Camenecensem, Archiepiscopatus Leopoliensis Ritus Armenorum atq. Petrum Karwosiecki, Bibliensem Episcopos, & Bacoviensis Episcopatus cum futura Successione Coadiutores. In Ecclesia Cathedrali Leopoliensi Tituli S. Georgii Martyris Die 12 Septembris v. s. Anno 1781 feliciter

peracta, observatae. [На обороті сего заголовка:] Чинъ на поставленіє Єпископа, въ посвященіи Превсщѣннагѡ ѿгѡ мѣти Кѹръ Петра Біеланскагѡ Єпископа Лвовскагѡ, Галицкагѡ, ѿ Каменецкагѡ. Превсщѣнными ѿхъ мѣть Гѣподінами Іасѡномъ Юноша Смогоржѣвскимъ Митрополітомъ всеѡ Руссін, Архієппомъ Кіевскимъ ѿ Полоцкимъ, Ордіншвѣтѣ вѣлагѡ Орді ѿ сѣгѡ Станіслава Кавалієромъ, Сѣителемъ, ѿ сѣркополагателми Іакшвомъ Тѣмановичомъ, Камаценскимъ, Архієппи рѡда Армѣнска, ѿ Петромъ Карвостѣцкимъ, Бѣвалѣнскимъ, Єпископи, Бакѡвскимъ съ вѣдѣщимъ наслѣдіємъ споспѣшники, въ Цѣркви столечной сѣгѡ великомѣченика Гѣвргіѡ Лѡвской, мѣца Сентемврѡ, дня вѣ. ащпѡ гѡда вѣгопоспѣшнѡ совершѣнномъ, оупотрѣвленѣ. *Без мѣся і року друку [1781], fol., стор. 18 непаг.*

Текст друкований в двох шпальтах, в латинськїм і церковно-славянськїм язицї. — Примірник в бібліотечї „Народного Дому“ у Львовї.

24. ФИЛИПОВИЧ ИГНАТИЙ д-р. Kazanie na uroczystość Wniebowzięcia Najsł. Maryi Panny miane w Cerkwi Stauropigialney Lwowskiej podczas Wielkiej Mszy S. R. P. 1781. Dnia 15 sierpnia przez Xiędza Ignacego Filipowicza Bazylianina S. Teologii doktora y Professora w klasztorze lwowskim S. Jerzego M. w Lwowie, w Drukarni Kazimierza Schlichtyna [1781], 8°, стор. 34 непаг.

Автор присвятив свою проповідь старійшинї Ставропігійського Брацтва: WW. JJ. PP. Michałowi Słonskiemu, Grodzkiemu Łukowskiemu, konfraternii Seniorowi; Grzegorzowi Uranowiczowi, cesar. krol. fisk. assessorowi pierwszemu, konfraternii Wice-Seniorowi; Jakubowi Arfińskiemu, cesarsko-krol. appellacyjnych sądów adwokatowi, konfraternii Sekretarzowi.

1782.

25. BIELAŃSKI Piotr z Bożey y Stolicy Apostolskiej Łaski Biskup Lwowski, Halicki i Kamieniecki Dan w Lwowie przy Katedrze naszey S. Jerzego Męcennika dnia 16 Kwietnia 1782. *Без мѣся і року друку [1782], fol.*

Повідомляє про смерть кн. Александра Чарторийского, воеводи руського і наказує, аби кождий свѣщеник відслужив за душу покійника одну літургію, а по три літургії з одним парастасом „Parochowie w tego Pana włościach zostaiący, iak наупрѣдзей быдз може по церквях в каждѡ Niedzielѡ y свѣто przez trzy miesięcy po trzy razy Otcze nas, y trzy razy Bohorodyce Diwo z ludem Nabozenstwу przytomnym nabożnie odmawiac бѣдѡ“.

26. BIELAŃSKI Piotr z Bożey y Stolicy Apostolskiej Łaski Biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki Dan w Lwowie przy Katedrze

naszey S. Jerzego Męczennika dnia 7 Czerwca 1782. *Без місця і року друку [1782], fol.*

Сим посланієм повідомляє владика духовенство, що „z powinney Naszey Nayiasniejszemu Maiestatowi ces. krolewskiemu wierności do Nayłaskawszego Jego względem Tolerancyi Chrześciańskiej wyroku pod dniem 16 Stycznia roku terazniejszego wypadłego a przez Naywyższe tych królestw Gubernium pod datą 8 Lutego, Intymacyę zaś 24 Marca tegoż Roku do naycisleyszego zachowania nam zaleconego brzmienia takowego — aby się przy dawaniu duchownych katechistycznych nauk y w konwersacyach od wszelkich sporów y obmowisk wstrzymać, lecz do wykładu Nauki Chrystusowey y Cerkwi katolickiey stosować, dowodząc Iey trwałości y użyteczności, a strzegąc się wszelkiego dotkliwego przewodu y poniżenia różniących się z nami w wierze, bardziey ma każdy starać się Religię, y Naukę obyczajną swoim słuchaczom wrażac y zalecać, a niżeli pokazywać dowcip swoy albo w teologicznych kontrowersyach پیęcie słuchacza przewyższających biegłość“

27. BIELAŃSKI Piotr z Bożey y Stolicy Apostolskiey Łaski Biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki Dan w Lwowie przy Katedrze naszey S. Jerzego Męczennika dnia 15 Czerwca 1782. *Без місця і року друку [1782], fol.*

Послание се звучить: „Rozkazał Nayiasniejszy Maiestat Dekretem swoim Dworskim pod d. 26 Kwietnia, dnia zaś 7 Maia nadeszłym, aby OO. Jackowi Szymańskiemu y Dominikowi Wyszyńskiemu kaznodzieiom Zakonu S. Dominika dla ich kazania w tutejszey obrządku Łacinskiego katedrze, y w kosciele OO. Bernardynow w roku przeszłym mianego ku lekceważeniu Naywyższych wyroków dążącego, nie tylko niechęć, ale też y Naywyższa wola była oznaymiona, aby ciż równie od kaznodziejskich, iako też innych duchownych Urzędów y godności zakonnych na zawsze zostali oddalonemi Drugie pisanie ddo 10 Maia et praesent. 24 terazniejszego roku tak się ma: Jego Cesarska Mość Pan Nasz Miłosciwy wyrokim swoim ddo 29 Stycznia roku tego ustanowił, aby część diecezji Chełmskiey obrządku Łacinskiego po smierci J. W. Biskupa Aloizego Witolda Aleksandrowicza wakuiącye w królestwach Galicyi y Lodomerii leżąca oddzielona y do Biskupstwa Przemyskiego przyłączona była Po trzecie: Stosując się do Naywyższego ces. krol. wyroku, którym zakazano jest, aby nikt z poddanych królestw Galicyi y Lodomerii dla nauk y edukacyi młodzi za granicę do Rzymskiego Collegium Niemieckiego nazwanego posyłać nie ważył się“.

28. BIELAŃSKI Piotr z Bożey y Stolicy Apostolskiey Łaski Biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki W Lwowie przy Katedrze naszey S. Jerzego Męczennika dnia 22 Czerwca 1782. *Без місця і року друку [1782], fol.*

На основі правительственных розпоряджень приказує владика сим посланієм духовенству, аби „odtąd kaznodzieie Zakonni kazania swoje wypisywali y pilnie czuwać mają, aby w samym mowieniu z kazalnicy nic naymniejszego, coby się Rządowi, poprawie karności Cerkiewney, albo powodowaniu szkół iakimkolwiek sposobem sprzeciwić mogło, nie mieszać, lecz aby lud do nayzupełniejszego zachowania praw y rozrządzenia Nayiasniejszego Maiestatu pobudzać“

1783.

29. BIELAŃSKI Piotr z Bożey y Stolicy Apostolskiey Łaski Biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki . . . W Lwowie przy Katedrze naszey S. Jerzego Męczennika dnia 20 Stycznia 1783. *Без місяця і року друку [1783], fol.*

Повідомляє духовенство про смерть „Michała Prymowicza Diecezana y archiepzbitera katedry Naszey Lwowskiey, Officiala y Namiestnika Generalnego Metropolitalnego kiiowskiego . . .“, котрий „. . . w długiey chorobie . . . w 66 roku życia swego w Radomyślu mieście Metropolitów Kiiowskich Rezydencyalnym dnia 3 tego miesiąca y Roku według starego kalendarza a 14 poprawnego dług śmiertelności wypłacił“. Далі згадує владика, що покійник був рукоположений 17 серпня 1740 р. в Уневі Атаназієм Шептицьким, митрополітом усеї Русь і єпископом львівським, і як сьому так і „інным по ним czterem Metropolitom Kiiowskim następnie po sobie idącym mając powierzone Duchowne Namiestnictwo Generalne Diecezji Kiiowskiey wierną czynił usługę, y aż do śmierci urząd ten nieskazitelnie sprawował, mieysce y obowiązki często nieprzytomnych w tey Diecezji Pasterzów swoich w naycięższych przypadkach nieuleknięony Mąż ten zastępował, osobliwie w roku 1768, gdy w powszechnem zamieszaniu pospółstwa Ukraińskiego Unici w naycięższym byli przesładowaniu, wielu kapłanów za Unią S. Męczęnska śmiercią poległo, chwielejących się, innych dla боiazni śmierci, umacniał, oderwanych y obłąkanych do posłuszeństwa katolickiego Pasterza Metropolity nawracał, naprowadzał, uciśnionym zaradzał . . . niebezpieczeństwem własnego życia, tak mężnie stawil się, że S. Stolica Rzymska mając zaswiadczenie od J. W. Garampiego Nunciusza swego w Polsce na ten czas tak wielkiey gorliwości iego w nadgroде prac Apostolskich pierwey mu Distinctorium ośmorożnego krzyża ofiarowała y tym ozdobiła, potym przydając ozdoby, iako Unii S. w tey Diecezji Obrońcy, Mitry y innych Insygniow używać pozwoлиła. Ten to świętobliwy mąż nie tylko życie y zdrowie na posługi w Cerkwie S., ale y cały zapracowany majątek swoy poświęcił, y ofiarował; albowiem w mieście Żytomierzu za łaskawym Rzeczypospolitey Polskiej 1776 danym pozwoleniem ufundował Missionarzów Xieży Swieckich y dochodem dostatecznie opatrzył; kapitule naszey Lwowskiey znaczne dobrodzieystwo uczynił, resztę na wspomozienie ubogich Cerkwi, nadgroде zasłużonym, y iałmużny rozdawał . . .“ Вкінці навазує владика, аби кождей сьвященик за душу покійника відслужив одну літургію і в протягу одного місяця при кождей літургії молив ся за його душу.

30. BIELAŃSKI Piotr z Bożey y Stolicy Apostolskiey Łaski Biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki . . . W Lwowie przy Katedrze naszey S. Jerzego Męczennika dnia 20 Aprilis 1783. *Без місяця і року друку [1783], fol.*

Повідомляє про смерть Францішки з Цетнерів Ржевускої, вдови по Михайлі Ржевускім, воеводі подільськім, що померла 31 марта 1783 в Роздолі, і поручає духовенству, особливо в добрах Ржевуских і Цетнерів, молити ся за душу покійної, що була добродійкою руських церкв.

31. TENTAMEN ex praelectionibus linguae sanctae in Academia Leopoliensi anno 1783 die . . . mensis Julii publice subeundo, pro suprema theologiae laurea subinde obtinenda sese subjecere: D. Michael

Lewicki Nobilis Galicien. e terra Praemisliensi; D. Simeon Sklepkiwicz Galic. e terra Leopoli. sub praesidio . . . Iosephi Skobera S. Theologiae doc. canonici, Cathed. Metrop. Leopoli. [Львів]. Typis viduae Jos. Piller [1783], 4°, стор. 8 непаг.

Симеон Склекевич був опісля парохом в Туринці і деканом жовківським.

1784.

32. АНГЕЛОВИЧ Симеон. Ex matheseos universalis Arithmeticae elem. tentamen. Leopoli. Typis viduae Jos. Piller, 1784, 4°.

33. МЫ ІОСИФЪ II, милостію Божією извбранный Імператоръ Римскій, всегда царствъ прибавитель, король Германіи, Венгріи, Ческій, Галиціи и Лодомеріи и проч., великій князь Явстріи, князь Бургундіи и Лотарингіи и проч. . . . Данъ въ нашемъ престолномъ градѣ Виеннѣ 20 дня мѣа февруаріа 1784. Римскаго же наследственнаго владѣніа двадесатъ четвертаго года. Іосифъ м. п. Іоаннъ Рад. графъ Хотекъ. По приказѣ Его Цесарскаго Величества власною рѣкою: Іоаннъ Бѣнцеславъ Марчелѣккъ. *Без мѣсяца і року друку [в Відні, 1784], fol.*

В справі заведеня метричальних книг. — Згаданий монарший рескрипт передрукував А. Е. в своїй статі, уміщеній в газеті „Червоная Русь“, Львів, 1888, ч. 29 під заг: „Москалофильство 100 лѣтъ тому навадъ“.

34. ОТЪ Соборника нзданнаго въ Москвѣ 1647 г. нзбранныа книга. Въ Лвовѣ, 1784, 4°.

А. С. Петрушевич догадує ся, що згаданий „Соборникъ“ виданий Старообрядцями. [Див. А. С. Петрушевичъ, Сводная галичско-русская лѣтопись съ 1772 до конца 1800 года. Часть II. Львів, 1889, стор. 217].

35. TENTAMEN ex physica quod die . . . m. Julii MDCCLXXXIV subiverunt Rev. ac Erud. Andreas Angełowicz, Sem. Gen. ritus Graeci Cath. alumnus, — Erud. D. Antonius Baliński, — Erud. D. Paulus Berezowski. Leopoli. Typis viduae Iosephi Piller Caes. Reg. Guber. typogr., 1784, 4°, стор. 14 непаг.

Примірник в бібліотечі ім. Оссолинських у Львові.

1785.

36. BIELAŃSKI Petrus Dei et Apostolicae sedis gratia Episcopus Leopoliensis, Haliciensis et Kamenecensis . . . Leopoli die 22 Mai 1785. *Без мѣсяца і року друку [1785], fol.*

В справі святкованя празничних днів, яких число австрійське правитель-ство зменшило. — Се пастирське посланіє передрукував А. С. Петрушевич в своїм збірнику „Сводная галичско-русская летопись съ 1772 до юнца 1800 г.“, часть II, Львів, 1889, стор. 226—228.

37. BIELAŃSKI Piotr z Bożey y Stolicy Apostolskiej łaski Biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki Podolski . . . Datum w Lwowie die 5 Augusti v. s. 1785. Piotr, biskup. *Без місяця і року друку [1785], fol.*

Повідомляє духовенство про смерть „Jaśnie Oswieconey Ludwiki Hrabiny z Mniszchow Potocki Kasztellanowy Krakowskiej Hetmanowy W. K. niegdy J. O. Iozefa Potockiego Kasztellana Krakowskiego, Hetmana Wielkiego Korony Polskiej Męża według Serca Boskiego, w Oyczyźnie y całej Rzeczypospolitey Chrześcijańskiej Imieniem y heroicznemi dziełami wielkiego y nieśmiertelney pamięci godnego Wodza godney równie Małżonki, która iako cnot Chrześcijańskich pobożności, hojności na ubogich, Kościoły y sługi Boże . . . nieporównanym była wzorem . . . , nad stratą tak wielką słusznym dotknięci będąc żalem, mając w żywey pamięci świętobli-wości iey dowody, y Łaski dla Katedry Naszey wyświadczone, iak wiele Duchowieństwo Diecezji Naszey w obszernych włościach J. WW. Potockich y Mniszchow pozwolo-nych sobie swobod, nieprzeliczonych Łask y względow nayszczególniey doznaie . . . dla tego postanowiliśmy nie tylko sami . . . o Duszy iey zachować pamięć, ale i wam . . . władzą y mocą Pasterską zalecamy . . . y nadzieją wieczney nagrody obowiązujemy, abyście . . . naypierwiy śmierci J. O. Kasztellanowy trzydniowym po trzy razy dzwonieniem ludowi ogłosili . . . , a przez cały miesiąc w każde Nie-dziele y Święto ludowi . . . zalecili, y wraz z tymże po służbie Bożey po trzy pa-cierze odmawiali . . . Osobno wszystkich Parochów w Dobrach y Kollacyi J. WW. Potockich y Mniszchow zostających, y beneficia Duchowne trzymających, aby każdy iedne Msze Święte na posiłek Duszy iey ofiarował y odprawił, таж władzą przyказу-jemu, y на сумieniu obowiązujemy . . .“ — Примірник в бібліотеці „Народного Дому“ у Львові.

38. СКОРОДИНСЬКИЙ Николай д-р. Kazanie na uroczystość Zaśnienia N. Maryi P. w cerkwi parochialney mieyskiej Lwowskiej . . . przez X. Mikołaiia Skorodyńskiego teologii pastoralney w Akademii Lwowskiej ord. greckiego prezbytera swieckiego miane 1785 R. *Без місяця і року друку [Львів, 1785], 8°, стор. 16 непаг.*

1786.

39. Ёвщїхъ ѿ ёстествонныхъ Пощенїй хрїстіанскаго бого-честїа. Часть первая Первой Части Книжици На чтенїе, Длѧ народныхъ оучїанищъ. Ко оупотрєвлєнїю РѢскимъ оучїанищамъ. Къ цесарско-кролевскихъ ѡбластехъ. [На оборотї:] Ё. Малѧа кни-жїца На чтенїе Длѧ оучїанищамъ Къ Народныхъ оучїанищамъ Къ Цесарско-Кролевскихъ ѡбластехъ. Часть первая. Накы в бого-

чѣстн. Вѣ Львовѣ Тѣпомъ Братска Храма Оуспѣніа Пресв. Бѣы.
Рѣкс Бжїа аџпѣ, 8^о, стр. 280.

На стор. 33 надрукований такий заголовок: „Сокраще великаго катехизмъ
везъ питанїй. Съ доводѣщими словесн писмѣ стѣгв. Часть вторая. Книги до читанїа.
Для Школъ Народовыхъ“. — Примірники знаходять ся в бібліотеках „Народного Дому“,
гр.-кат. митр. Капітули у Львові та у дра Ів. Франка.

1787.

40. СКОРОДИНСЬКИЙ Николай д-р. Osnowa przepisaneго
w c. k. dziedzicznych państwach uczenia Teologii pastoralney przez
Xiędza Fran. Giftschütza w Akademii Wiedeńskiej Teologii pastoralney
c. k. pub. ord. Profes. w niemieckiem języku wydana. A z niemie-
ckiego na polski przez Xiędza Mikołaiа Skorodyńskiego S. Teologii
Doktora w Akademii Lwowskiej Teologii pastoralney ces. krol. publ.
ord. profesora przetłumaczona. Część pierwsza. W Lwowie w dru-
karni Jozefy Pillerowy wdowy Ces. Król. Guber. Typogr. 1787, 8^о, стор.
356+15 *непаг.*

„Nic już pewniejszego byдз niemoże — говорить д-р. Ник. Скородинський
у „Przedmow-i Tłumacza“ — iак że Nayaśnieyszы наш Monarcha Jozef II., oby w iак
найдłuższe lata szczęśliwie nam panuiący! wszelkiey usilności nieprzebacza dla zabez-
pieczenia prawdziwego Dobra poddanych swoich. Oto nowy, a razem naywidoczniejszy
Oycowskiej Jego staranności dowod mamy! Nidosyć było dla ukształcenia dobrych
Dusz Pasterzów, od których i Religii i miasta prawdziwe Dobro naybardziej zależy,
dwóch w tuteyszej Akademii Teologii Pastoralney publicznych Nauczycielow z kosztem
skarbu publicznego wyznaczycь, ale nadto iżby w polskim języku na Pasterzów du-
chownych doskonaliący się wszelką łatwość mieli, Teologię Pastoralną z niemieckiego
na polski język przewieść pod d. 27 Lutego R. bież: łaskawie rozkazać raczył. Chętnie
przyjąłem na się ten obowięzek, a chętniey ieszcze dopełnić go usiłowalem, chcąc
razem i powinną Monarsze wierność, i należytą Publiczności przysługę okazać . . .“

41. СКОРОДИНСЬКИЙ Николай д-р. Osnowa uczenia
Teologii pastoralney przez Fran. Giftschütza z niemie-
ckiego na polski przez Mikołaiа Skorodyńskiego przetłu-
maczona. Część druga i ostatnia. W Lwowie w drukarni Jozefy Pille-
rowy , 1787, 8^о, стор. 320+10 *непаг.*

Обі части сеї пасторальної теологїї заховади ся в бібліотеках „Народного
Дому“, університетській і ім. Оссолінських у Львові. ;

42. СКОРОДИНСЬКИЙ Николай д-р. Kazanie w nowoprze-
kształconey cerkwi generalnego ruskiego seminarium Lwowskiego pod
czas pierwszego nabożeństwa miane przez X. Mik: Skorodyńskiego
dyecezyi ruskiej lwowskiej prezbitera swieckiego, S. Theologii doktora,

w akademii lwowskiej teologii pastoralney s. k. professora ord. publ. dnia 4 Marca 1787 roku. W Lwowie. W druk. Wdow. Jozefy Pillerowry Ces. Krol. Guber. Tytogr. 1787, 8°, стор. 47.

На сліду́ючій по заголовку картці надрукований такий сам заголовок в німецькій мові, а потім ціла проповідь друкована по одній стороні в польськiм, а по другiм в німецькiм язиці. — Примірни́к у бібліотеці „Народного Дому“ у Львові.

1788.

43. КЯТЄХІЗМЪ великій Тупомъ изданъ при храмѣ Оуспеніа Пресв. Бѣы въ Львѣѣ, 1788, 8°.

44. LIST pastoralny do swieckiego i zakonnego Duchowienstwa tudziez do ludu dyecezyi Lwowskiej, Halickiej i Kamienieckiej o zniesieniu niektórych zabonności i nadużycia. [Dan w Lwowie, w Rezydencyi Naszey Biskupiey przy Katedralney Cerkwi Swiętego Jerzego Мęczennika. Dnia 6-go Maia 1788 roku. Piotr biskup]. Za nauwyższym zezwoleniem. W Lwowie w Drukarni Tomasza Pillera Arcybisk. Lwow. Impres., 1788, 4°, стор. 12 *непаг.*

Примірни́ки в бібліотеці „Народного Дому“ та Наук. Тов. ім. Шевч. у Львові. Передруковано в Збірнику істор.-філософ. секції Наук. Тов. ім. Шевченка, т. V, Львів, 1903, стор. 60—70.

45. ФИЛИПОВИЧ Ігнатій д-р. W dzień uroczysty B. Jana z Dukli w kościele J XX. Bernardynow w Lwowie kazanie I. W. N. I. Xiędzu Piotrowi Bielańskiemu biskupowi Lwowskiemu przypisane. Dnia 13 Lipca r. 1788 miane przez X. Ignacego Filipowicza Z. S. B. W. Filozofii i S. Teologii Doktora. W Lwowie. Drukiem Pillerowskim [1788], 4°, стор. 14 *непаг.*

1789.

46. BIELAŃSKI Piotr z Bożey y Stolicy Apostolskiej łaski Biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki Podolski Dan w Lwowie dnia 16 Aprilis 1789. *Без місця і року друку [1789], fol.*

Пору́чає духовенству і вірним діецезії каменецької просити у Бога ласки для вібраних на соймї станів польської Річипосполітої.

47. БІЛЕЦЬКИЙ Андрій. Positiones selectae ex universis disciplinis theologicis, quas pro laurea doctorati consequenda publice propugnandas Rev. Andreas Bielecki Seminarii Generalis Rit. Graeci Cath. alumnus. Leopoli. Anno 1789, 4°.

Примірни́к в бібліотеці ім. Оссолінських у Львові.

48. OPISANIE publicznego święcenia wody w stołecznym mieście Galicyi Lwowie przez JW. Imci Xiędza Piotra Bielanskiego Biskupa Lwowskiego, Halickiego y Kamienieckiego, odprawionego w dzień uroczystości Ziawienia Bożego podług nowego 17, podług starego kalendarza 6 Stycznia przypadającej, za staraniem JJ. PP. uprzewileiowanych nadwornym Dekretem Cesarskim Nacyi Ruskiej Seniorów a razem Kollatorow i Prowizorów Cerkwi parafialney Lwowskiej mieyskiej. W Lwowie, w drukarni Pillerowskiej [1789], 4°, стор. 20 непаг.

Уміщене тут також „Kazanie“ виголошене підчас того торжества. — Примірник в бібліотечі ім. Осолінських у Львові.

49. USTAWY dyecezalne podczas generalney kongregacyi dziekańskiej r. 1789 d. 7 miesiąca Lipca w Kamieńcu Podolskim . . . uchwalone . . . , a z rozkazu Piotra Bielańskiego Lwowskiego, Halickiego i Kamienieckiego Podolskiego Biskupa do druku podane. W Berdyczowie, w drukarni WW. OO. Karmelitów bosych [1789], 8°, 3¹/₂ аркуша.

Примірник в музею кн. Чарториских у Кракові.

50. ФИЛИПОВИЧ Ігнатій д-р. In laudem div. Gregorii Nazianzeni ecclesiae doctoris Oratio dicta in Basilica principis Apostolorum S. Petri Vaticana, Romae A. D. 1774 die 15 Junii per Ignatium Fili powicz presbyterum Ord. S. Basili M. Philosophiae et sacr. Theologiae doctorem tunc Collegii Romani Graec. Alumnum. Leopoli. Litteris Pilearianis, 1789, 8°, стор. 4+14.

З грецькою передмовою і латинськими віршами, присвяченими Янови гр. Ржевускому, старості драгобицькому.

1790.

51. BIELAŃSKI Piotr z Bożey y Stolicy Apostolskiej łaski Biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki Podolski . . . Dan w Lwowie przy katedrze naszej S. Jerzego Męczennika. *Без місця і року друку [1790], fol.*

Поручає духовенству каменецької єпархії зайнятись щиро поучуванем люду.

52. БУКВѢДРЬ ꙗзыка славѣнскаго чтѣнїа њ писанїа оуѣщанїа вꙗ полѣзное рꙗковождѣнїе, тꙑпомꙗ њзданꙗ при храмꙗ Оуспѣнїа прꙗтыа Бꙗцы вꙗ вꙗоспасѣеомꙗ градꙗ Авѣкꙗ. Рѣкꙗ Божїа ꙗвлꙗчꙗ, мїа Октѣврїа ѡ днѣа, 8°, стор. 120 непаг.

Зміст: а) [азбука]; б) Слоги нꙗ двѣох писменꙗ; в) Речѣнїа нꙗз ѣдїнагꙗ трїписменнагꙗ слога; г) Речѣнїа нꙗз двѣох чꙗтырїписменнаꙗ слогꙗ; д) Речѣнїа нꙗз разнагꙗ числꙗ слогꙗ; е) Речѣнїа ѣдїнагꙗ слѣга, составлѣннагꙗ нꙗз разнагꙗ числꙗ писменꙗ;

ж) Рѣчь ізъ реченій составленна; з) Слогн подъ титламі; і) Просодія строчна; и) Просодія вѣрхна; ѱ) Примѣчаніе; к) О Бозѣ; л) О Божіемъ промыслѣ; м) Тѣмъ Новаго Завета; н) Записки церковнаго правителя [с]тва; о) О законѣ Божіи; п) Число. Церк: Гражд: Лат: р) Молитвы Оутрѣнныя; с) Исповѣды поседнѣнныя; т) Молитвы прѣдъ обѣдомъ; у) Благодареніе по обѣдѣ; ф) Молитвы прѣдъ вѣчерію; х) Благодареніе по вечеріи; ц) Молитвы на сонъ граждшымъ; ч) Служеніе до службы Бжіа. Дѣтѣмъ мадымъ благопотребное; ш) Полѣтніа свѣцкѣмъ ѿ Иностранныхъ Исторіи въ кратцѣ собранна. Младдымъ прилична, всѣмъ же общи благопотребна. Главѣ а. Ѿ пристойномъ оуложеню тѣла; Главѣ б. О способѣ захочнаса при столѣ; Главѣ в. Ѿ хожденіи; Главѣ г. Икъ принадлежитъ зъ людми шходитса; Главѣ д. Ѿ мѣстъ ѿ развомахъ; Оуѣщаніа бшма; щ) Придатокъ до Бкварал. Ѿглавленіе всеобщее Кѣтхисма. Предваряюща оубаги. Рѣзѣкленіе пѣрвое — Рѣзѣкленіе трѣтее. — Про сей „Букваръ“ диви: Я. Г. [оловацький]: Первые учебники Галицкой Руси подъ австрійскимъ правительствомъ, изданные сто двѣтъ тому назадъ, „Новый Проломъ“, Львів, 1887, ч. 426. Примерики сього букваря в бібліотекѣ гр. кат. еп. Капітули в Перемишлѣ і у д-ра Ів Франка [але не повний, брак заголовка].

53. ЗАХАРІЯСЕВИЧ Теодор. Матрїа Дѣннѣнмаѳра Богосл. Доктора ѿ Исторіи Церковна въ Оуниверситетѣ Вѣндов. Профес. Пѣвл. Ордѣн. Наставленіа Исторіи Церковна Н. З. Латѣнски ѿзданна, Ѿеодѣромъ же Захаріасѣвичомъ Истор. Церковна къ Оуниверситетѣ Львовскомъ въ Рѣскомъ ѿзыцѣ Професоромъ Пѣвл. ѿ Пресвитеремъ Львовскіа Діецезіи на Рѣскій ѿзыкѣ преведенна. Часть первая. Въ Львовѣ. Въ Типографіи Церкве Храма Оусп. П. Бѣцы Станронѣгин. Лѣта 1844, 8°, стор. 676.

54. ЗАХАРІЯСЕВИЧ Теодор. Матрїа Дѣннѣнмаѳра . . . Наставленіа Исторіи Церковна Н. З. Латѣнски ѿзданна, Ѿеодѣромъ же Захаріасѣвичомъ . . . на Рѣскій ѿзыкѣ преведен. Часть вторая. Въ Львовѣ. Въ Типографіи Церкве Храма Оусп. П. Бѣцы Станронѣгин. Лѣта 1844, 8°, стор. 12 непаг. + 532.

Перекладчик помѣстив у П-ій части „Прѣдѣсловіе преодителя“, де говоритъ: „Ико на добрыхъ пастырехъ дѣшъ состоитъ истинное благополучіе дрѣжства чело-вѣческаго, ѿ когждо оубо челоѣка безсмысленно естъ; а ѿкоже пастыри нераждаютса но выбаютъ ѿбѣченемса бшымъ, ѿже прична естъ санови ихъ, весьма ѿзвѣстну естъ Ѿсюдъ нанести подоклетъ, коль праведни многолѣтне достопамятныи Велидѣржанныи Императора Іѿсѣѣ к. благополучіа народа подвластительнаго си паче всѣхъ желающихъ, во прочіихъ тшаніихъ своихъ ѿ сіе найпаче печашеса, да доволно ѿбѣченны ебдѣтъ хотѣши санъ пастырей справовати. Коликѣ же, ѿ безъ смертныа хвалы достоинъ естъ сей Владѣтель. Иже благополучіа оубластей своихъ Галици, ѿ Людомери, ѿ народа Рѣскаго по превелій части складающагоса семѣ народѣ ѿ нѣсколко оубе вѣквѣ въ велиій невѣдомости погруженнѣ, подаде рѣкѣ помощи, зане оустановивъ со превелімъ сокровища народнаго нждивеніемъ, набкн людомдарскіа, ѿ богословскіа въ рѣскомъ ѿзыцѣ, восхотѣ, да ѿношество Рѣское сана дѣловнаго желающихъ, а щедротю Владѣтеля при хвалебнѣишихъ доходяхъ содержанно, ѿбѣчнвнса приличнш людѣи врѣчныхъ пастырѣ своихъ, въ нждншихъ къ благополучію истиннахъ оусовершенти потщитса. И да сіе свое намѣреніе, сію благію мысль, оубовіе въ дѣйство приведетъ многолѣтне достопамятныи Императоръ, книги по-

требныя оучащиса, и оучителямъ, въ академіяхъ ѿ себе оустановленныхъ, въ образъ и основаніе написанныя на рѣсскій языкъ переводити повелѣтъ Осовеннѣ же надворнымъ постановленіемъ повелѣтъ перевести дѣло Матрїа Данненмаура ново изданное, въ немже въ кратцѣ наставленїа Исторїи церковныя ѿ начатка Цркви Хрїсѣ даже до нашихъ временъ заключаются. Дѣла сего рѣже мнѣ въ народныхъ предчтенїяхъ ѿснованїемъ естъ, трѣба на м. вложенный по монѣ снамаъ исполнити оуслухахъ; тѣмъ паче зане вѣмъ, яко кѣдо ость Исторїи церковныя не токмо оучащиса богословію, но и коемъждо полезна естъ. . . . Ёже касается перевода, зане частъ выраженїи простыхъ оупотривхъ, сего да не кто мнѣ ѿ иностранныхъ въ зло вѣчмаетъ. Сей во трѣбъ мой ёдине токмо намѣраеть къ ползѣ юношества Рѣсскѣ Галиціанскагѣ въ сѣкатеаншы Лвовскомъ Рѣскомъ богословію оучащиса, и прочїихъ въ тойже ѡласти свойственнымъ ѡбразомъ глаголющихъ. Изложихъ оубо азъ въ преведенїи свидѣтелства Історичныхъ, двуровъ Рѣскимъ писмомъ, дѣла же ихъ въ свойственномъ ихъ писанїи языкѣ: первое тогѣ радн, да кїйждо несѣдомъ иностраннагѣ языка, свидѣтелей поне вѣсть; второе да вѣдбщїи тыя языкн оудовїе свидѣтелства въ книгахъ выраженныхъ ѡвращбтъ. Прїимн оубо блгосклонный читателю хбдый трѣбъ сей оусерднѣ, и читамъ полезна сіа Історическа наставленїа блгодарн благодарствѣющѣ ти Императорѣ, ёгоже ѡтеческій промыслъ наставленїа радн просвѣщенїа твоегѣ способъ ѡзобрѣте, да высь могаъ познати, коль прїятнїи и сладкн сѣтъ плоды на собственнѣй нашей ннѣтѣ произрастшїи. — Примїрники в бібліотегахъ „Народного Дому“, університеській і ім. Осолінськихъ у Львовї.

55. ЛОДИЙ Петро. Ономастїконъ Превеленѣйшомъ Господинѣ Николаю Екородинскомъ, епископства Лвовско-Галицко-Каменецкаго Намѣстникѣ, засѣданїи консисторїальныхъ первоприсѣдателю и кесарево-царскомъ чрезъ Галицію и Лодомерїю книгъ Россїйскихъ ревизорѣ, осовливѣйшомъ навѣкъ покровителю на день 5 Декемврїа съдѣланъ Петромъ Лодїемъ въ Оуниверситетѣ Лвовскомъ Любомвдрїа оумозрительнаго и дѣйствительнаго кесарево-царскимъ народнымъ въ Россїйскомъ языкѣ профессоромъ. Въ Лвовѣ. Тупомъ цркви Храма Оуспенїа Пртыа Бѣы Стагнопѣгїи лѣта 1844, 4°, стор. 8 непаг.

На четвертїй картцї умїщена: „Ода мѣзъ Россїйскихъ въ честь Николаю Екородинскомъ“. — Панегїрик сей невзїснїи бібліографамъ; згадуе про него лише А. С. Петрушевичъ у двохъ своїхъ працяхъ: „Хронологическая роспись церковныхъ и мірскихъ русскословенскихъ книгъ, напечатанныхъ кирилловскими буквами въ городѣ Львовѣ, начиная съ 1574 до 1800 года“ [Временнївъ Ставропїгїйского Института на г. 1885, Львів, 1884, стор. 113—133] і „Сводная галицко-русская летопись съ 1772 до конца 1800 года. Часть II“, Львів, 1889, стор. 313.

56. ЛОДИЙ Петро. Хрїстіана Бавмейстера Главныхъ Горлицкихъ оучилищъ оуправителя Наставленїа Любомвдрїа Правовчительнагѣ содержаща Любомвдрїе практическоє, всеобщее Право ёстественное, Ідїкѣ и Полїтикѣ, съ Латинскагѣ на Рѣсскїй языкъ переведенна ѿ Петра Лодїа Въ Оуниверситетѣ Лвовскомъ Любомвдрїа оумозрительнагѣ и дѣйствительнагѣ Кесарево Царскагѣ Народнагѣ Профессора [.] Въ Лвовѣ [.] Тупомъ Цркви

Храма Прстыа Бѣы Ставнопѣгн. Лѣта 1448, 8^о, стор.
14 непаг. + 438 + 14 непаг.

Перекладчик присвятив свою працю „Ѣгв Превосходительства Високопреосвященнѣйшомъ Господинѣ Андрей Бачинскомъ Епископѣ Мѣнкачевскомъ С. Апостола Петра Ѡ Тапзцы Явѣтѣ, Ѣгв кесарю-королевскагв Бѣанчества вѣдѣрномъ сана совѣтникѣ Многостивнѣйшемъ Благодѣтелю и покровителю моемъ“, — а вѣдѣх на третій картці говорить: „Превосходитѣлнѣйшій Господинѣ Благодѣтелю многостивнѣйшій Междѣ прочнимъ всеагвстѣйшнхъ Кесарей, и Апостолскнхъ Царей нашнхъ премногнми благодѣланіамн, и ниже Грекокадолнческой канрѣ, и народы нашн во Оугорской, и Горватской державѣ, въ Галланціи и Лодомерн, и седмоградскомъ Княжествѣ обнтаюціи въ преходящамъ лѣта и збобнанн оуцѣдришася, съ всесердїемъ почитаема оубнн, и народный домъ (семинарію) для совокдѣннагв воспитанія, и наставленія юнагв канра поманѣтнхъ народнмъ нашнхъ первѣ въ царствующемъ градѣ Вїєннѣ (1774) Ѡ всеблагочестнѣйшымъ Монархнмъ Марн Оересн возданнжнѣ, таже въ первнствуюціи Галланціи градѣ Авовѣ (лѣта 1785) предложнѣ, и зокнанн ѡбогащенѣ, и зраднмн прнмѣшества ѡбдаренѣ, и на послѣдокъ ради юношества Руссїйскагв, и оннхъ въ семінарїи питомцевѣ, иже бы въ матернемъ славенскомъ ізыцѣ своемъ набнн Аккомѣдрскія и богословскія слышати желанн, новымъ нещѣпеннымъ благодѣтствомъ, съестъ всемногостивнѣйшымъ въ кесарю Царскомъ Авовскомъ Оунверситетѣ Русскнхъ Кафедрѣ и Оучнтелнмъ поставленїемъ Ѡ прнспомаѣтнмъ Бѣанкодержавнмъ Івснфа вторагв оубнччанѣ, и Ѡ Пресвѣтѣйшагв Леополда вторагв новоствержденѣ. Ѡ снадѣтнн снхъ и прочнхъ оубнччаннхъ Многостей Царскнхъ колнн.ѡ Бы Превосходитѣлнѣйшій Ірхїереѣ! хѣдатайствованн; колнкое тнранїѣ, и трдѣ въ правленїи оугрооруссїйскїа Церкви за лѣты 19 положнн колнкоѣ склонности, и щедротѣ всемъ питомцевѣ Вашнмъ, всеоблнвоже мнѣ въ набкахъ оупраждающнхся показанн естѣ, помышлала не долгъ совѣщася, комбѣмъ яѣзъ предпоманѣтнхъ оубнчнхъ и совестннхъ благъ оучастннкъ снн первый плодъ сей набнн мога въ жертвѣ прннести, и всемирннмъ ѡсвятнтн нмѣлѣ. Благовольтѣ оубнн Високодостннѣйшій Ірхїереѣ! Многостнмъ прнати начаткн сіа, хотай Вашнмъ добродѣтелемъ и засабгалѣ несоравнннал, ѡднакожъ со оусердїемъ въ знакъ должнмъ Вамъ благодарствїа мною прнношасема. Главное Яма Вашнмъ Превосодителства Кннжнцн снѣ въ доволное покровительство, и величайшю цѣнѣ, мнѣже во всенанѣйшее ко далшемъ прѣдспѣванїю, и ради ѡбнчнмъ добра трдолоубїю поощренїе вѣдѣтѣ. За которамъ Вамъ благополѣчное долгоденствїе Ѡ сердца всегда желанн, и съ достолажною благодарностїю Васъ искрннѣйшее почитати непрестанѣ. Превосодителства Вашнмъ Многостнѣйшагв Благодѣтѣла Приданнѣйшій Калѣнтъ Петръ Лодїи Кннги Переводчнкъ“. По тїй присвятї наступав „Предисловіе переводчнка ко всегосклонномъ читателю“, в котрїмъ П. Лодїи зазначуе, що „ . . . прзораннмн очнма разсмотрѣлѣ всеагвстѣйшій Монархъ Бѣзсмертнмъ Памати Івснфа Второй, правннкнй благополѣчїа человѣческагв покровитѣлѣ и прнзводнтѣлѣ, когда проходаи кранны госѣдарства своего прорѣлѣ оупадшнѣ сѣстѣанїе Руссїйскагв наипаче народа, который чрезъ нѣсколко столѣтїи въ глбькомъ невѣжествѣ погрѣженъ кннн прннѣждася. Тѣмже да покажетъ ѡтчѣское ѡ благополѣчїи оупадшагв народа попеченїе, ко молнткѣ прнпадающнхъ къ немѣ правнтелн Церковнхъ многостивное ѡухо прнклонн, и Ѡверзѣ сокровнще народное, народнаа оубнчнлнща любомѣдрскаа, и вогославскаа въ матернемъ ізыцѣ разтворнтн повѣлѣл, іако да снцѣ ѡтчѣскимъ промысломъ своимъ Ѡ стана оупадшагв народа нашѣ воздвнгнетъ, егвже ради нзбѣненїа Латннскагв ізыка, а снцѣ и нбжданнхъ ко благополѣчїю истнннѣа лншатнса прннѣженѣ кашѣ. Сѣ есть нещѣпенное сокровнще прѣдеченнымъ Кесаремъ намъ поданное! которе Пресвѣтнмъ Кесарѣ Леополдѣ вторнмъ прн славномъ на престолѣ Госѣдарства возшествїи своимъ нещѣпнчымъ благополѣчїа подданнческагв тнранїемъ на прнпаденїе речнннхъ правнтелн покровитѣлствѣтѣ,

потверждаетъ и оукрѣпляетъ. Во исполненіе всемілостивѣйшаго намѣренія Императорскаго высочайше Биденское набожнѣе правительство при возбужденіи сихъ оученицъ 1787 года шпидѣлаю, да дѣло Христіана Бадмейстера въ люкомбурн оумозрительномъ и дѣйствительномъ преподаваніи, и не по мнози повелѣно ваше, да на русскій языкъ предложится, что понеже труднѣе монахъ касашеся, не медленнѣе дѣло рѣшѣе приложитъ, и по мѣрѣ силъ, аще и въ недостаткѣ нѣждныхъ къ переводенію средствій сынъ единою для пользы оучающаго съ юношества Галлиційскаго предложитъ. Сего ради причинны да не почудитса простымъ иногда выраженіямъ благосклонный читатель! но паче труднѣемсѣя благоотребнѣе да проститъ при неконсажденномъ благополучіи дровѣи и новопрозрастшемъ радѣсѣя плодѣ. . . .

Прійми оубѣе люкомбурнѣе читателю малѣю сію, но веществомъ важнѣю книжицѣ, и читая пользы ради твоѣе содѣланнѣю благодарн каагогоукинымъ оусердїемъ ксвѣшшемъ за даннѣю ти съ вышше челоуколюбнѣйшѣю самодержицѣю Марїю Тересїю, которуя спасашеся чадородіамн, ѡ нѣуже безсмертнаго Івснфа оснокателемъ, Пресвѣтлаго Леополда покровителемъ благополучіа твоѣго мѣзы Русскійскаго Геланкона келегачнхъ поютъ, и пѣти непрестантѣа. — Примірннхъ в бібліотечѣ „Народного Дому“ у Львовѣ.

57. NOS LEOPOLDUS II. Divina favente Clementia Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Galiciae, Lodomeriae Rex etc. *Без місця і року друку [в Відні, 1790], fol. стор. 6 непаг.*

Грамота ся видана разом з перевладом у польскім язиці — Латинський текст звучить: „Vobis fidelibus Nostris sincere dilectis Episcopis ritus graeci Catholicis Galiciensibus salutem, et gratiae, clementiaeque Nostrae Regiae continuum erga vos incrementum. Considerantes ritum graeco-catholicum a tempore revindicationis Galiciae et Lodomeriae regnorum, debitam semper erga Nos, Nostramque Domum devotionem in omnibus occasionibus demonstrasse, humillimis petitis vestris Nobis ddo 30-ma Maii currentis Anni exhibitis animo deliberato et ex plenitudine Regiae potestatis Nostrae annuere decrevimus, et insistendo Decretis et Privilegiis tum ab immediato, tum ab anterioribus antecessoribus Nostris latis coaequationem rituum Catholicorum quoad omnia firmantibus eandem rituum catholicorum coaequationem in Regnis Nostris Galiciae et Lodomeriae, utpote justam et bono aequae religionis ac civitatis proficiam auctoritate Nostra Regia confirmamus, firmiter mandantes: Primo: Ne unus catholicus alterum aequae catholicum ritum contemnat, impediatur, aut molestetur, aut praeferentiam aliquam sibi appropriet. Secundo: Ut iisdem iuribus admissionis ad promotiones, iisdem Privilegiis ac dignitatibus aequae Clerus atque civilis status ritum graeco-catholicum sequens, in Regnis Nostris fruatur, et frui permittatur. Tertio: Ne unus ritus alterum in obeundis suis muniis, ac adimplendis consuetis devotionibus quocumque modo impedire praesumat, vel ab aliis impediri, turbari, aut molestari permittat modo aliquali; enimvero si qui ex Nobis subjectis quidpiam in obversum attentare praesumpserint. noverint semet indignationem Nostram incursuros. In quorum fidem et testimonium hasce litteras Nostras confirmantes propria manus Nostrae subscriptione et secreti maioris sigilli Nostri, quo ut Galiciae et Lodomeriae Rex utimur, impendentis munimine roboratas expediri, et Vobis in perpetuam rei memoriam extradi jussimus. Datum per manus fidelis Nostri Nobisque sincere dilecti spectabilis et magnifici Comitis Leopoldi Krakowski de Kollowrat, Consilarii Nostri actualis intimi, ac Camerarii, Regis Bohemiae supremi, et Archiducis Austriae primi Cancellarii, aurei Velleris nec non Ordinis sancti Stephani magnae Crucis Equitis, in Archiducali Civitate Nostra Vienna die octava mensis Julii. Anno Domini millesimo septingentesimo nonagesimo, Regnorum Nostrorum primo. Leopoldus mp. Leopoldus Comes

a Kollowrat Regis Bohemiae supremus, et Archiducis Austriae primus Cancellarius. Joannes Venceslaus Comes ab Ugarte mp. Ad Mandatum Sacrae Regiae Maiestatis proprium, Iosephus Comes O'Donel^{ca}.

58. **СОБОРНИКЪ** или паче нѣкоторыхъ на всакъ день потребныхъ моленій собраніе съ мѣсцесловомъ. Напечатася въ типографіи Львовской при церкви Оуспеніа Пр. Бѣы Р. Б. 444, 8°.

59. **СОБОРНИКЪ** или паче нѣкоторыхъ на всакъ день потребныхъ моленій собраніе. Напечатася въ типографіи Львовской при церкви Оуспеніа Пр. Бѣы Р. Б. 444, 8°.

Без „мѣсцеслова“.

60. **ЧАСОСЛОВА** малый. Въ Львовѣ. Типомъ Братства при церкви Оуспеніа Пр. Бѣы, 1790, 8°.

Про видане сего „Часослова“ згадує Як. Головацкий Галицко-русская библиографія съ 1772—1848 г. „Галичанинъ“, Львів, 1863, стор. 312; Дополненіє къ очерку славяно-русской библиографіи В. М. Ундольскаго. С-Петербургъ, 1874, стор. 37, № 173] — Порівняй „Часослова“, наведений під р. 1791, № 65.

1791.

61. **ЖИТІЄ** Николаа Чудотворца. Въ Львовѣ, 1791, 4°, стор. 251+1 картка.

Про се видане згадує в своїй праці В. М. Ундольскій: „Очеркъ славяно-русской библиографіи“, Москва, 1871, стор. 274, № 2958 з тою приміткою, що примірники є в Синодальній бібліотеці.

62. **КУКОЛЬНИК** Василь. Treść nauki rolniczey. Zamość, 1791, 8°.

63. **ЛОДИЙ** Петро. Ономастїконъ Превелебнѣйшомъ Господина Антонію Ангеловича Єпископства Львовско-Галицко-Каменецкаго Каноника, Засѣданій Консисторіалныхъ второприсѣдателю, Коммисіи Церковныхъ Кесарево-Царскомъ Совѣтників, С. Богословїа Доктора, Нынѣже Кесарево-Царскїа Руссїйскїа Генералнаго Львовскїа Семинаріи Ректора, особливѣйшемъ навкѣ рачителю, и покровителю. На день дї. Априла содѣланъ Петромъ Лодїемъ, Въ Оуниверситетѣ Львовскомъ Любомудрїа оумозрительнаго и дѣйствительнаго Кесарево-Царскїи народнымъ въ Руссїйскомъ ѡзыцѣ Профессоромъ въ Львовѣ [.] Типомъ Цркви Храма Оуспеніа Пртыа Бѣы старопѣгїи. Лѣта 1791, 4°, стор. 8 непаг.

На обороті заголовка читає ся „Предисловіє“, відтак на стор. 3 „Оусерднаа желанія юнагв рвстейскагв клира“, а на стор. 7 „Ода праздникъ тезонментства тогвжде. — Примірникъ в бібліотеці „Народного Дому“.

64. ФИЛИПОВИЧ Ігнатій д-р. *Bytnosć powtorzona*
X. Piotra Bielanskiego, biskupa Lwowskiego, Halickiego y Kamienieckiego w klasztorze Bazyliańskim Podhoreckim celebrującego w dzień S. Onufrego R. P. 1791, 12 czerwca głoszona. W Lwowie, [1791], 4°, стор. 8 непаг.

65. ЧАСОСЛОВЪ въ немже чинъ часовъ церковныхъ и иныхъ моленій ношныхъ и дневныхъ. Напечатана типомаъ Братства при церкве Оуспеніа Престыа Бѣы. Въ Лвовѣ, мѣа Ноемврѣа дна 5 року Бжѣа 1791, 8°, стор. 4 непаг. + 171 пагін. по одній стороні + 2 непаг.

Примірникъ в музею кн. Чарторискихъ у Кравові. — Порівняй „Часословъ“, наведений під р. 1790, № 60.

66. ФІАЛТИРЬ блаженнаго пророка и царя Давида
Типомаъ Братства при церкве Оуспеніа Пр. Бѣы въ Лвовѣ, 1791, 4°, карток 363.

Про сей „Фалтирь“ згадує в своїй праці В. М. Ундольскій: „Очеркъ славяно-русской библиографіи“, Москва, 1871, стор. 261, № 2960 з тою приміткою, що примірникъ знаходять ся в Синодальній бібліотеці.

1792.

67. GRATULATIO ad Illmum ac Reumum Max. Rylo episc. Premisliensem Secundas primitias celebrantem Premisliae, 1792, fol.

Вірші в латиньскім і польськім язиці з поводу секундициі сьвященства еп. Макс. Рилла.

68. PRAEFATIO ad Illmum ac Reumum D. Maximilianum Rylo episcopum Premisliensem secundas primitias sua in ecclesia cathedrali R. G. C. anno 1792 die 16 Sept. celebrantem ab uno ex canonicis et consiliaris eius habita. Premisliae, 1792, 4°, стор. 4 непаг.

69. СПОНРИНГ' Юліян. *Oratio Panegyrica Illmo ac Reumo Dno Maximiliano Rylo, episcopo Premisliensi, ordinis s. Stanislai Equiti secundas Primitias sua in ecclesia cathedrali R. G. C. anno 1792 die 16-ta Septembris celebranti, declamata et dedicata. Premisliae. Typ. Ant. Matyaszowski, 1792, 4°, стор. 12 непаг.*

З гербом еп. Макс. Рилла на оборотній стороні заголовка.

70. ШАЙДОВИЧ Іван. День Рожденія Ісусе Вельможнаго Найпревелебнѣйшаго Господина Господина Васіліа Матковскаго Протонотарія Апостолскаго, Барскаго, Церкви Руской Оффціала, и его Королевской Милости и Речи-Посполитой въ Воеводствѣ Подолскомъ повѣта Латичевскаго Градо-Воинскаго Комісаря, пѣніемъ стихотворнымъ отъ всенижайшаго Его Достоинства почитателя Іоанна Шайдовчча Восторжествованный. Рокъ #аѳчѣ. Дна ѓ. Іанваріа. Без місця друку [у Львові], 4^о, стор. 4 непаг.

При кінці вірша автор додав: „Припѣваше въ Лвовѣ Ісусе Вельможнаго и Найпревелебнѣйшаго Господина Господина Всенижайшій Рабъ Іоанъ Шайдовчча“. — Вірш сей подав передруком в цілости А. С. Петрушевич у своїй книзі „Дополненія къ сводной галицко-русской летописи съ 1772 до 1813 г.“, Львів, 1897, стор. 250—251.

1793.

71. BIELAŃSKI Piotr z Bożey y Stolicy Apostolskiey łaski Biskup lwowski, halicki y kamieniecki Dan w Lwowie przy katedrze naszey S. Jerzego męczennika dnia 30 listopada 1793. Без місця і року друку [1793], fol.

Повідомляє духовенство про смерть перемиського еп. Макс. Рилла з тим додатком, що по тій причині, на основі доволу правительства з дня 26 падолиста, обіймає він адміністрацію згаданої епархії, а для веденя адміністраційної юрисдикції висилає до Перемишля Николая Скородинського, яко свого генерального намістника.

72. КЯТЯВЯГІА везъ нотъ. Въ Лвовѣ, 1793, 12^о.

73. МЯРТУРОЛОГІОН иль Мѣченикословъ. Соборникъ дванадесѣти Мѣей въ себѣ содержѣщій житіа сѣхъ мѣнкъ, и исповѣдниквъ въ кратцѣ изавлѣющій, ѿ Латінскаго Ма[р]турологіяна Сѣѣйшимъ Бенедіктомъ тогѡ ймене дї. Папою Римскимъ изданаго чрезъ ѣдинаго ѿ Сѣйтелскаго сана на славенскій язъкъ преведенъ въ Типографіи Станропігїальной Лѣта Гѣна аѳчѣ, напечатанъ въ Лвовѣ, 4^о, стор. 2 непаг. + 164 пагінованих по одній стороні.

Переклад еп. Макс. Рилла. — На обороті заголовка: Книга Мартурологіон иль Мѣченикословъ речена Сѣѣйшимъ Бенедіктомъ дї Папою Римскимъ латінски издана, и нѣ на славенскій язъкъ прекедена, йко ничтѡже вѣрѣ сѣѣй кадолачестѣй, иль бѣгонравію хрїстіанскомѣ, и всевысочайшимъ царственнымъ расположеніямъ протївное содержѣла сѣждаѣ, да пакн тупомъ и на томже язъкѣ славенскомъ издастса. въ Лвовѣ дна ѓ. мѣа марта #аѳчѣ. Николай Скородінскій Діцесін Лвовскіа Бѣкарій Генеральный, Книга Рускихъ въ Галиціи и Лодомірии Всевысочайшю Царственною властію ценсоръ“. — Привірник в бібліотеці „Народного Дому“ у Львові.

74. СОБОРНИКЪ Въ Лвовѣ, 1793, fol., карток 6+871.

„Соборникъ“ сей виданий старообрядцями. — Диви: В. М. Ундольскій, Очеркъ славяно-русской библиографіи. Москва, 1871, стор. 276, № 2994.

1794.

75. **ЗБОРНИКЪ** йлі паче нѣкоторыхъ на всѣкъ день потрібныхъ моленій собраніе, мірскимъ и дѣховнымъ къ оугоднѣйшемъ оупотребленію приличный. Напечатася въ Типографіи Львовской при церкви Оуспен. Преск. Бѣы рокъ Божіа 1794, 16°, карток 240 [з місяцословом].

76. **ЗБОРНИКЪ** йлі паче нѣкоторыхъ моленій собраніе Напечатася въ Типографіи Львовской при церкви Оуспен. Преск. Бѣы рокъ Божіа 1794, 16°, карток 102 [без місяцослова].

77. **ФИЛИПОВИЧ** Ігнатій д-р. Przetłumaczenie i ułożenie w wierszach łacińskich i polskich hymnu Akafistowego N. Maryi P. przez Ignacego Filipowicza. Без місця і року друку [в Почаєві, 1794] 4°.

Після А. С. Петрушевича [Сводная галичско-русская летопись съ 1772 до конца 1800 г. Часть II, Львів, 1889, стор. 351] появилася згадана брошура в 1794 р., а після К. Естрайхера [Bibliografia Polska. Ogólnego zbioru tom XVI, Краків, 1898, стор. 221] в 1793 р.

1795.

78. **ПОСЛАНІЄ** пастырское до дѣховенства и людъ діецезіи Львовской и Перемышской. List pastoralny do duchowieństwa i ludu Diecezji Lwowskiej i Przemyskiej. [Данъ въ Львовѣ при Катедрѣ нашей С. Великомѣченика Георгіа дна Д. Априла 1795. Петръ Єпископъ]. W Lwowie, roku 1795. Drukiem Pillerowskim, 4°, стор. 33 непаг.

Текст посланія друкований по одній стороні в рускїм язиці, а по другій в польскім перекладі. Дата на польскім перекладі поставлена після григоріанського календаря: „Dan w Lwowie . . . dnia 15 kwietnia 1795. Piotr Biskup“. — Передруковано в Збірняку істор.-філ. секції Наук. Тов. ім Шевчеика, т. V, Львів, 1893, стор. 70—81, лише руський текст.

79. **ЧИНЪ** моленій во время Юбилея на мѣстѣхъ на сіе впередѣлєнныхъ. Без місця і року друку [імовірно в 1795 р. у Львові], ол. стор. 4 непаг.

1796.

80. **АНГЕЛОВИЧ** Андрій д-р. Positiones ex univer. iuris prudentia Leopoli, 1796, 8°.

81. ANGELLOWICZ Antoni z Bożey y Stolicy Apostolskiej Łaski Biskup Przemyski, Sanocki i Samborski, Iego C. K. Mości aktualny Konsyliarz Dan w Przemyslu dnia 22 Lutego 1796. *Без місця і року друку [1796], fol.*

Повідомляє духовенство, що цісар Франц II іменував його 11 липня 1795 перемиським єпископом і за згодою та з порученя Теодовия Ростоцького, митрополита всеї Руси, відбулось 14 лютого 1796 в львівській катедрі його посвящене й інституване на перемиського єпископа, а прибувши 21 лютого 1796 до Перемишля, обняв він управу своєї єпархії та поручає духовенству своє імя Антонія при всіх богослуженях згадувати.

82. KAZANIA dwa miane w kościele WW. oo. Bernardynów a teraz razem y parochyjalnym Lwowskim w dzień uroczystego obchodzenia pamiątki Bł. Iana z Dukli to iest: 10 Lipca 1796 roku. Pierwsze W czasie Summy, którą iako corocznie zwykł z wszelkimi uroczystościami w przytomności liczego ludu, pontyfikalnie celebrował IW. IMC. X. Piotr Bielanski Biskup Lwowski, Halicki i Kamieniecki, Iego C. K. Mci Aktualny Stanow Tauny Konsyliarz przez X. Michała Mogelnickiego Parocha ruskiego Zniesienskiego. Drugie W czasie Nieszporów od Tegoż IW. i Nayprzewielebniejszego Pasterza z Processyą i Supplikacyami odprawianych, przez X. Michała Kierzewskiego Parocha ruskiego Grodeckiego. W Lwowie, drukiem Pillerowskim [1796], 8°, стор. 48.

Приміряк в бібліотеці „Народного Дому“ у Львові.

83. ПРОГКОМІДІА литѣргіамъ. *Без місця і року друку [у Львові, в рр. 1790—1796] на двох відкритих аркушах.*

84. РАДКЕВИЧ Арсеній. Positiones ex disciplinis theologicis. Leopoli, 1796, 8°.

85. ЧИНЪ поставленія Єпископа Превіщеннымъ Єгв мѣтїю Гдѣномъ Петромъ Біеланскімъ Єпѣ. Лвовскимъ, Галіцкімъ ѿ Каменецкімъ Єгв Імн. королевскаго и Іп. Вел. дѣйств. таин. Станшкъ Совѣтникомъ, вдовствуюція єпархїи Перемьскія, Самб. ѿ Санокція Генералнымъ Адмѣнкѣстр. властію митрополиталною делегованымъ сватителемъ ѿ Преосв. Нухъ мѣтѣ Господинамн Іаковомъ Тѣмановичомъ лейпомъ Арменскимъ Лвовскимъ ѿ Порфуріемъ Єкарвкомъ Кажинскимъ Єпѣомъ Хелмскимъ ѿ Белзскимъ срдкополагателамн оупотрєвленъ въ посвященїи Превсв. Єгв мѣти Антонія Ангеловича Єпѣна Перемьскагв, Самб. ѿ Сан. въ церкви столечной сѣгв великомѣч. Гевргїа Лвовской мѣа Февр. дня 7 рокѣ Божїа кѣшчѣс вѣгопослѣшнв совершєнномъ. *Без місця і року друку [1796], fol. стор. 8 непаг.*

1797.

86. СКОРОДИНСЬКИЙ Николай д-р. Rede, welche an die löbliche Munizipalität der kais. kön. Hauptstadt Lemberg, von der feyerlich durch Seine Excellenz den Herrn Peter Bielański, Lemberger, Haliczzer und Kamienicer Bischof Rit. Graec. u. Sr. kais. königl. Majestäät wirklichen geheimen Rath in Lemberg am 17 Jänner 1797 vorgenommenen Einweihung ihrer Fahnen von dem Hoch Wohlgebornen Herrn Nicolaus Skorodynski Vicarius in Spiritualibus General-Official der Lemberger gr. kath. Dioeces. und sacrae Theologiae Doctor gehalten worden. Lemberg [1797], 4°, стор. 4 непаг.

Згадана бесіда появилася друком по польськи під заг.: „Głos do przezasney municypalności miasta Lwowa . . .“ [Львів, 1797, 4°], а німецька має бути перекладом з польської, зладженим тодішнім кустосом університетської бібліотеки, Мартином Куральтом.

1798.

87. ANGELŁOWICZ Antoni z Bożey y Stolicy Apostolskiey Łaski Biskup Przemycki, Samborski i Sanocki, Jego Ces. król. Mości aktualny Konsyliarz . . . Dan w Lwowie 5 Czerwca 1798. *Без місця і року друку [1798], fol.*

Повідомляє духовенство львівської єпархії про смерть львівського еп. Петра Білянського і поручає душу покійного владики молитвам духовенства і вірних. Заравом подає до відомости, що на основі візваня краевого правительства з дня 1 червня 1798 обіймає адміністрацію опорожненої львівської єпархії і установляє своїм намісником і офіціалом у львівській консисторії Николая Скородинського.

88. IAŚNIE Wielmożny y Nayprzewielebniejszy Imé Xiądz Piotr Bielanski Biskup Lwowski, Halicki, Kamieniecki, Obrządku Rusko-Katolickiego, Jego Cesarsko Krolewskiey Apostolskiey Mości Aktualny Tayny Nadworny Stanów Konsyliarz, lat 62 maiący, opatrzony SS. Sakramentami, dnia 29 Maja r. b. [1798] o godzinie piątey zrana doczesne zakączył życie. Exportacya Jego ciała dnia 1-go Czerwca o godzinie 6-tey po południu do tuteyszey Katedry Ruskiey Świętego Jerzego Męczennika, a Pogrzeb dnia 2-go tegoż Miesiąca Czerwca odprawiony będzie, na który całe tuteysze Publikum zaprasza się. *Без фірми і року друку [1798], 4°.*

Посмертна картка з трома побіч себе уміщеними хрестами в горі.

89. ЛОТОЦЬКИЙ Михайло. Wiersz z powinszowaniem imienin IW. Nayprzewieleb. IX. Mikołaiowi Skorodyńskiemu mianowanemu Biskupowi Lwowskiemu Halickiemu i Kamienieckiemu przez X. Michała Łotockiego imieniem Alumnow domu Prezbiteralnego dnia 17 Grudnia 1798. W Lwowie. Drukiem Pillerowskim [1798], 4°, стор. 4 непаг.

90. МАРЕВИЧ Вінкентій. Co iest wielkość czyli wiersz z powodu nominacyi na biskupstwo ruskie Lwowskie; z powodu oktawy imienin IWIMci Xiędza Mikołaiia Skorodyńskiego dotąd officyała dyecezyi ruskiej Lwowskiej przez Wincentego Marewicza we Lwowie R. 1798 miesiąca Grudnia 24. *Без місяця і року друку [1798]*, 4°, стор. 4 непаг.

1799.

91. БАЗИЛОВИЧ Іоаникій. Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim ducis de Munkacs, pro religiosis Ruthenis Ordinis Sancti Basilii Magni, in Monte Csernek ad Munkacs, Anno MCCCCLX factae. Exhibens seriem episcoporum graeco-catholicorum Munkacsien-sium, cum praecipuis eorundem aliorumque Illustrium Virorum Gestis, è variis Diplomatum, Decretisque Regiis ac aliis Documentis authenticis potissimum concinnatam. Pars prima. Authore R. P. Ioannicio Basilovits, Ordinis Sancti Basilii Magni in vener. Monasterio de Monte Csernek ad Munkacs Proto-hegumeno. Cassoviae. Ex Typographia Elbingeriana, 1799, 4°, стор. 14 непаг. + 104.

92. БАЗИЛОВИЧ Іоаникій. Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits Pars secunda Cassoviae 1799, 4°, стор. 207+1.

93. БАЗИЛОВИЧ Іоаникій. Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits Pars III Cassoviae 1799, 4°, стор. 139+19 непаг.

Примірянки в бібліотеці „Народного Дому“ і в Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові.

94. БУКВАРЬ ѓзыка Руского съ прочимъ рѣководїемъ, начинающимса оҗчити. Бѣдинъ, 1799, 8°.

95. IDYLION ad Illustrissimum ac Reverendissimum Dominum Nicolaum Skorodynski episcopum rit. graeco-cath. Leopopolitanum Anno MDCCLXXXIX die XXXI mensis Martii solemniter inauguratum. Cum versione Germania. Leopoli. Typis Pillerianis [1799], 4°, карток 12.

Сей „Idyllion“ появил ся також без німецького перекладу [4°, карток 6]. Німецький переклад владив кустос унів. бібліотеки Март- Куральт. — Примірники в бібліотеці „Народного Дому“ у Львові і у дра Ів. Франка.

96. ПЕТРУШЕВИЧ Стефан. Głos ludu Ruskiego w dzień poświęcenia na biskupstwo grecko-katolickie Lwowskie JW. JMci X. Mikołaja Skorodyńskiego, przez Stefana Pietruszewicza, Alumna grecko-katolickiego generalnego Seminarium. We Lwowie. Drukiem G. W. Wichmana, 1799, 4°.

Юр. Сам. Бандтке [Historya drukarń w Królestwie Polskiem i Wielkiem Xięstwie Litewskiem, том I, Краків, 1826, стор. 422] мильно подає автора, називаючи його Stefan Pietraszkiewicz.

1800.

97. КУКОЛЬНИК Василь. Zbiór prawideł ekonomicznych podług starożytney i teraznieyszey Ekonomiki autorów dla uczącej się młodzieży ułożony. Część I. Rolnictwo. Zamość, 1800, 8°, стор. 12+138.

98. КУКОЛЬНИК Василь. Zbiór prawideł Część II. Ogrodnictwo. Zamość, 1800, 8°.

99. ФИЛИПОВИЧ Ігнатій д-р. Kazanie o godności, obowiązkach i potrzebie Kapłanow z okoliczności powtornych Prymicyi pewnego kapłana miane w Brodach przez IX. Ignacego Filipowicza Z. S. B. W. Filozofii i S. Teologii Doktora Roku P. 1798 dnia 30 Listopada. W Lwowie. Drukiem Pillerowskim, 1800, 8°, стор. 51.

Примірник в бібліотеці „Народного Дому“ у Львові.

ПОКАЗЧИК

імен авторів і публікацій.

[Перші числа [в клямрах] вказують рік видання, а другі біжуче число хронологічного реєстру].

АКАФИСТ див. **Филипович Ігнатій д-р.**

Ангелович Андрій д-р. Positiones ex univ. iuris prudentia [1796], 80.

— див. Tentamen.

Ангелович Антоній д-р. [*1756 — † 1814]. Пастирські послання [1796, 1798], 81, 87.

— див. 1) **Лодий П.** [Ономастикон]; 2) Чин поставлення єпископа.

Ангелович Симеон. Ex matheos univ. arithmeticae tentamen [1784], 32.

АПОСТОЛЪ [1772], 1.

Базилевич Іоаникій [*1742 — † 1821]. Brevis notitia fundationis Th. Koriathovits [1799], 91, 92, 93.

Балинский Антоній див. Tentamen.

Баумайстер Христіян [в перекладі] див. **Лодий П.**

Березовський Павло див. Tentamen.

Білецький Андрій. Positiones ex univ. discipl. theologicis [1789], 47.

Білянський Петро [* 1796 — † 1798]. Пастирські посла-

нія [1780 — 1783, 1785, 1788—1790, 1793, 1795], 12, 13, 14, 18, 19, 20, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 36, 37, 44, 46, 51, 71, 78.

Білянський Петро див. 1) **Ангелович Ант. д-р.** [Пастирське послання з 1798 р.]; 2) **Іаśnie Wielmożny**; 3) **Opisanie publicznego święcenia wody**; 4) **Филипович Ігнат. д-р.** [Wytność X. P. Bielańskiego]; 5) Чин поставлення єпископа.

БОГОСЛОВІЄ див. **Скородинський Ник. д-р.**

БУКВАРЬ руского язика [1799], 94.

— язика славенскаго чтенія [1790], 52.

ВОЛОДКЕВИЧ Фел. Фил. митр. див. **Шептицький Лев** [Пастирське послання з 1778 р.].

Гіфтшціц Франц [в перекладі] див. **Скородинський Ник. д-р.**

GRATULATIO ad Ill. Max. Rullo episc. [1792], 67.

Гринецький Модест д-р. [* 1758 — † 1823]. Assertiones philosophicae physicae [1781], 21.

Данненмайер Матвій д-р. [в перекладі] див. **Захаріясевиц Теодор**.

ЕВХОЛОГИОНЪ или **требникъ** [1780], 15.

ЖИТІЄ св. о. **Николая** [1791], 61.

Захаріясевиц Теодор. **Матеїа Данненмаура** **Наставленія Історіи Церковныя** [1790], 53, 54.

ЗБОРНИКЪ или **потребныхъ моленій собраніе** [1794], 75, 76.
— див. **Соборникъ**.

JAŚNIE Wielmożny . . . **Piotr Bielański** [1798], 88.

IDYLION ad Illustr. **Nic. Skorodyński** [1799], 92.

ІСТОРИЯ див. 1) **Базилевич Іоан.**; 2) **Захаріясевиц Теод.**

KAZANIA dwa w kościele oo. **Bernardynów** [1796], 82.

КАТАВАСІЯ безъ нотъ [1793], 72.

КАТЕХИЗМЪ великій [1788], 43.

Кержевський Михайло. **Kazanie** w kościele oo. **Bernardynów** [1796], 82.

Кукольник Василь [*1767 — †1821]. **Zbior prawideł ekonomicznych. Rolnictwo** [1800], 97.

— **Ogrodnictwo** [1800], 98.

— **Treść nauki rolniczey** [1791], 62.

Куральт Март. **Idyilion** [1799], 95.

— **Rede** [1797], 86.

Левицкий Михайло див. **Тептамен**.

ЛЕИТУРГІКОНЪ сіесть **служебникъ** [1780], 16.

Лодий Петро [*17? — †1829]. **Ономастиконъ** **Ант. Ангеловичу** [1791], 63.

— **Ономастиконъ** **Ние. Скородинскому** [1790], 50.

— **Христіана Баумейстера** **любомудріе** [1790], 56.

Лотоцкий Михайло. **Wiersz** **Mik. Skorodyńskiemu** [1798], 89.

Маревич Вінкентій. **Wiersz z powodu nominacyi** **Mik. Skorodyńskiego** [1798], 90.

МАРТУРОЛОГИОНЪ див. **Рилло Макс**.

МИЛОСТИВОЕ лѣто или **моленій собраніе** [1776], 5.

Могильницький Михайло. **Kazanie** w kościele oo. **Bernardynów** [1796], 82.

МЫ ІОСИФЪ II [1784], 33.

NOS **Leopoldus II** [1790], 57.

ОВОВІАЗКИ **parochów** [1781], 21.

ОБЩИХЪ и **естественныхъ поученій христіанскаго богочестія** [1786], 39.

ОДИ див. 1) **Gratulatio**; 2) **Idyilion**; 3) **Лодий П.**; 4) **Лотоцький М.**; 5) **Маревич В.**; 6) **Петрушевиц Ст.**; 7) **Praefatio**; 8) **Шайдович Ів.**

OPISANIE **publicznego święcenia wody** **przez P. Bielańskiego** [1789], 48.

Петрушевиц Стефан [*1772 — †1860]. **Głos ludu ruskiego** w dzień poświęcenia na **biskupstwo Mik. Skorodyńskiego** [1799], 96.

POSITIONES див. 1) **Ангелович Андрій**; 2) **Білецький Андрій**; 3) **Радкевич Арсеній**.

ПОСЛАНІЯ пастирські дв. 1) Ангелович Ант.; 2) Білянський П.; 3) Шептицький Л.

PRAEFATIO ad Ill. Max Ryllo episc. [1792], 68.

ПРИМОВИЧ Михайло дв. Білянський П. [пастирське посланіє з 1783].

ПРОПОВІДИ дв. 1) Кержевський М.; 2) Могильницький М.; 3) Скородинський Ник. д-р.; 4) Филипович Ігн. д-р.

ПРОСКОМИДІЯ литургіямъ [1796], 83.

ПСАЛТИРЬ [1791], 66.

Радкевич Арсеній [* 1759 — † 1821]. Positiones ex disc. theologicis [1796], 84.

REGII Seminarii gr. cath. Viennae ad S. Barbaram [1774], 3.

RITUS et ceremoniae [1781], 23.

Рилло Максиміліян [* 17? — † 1793]. Мартурологiон [1793], 73.

— Надане устава братского [1779], 9.

— дв. 1) Білянський П. [Пастирське посланіє з 1793 р.]; 2) Gratulatio; 3) Praefatio; 4) Спонрінг Юл.

СЕМІНАРІЯ духовна дв. 1) Regii Seminarii; 2) Скородинський Ник. д-р.

Склекевич Симеон дв. Tentamen.

Скородинський Николай д-р. [* 1757 — † 1805]. Głos do municypalności miasta Lwowa [1797], 86.

— Kazanie w nowoprzekształconey cerkwi ruskiego seminarium [1787], 42.

— Kazanie na uroczystość zaślńnienia N. Maryi P. [1785], 38.

Скородинський Николай д-р. Osnowa uczenia teologii pastoralney Fr. Giftschütza [1787], 40, 41.

— Rede an die Munizipalität der Hauptstadt Lemberg [1797], 86.

— дв. 1) Idylion; 2) Лодий П. [Ономастиконъ]; 3) Лотоцький М.; 4) Маревич В.; 5) Петрушевич Ст.

СЛУЖБА за цара и люди [1775], 4.

СЛУЖЕБНИКЪ [1780], 16.

СОВОРНИКЪ [1784, 1790, 1793], 34, 58, 59, 74.

— дв. Зборникъ.

Спонрінг Юліян. Oratio Panegyrica Ill. Max. Ryllo episc. [1792], 69.

TENTAMEN ex physica quod die subiverunt Andreas Angellowicz Antonius Baliński Paulus Berezowski [1784], 35

— ex praelectionibus linguae sanctae Mich. Lewicki Sim. Sklepkiewicz [1783], 31.

ТРЕВНИКЪ [1780], 15.

УСТАВЪ братскій [1779, 1780], 10, 17.

— дв. 1) Рилло Макс.; 2) Шептицький Атан.

USTAWY dyesezalne [1789], 49.

УЧЕБНИКИ дв. 1) Буквар; 2) Захарієвич Т.; 3) Катехизм; 4) Лодий П.; 5) Общихъ и естественныхъ поученій; 6) Скородинський Ник. д-р.

ФІЛЪСОФІЯ дв. Лодий П. Филипович Ігнатій д-р. Bytność Piotra Bielańskiego w dzień S. Onufrego głoszona [1791], 64.

Филипович Ігнатий д-р.

W dzień Wł. Iana z Dukli
w kościele Bernardynów ka-
zanie [1788], 45.

— In laudem div. Gregorii
Nazianzeni ecclesiae doctoris
oratio dicta in basilica
[1789], 50.

— Kazanie na uroczystość Wnie-
bowzięcia N. Maryi [1781],
24.

— Kazanie o godności, obo-
wiązkach i potrzebie kapła-
nów [1800], 99.

— Przetłumaczenie i ułożenie
w wierszach łacińskich i pol-
skich hymnu akafistowego
N. Maryi P. [1794], 77.

ЧАСОСЛОВЪ [1791], 65.

— малый [1790], 60.

ЧИНЪ моленій во время юви-
лея [1795], 79.

— поставленія епископа
Ант. Ангеловича [1896] 85.

— поставленія епископа
Петра Білянського [1781],
23.

Шайдович Іван. День рожде-
нія Вас. Матковскаго [1792],
70.

Шептицкий Атаназій [*17? —
†1779]. Созваніе на соборъ
въ Валяву [1779], 11.

— Уставы братскіи [1779], 10.

Шептицкий Лев [*1714 —
†1779]. Пастирські посланія
[1773, 1776—1778], 2, 6,
7, 8.

ЛІСЕННІ НОВОТВОРИ

в українсько-руській народній словесности.

ПОДАВ

Володимир Гнатюк.

(Конець).

Б. БРАЗИЛІЯ.

32. Вийзд до Бразилії і перші вражіння.

А в тім року вісімсотнім дев'яностім п'ятім
Вийшла пісня з Бразилії, — варт її переняти.
В Бразилії дають ґрунта, ліси, гори й скали —
В Галичині люде плачут: вже ми ту пропали!
Зачали агенти тут фалшиво писати,
Взяли в Галичині народ бунтувати.
В Бразилії край великий, там не ест біда,
Но на єден кілометр сусід від сусіда.
Зачали ся люде в чужий край вибирати,
С фамілієв, своїм ближним зачали ся прощати.
„Прощаєм вас, братя, сестри, ми від вас від'їжджаєм,
Як нам тамка буде добре, то ми й за вас спитаєм.
Працаєм вас, тату й мамо, ви не плачте за нами;
Як нам тамка буде добре, то й будем до вас писали.
І працаєм вас, сусіди, ваші любі пороги:
Вже не будут приходжали без вас білі ноги.
Бувайте нам всі здорові, ми від вас од'їжджаєм —
На Йосафата долині то там ся всі привитаєм!“

Чула тоє бідна вдова, взяла думку думати :
З дрібенькими діточками взяла ся там вибирати.
Вийшли на край села — там церков при дорозі ;
Дрібні діти ревне плачут : „Ой ше, мамо, до Бові!“
Приїхали перед цвинтар — там могила зачата ;
Дрібні діти ревне плачут : „Ой ше, мамо, до тата!“
Прийшли до могили, на гробі повклякали,
Припавши всі враз до гробу жалібненько заплакали.
„Змарнувала мама нашу рідную хату,
Провадит нас в чужі краї — та не дайтеж нас, тату!“
Прийшли від могили, на вагон посідали ;
Свого краю рідненького дрібні діти жалували,
„Ой жаль нам вас, звівди, котрісь-те нам сьвітили,
І ше нам жаль за стежками, но котрих-есьмо ходили.
Жаль нам тебе сонце-місяць, котре ти нам сьвітило,
І жаль нам тя, сьвята земле, а которась нас кормила.
Іше нам жаль за лісами, котрі май окрашали,
Але й нам жаль за пташками, тії, котрі нам співали“.
Приїхали аж до моря, на окрент посідали,
Зірвала ся сильна бура, всі зо страху омлівали.
Приїхали на сухий льонд тай до нас написали ;
Правовірні християне свого краю жалували.
„Бувай нам здорова, любая Українонько !
Ото-сьмо тя опустили, наша мила родинонько !
Бувай нам здорова, любая Україно !
Там том тя опустив, рідная хатино !
Там том тя опустив, рідная хатино,
Котра-сь мене виховала, як я був дитинов.
Погадай си, брате, а як ми од'їзджали —
Тільки на добраноц руки смо си дали.
Коби ти знав, брате, як то нам тутка горе :
Ми днів двацять вісім іхалисьмо через море.
Коби ти знав, брате, як то в мору плавати :
Ні одного птаха вігде не видати.
Коби ти знав, брате, яка то в мору біда :
Як-ім вглянув птаха, том казав, же сусіда“.
Опишу вам братя, а о своїй пригоді,
Як нас сонце пекло на той страшной воді.
Так нас сонце пекло, як той вогонь пекельний,
Кождий з нас на шифі лежав як смертельний.

А хто вмер на шифі, то его не ховали, —
Но камінь до шиї, до води его пускали.
Ви вже, братя, спите тут во своїй хатині, —
Нам ще сонце сьвітит тут чотири годині.
А як тромба морска а з опівночи била —
Не одна ся шифа в воді затопила.
Ото правда щира, що я вам повідаю;
Як ми не вірите, то на Бога ся здаю.
Послухайте, братя, моїй проповіді:
'Но не виїжджайте до тої страшної біди!
Ми до вас повернем в часі, добрії люде —
Як нас Бог спровадит а без жадної згуби.
В Бразилії край веселий, там в нім можна бути,
'Но науки, слова божой ні відправи не чути.
Аґенти нас подурили: „Ксьондзи ноїдут з вами“ —
А ми сї тут так лишили, яко діти без мами.
В Бразилії люди то за Бога не знають:
В неділю, дзвона не чувши, вже до кави сїдають.
В Галичині сьвяті люде: сами ся ратують,
А сповідев, сакраментом царство си готують.
В Бразилії край веселий, там в нім можна жити,
Може нам там буде добре, тільки тра притерпіти.
Може нам буде добре, тільки тра притерпіти,
Як ми добра не дїждаєм, то бодай хоць наші діти.
Тільки тре нам притерпіти до котрогось часу...
Ліпше було зїєсти дома хоць без хліба квасу.
Тут не хтіли наші жінки припічка білити, —
Тепер мусят по циганьски на пляцу палити.
Тут не хтіли наші діти хатів замітати, —
Тепер мусят в деревляних будах привикати.
А хто хоче бразилійську тую пісню співати,
Нехай присяде фіст на лаві, не врушит ся з хати.
А нам ще дай, Боже, а в мирі прожити,
Бразилійську пісню вік віком славити.

Етнограф. Збірник. Т. V. Ст. 73—75.

Сю пісню записав д. М. Павлик, 1898 р. від лірника Дмитра Рендавця з Луки Великої коло Тернополя. Її мав зложити і прислати з Куритиби в Бразилії тіточний брат Рендавця, Іван Греськів, та просив співати її між людьми і так відвертати їх від еміграції до Бразилії.

33. Бразилійська пісня.

А во Бранзолії весола новина :
У царя Рудольфа, цісарского сина,
У царя Рудольфа, цісарского сина
Стала Бранзолія — Новая Австрія.
Бо цар Рудольф мислит, мислит, промишляє,
Людей, християнів до себе жадає.
Людей, християнів до себе жадає,
Жидів і гебрайства в свій край не пускає.
Не бійте ся злого, християни, люде !
Хто ся там дістане, той щасливий буде !
Хто ся там записав, як ся буде збирати,
Сусідам, родині, буде дякувати.
Але насамперід отцеви і матці
За їх вихованя, й дідуневи й бабці..
Бувайте здорові, братя і сестри ріднії,
Бо я відіжджаю аж до Бранзолії.
Бо я відіжджаю аж до Бранзолії,
До царя Рудольфа, до Нової Австрії.
Бувайте здорові, сусіди близькії,
Бо я відіжджаю вже до Бранзолії.
Бувайте здорові, крижмові кумови :
Не дам я вам зараз в Бранзолії розмови.
Бо в тій Галичині єст душа затята,
Бо в тій Галичині вся земля проклята.
Бо ту Галичину так тяжко проклиали :
В Галичині землю правом спльондрували.
А во Бранзолії ще земля богата,
Єст там ще під нею много срібла, злата.
І пані царівна кождому зичлива,
Ой є в Бранзолії ще земля вродлива.
Там же будут люди на землі працювати,
Не будут ся люди більше проклинати.
Не будут ся люди в правах правувати,
Но права, проклони будут закидати.
Хто ся там дістане, буде панувати,
А хто ся тут лишиг, буде бідувати.
А нам дай, Боже, довгий вік прожити :
Бранзолійську пісню во Тройци славити.

Сю пісню записав я від Василя Залецького, 1898 р. в Ходачкові Великім, Тернопільського пов. Він навчився її від лірника, що почував раз у нього. Її співають на лад лірницьких пісень.

34. Сильвіо Нодарі.

Дізнала сі Бразилія за чтириста літи :
Під Австрійов Галичина, а в ній рускі діти.
Дізнала сі, ой дізнала тай взяла думатк,
Ой як би ті рускі діти та могла дістати.
Видумала Бразилія місточко Удіно,
А там мешкав добрий агент, звали го Сильвійо.
Написала Бразилія на білім папіру
Та до пана агентого Нодарі Сильвійо :
„Я на тебе, добрий друже, маю всю надію,
Жи ті бідні рускі діти у мій край приїдут“.
Ой вбіцяла Бразилія панови Сильвійо :
„Як ми пришлеш тії діти то дам ти по мілю“.
Злакомив ся той паночок на бразильські мілі
Та розписав дрібні листи по всій Галичині.
А в тих листах він написав : „Ідьте до Парани,
Хто поїди до Парани, то паном зістани ;
А в Парані то є добри, там суть злоті гори,
Уряд дужи господарам дає добри поли.
Кільометир квадратний на кожду особу,
І хатину муровану, ще й сиву корову.
На тім поли то сі родят фіґи і пшениця“.
Причитали в Галичині Сильвійого листи,
Попродали таньо ґрунта, в Бразилію плисти.
Приїхали рускі діти в галіянський край,
А Сильвійо вже в Удіно там на них чекав.
А вмів жи він говорити вже троха по руски :
„Де їдете, мої братя, я вас так не пуцу.
А дяк у вас жиє в церквѣ, бо лампи втирає,
А я також хочу жити, бо шифкарту даю,
За котрую ни траба вам нічого платити ;
Подайґа, милі братя, що й я хочу жити !
Приїдити до Парани, станити думати,
О як я міг о тій зимли всю правду писати.“
Як дістали рускі діти о Парані вісти,
Від особи Сильвійови платили два ринських.
Посідали бідні діти в корабель паровий,

Сказав до них пан Сильвійо: Бувайте здорові;
 Дякую вам за ті гроші, щосьти ми зложили,
 Їдти, їдти, мої брати, у той край щасливий.
 Плили бідні рускі діти по синьому мори
 Двайцять три доби і пів аж в Паранські гори.
 А ту вийшли з корабля, сіли на колею,
 Приїхали в Курітибу немов в Галилею.
 В Галилеї то суть самі жидівські діти,
 Ту в Парані мова така, ни мож розуміти;
 Ой дивіт ся, милі братя, то мова фальшива,
 Нима в світі милійшої як руска нам мила.
 Віхали рускі діти з міста Курітиби,
 Поїхали в золоті гори сьвятої Люцини.
 А там взяли їм давати кільометир поля,
 Там ни родит ся пшениця, лиш чорна фасоля;
 А ту хати муровані в камінній горі,
 Де мешкають Ботокуди — погані звіврі:
 Виходят ту на то поли, як чоловік робит,
 Убют его як звіврину, ніхто ни боренит.
 Корови тут ни зобачиш, хоць йдеш штири мили,
 Бо ту такі ліси густі, шо й сонця ни видиш.
 Добри ми сі тутка жие, хоць бют Ботокуди...
 Я о тобі, Галичино, нігда ни забуду.
 В кождий раз ти допоможу хоця в місяць лютий,
 Як ти зачвиш виганяти шляхтичів покутих.
 Добри ми сі тутка жие, хоць в чужій столиці,
 А на теби шаблю сгрою, галицкій шляхтичу.

Свобода, ч. 6, 1902. — Нодав Дм. Іванків, Куртиба, Бразилія.

35. Лист із Бразилії.

Приступімо, братя, до компанії і завторуймо пісню враз!
 І подякуймо щиро Пану Богу, шо без жалної згуби провадив
 Не досить бо того, шо-м опустив свою країну, [нас!
 Храни, Боже, випадку, то марно геть згину!
 Так пишу до Вас на остатній хвили.
 Ледви ся коли побачим, мій брате милий!
 Будь ми здорова, мила країнонько —
 Том ся розлучив з тобою, родинонько!
 Так же сьмо жили, з собов розмавляли,
 І на добраніч руку сьмо подали!

Будь ми здорова, милая хатино,
 Ховалась мене, — як я був дитинов!
 Том тя опустив — тут мені горе,
 Я день двацять вісім їхав через море!
 Ажебись знав, брате, як в мору плавати;
 Ні одного птаха нігде не видати!
 Ажеби сь знав, брате, як на мору біда!
 Як обачив птаха, казав, що сусіда!
 Ой як прийшов вечер, узрів-єм зороньку:
 Показувала мені мою країноньку.
 Як сонце западе, зоронька затліє,
 То так нам камратам аж серденько мліє!
 Боувани пнуть ся, окрентом хиляють,
 То так нам камратам серденька вмлївають!
 Ви вже, братя, спите у своїй хатині,
 У нас єще сонце чотири годниі!
 Ой як же нам було на тій страшній воді,
 То вам, милі братя, описати годі!
 Ой го правда щира, що вам повідаю,
 Як ми не вірите, на Бога ся здаю!
 Прибудемо до вас, ксьондзоньку і люде,
 Як нас Бог спровадить без жадної згуби!
 Ой як морська тромба до окренту біла,
 Неодна ся шіфа в воді затопила!
 І пишу вам, братя, о своїй пригоді,
 Як нас сонце пекло на тій страшній воді!
 Як нас сенце пекло, як огонь пекельний,
 Кождий з нас на шифі лежав як смертельний!
 А як хто помер, то го витягали,
 Камінь до шиі — в воду го пускали.

Етногр. Збірник. Т. V, ст. 238 — 239.

Ся пісня була вперше надрукована в 48 ч. „Діла“ з 1898 р. Її прислав до редакції о. Густав Дроздовський з Кійданець, Збаражського пов. Читаємо там, що текст пісні пришло в листі з датою Castro Brasil, 5/XI, 1897. Хто і до кого прислав її, в „Ділі“ не зазначено. О. Дроздовський додає тільки, що його давньому парохіяниновп-емігрантови писав хтось лист до родини до Кійданець і на ньому дописав сю пісню „власного складаю“ .

36. Де ліпше?

А тисячу вісім сот літ девядесять пятий,
 Прийшла пісня з Бразилії, варт ї переймати.

А хто її перейме, той буде співати :
 Той присяде фіст на лаві, не ршнит ся з хати.
 Агенти нас подурили : поїде ксьондз з нами !
 А ми тепер такі бідні, як діти без мами.
 А нас ксьондзи научали, ми не дали віри,
 Тепер мусим послухати собачої шкіри.
 Ах ! Коб я ту ксьондза здибав : Отче добродію !
 Возьміт мене ! З тої туги де я ся подію ?
 Не хтіли смо в Галичині житненького хліба :
 Тепер сиди тай подумай, якаж тобі біда.
 Не хтіли смо в Галичині квасу ся наптити :
 А тут но риж і фасоля, та тим треба жиги.
 Не хтіли-смо в Галичині припічків ліпити :
 А тут мусим по циганьски на пляцу сидіти.
 В Галичині як заслабне, то єго ратують :
 Сповідують, сакраменти небо му готують ;
 В Бразилії як заслабне, то такий ратунок :
 То всьо гаде і хробацтво їдят єго члунок.
 В Галичині йде до церкви, йде до церкви з рана,
 Ще ся в люстро приглядає, чи хорошо вбрана.
 Ой сину мій наймилійший, ти ружовий цьвіте !
 А вжеж ми ся не зобачим, аж на тамтім сьвіті.
 Шануй церкви, слухай ксьондза і добрії люде,
 І цілуй там сьвяту землю : добре тобі буде.

Етногр. Збірник. Т. V, ст. 239—240.

Сю пісню записав я в Ходачкові Великім, Тернопільського пов.
 від господаря Василя Залецького. Її прислав із Бразилії емігрант-дяк
 до свого сина, також дяка в Тернопільщині. З огляду на зміст пісні,
 особливож на деякі стихи, прим. оба останні, можна догадуватись зовсім
 певно, що дяк придав дещо до пісні свого, хоч у цілости не зложив
 її, що потверджують деякі куплети, взяті з попередніх пісень. Сей дяк —
 як оповідав мені Залецький — умер у дві неділі по вислиці сеї пісні
 враз із листом до сина. Таким чином прочуте його, висловлене в перед-
 останній строфці, словнило ся. Пісню казав співати на яту : „Ще не
 вмерла Україна“ і Залецький співав її мені так, але тільки на мельодию
 двох останніх стихів кожної строфки сього гимна.

37. Селянські погляди на причини еміґрації.

(Відривок).

Нема кому скажити ся, анї що казати,
 Бо ше брали замикали до „Івана хати“¹⁾.

¹⁾ До вязниці.

Тай то лихо бідних людей випхало за море,
 В далекую сторононьку, в ліси, межи гори.
 Але наші Русини не сплят, но думають,
 Тут в далекі сторононьці щастя си шукають.
 Або тутка нема куда щастя си шукати?
 Бразилія так велика, що кінця не знати.
 Іно треба працювати і Бога просити,
 То далеко в Бразилії буде ліпше жити.
 Тут спокійно іще живем, ніхто не здирає,
 Та секвестер по подвірях ше не заглядає.
 Тут шендарьн не зобачи ні Жида на очи,
 Тут так кождий поступає, як сі кому хоче.
 Нема тутка тих паничів, котрі там з нас жили,
 Та за нашу тяжку працю пили та куричи.
 Щоб вони ся закурили порохами-в очи!
 О них тепер жаден Русин ні знати не хоче.
 Бо то тіі „польскі браця“, о них кождий знає
 Тай ше тутка в Бразилії нераз споминає,
 Шо через них вибрали ся люди аж за мори,
 Не питали, шо тут ліси тай високі гори.
 А ми гори посадимо собі виноградом,
 До Поляків не ходимо на жадну пораду.

.
 Ми ся від вас віддалили далеко за море,
 На віки-смо попрощали свої любі гори.
 Зрікли-смо ся свої землі, де-смо ся родили,
 І тих панків, тих Полячків, котріі з нас жили.
 Вже пропало, вже не будем так їм ся кланяти,
 Ані руки вже не будем панків цюлювати.
 В Бразилії нема того дурного звичаю,
 Щоб ся в руки цюлювати — тут того не знають.
 Бо тут би ся Бразиліяни з того насмівали.
 Як би тутка одні других в руки цюлювали.
 Нема того і не буде, не повинно бути,
 За такіі дурні річи вже нам час забути.

Етногр. Збірник. Т. V, ст. 241—242.

Отсей відривок із вірші винятій з листа емігранта, Т. Потоцького, писаного в Ріо Кляро, у грудні 1897 р. Чи сю віршу зложив сам Потоцький, чи хто пільший, се невідоме. Оригінал написаний латинським письмом із додатком, що автор листа не міг навчити ся руських букв, бо їх не вчили в тій школі, де він ходив, хоч се було чисто руське село.

В. КАНАДА.

38. *Причини еміґрації і подорож.*

Як я зачав о заморских краях промишляти,
 Вже тут в бідній Галичині нема що ділати;
 Бо тут роби на податки і на всякі дачки,
 Прийде осінь і віднеси тай кинь їм на крачки.
 Не питають, чи ти згинеш, чи є ся де діти,
 Но податки, всякі дачки, мусиш заплатити.
 Бо галицкі панки пруть ся, голоси купують,
 До виборів все пхають ся, а хлопів мордують.
 А як прийшлось у парламент послів вибирати,
 Наші хлопи правиборці чекають на рати.
 Бо там ляхи дають гроші і дають ковбасу,
 Хруні рила натягають, що напють ся квасу.
 Як напють ся того квасу, вертають до дому,
 Свої права запродали у паньску неволю.
 Запродали свої права у паньській руки,
 Не зважають на прадідів, як терпіли муки:
 П'ять день робив на панщині, а шестий день собі,
 А семої неділеньки лежав як у гробі.
 Пани радять в парламенті і дають си руки,
 На Русь сіти закидають, як павук на мухи.
 Хотуть они ізлапати ту рускую мати
 І на ново ще раз Польщу свою збудувати.
 А ви хлопи, хлібороби, разом ся держіте,
 Не дайте ся панам звести, ще і ваші діти.
 Як я глянув на ті права і зачав думати:
 Треба мені від тих драбів за море втікати.
 Як ходив я за пашпортом на тиждень три рази,
 Пан староста питає ся: Де йдеш, хлопе вражий?
 А я ему повідаю: Дай свідоцтва мої,
 Бо я їду до Канади, бо я ту в неволі.
 Як прийшов той час від'їзду і тота година,
 Прийшла мене виправляти вся моя родина.
 Прощай же мя, родинонько, бо вже від'їжджам,
 Вже видіти ся не будем, дуже добре знаєм.
 Прощай же мя, родинонько, і ти село мое!
 Через панів, через Жидів, втікаю за море.
 Прийшли братя, мої сестри і прийшли шваґрове
 Із розлуки ся прощати: Будьте ту здорові.

Приїхали шваґри до нас, на моє підвіре
І зійшли ся люди з села на моє від'їзде.
Взяли же ми вилазити і на тоти вози,
Обілляли всю родину дрібненькії сльози.
Пращай же нас, родинонько, бо вже від'їжджам,
Вже видіти ся не будем, дуже добре знаєм.
Виїхали-смо з подвіря на биті дороги,
Скинув шапку, поклонив ся: Будь село здорове!
Будь здорове рідне село, руска церков-мати,
Вже ми ся тут не повернем назад помирати.
Приїхали у Гусятин, коло двірця стали,
Приїхали, сестра, тета — ще ся раз пращали.
Прийшла осьма годинонька, взяв я білет брати,
Зачали-смо із розпуки всі ми омлівати.
І завів нас у ваґони, залер з нами дверці,
Мене сльози обілляли, стиснуло за серце.
Зачали ми від'їжджати у осьмій годниї,
Поклонив ся Галичині, всій своїй родині.
Будь здорова, Галичино, руска земле-мати,
Через панів, через драбів, мушу я втікати.
Так я втікав з Галичини і не оглядав ся,
Приїхав я до Гамбургґа, аж там спамятав ся.
Оглянув ся, спамятав ся, аж на тотій шифі:
Слава Богу найвисшому, що я звідтам втікший.
Як сіли ми вже на шифу, зачали їхати,
Суса Христа, Матер божу, зачали благати:
Допоможи Христе Боже, святий Николаю
Переплисти тую воду до нового краю.
Їхали ми тринадцять день і тринадцять ночей,
Приїхали до Нев-Йорку — втворились нам очи.
Повлазили ми вже в шифи і стали думати:
Що ми тепер нещасливі будемо ділати?
І їхали ми з Нев Йорку ще три дни горами,
Нігде ми ся не здибали з Галиціянами.
Приїхали у Вініпег і стали алазити,
Прийшов до нас Кароль Генк і став ся дивити:
Не жури ся, Галичане, не ймеш ту бідити,
Край широкий і великий, є ся де ту діти.
Прийшов я до „емігранту“ і став я думати:
І, піду я до плейзгону фарми пошукати.
Прийшов же я до плейзгону, є ту фармів много,

Ходжу, блуджу по пустинц, нема ту нікого.
 Побув же я оден рік тут і побудував ся:
 Слава Богу найвисшому, що я ту дістав ся.
 Є ту фаршів ще богато і є звідки жити,
 Вже не будуть мої діти паньські воли бити.
 Є ту досить сіна, ліса і всього до сита,
 Но Господа найвисшого здоровля просити.

Свобода, ч. 13, 1901. — Зложив Василь Капій, Gimli, Man. Канада.

39. Причини еміґрації і подорож.

Ой як я си пригадаю рідиму країну,
 То на серци тяжко стане, а на силах млію.
 Тяжко жити в Галичині, ще тяще відхнути,
 Бо пропала руска правда, тяжко ї забути.
 Перейшов я в Галичині стежки і дороги,
 Не знайшов я нігде правди, забрали вороги.
 Правду руску закопують, іще верховодять,
 З рідной землі її діти за море виходять.
 Зачав же я в дѣнь і в ночі над тим промисляти:
 Будуть діти гірше мене тутка бідувати.
 Нема міні ту гаравду, не дам собі ради,
 Покину я рідимий край, піду до Канади.
 Виїхав я із Пальчинец, з воза ухилив ся:
 Прощайте мні, громадяни, може з ким сварив ся.
 Виїхав я із Пальчинец в дев'яті годині,
 Поклонив ся добрим людям, всі свої рідніі.
 Бувай здоров, родинонько, і милі камрата,
 Бо вже більше тут ніколи не будем здибатись...
 Бо я їду в чужі краї, за широкі мори:
 Бувай здоров, родинонько, не верну ніколи.
 Приїхав я у Тернопіль, став я ночувати,
 Шваґер мене питає ся: А щож там чувати?
 Ніц не чути, ніц не чути, о ніяку зраду,
 Через пани, через Жиди, втікаєм в Канаду.
 Гостив же я штири добі, тре ся забирати:
 Бувай здоров, милий брате, тре ся розлучати.
 Не жури ся, мила сестро, тою дорогою,
 Плине твое щастє морем, бистрою водою.
 Виїхав я з Тернополя в десяті годині:
 Поклонив ся своїм шваґрам, цілі Галичині.

Бувай здоров, Галичино, мій рідимий краю!
Як я тебе погадаю, з жалю умліваю.
Бувай здоров, руска земле, ой ти наша мати!
Годувала-сь нас з маленьку, тре тя покидати.
Бувай здоров, руска земле, там то ти нам мила,
Тепер же ти не є руска, тільки Палестина.
Бувай здоров, руска земле, ти наша отцівська!
Тепер же ти не є руска, зостаєш жидівська.
Приїхав я на Осьвенцін, взяли-сьмо злізати,
Аж ту вийшло два жаңдарми за пачпорт питати:
Як маєте ви пачпорти, будете їхати,
Як не маєте пачпортів, будете вертати.
Переїхав пруским краєм, я ту роздивив ся:
Тепер миї, милі братя, новий сьвіт розвив ся.
Ту народи всі веселі, як пани вживають,
Наші бідні Галичани свій край покидають.
Їдуть они, їдуть они, аж страшно-сь ливити,
Щоби Жидам, щоби павам, даром не робити.
Приїхали ми до моря, взяли розмовляти:
Не будуть нас пани, Жида, більше обдирати.
Посідали ми на шифу, десіть день їхали,
Матір божу, Суса Христа, всіх сьвятих взивали.
Ой Господи милосерний, пречистая Мати!
Не дай же нам Галичанам в морі потопати.
Позлізали ми вже з шифи, взяли ся журити,
Що ми будем Галичани в Канаді робити?
Аж ту прийшло много люду, взяли ся дивити:
Не жури ся, Галлчане, не будеш бідити.
Ту Канада край богатий, можеш заробити,
Будеш собі, Галлчане, ще по пански жити.
Посідали ми в колю, штири дні їхали,
Помеж гори високії — всі ся полякали.
Приїхали ми в Вініпег тай колія стала,
Аж ту прийшли наші люде, щиро нас витали.
Ой став же я, задумав ся, як мені ту бити?
Розтратив я свій маєток, як в Канаді жити?
Посидів я в Вініпегу тай став-ем гадати:
Їду-ж но я до Плезгону фарми пошукати.
Прийшов же я до Плезгону, єсть ту фармів много:
Ходжу, блуджу по пустині, нема ту нікого.
Посидів я ту два роки тай побудував ся:

Слава Богу найвищому, що я ту дістав ся.
 Вже є много Галичанів і їдуть завсїгди,
 Тепер маю коло себе докола сусїди.
 Єсть ту землі, ліса, сїна, є ся де подїти,
 Коб но Господь дав здоровля, щоб підросли діти.
 Ой Канадо, Канадонько, маєш нас де діти,
 Прийняла-сь нас, годуєш нас, як ріднії діти.
 Ой Канадо, Канадонько, яка в тобі справа,
 Що неробу так не любиш, тільки господара?
 Галичана полюбила-сь як свою дитину,
 Він працює, Бога просить, як в ночи, так в днину.
 Ой ту нема дармоїдів, всі люде працюють,
 Не так, не так як в Австрії, що ся онорують.
 Ту зрівнали наших людеїв, з панами враз стали,
 Не так як там у Росії і в другім околі.
 Лазоїти вишисляють, як тя златинити,
 Щоби свою рідну Польщу в Москаля відбити.
 Ой як ти ся не покоров, пани помагали,
 То шальварком, то податком, з краю тя вигнали.
 Ходїть сюди, бідні люде, там ся не марнуйте,
 На тих грубих лядащицїв більше не працюйте.
 Бо Дяхи вже нас обдерли до тіла, до кости,
 Нема в них щирого серця, ні сумніня трошки.
 Через ривір, через воду вложена туклада,
 Єсть ту много Галичанів, що не в смак Канада.
 Чи ви, братя Галичане, в краю не робили,
 Чи ви що дня по пів літри горілчици пили?
 Ой ви, братя Галичане, можна-сь схаменати,
 А як вам ту не до смаку, можна ся вертати.
 З Бразилїї повертали, то інакше жили:
 Голі, босі і голодні по Жидах служили.

Свобода. Ч. 18. 1901. Ф. Рубльовський, Pleasant Home, Man.
 з села Пальчинець, Збаражського пов.

40. Кому некорисна еміґрація?

Ой Канадо, Канадочко, маєш землі много:
 Ізрадила-сь в Галичині гауду не одного.
 Та не того ізрадила, що він еміґрує,
 Але тогось ізрадила, що він ґрунт куцує.

Бо той, що ґрунтець купує, гроший позичає,
Жиди прийдуть, хліб заберуть, з голоду вмлїває.

Свобода. Ч. З. 1901. Н. Пригроцький, Стюартборн, Ман. Канада.

41. Розчарованє.

Ой Канадо, Канадочко, ти великий краю,
Не оден собі погадав, що буде у раю.
А як прийшов до Канади, мав гроший не много,
Купив стрільбу тай зігарок, а більше нічого. .
Хліба нема, діти плачуть, жінка нарікає:
Ой ти казав, що тут панство, біда панство має.
Нема церкви, ані корчми, нема де побути,
Навіть ніхто не вмирає, нічого не чути.
Ще як собі нагадаю ті слова Жидівки,
Що як умру, ніхто не дасть порцію горівки.
Ой цить, жінко, не відкажуй, не смути дитину,
Куплю тобі черевики і капелюшину.
Ой як ти ся перебереш, вийдеш межи люде,
Всегда тобі лекше стане, весело ти буде.
Нема мені веселїйше, як у ріднім селі,
Коли з церкви повертаю, вступлю на весіле.
А з весіля до корчмоньки, з корчми на хрестини,
А з хрестинів на поминки, далїй кождой днини.
А тут біда, всего нема, треба би робити,
Треба тяжко працювати, хочеш в сьвітї жити.
Ой цить, жінко, не жури ся, щось мемо робити,
Колись купим собі богу¹⁾, мемо ся возити.
Не мем пішки тай ходити, але мем ся везти,
Ще тя мушу тай із богі до хати занести.
Чого таке говорити, чого таке плести?
Як ти можеш мене з богі до хати занести?
Жінко моя солоденька, господине любя,
Та бо кажеш, що тут біда, а ти така груба.
А Анґличка собі панї, тоненька і блїда,
А ти сита, як безрога, тай ще тобі біда.

Свобода. Ч. З. 1901. Гр. Пригроцький, Стюартборн, Ман. Канада.

¹⁾ Американський візок на одного коня.

42. *Туга за ріднею.*

По Канаді ходжу, таї милї рахуйу,
Де мнѣ ніч захонит, там переночуйу.
Писав би їа листи, бо їа папір майу,
На пошту не піду — дороги не знайу.
Сумний їа, сумний їа, їак вечир так рано,
На мойім серденьку веселости мало.
Веселісьць, веселісьць, деш ти сѣа подыла ?
Вже мойа веселісьць на біло зацвила.
До полуднѣа цвила, с полуднѣа зівїала,
Вже мойа веселісьць на віки пропала.
Пропала на віки, на вік віків амінь,
Так їак би їа кыпув в тихий Дунай камінь.
Дунайу, Дунайу, о їакже ти плинеш,
Веселости мойа, марне с сьвіта гинеш.
Ої там на гороньцьї травка сї колише,
А до жени милїї дрібні листи пише.
Їа му написала чорним атраментом,
Він перечитавши с плачом та рементом ;
Їа му написала жовтими пїурами,
Він перечитавши, таї вмив сї сьльозами.
Їа му написала на клиновім лисьцьї,
Він перечитавши на кындровім мосьцьї.
Стойав їа на чичьцьї мїсьаць і годину,
Чикав їа на листи віт своїї родини.
Не їидна рибонька Дунайом перейшла,
Жаднойім не видыв, шчоби листи несла.
Листи мойї листи, гіркі мойї мисли,
Ої куда ви мене в чужий край не несли !
Бес високї гори, бес тихенькі води,
Гірко мишї жити ф чужиньї бес роду.
Нї до кого листи слати, нї с ким говорити,
Гірко миньї молодому ф тїї Канадї жити.
Канадо, Канадо, їака ти не мила,
Не їидногось мужа з жінков розлучила.
Розлучила жінку, таї дрібненькі дьїти,
Бїднаш мойа жінка пропала на віки.
Пропала на віки, на вік віков амінь,
Так їакби їа кыпув в тихий Дунай камінь.

Автором сеї пісні має бути парубок зі Скалатського повіту, що тепер у Канаді. Він прислав лист в село до знайомих разом із піснею. Відпис із неї зробив О. Дерев'янка.

43. Канада і Буковина.

В Віп'їпеґу дороженька ковбками убита,
Ой мав же я великодні дуже сумні сьвета.
У неділю ранесенько дзвони задзвонили,
Заспівали „Христос воскрес“, церкву обходили...
Я, сирота, гірко сплакав тай собі думаю :
Ах, Боже-ж мій милостивий, як то в старім краю !
Як молодіж коло церкви весело ся грає,
А мені тут сиротині серце ся вриває.
Коби море не глибоке і фалі не били,
Були бим ся в великодні сьвета погостили.
Коби мені крильця мати і в гору злетіти,
Відвідав бим за сестричку тай за її діти.
Коби мені крильця мати, ох, я би полинув,
Відвідав бим, сиротина, за свою родину.
Ой годину тут співаю, а годину плачу,
Та вже я вас, мої братя, ніґди не побачу.
Ой годину тут заплачу, годину співаю,
Колиж бо я що годинки сумне серце маю.
Ой ти земле канадійська, чось така сумненька ?
Ніґде дзвона не чувати — доленько тяженька.
Ой задзвонив на стації дзвінок тонесенько,
Заплакали емігранти усі голосненько.
Плачуть жінки, чоловіки, де їм тепер дітись,
Плачуть всюди в емігранті дрібненькі їх діти ;
Плачуть діти в емігранті, сльози проливають,
Тай на своїх татів, мамів, тяжко нарікають...
В нас великдень такий красний, як гай зелененький,
А в Канаді сніги, леди, вітер студененький.
У нас сьвята великодні як мак процвітають,
А в Канаді сніги, леди до сонця сияють.
Ой Канадо, Канадочко, Канадо небого !
Зрадила ти з Буковини газду не одного.
Ой Канадо, Канадочко тай ти Манітобо,
Жие в тобі руський нарід, як тая худоба.
Ой Канадо, Канадочко, чогось так зрадлива ?
Не з одного-сь господаря тут драба зробила.

Ой тут в літі дни горячі, а ночі студені,
 Через то тут наші люди ходять засмучені.
 Ой тут в літі дни горячі і сонечко гріє,
 На другий день мороз свисне, аж земля біліє.
 Тут гадають наші люди, що будуть панами,
 А вони тут па роботу всі їдуть з торбами.
 Ой тут наші руські люди з фарми не вживають,
 Лишень ходять по Канаді, роботи шукають.
 Ой Канадо, Канадочко, чось така немила ?
 Бодай ти ся, ти Канадо, нікому не снила.
 Ти Василю Палагнюку, приятелю рідний!
 Не їдь, не їдь до Канади, бо будеш облудний.
 Маєш поле, маєш діти, маєш красну хату,
 Най ти пан Біг допоможе файно газдувати.
 Ой я до вас, приятелі, чрез лист промовляю :
 Таж у наших старім краю так, як в божім раю.
 В нас у краю по садочках скривь пташки співають,
 А в Канаді лиш комарі, як гаде, кусають.
 Ах, Боже-ж мій милостивий, матінко Христова !
 Комарі ми шию стяли, як бурак червона.
 Ой Канадо, Канадочко, яка ти зрадлива,
 Бодай ти ся, ти Канадо, нікому не снила.

„Руска Рада“, 1902, ч. 22, ст. 176.

Редакция „Руської Ради“ поясняє, що сю пісню вложив молодий і письменний емігрант, Василь Сташук, із Вікна (Буковина), що виемігрував перед двома роками, та по великодні прислав своїй рідні до Вікна, аби вона її читала та брала з неї собі науку про канадійські гаразди.

44. *Війт і нін.*

Ой Канадо, Канадонько, ти великий краю :
 Як хто спімне за Галилей, з жалю умліваю.
 Ой Канадо, Манітобо, які ви прекрасні,
 Що тут посій, що посади, все в тобі загасне.
 Ой едно тутка панує: лози таї осика,
 Без ліку і без рахунку — комарі, блощиця.
 Без комарі-пюкрови тяжко день пріпхати,
 Без блощиці, як Москалі, нічку переспати.
 В Галичині господарі кажуть, що там біда :
 Мені дуже було добре, бо я був за віта.
 Вітував я пару років, ще мав і гонори,

За дриглі і за ковбаси продав панам гори.
Братя мої солоденькі, як я вас попік!
Я без тую вашу гору до Канади втік.
Ой я думав, що я буду в Канаді, як в раю,
Я приїхав до Канади, тут кажуть: Шахраю!
Як я їхав до Канади, думав, буду вітом —
Приїхав я в Манітобу, то зробився дідом.
Тай що були землі добрі, взяли Англичани,
Лишилися камінь, вода, тобі, Галичани.
Не варікай на Канаду, не дай ї догани,
Бо ти собі сам завинив, бо-с пізний, Івани!
Тут в Канаді добре бути, хорошо в нї жити,
Приїде весна — бери торбу, йди хліба просити.
Приїде літа шість місяців, що тут маш ділати?
Переплети ноги в хаті, берися думати.
Два місяці видумує, а два носить торбу,
А два місяці поробит, в зимі гипь з голоду.
Як тут були роки добрі, був заробок добрий,
То наш Русин ходив як пан, ніс голову гордо.
Потягнули кепські роки, заробок хибнув,
Тепер Русин сидит в корчах, в двоє ся зігнув.
Ой мав розум той Поливка, що з Канади втік,
Лиш коби ті канадійські Русини ни пік.
В Америці красно живе, грошики збирає,
По готелях ходит як пан, вино попиває.
Бере за шлюб, бере за хрест, ще й добру заплату,
Тай ще бере добрі гроші за громадску хату.
Мусит мати файний голос тай добрі тенори,
Повіз бальсам продавати в америцкі гори.

Свобода. Ч. 31. 1901. Зложив В. Стандрик, Sifton, Ман. Канада.

45. Банкруцтво львівської щадниці.

Галичино, Галичино, ти мій краю милий,
Якже тебе, Галичино, враги придушили!
Придушили, придавили тай тя зрабували,
Були гроші у щадниці і то розікрали.
Посідали милі „браця“ і стали думати:
Ой треба нам тую квоту на край розкладати;
20 центів до риньского треба наложити,
Будуть мали й наші діти в що руки мочити.

Як приїхали до суду, протокол складали:
Ми не винні — тії вкрали, що вже повмирало.
Завинили тії хруні, що так газдували:
За зогнили оселедці голос продавали.
Запродали своє право, позабули ся чести,
А на старість мусять бідні жидам в грубах мести.
Нас ту Господь запровадив, слава Ёму, слава!
Вікторія нам цариця даром землі дала;
Нам ту є весело жити, добре панувати,
Та дай боже і вам ся ту щасливо дістати!

Свобода. Ч. 33. 1901. Зложив Павло Федорків, з Бівер Крік,
Альберта, Канада.

2. Гуцульські пісні.

46. *Пропиті коралі.*

А ти, Жиде Юдашику, а ти Жиде шайку,
Та дай же нам горівочки доброї фертайку.
Щож би тоту нашу челідь тьижка біда втьила,
Єк ей гроший не достало, пацьорки прои́ла.
Але туди тамай низше на доліщу далі,
Наші пропи́ли пацьорки, долі́скі коралі́.
А тож би ти, ой Жидику, тай не втік неволі́,
Шо ти забрав пацьорочьки, а в них ши́ї голі́.
Та ти забрав пацьорочьки по три сороківці́,
Коло Жидів за горівку бліють наші вівці́.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько.

47. *Горівка і пиво.*

Війшла, брате, нова мода тай нова устава,
Шо вже тепер горівочька гостро заказана.
За горівку гострий заказ, а за пиво ні раз,
Доків пива не закажуть, то не буде гаразд.
Най си люди обрахуют, тай урьида знає,
Шо дужше си вже на пиві народ пропиває.
Єк то, брате, пропало тай то заказали,
Шо давно си при горівці́ газди набували.
Ей летіли дикі гуси верхом понад Гропи¹⁾,

1) Гропи = се назва одного хребта гір.

Давно пили горівочьку всі люди тай попи.
 Давно ксьондзи за горівков дьиків послали,
 Ей потрішки самі пили, шый людїм давали.
 Тепер єї заказали, ба за шо, саракі?
 Бо багато вни зробили бай з гаадів лайдаків.
 Я сам, брате, уже вижу, шо горівка біда,
 Бо івсидїв днину в коршмі без кавалка хліба.
 А ек тоту горівочьку у голові вчюеш,
 Идеш собі до домочьку, під плотом ночюеш.
 Але за тим не жьнлує ні жінка, ні діти,
 Котрий буде шый голоден під плотом сидіти.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько.

48. Нові ухвали.

Ой потрішки би горівки, брате, віпивати,
 Бо вже так нам засудили в Відни депутати.
 Тай ек вони того право в Відни засудили,
 То шандарі та урьди на мир допустили.
 Заговорім, господарі, озде собі сами,
 Вже не вільно засьпівати нігде улицями.
 Котрий напњи си горівки, дорогов съпїває,
 То штирнацїть діб арешту він за того має.
 Хйба, брате, трїшки пиймо, бо далі не буде,
 Бо вже єї законали у Карлові люди¹⁾.
 Давно хоть пили горівку, то не було фригі²⁾,
 Бо не брали за горівку нігде до фурдиги.
 Ек пригонњи до арешту то вни не багают³⁾,
 А лиш берут, ше до решти штрофами карают⁴⁾.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько.

49. Біда через Жидів.

Нема, брате, вже коровки тай не буде курки,
 Ек мемо ми заходити в коршму на набутки.
 Бо там Жидок штудерує, нічього не робит,
 Ек не в бочьці, він у скльинці та водов розводит.

¹⁾ На місні в Карлові мали закопати бочку з горівкою.

²⁾ Жура.

³⁾ Зважають.

⁴⁾ Плата за арешт.

Лишім, люди, ті набутки, зробім инчу моду,
Не даваймо свою працу Жидикам за воду.
Хоть пьймо ту горівочьку, ми право дивім сї,
Але добре штудеруймо, Жида сокотім си.
Але Жида сокотім си коло тої хати,
Де він постіль промітає тай просит сїдати.
Та і ми там, брате, з кумом гей зчыста сїдали,
Було трохи господарства та Жиди забрали.
І сараку вже тот мужик, ек гірко працує,
Жидик дотив не ме їсти, доків не вшахрує.
Ий Жидок чим старенький, тим борода більша,
Доста же тот Жидок шахрай, а Жидівка гірша.
Не можемо зрозуміти, люди, стовкувати,
Шо Жидів си уплодило, нам би годувати.
А Жидики ніц не роблют, лиш книжки чытають,
Ек си Жиди з за горівки файно й убирают.
Подивім си, люди добрі, й у судї на праві,
Жиди ходьи, так ек пани, Русни дрантаві.
Ану зробім й одну раду, на то подивім си,
Ек мут Жиди бідувати, коршми попустім си.
Ану зробім одну раду па піст, на петрівку,
Ек мут Жиди бідувати, лиш лишім горівку.
Ану лишім, господарі, всі горівку пити,
Аж тоди мут Жидиньита дрантаві ходити.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько.

50. Як було колись, а як тепер.

Брате православні, Богу помолім си,
Чужолоству даймо покій, коршми попустім си.
Земля не могла стерпіти, не знає де діти,
Господь знає милосерний, де нас має діти.
Давно ґазди ґаздували, так си не вбирали,
Полонини бай держьили, вівці завертали.
А ек ели теперішні файно си вбирати,
То вже стали полонини Жидам продавати.
Давно ґазди ґаздували, доїли на міру,
Тепер пішли полонини під жидівску віру.
А ше Господь, брате, знає тай шо буде з нами,
Більше Жидів ек у місті вже полонинами.
Але нам би тьижко жити, гірко бідувати,

Бо вже в кождїй полонинї Жиди депутати.
 Подивім си, люди добрі, бай на тоти села,
 Ёк жидівска ужей віра все поприсїдала.
 Давно люди бідували, бо в панів робили,
 Та багато свої ґрунта під Жиди пустили.
 Алеж пани панували, гуляли на ґанку,
 Прогуляли свої ґрунта, пустили до банку.
 Ёк же пани панували, усі май ланами,
 Тепер пани побідніли, вже однакі з нами.
 Сидьби пани коло двора та дивьби си д' горі,
 А панцкими вже ланами Жиди поцесорі.
 Ей просїм ми, брате, Бога, Бог ме помагати,
 Бо зачыла руска віра ґрунта купувати.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько.

51. *Теперішні гаразди.*

Не схоче нам си співати, бо ніде сидіти,
 Кудаж давно вовчя вила, тепер ревут діти.
 Кудаж давно вовчя вила, звірі тай рикали,
 Тепер туда в кождім місци, діти громадами.
 Та вже кожда полонинка на бутень¹⁾ протыта,
 Таборами нашї діти та шбий Жидинета.
 Ей кувала завулечька на пути, на пути,
 Ужеж би нам бідувати, гараздів не чюти.
 Я казалаж молодичька молоденька сночьби,
 Шо шьби туда є гаразди на волоскім боці.
 Лиши-ко ти, Йванку, мамку, а я лишу ґазду,
 Та підемо у Путилів шукати гаразду.
 А там ми си питаємо волоскої панї,
 Може би ми там пробули обоє коханї.
 А шож би ми там сиділи тай шьби пробували,
 Аби сесї вже вороги там за нас не знали.
 Тече вода поза гору із усего свїта,
 Ніколи так не судили та ек сего літа.
 А ви судїт судїниці бай насудите си,
 Цїлком мене не піжрете, бо й удавите си.
 А я прийшов та до коршми горівки купити,
 Я судили судїничьки, нічим заплатити.

¹⁾ Бутень — місце де ріжуть ковбки на дошки.

А я озму тай заплачу тими ретізями¹⁾,
 Шо я собі зароблюю своїми ручьками.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько.

52. Молодіж не вміє газдувати.

У нас такі легіники хотьби си женити,
 Шо не вміє вісім центів гроший полічити.
 А в городци маковинє, нема па нїм маку,
 Та усї си поженили, я шьї нї, сараку.
 Та бо лїпше братє робьї, котрі си не женют,
 Куда піде, пьї горівку, гроші й у кишени.
 А тож тоти захопили, шо си поженили,
 Пішлиж они коло Жидів, гроший надовжили.
 Молодому гірше біда, братє, газдувати,
 Піде в Жида гроші зичит, не вмів рахувати.
 Жидик сидит, довги пише, в двоє загинає,
 Єк овечьки так коровки за дурно займає.
 Єк займив Жид худобину, нема шо й робити,
 Коби ми си газда трафив, йшов бих си наймити.
 Не віхожу в пана карту, коби ми пасірку²⁾,
 Я бих пішов на роботу, біда бери жінку.
 Булос тогди, легінику, чьїс би си женити,
 Єк мет вуса підтинати, бороду бритити.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько.

53. Жонаті воляки.

Говорили легіники тогїдної зими:
 Шо котрі си поженимо, вже би нас не взьїли.
 А на весні перед Юрем зазулі кували,
 Коло церкви на цвинтари палюти чьїтали.
 Та кувала зазулечька шьї понад Віжницю,
 А вже хлопцям наказали йти до перепїсу.
 Єк ми прийшли перед пана, а пан си питає:
 Є тут легїнь тай жонатий, котрий жінку має?
 Легїнь стане перед пана, мовчьїт не говорит,
 Хоть го пише за некрута, хоть шо хоче робит.

¹⁾ Ретїзї = ланцюшки коло ремїня.

²⁾ Перепустка через границю.

Жонат стане перед пана, просит си, мельдує:
 В мене жінка тай дитинка, шо лишень рачькує.
 А він війшов тай на місто, так собі гадає:
 Таки тому ліпше буде, котрий жінку має.
 А ек війшов до домочьку, каже жінці в хаті,
 Шо тоти мут дуже брати, котрі не жонаті.
 Та роблена нам доріжка, бай права на Кути,
 А приходьж до відбору саракі некрути.
 Єк ми прийшли до відбору, жінков не питают,
 Лиш котрий си сподобає, рівно відбирают.
 А як его відобрали бай писали плюром,
 Тоди жінка заголосит на дворі під муrom.
 Та бож то вна заплакала, шьий заголосила,
 Жовнів вдарив кольбов в плечі, за голов си йшла.
 А він вдарив кольбов в плечі, другі шьий махают:
 Ей не плачте тут, кобіто, пани си гнівають!
 Алеж не плачь, молоднице, отут коло банка,
 Але рушьий до домочьку любити коханка.
 А не плачь ти, молоднице, отут коло брами,
 Але рушьий до домочьку, слухай вітця й мами.
 А він сьиде на стільчыку, слізки й обтирає,
 Жовнірь ему ножичьками волосє спускає.
 Не помогло, шо мав жінку тай малу дитину,
 Обтьили му головочьку, лиш лишили гирю.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько

54. Теперішні парубки і дівчата.

Біда, брате, в кождім куті, гірше в Шевелівці,
 На одного легіника вже по штири гівці.
 Тимої гівки на парубки вже перемагают,
 Шо в осени легіників до восьька займают.
 А як займут го до восьька, він там си мушрує,
 Але гівка тут за него пытниці разує.
 А він відтив ек же верне, шьипку перекривит,
 Та на тоту гівчыночьку право си не дивит.
 Алеж піде по весілях, шьий пьи та гуляє,
 Хоть кажут ту гівку брати, він тим не багає.
 Кажут ему женити си, він си не противит,
 Штирнаціть рік, у пытнаціть, тій си в очьп дивит.

Не питає б'гато гроший, ні вéлико віна,
Лиш коби му фáйне личько та білі коліна.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько.

55. Лєгінь і лобаски.

Господи милосерний, та Господи добрий!
Поти любьби чужі жінки, поки ремінь повний.
А ек ело у пулярци гроший не ставати,
Ближ мене сукі к...и вже й не пізнавати.
А я прийду там до коршми, талярики міню,
Одна з відси, друга з відти: шо дієш, лєгіню?
Чьомуж мене не пізнаєш, ек гроший не маю?
Тепер собі таляр міню, руш на дідьчу маму!

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько.

56. Любаска.

Потиж миле цілюване любої, горівка,
Покиж тобі не обійме головочьку жінка.
Не спусти си оженити, другу зачіпаєш,
А дай поки, чьоловіче, ти вже жінку маєш.
Але дома жінку лишив, би їсти варила,
Хитро скочъив до коханки, шоби порадила.
А ти, милий мій коханий, ти послухав жінки,
А тиж не був вчєра й нині, не несєш горівки.
Та бож нема, коханочько, ек горівку пити,
Коли жінка в хаті клине, шоби не ходити.
Але жінка в хаті кльила, аби не ходити,
А я набіг на годинку шос си порадити.
Идиж собі, мій коханий, до свого дому,
А ек ме ти шо казати, розвали єй голов.
Хоть ме тебе жінка кльисти, ти тото забудєш,
Хоть ме тебе жінка кльисти, ти господарь будєш.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько.

57. Подружє молодого зі старою.

Ек оженит си лєгінник та возме бабину,
То так она го шьєнує, ек малу дигину.
Ей, лєгіню молоденький, ти вуска не маєш,
А ти мене поцулуєш тай пообіймаєш.

Ей легіню молоденький, вуска ти не вижу,
 Я ті в личько поцудую, з тобов спати лъжу.
 А ек будеш газдувати у вечірех дома,
 Сорочечьку розволочу, лъжу в тобов гола.
 Бабко ма солоденька, буду ті любити,
 Ти мені си сподобала, мусів сми ті взьити.
 Але, бабко солоденька, Бог би ті дав царство,
 Яж так тебе не полюбив, ек то господарство.
 Бабко ма солоденька, бабко моя мила,
 Ек зачыплю молоденьку, абис ні не кльила.
 Кажу тобі, чьоловіче, покинь ту натуру,
 Бо ти втратиш господарство, загубиш фортуна¹⁾.
 Так ті буду вже любити та ек рідну нььку,
 Не клени мні, не свари мні лиш за молоденьку.
 На щож тобі молоденьку тоту зачыпати,
 Яж так тебе, ек молода, буду скоботати.
 Про все бих ті, бабко, любив, та лиш ти огида,
 Лиш до тебе притулю си, студенас ек жьйба.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько.

58. *Подружє старого з молодою.*

Горівка є дорога, бо Жид за ню лупит,
 Муштьяни би добре жили, челідь²⁾ си любит.
 Та велика, братє, біда на сьвітї постала,
 Челїдина вже на другу заворогувала.
 Де челідь си дуже сварит, там є бідї втїха,
 Одна другу би спалила через чьоловіка.
 Такі гівки вже одні є, шо повіростали,
 Просьї Бога, аби жінки вже й повімирали.
 Ей чюю, на головку екає занепала:
 Господи, коби вгйбла, я би си віддала!
 Та бо цимбал цимбалує, я скрипка зайграє,
 А ек старий гівку бере, гирьке жите має.
 Хочє мене старий брати, біда би го брала,
 Та коби я, Господоньку, лишень си віддала.
 Хочє мене старий брати, бідкаж би го втїла,
 Та кобиж я, Господоньку, лиш голов завила.

¹⁾ Масток.

²⁾ Жіноцтво.

А яж піду на весіле та ше піду на йгру,
 А я собі про старого молодого найду.
 Ёк оженив си одовец та взяв гівку чічку,
 А вна єму дає їсти з котом у запічку.
 І сараку старий дідок не має дозору,
 Коли вна му дає їсти голого росолу.
 А він сьїде у запічку, на росолец дує,
 Та хоть рад би єї бити, вже не путерує¹⁾.
 А калинка біло цвите, а червоно родит,
 Та бо вна ше діда клине, лїдови догонит.
 Ий дїдику старенький, дїдику небоже,
 Біда з тобов, старий дїду, лічи спати може.
 Та бо твоєв лиш борїдков припічки зїтати,
 В мене личько таке файне — хлопцям цілувати.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка С. Смалько.

59. Біда з жінкою-вдовицею.

Ёк йис ходив то так ходив раз на вечерницю,
 Сокоти си лиш не бери з дїтьми одовицу.
 Ёк же лїрник на дорозі файно в ліру грає,
 Аби дїдцьо ту бабу брав, котра дїти має.
 Хоть у тебе господарство, хоть у тебе хатка,
 То все того є нїзащо, лиш за дїти гадка.
 А вна тобі, брате, корит погано на вкїрки,
 Бери тебе, хло', хобоба, я йду на зарїбки!
 А ек губи, хло', віддує, стане перед печі,
 Скоро трошки недогода, вна торби на плечі.
 Ёк же вна си вібирає з тими торбинками,
 Инак бис єй не упросив, хиба кулаками.
 Требаж єї завертати файно до прикладу,
 Кулаками все позауш, а буком по заду.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько.

60. Дїд і баба.

Ой летїла зазулечька та сїла на граба,
 А ек дїдок бабку бере, она тому рада.

¹⁾ Не змагає.

А ек дїдок та закашле, то бабка си кине,
Бїднаж моя головочько, вже мій дїдок гине.
А бо дїдок чьим старенький, кашлями змагає,
Але бабка боршъик варит, їсти прибирає.
А шьи бабка пустила си зарїзала курє,
А шьи варит дїду боршъик пропарити груди.
Ей ти, дїдику старенький, ти дїдику тату,
Старий любить нї за любу, молодий за плату.
Старий любить нї за любу, шьий пообїймає,
Я молодому заплачу, той на збитки має.
А я прийшла там до коршми, купила горівки,
Старий утїк та по дворї він шукає жінки.

Записав у Брустурах, пов. Косів від Михайла Олексюка Р. Смалько.

Львів, 21. VI. 1902.

Miscellanea.

Новий варіант легенди про паницьке чудо в Корсуні.

Сими днями одержав я в Перемишлі за ласкавим посередництвом проф. І. Прийми рукописну збірку житій святих та апокрифів, що належить до Андруха Вергуна, селянина десь із сокальського пов. Збірка писана в XVII в. тодішнім нашим літературним язиком, що являєть ся мішаниною церковного й народнього українського, з домішкою подекуди польських слів та форм. Лишачучи собі на иньшу нагоду детальний опис сього рукопису, подам з нього тепер лиш один виривок, а власне пізнійшу перерібку легенди про чудо св. Козми й Даміана в Корсуні, якій була мною присвячена окрема розвідка в XLIV кн. Записок. На картках 132—135 нашого рукопису маеть ся житіє св. Козми й Даміана з додатком трьох чудес, а третє чудо, се власне корсунське. Ось його текст.

Чудо третєє. О брашнѣ и питіи.

Бѣ мѣстѣ Корсвни члѣкъ бл҃гочестивый єдинь, на днѣ стѣх Кбзмы и Деміана исправил чѣ, имѣюще вѣнѣо слѣзжев на пріателѣ и на свѣдѣи и на оубогѣи и страннѣх радѣ, до которого сошедшеса идѣша и пиша днѣи зѣ. И пришлѣи ѡсмаго днѣ. И рече господарѣ: „Братѣа мой, юж вас не маю чим честовати“. Оунїже іако во смѣхованїи рекоша: „Вынєсѣмо тыи сосѣды, вѣ них же питіе вѣ, и ваймо в них водѣи“. И налѣша в них водѣи полно, и ста с ними пон. И дасть по скаланїци вѣ рѣвєв каждомѣ водѣи ѡноѣ, и сам поп превѣви и начѣ пѣкти тропар: „Стїи везсрѣкрѣнници и чѣдотвѣрци Кбзма и Деміане“ і прочѣ. И зараз премѣни са им водѣи вѣ сладкїи мѣд. Оунї же почѣдившѣ и прославїша Га Бѣ и стѣх Кбзмѣ и Деміана. И на ѡноѣ чудо все мѣсто

зыйшло са, ёдины чѣда радн, а колше нх пѣтѣа радн. Й пѣли тѣмо мѣд той дѣй, а сосѣды не оумалѣша са, нѣ все побны бѣша. Й ѣкож начѣша владословѣти оупѣвши са, ѣ скѣрнаа словеса глѣти ѣ збѣсти чинѣти, ѣ за тѣе Гѣ Бѣ ѣ стѣый Кѣзма ѣ Демѣанѣ претвориша им пѣки мѣд вѣ водѣ, ѣ тѣко кзѣто кѣсть ѣ ннх ѣнѣе слѣдкое пѣтѣе. ѣко ѣ ѣдѣма роскошный ѣ сладкѣй рай кзѣт са, ѣ тѣко постыдѣша са вси ѣ разыдѣша са. Гдѣи ѣ Хѣ мѣтѣами сѣхъ Кѣзмы ѣ Демѣана помѣлѣѣ ѣ сѣси насѣмѣнѣ.

Для нас у сьому варіанті цѣкаве головно те, як розумѣв пѣзнѣйшѣй ѣго перерѣбник старѣй термѣн „братчина“ або „община гостинная“, ужѣтѣй в перѣвѣснѣм текстѣ оповѣданѣя. Отже тут ѣнтересно завѣажѣти, що наш автор переклав се слово на пѣзнѣйшѣ порядкѣ ѣ звѣчаѣ, якѣ бачѣв у своѣйому часѣ, і задля сього не завагав ся ретушувѣти троха перѣвѣснѣй текст, якого зрештою держав ся досѣтѣ вѣрно. Бо коли в перѣвѣснѣм текстѣ сказано коротко, що в Корсуні „бѣсть шѣчина гостинная оѣ мѣужа єдинсѣго“, то автор нашѣй перерѣбки преспокѣйно робѣть із сѣѣ згадки про староруськѣй шинок сьѣвяткованѣе празнѣка сьѣв. Кѣзми ѣ Демѣяна, кладучѣ ѣ час подѣѣ на дѣнь ѣх сьѣята, характеризувѣючи ѣ зѣбрану в домі компанѣю зовсѣм так, як товариство зѣбранѣ на нашу „комѣшню“, сѣб то як прѣятѣлѣв, сусѣд господарѣя та „вѣожнѣѣ“. Правда, така комѣшня трѣває лѣш один дѣнь, а недолѣаднѣсть, що людѣи прѣходѣють до того господарѣя ѣсти ѣ питѣи цѣлѣх 7 дѣнь, а потому ще 12 дѣнь, якосѣ не вдарила автора нашѣй перерѣбки.

В усякѣм разѣ ся перерѣбка старѣй руськѣй лѣгенди варта уваги як один із слѣдѣв живучѣсти староруськѣй письменськѣй традицѣѣ в нашѣм краѣу і в пѣзнѣйшѣй добі, коли пѣсля великѣй прѣрѣви XIV—XV в. у нас на ново, в новѣх огнищах і по частѣи з новѣго матерѣялу почѣли роздувати полумѣя осѣвѣти та висшѣх духовѣх і нацѣональнѣх ѣнтересѣв.

Ів. Франко.

3 дневника гр.-к. пароха 1848—1850 рр.

Недавно попав минѣ у руки дневник о. Дуткевичѣа, сьѣвящѣника з Росѣльни (Богородчанськѣго повѣта), що почѣнаѣе ся дѣня 20 падолиста 1838, а кѣнчѣть ся дѣня 23 цѣвѣтнѣя 1851. Сей дневник складаѣе ся з чѣтирох томѣв, а титули поодинокѣх томѣв осѣ якѣ:

I. Liber Diurnalis peractarum functionum ac devotionum in Parochia r. gr. c. Rosulnensi a die 20-a Novembris 1838 — tanquam die adventus mei ad Parochiam hanc ad 19-am Aprilis 1843. A. Dutkiewicz. Tom I-us; II. Liber diurnalis peractarum devotionum ac functionum spiritualium in Parochia r. g. c. Rosulnensi a die 19-a Aprilis 1843 ad 12-am Martii 1846 inclusive Tom II-dus. A. Dutkiewicz; III. Liber diurnalis peractarum devotionum ac functionum spiritualium in Parochia r. g. c. Rosulnensi a die 13-a Martii 1846. Tom III-us; IV. Книга дневнаго дѣйствія ченовъ Церковних и Парохіалнихъ въ Парохіи Росѣльна начальствующая ся одъ дня 15-го Цвѣтня 1849. Томъ IV-ти.

Перші два томи сього дневника не мають для історика ніякої вартости. О. Дуткевич списує в них свої церковні заняття і доходи. Кождодніни записує, що читав службу божу, чи вечірню і т. и., причім нарікає дуже часто на нечисленне зібране народа в церкві. Всі ті уваги писані латинською мовою. В третім томі від мая 1846 р. записує свої уваги про погоду, і то польською мовою. До сих уваг про погоду додає від 1848 року деякі уваги про політичне життя, а найбільше їх є в 1849 р. Писані вони з початку по польськи, далі по німецьки, аж у IV томі запанувало руське слово. Із сього дневника бачимо, як тяжко вкорінювала ся руська мова у нашої тодішньої інтелігенції. Інтересно читати різкі протести проти пановання і гнету Поляків у загальних увагах про 1848 рік, писані польською мовою. Під впливом розбудженого життя між Русинами, в якім о. Дуткевич брав досить діяльну участь, намагав ся він писати по руськи, хоч в тій руській мові велика скількість польонізмів та церковщини, а під впливом переходу російських військ на Угорщину — і русицизмів.

Що до самої вдачі о. Дуткевича, то бачимо в ньому звичайний тип сільського руського пароха, занятого поперед усього своєю парафією і доходами з неї, притім великого „аристократа“, ворога всякої самостійної діяльності селян, загорілого австрійського патріота, хоч се знов не стоїть йому на перепоні голосити горячі промови в честь російського царя та його армії. Одним словом, се вірна дитина тодішньої нашої суспільности, вихована на „Зорі Галицькій“, „Галичо-руским Вістнику“ та на німецьких урядових часописах, які він або сам передплачував, або одержував від Німців, урядників місцевої солеварні.

Виймки з дневника подаємо без значніших змін правописи.

Антін Крушельницький.

PIK 1848.

Rok 1848 jest stanowczą Epoką w dziejach Świata dla całej Europy a szczególnie dla Państwa austriackiego. W miesiącu Marcu (13) zrobiona Rewolucya w Wiedniu, wskutek której nadaną została Konstytucja dla wszystkich krajów Państwa austriackiego na najobszerniejszych zasadach — Równość wszystkim Narodowosciom przyznana, Pańszczyzna i wszelkie poddaństwo ze wszelkimi daninami zniesione, wolność druku ogłoszona, Gwardyi Narodowe zaprowadzono, Seym walny w iedney Izbie zwołany, ktoren nowy prawa dla wszystkich Narodowosci ma ustanowić. — Te owocy błogie dla ludzkosci z wielkimi bolami kraju rodziły się — i tak musiało ustąpić Ministerium Meternicha, potem Pillersdorfa — Wisenberga — aż nastąpiło Szwarzenberga — Cesarz Jegomość Ferdynand musiał uchodzić do Insbruka, potem do Ołomuńca i zrekł się nakoniec korony i Rządu, zdałszy koronę na Bratańca swego Franciszka Jozefa — Bombardowano Krakow, Prage, Wiedeń i Lwow — wojna domowa w Italii i w Węgrzech. — Partya niespokojna Demokratyczna po otrzymanych iednych koncesyach innych się domagała i niczem zadowolnić się niedawała, krzyczała zawsze na Reakcyę, na Birokracyę, na kamaryłę, przez swe liberalne bezwstydné kłamliwe dzienniki nayrzetelniejszym zamiarem Rządu zawsze podstemp i fałsz przepisywała, sama zaś iak nayniegodziwiej postempywała, bo iey zamiarem było Monarchię austriacką w ro[z]sypkę puscic i podzielić, ba nawet zanosilo się na obwołanie Rzeczy pospolitey — Przyniewiercami Monarchii Austriackiey byli Niemcy, szczególnie Wiedeńczuki, Szlachta polska w Galicyi, Italiani i Węgrzy, na czele ktorych Rebelizant Koszuth — Niemcy chcieli się przyłączyć do Rzeszy niemieckiey w Frankfurcie nad Menem — Italia toiest Lombardia i Wenecya — chcieli iedne Państwo Włoskie złożyć z Sardynią, Rzymiskim Państwem — polskiey szlachcie aristokratycznej Galicyiskiey zabagło się Polsce w dawnych Granicach, a Węgrzyni chcieli stanowić oddzielne Krolestwo Węgierskie — Kos[z]uth i Partya iego czynnie działały, we Włoszech, w Widniu i w Galicyi — Stałemi i wiernemi Austrii zostały — Tyrolczyki — Czechy — Morawcy, Kroaci, Słowaki, Illyryczyki, Siedmogrodzani — toiest Romeny i Sachsy, bo Seklery trzymali z Węgrzynami — Kraińczyki, Dalmatyni i Galicyjscy Rusini. — Nam Rusinom przyznana Narodowość po pięciusetney niewoli, chociaż wrogii nasi polacy Narodowość ba i imie nasze przed całym swiatem zaprzec nam wszelkimi siłami starali się, szczególnie czynnemi dla narodu Ruskiego byli Hrabia Stadion Gubernator galicyiski obecnie Minister Spraw wewnętrznich i Deputat na Seymie walnym w Wiedniu i Kremzyrze — Rada główna Narodowa Ruska,

we Lwowie, na ktorej czele Xiądz Jachimowicz Sufragan a obecnie Biskup Przemycki i Deputat na Seymie walnym, X. Kuziemski Scholastyk — obecnie konsyliarz Gubernialny — Rady Narodowe Cyrkularne i Dekanalne i Duchowieństwo Ruskie z małemi wyjątkami, bo niektorzy Xięża Ruski sprawie Narodowej sprzeniewierzyli się, tak szczególnie, co iest ubolewania godnym — Xiądz Onufry Krynicki Profesor hystoryi kościelney i Kanonik Kapituły Przemyckiej — w którym Mężu Rus wi[e]lką nadzieję pokładała — On się przyniewierzył, był przeciwnikiem sprawy Narodowej, bo trzymał z Radą pseudo Ruską, za iego gorszącym przykładem poszło wieluch księży i Świeckich uczonych Rusinow, co wielką tamą w popieraniu sprawy ruskiej stało się — Polacy iak oddawna tak i teraz są zaciętymi Wrogami Rusinow, niechęcią im nawet dać żyć na ich własney ziemi, chcieliby ich miec zawsze swemi niewolnikami i na karkach onych dzwignąć się do swey dawney okazałości, którą przez swój bezrząd utracili — By tego zamiaru dopiąć, różnych Intryg używali, chitremi sposobami wykrzykując: Wolność Rowność i Braterstwo chcieli sobie Ruskie chłopstwo ując, dlatego chłopow traktowali, poili, zniemi poufali sobie postempywali, im podchlebiali i różne niedorzeczności robili, tak n. p. dawali Bale demokratyczne, naktore wszelkie klasy ludu bez różnicy zchadzali się, ubierała się szlachta w odzież chłopską, poczyniała już i po rusku gadać, damy nawet gzieniegdzie w proste ubiory przybierać się poczęły — ale Narod Ruski na tem się poznał, niedowierzał szlachcie polskiej, nie dał się oszukać, poznał się natem, że tu nie szło o Rus ale o Polszcze, że nie szło, o wolność Narodową, ale o wolność Arystokracji polskiej[.] Do Baczności i oświaty Narodu Ruskiego, o co właściwie idzie, przyczyniło się naybardziej Pismo pod tytułem: Зора Галицка, ktore to pismo od 15 Maja 1848 wychodzić poczeło, potemu Rada Ruska główna i Rady filialne, iakoteż w powszechności Duchowienstwo Ruskie, iako Inteligencya Narodu Ruskiego w Galicyi, dlatego też partya polska nie omieszkała wszystkiego użyć, czemby tylko Rusinow zbić z terminu — W Dziennikach swoich (szczegolnie w Dzienniku Narodowym) hanbili, paskudzili, czernili Duchowieństwo Ruskie, Biskupa Jachimowicza, Zorzę halicką, Radę główną i filialne, przyszkadzali wszelkimi sposobami zawiązaniu się Radom Narodowym, iak to w Stanisławowie dnia 30 Maja 1848 działo się, grozili gorliwym Rusinom śmiercią posyłając im w listach to malowane szubiny, to stryczki i t. p. wpaiali w umysły chłopow podeyrzenia i niedowierzania ku ich księżom, rozdawali Parafian od ich parochow, atem samem odłączali część Narodu nieumieiętną od Inteligencyi, czego skutkiem było, że Narod Ruski zbałamucony na Seym walny do Wiednia wysłał nieumie-

iętnych i niepiśmiennych chłopów iako zastępców Deputatów, niedowierząc Inteligencyi, szczególnie duchowieństwu swemu, bo ludowi nagadali i nabajali, że xięża tylko za sobą gadać będą, by się ich byt polepszył, a o Narod dbać nie będą — Wysłała tedy Galicya 36 chłopów durnych — aby prawa stanowili — tak i z okręgu Sołotwińskiego iako Zastępca 50 tysięcy Narodu wysłany został Iwan Kapusz[cz]ak, ogrodnik Lachowiecki, bo za nim wyborecy chłopskie były, których Liczba przemagała — chociaż inteligencja ale miejszość — 39 głosów za mną wotowała — tak to Bracia polacy, wczem tylko mogą Braciom Rusinom psuia i zbytki robią — i aby się zato nie gniewać, ale i owszem aby ich kochać, szanować uwielbiać i swoje karki przed nimi uginać. — Polacy pozawiazywali Gwardyie Narodowe po miastach — a Rusinom różnemi sposobami przyszkadzali, aby Gwardyie Ruskie po wsiach nie wiązały się, gdzie się tylko takowa zawiązywać poczeła, krzyczeli i wrze[sz]czeli, że chłopi do Rzezi Szlachty przygotowuią się — tumanili Rząd ba nawet i naszego metropolitę umamić potrafili, ktoren dwie odezwy do Kleru puscił, upominając Kler by chłopów od złych zamiarow rzucenia się na Szlachtę, (co się biednym naszym Rusinom nawet nie sniło) nauczaniem wstrzymywali — ato wszystko było tylko podstępem, by tem łatwiej swego dostąpic celu — Polacy bowiem oddawna uroioną Ideę wskrzeszenia Polszczy w dawnych iey Granicach w Roku obecnym, przy nadaney Konstytucyi koniecznie urzeczewiscić chcieli — początek tedy realizowania tey Manii miał być uczyniony przez oderwanie Galicyi od Monarchii Austryackiey, dlatego powchodzili w związki z Radykalistami Frankfurckimi, Wiedeńskimi i Madiarskimi, a tak narabiając z temi Radikalistami i mając gardę po miastach popierającą ich zamiary, przyszkodziwsze zaś zawiązaniu się Gardom po wsiach iako sprzyiającym Rządowi, byli niejako pewni dopiąc swego zamiaru, to iest wskrzesić Polszcze — do czego, co z ubolewaniem wyznać trzeba, Wieluch Urzędników Cesarskich dopomagało — Ale te wszystkie zamachi rozbiły się o skałę nieugiętey Wierności Duchowieństwa i Narodu Ruskiego — Rusini przykonani będąc o tem, że z powrotem Polszczy powroci ich dawna Niewola, trzymali niezłomnie z Rządem Austryackim, a Idey wskrzeszenia Polszczy nietylko że się strachali i brzydzili, ale nawet wszelkich używali srod[k]ow, by urzeczewiszczeniu oney przyszkodzić — Dlatego to w adresach to w Pismach publicznych poczełi się upominać o ową Narodowość, o zaprowadzenie Języka Ruskiego w Urzędach i Szkołach, wywiedli i okazali Europie że Galicya nie iest Polszczą, iak błędnie dotychczas o Galicyi trzymano — że Narod polski w Galicyi stanowią Mazury w Zachodniej części Galicyi, a w [ws]chodney części zaś oprócz zpolszczoney Szla-

chty, która się tylko po dworach wiejskich w szczególnych familiach miesci, i mieszczan po miastach, którzy łacinski obrządek przyieli, niema polakow ino sami Rusini, ktorych lyczba 2½ miliona wynosi — poczeli się Rusini domagać o podział Galicyi na dwie Prowincyi, Ruską i Mazowiecką, o Prymaturę dla Metropolity Ruskiego, coteż i nastąpiło [пізнійша замітка писана иншою рукою: prócz podziału Galicyi] — wszczęła się między literatami Ruskimi i Polskimi wojna piorowa, w ktorej nawzajem zarzuty robiono i zbijano — Rusini stanowczo odłączyli się od Polakow niechcąc z niemi wżadne polityczne związki wchodzic. — Poczeli rozszerzać pismienictwo Ruskie, zwołali ziazd uczonych Ruskich, na ktorym się ukazało że Rusini Inteligencyi w wszelkich Galeńziach umnictwa mają; że język ruski nietylko iak to Polacy ogłaszaią ogranicza się na chłopach prostych i ze według ich zdania miałby być prostym i nieokrzesanym, ale że iest wyrobiony i może być użytym w szkołach do [o]bradowania w nim wszystkie przedmioty — i w każdym urzędzie — iest prawdzie zaniedbanym i był pogardzonym, a to wszystko z winy Braci polakow, ktorzy chcą Ruś zpolszczyć, nasiedli się na obrządek i język Ruski, by obrządek z Rzym-szczyć a język zponiewirać i zniszczyć, atak Ruś w polszcze obrócić —

Te smutne czasy dla Rusinow, dzięki Bogu czey już raz ustały, gdy na mocy nadaney Konstytucyi wolno iest wszystkim narodowosciom rozwijać się, o toz Bracia Polacy niech już raz tę pełną ludzkosci Zasadę, Co zyczysz sobie czyń też i drugiemu, a co niemiło tobie nie czyń tego drugiemu — wezmą sobie do serc, i dadzą pokój biednym przez nich tak długie wieki męczonym Rusinom — Bo za tę Tyranię Bog ich ieszcze srodze ukarze, nietylko będą tułaczami po całej Ziemi, iak odrzucony Narod Izraelski, nietylko szalenie swą krew po wszystkich krańcach Ziemi, to na Barykadach to w polu przeliwać będą — ale nadto iesli swą Dumę i chęć panowania nad Rusinami nieposkromią — Plemie polskie zposrod Narodow zupełnie wyginie — albowiem Lew Ruski obudził się ze snu twardego, wstrząs gniewliwie swą Grzywą, straszliwie ryknął, aż się głos iego o Karpaty odbił, a Echo po nad Dniester, Bug i San się rozległo, amoże o Dniepr i Dzwinę się oparło. Coż tedy gdy rozjuszony ustawicznem drażnieniem rzuci się zapalczywie na Ciebie, Orliku biały! Czyż zdołasz za Wisłę umknąć?!

Во ми вмѣемъ коси кутъ,
вѣкаи Лаше Утѣкаи —
Нужь ми теперь ты пѣдгонемъ
ажь плугаве Лаше вдрешъ¹⁾ —

¹⁾ Отсі віршики виняті в популярної тоді в інтелігентних кругах пісеньки Каспра Ценґлевича, первісно оберненої проти Німців. Інтересно,

Miła i luba wam wasza Narodowość i Ojczyzna — to też i nam Rusinom nasza Narodowość i Ojczyzna Ziemia Ruska miła, nieczypiaycie się do Rusi — a szczególnie do Galicyi — bo my się już niedamy ujarzmić, już sam Duch czasu tego niedozwoli — Rusini przyszli do poznania siebie, chcą i będą za pomocą Boga osobny i oddzielny Narod, od Narodu polskiego —

Рик 1849.

9. Januarii: Wieść rozeyszła się, że Węgry z Legionem polskim pod dowoctwem Jenerała Polskiego Bema mieli się wedrzyć do Bukowiny — postrach między ludźmi wielki.

14. Januar: Die Saliene Garde 40 Mann stark, gut adjustirt und bewaffnet, unter der Anführung des H. von Drücke, Salinen-Magasiners, haben mir Kirchenparade gemacht, aus den Mörsern waren die üblichen Salven gegeben.

18. Januarii: Promulgavi Proclamationem Glis Hamerstein, von der Erklärung Galiziens in den Kriegszustand.

25. Januar: Bei der Organisirung des Landsturmes Gegenwärtig gewesen, und das Mögliche geholfen.

28. Januar: Promulgavi bannes et proclamationem до формованя полку охотників.

29. Januar: W tym dniu postawiona Wicha dla dania znaku w przypadku napadu nieprzyziacielskiego — ta Wicha iest 8 sążni wysoka obwinienta słomą, i oblana smolą stoie na wzgorko koło Cerkwi starey, podobna iey wystawiona w Bani koło domeczku Zielińskiego, gdzie warta odbywa się — do Landsturmu wybrano 160 Ludzi z kosami — 20 Strzelcow ze strzelbami — do ktorych ma sie takze przyłączyć Garda Salinarna składająca się ze 40 Ludzi dobrze ekwipowanych i uzbroionych.

30. Januarii: ...heute bei der Ankunft des Kreiskommissärs Hehr[...] wurde das Alarmzeichen gegeben, worauf sich zur Probe der Landsturm gesammelt hatte — die Landleute zeigen keine Energie, zu allem sind Sie apathisch — der Komissär sollte an dieselben eine Anrede gehalten haben, was unterlassen war — etwas unter der Nase gemurmelt, und dazu noch polnisch — was keinen Eindruck machte.

4. Februarii: Promulgavi... Cerkulare de Nominatione Comitiss Goluchowski pro gubernatore Galiciae.

що слова Ценглевича, який у 1848 році був власне найгорячішим ворогом Русинів, перекували тодішні Русини на антипольське оружє. *І. Ф.*

14 Februarii: ...in diesem Tage hat der Brigade General von Kräubner die Abtheilung des Landsturmes in Rosulna in Augenschein genommen.

13. Martii: ...Merkwürdigkeiten in diesen Tagen — der Reichstag in Kremsir aufgelöst — viele Abgeordneten, namentlich Smolka... Fischhof etc. gehaftet — eine octroirte Verfassung herausgegeben — der Bemische Korps soll sich in unsere Gränze drängen und will in Galizien einbrechen.

23. Martii: Wahlspruch S. Majst. — a. e. i. o. u. — Bedeutung: Aller Ehren ist Österreich voll. — Austria erit in Orbe ultima, Austriae est imperium Orbis universi — Aquila electa juste omnia vincet — Austria erit invincibilis Omnium unione.

30. Martii: Legi missam s-am in Stopczaviensi Ecclesia [Строчатів А. К.] — В. Cerkiew murowana z Organem niczego, dzwonica także murowana z czteroma dzwonami dosyć dużemi. — Rezydencya licha, zabudowania gospodarczego wcale nic. — Administrator Julian Soniewiecki zahonysty — demokrat zapalony, zdaie się ze ludzi zdemoralizował.

6. April: ...promulgavi proclamationem (Ради Головної) de festo celebrando in memoriam sublatae subditalitiae in diem 15 Maji.

25. Ма ая ...Сей днени переходивъ через село наше полкъ улановъ Російскихъ Новомиргородскій уланскій полкъ. Команцир полка полковникъ и кавалеръ Его Сіятельство графъ Александръ Евстафьевичъ Господинъ Ниродъ. У меня имѣли ночлегъ полковой докторъ сего полка Господинъ штабслѣкаръ Афанасій Платоновичъ Григоровичъ и протоіерей сего же полка Стефанъ Патенковъ, который своеручао здѣсь и подписался. Протоіерей Стефанъ Патенковъ*).

26. Ма ая. Ненѣ полкъ новомиргородскій улановъ, пошовъ въ походъ на стаціу до Розятова — вѣпровадзовалесьмо сен прекрасни пол[к]ъ торжественно, въ процесію, въ заженними свѣщми п ударенніемъ въ дзвони — я, протеіерей Патенковъ и парохъ зъ Лѣховець въ фелони одѣянѣ, въ крестами — єгда полкъ приблизился ку каплиці, тогда закомендеровалъ полковник — Стоі — чапки доловъ — и якъ весь полкъ чака поздоимавъ, наветъ и полковникъ и всѣ офѣцири — тогда я до полковника слѣдующе мавъ слово: Чувством радости и веселія исполнены сердца наша, яко Его Величество Самодержавѣши Императоръ всей Росій Николай Великой, въ дружномъ союзѣ со Великодержавномъ Императоромъ нашимъ Францѣшкомъ Іосифомъ пребу-

*) Від слів: Новомиргородскій уланскій полкъ писане по російськи Стефаном Патенковим.

ваючи, благоѣзволили всеславною и непобѣдимую Армію Своію на побѣдження Мязезниковъ послати, сладко пренуждають насъ, достойнихъ и храбрихъ воиновъ черезъ область нашу на брань путешествующихъ дружно повитати и желанія наша изнутринити:

Даби Богъ Вседержитель изливаючи обелно благодать свою на все православное воіенство боголюбивихъ царей, давъ совершену побѣду на врага, а неуже повертаючи миръ Аустріи миръ всему міру дабу [даби] приподавъ. Изволти Ваше Сіятельство сия желанія благо въсприяти отъ тихъ которіи непоколѣбимо вѣриѣи возлюблену Императору своему, щасливими ся бити чувствуютъ, же при томъ случаю братни собѣ народъ уведѣты, здраствовати, и ему многія лѣта во здравіе и спасеніе всѣмъ сердцемъ своимъ желати благодать преобрили-есьмо — при которомъ желанію идиногласно воскличаемъ — Его Величество Самодержавнѣшому Императору всеи Росіи Николаю Великому Многая лѣта — Гура — Гура — Гура.

Єгда весь полкъ при неустанномъ возглашенію гура переишовъ, которой священою водою бувъ черезъ мене кроплени — подало ся Аріеръ Гардѣ на таци хлебъ, солъ и вино (мовить мовити ся слова — Изволти Ваше Сіятельство благо прияти сия дари во знаменне, яко то всечесному полку вашему желаіємъ крѣности силъ, веселія сердець и соблуденія одъ всякого лукаваго). Потому протоіерей прекрасно премовивъ до народу, указавше намѣрение походу арміи Російской черезъ нашу область, тѣшивъ и покоивъ народъ собрани, и многолѣтствовавъ Императору Францішску, Аустріи, арміи, народу галицко рускому, нашимъ священникомъ, насилению Росульнянскому etc. etc. — Радецкому, Вѣндишгрецови, а всегда глашалисьмо гура — напоследокъ въ каплеци одправивъ Єктенію — кропивъ собрание и дававъ кресъ лобкати — полкъ той якъ естъ прекрасни въ мужа и коня, такъ честно, снокоіно, поредно, лубезно заховався, такъ жесьмо вси цѣломъ сердчимъ іего полубили и покохали, запрекро намъ навить було такъ шведко зъ нимъ ся розтати — Богъ да го благословить и дасьт му щаслеви до Отечества повернути.

13. Червця. Донского козацкего Демидова Н. 50 полка имѣвши ночлегъ въ Д. Россульной были въ гостяхъ у священника урядники изъ дворянъ Александръ Демко и урядникъ Александръ Каравъ*).

14. Червця. Полк Донско козацки пошовъ въ походъ на стацію до Рознѣтова — луди храбри, здоровѣ и мѣциѣ, конѣ мѣзернѣ, соблудали ся спокойно, однако коньми потрохѣ шкоди наробели. — Раса тихъ лудей до нашей луже подобна, нашѣ луди шведко ся зъ ними побратали

*) Сеся записка написана по російськи Александром Демком.

такъ якобы ся знеми уже одъ сто лѣтъ знали. — Постава тихъ козаковъ неукраивала той храбрости, мужиства и звѣности, якъ гѣсторія о казакахъ Донскихъ пише.

21 червця ...днесъ переходилъ черезъ Росіілу всечестни полкъ украински улански — имѣли ночлегъ и Растакъ. —

22 червця. [Нечитка записка в російській мові про гостину українських уланів в Росілійній — писана одним з урядників сього полку].

23 червня. Полкъ Украински Улански пошовъ въ Походъ на Стацию до Рознятова — випровадзовалисьмо єго зъ процесію, зазенни ми Свѣщами и удареннемъ въ Дзвони, я мавъ мову до Полковника въ сиди: Ми уже такъ щасливи били Полки Всеславной и непобѣдимой Армії Єго Величества Самодержавиѣшаго Императора всей Россіи Черезъ область нашу на брань путишествующій ведѣти и тѣи дружно витати — Всечестни Полкъ Новомиргородскій улански подъ Комендою Єго Сіятелства Господина Графа Нірода, и Полкъ Демѣдовъ Донскихъ Козаковъ. Въ честь и славу сего Полковъ извѣствуетъ, що они честно соблудали Порадокъ и устроїство, а зъ жителями сеи веси обѣшли ся кротко и дружелубно такъ же преобрѣли собѣ въ насъ истиннихъ для себи друзей, которіи дружно зъ ними разстали ся, о ихъ чемности Братолубію, крѣпкой храбрости и взорной побожности слодко воспомепають и всегда воспоминати будутъ. А понеже соклучилось, що инной Полкъ тойже непобѣдимой Арміи черезъ область нашу втомъ намѣрению путешествуєтъ — Всечестни Полкъ Ураїнски улански, подъ комендою Вашего Високоблагородія, то и той дружно витаємъ и сердечно здраствуємъ, а желанія наша въ сихъ словахъ возглашаємъ: Даби Богъ Вседержитель, изливаючи обелно благодать свою на все православное Воишество богулюбимихъ Царей, давъ совершенную Побѣду на все общого врага, а неуж повертаючи муръ (миръ) Аустріи, желаєми миръ всему міру даби преподалъ — Изволти Ваше Високоблагородіє, сия желанія благо восприяти о тихъ, которіи непоколѣбемо вѣрпи возлюбленому Императорови своему Франзъ Йосифу, щасливими ся бути чувствуютъ, же при тому случаю братни собѣ народъ уведѣти дружно здраствовити и купно снимъ въ благимъ намѣрению союзнимъ Царемъ нашимъ — Єго Величество Великодержавному Императору Всеи Аустріи, и Єго Величеству Самодержавиѣшому Императорови всей Россіи Николаю Великому многа Лѣта въ здравие и спас[е]ніє всѣмъ сердцемъ нашимъ желати благодать прообрѣли есьмо. — Ура Ура Ура. По скончанію слова кропивимъ весь Полкъ священою водою — а народъ совокуплени возглашавъ всегда Ура — Той Полкъ имѣвъ въ Росблїи Растакъ дпину - он честно и устроїно заховилъ ся — такъ що єго

леше хвалити и лубити годится — особлеви Гафѣцири достоини, чести, умны — Да благословить Го Бог и дасть Ему совершенною Побѣду на врага — Пополудню прійшовъ Полкъ Архангелскої Уланскїи зъ конною Батерею — осмь 8 Пушокъ — цѣли полкъ мавъ конѣ севѣ. —

24. червця. ...По утрени випроваджалисьмо Полкъ Архангелскої Уланскої зъ таковъ Парадовъ як вчера Полкъ Украинскїи — но же згромадження болше було — мавимъ такожъ мову до Полковника — Командарь Полка есть Князь Ландскої генераль Брїгади — Артилерій. И той Полкъ честно ся заховаль.

2 липця. Полкъ Новоѣргородскїи Уланскїи повертаючи зъ Стрия имѣлъ ночлегъ въ Росольнѣ. Протоерей Стефанъ Патенковъ ночоваль у мени.

3 липця. Полкъ Новоѣргородскїи пошоль въ Походъ на ночлег до Надворной.

6 липця. Ярмарокъ въ Богородченахъ. Нашъ народъ рускїи самохотъ Самъ себе ганьбитъ сквернить свой Свята и не дасть ся до доброго наклонети. Склѣбносьць до Пятикѣ Апатїи совершена до всего що человекъ на вижни степенъ человекчества поставити можетъ, Презвичаше въ другу натуру преѣсточившоїе ся, же безъ насилия нѣць содѣлати нехоче, хотяй очевидно есть зъ его пожиткомъ; смердаше лѣвество до працѣ, держание ся твердое старого въ оконочномъ заводѣ и Господарцѣ, невдячность ку Добродителемъ, Лакомство на чужое, Латвоѣрность въ всякую пусу баїку и Басьню — Нерителность и двозечность, склѣбносьць оклевитати и обсудити и Наївижшу особу — совершена тимнота въ Вѣрѣ и въ [в]сякомъ инномъ заводѣ Простота и Грубѣанство обходження ся между собою — Смирность фалшива, бо лише на око, егда Букъ надъ собою ведить, Гордосьць хлопска и зухвалство егда му ся що коляккъ попуститъ — указуетъ що народъ Галицко Рускїи есть плугавимъ хамомъ, на которомъ Проклацтво Божїе тяжитъ — и будетъ „Рабомъ — Рабовъ братїи своихъ“ — так я преведжую — що Рускии будетъ ще робити Пальщину жидамъ — а затою будетъ — Рабомъ Рабовъ — братїи своихъ то, есть Полаковъ — Храни Господи одъ того злого Народъ Рускїи — але всї обстоятелства оказують що сїи совершится. Похмурно¹⁾, студено, дощъ, потом погода.

10 липця. Чутку зробели якоби Мадяри мали ся через Яблѣвицю²⁾ сюда передерти, бувъ велеки Алармъ, а вѣхъ азъ до Надворной попалели.

¹⁾ Мабуть слота настроїла автора так песимістично.

²⁾ Коло Ворохти (Яблоница пов. Надвірна).

18 Августа. ...Я мавъ казаніе, въ двохъ частихъ — въ першій части указавъ що Царій народами владѣти мають а же спротивленіе ся сему постановленню смутнїи наступности наводять, доказуѣче сїй зъ теперѣшноѣ Ворохобнѣ и мятези — въ другой части о Повеностихъ подданихъ ку своѣмъ Монархамъ.

26 Августа. ...Читахъ одозву Велдена вглядѣ утворенія фундушу на Инвалѣдовъ и розговоръ зъ Вѣстника ч. 16 тои одозви касателни¹⁾.

16 Вересня. ...Голосивимъ походъ войновъ Россійскихъ черезъ насиліе наше и упоменавимъ даби ся ку честному ихъ приятию прилагодили.

17 Вересня. Ненѣ черезъ насиліе наше переходила Всечестна Брігада съ одновъ конною Батерією Россійскоѣ Армії подѣ Доводительствомъ П. М. П. Ёго Сіателства князя Ландскоя, по побѣдженію Мятежѣ въ Венгрії въ Отчину возвращаючи — Во Стрѣтеніе сей Брігади пійшло Духовенство Деканату Богородчаньского (Я, Е. Антоній Бережнѣнскій и Николай Вѣлѣчковски) приодіанїї въ свѣтлїї Ружи [ризи], и численное Собрание Парафіанъ мужеского и женьского Полу, съ Хрестами Хоруг[в]ами зъ жаженими Свѣщами — такожь квѣтами і Ваями, которїї прїи ударенню во всї дзвони при обохъ Церквахъ металї подѣ ноги войновъ а я мавъ до Брігади слѣдуюче слово:

Всечестнїї Полки, Всеславной и Побѣдоносной Армії Ёго Величства Самодержавнѣшаго Императора всеї Россїї Николая Великого, а имено Всечестнїї Полкъ Новомѣргородскїї, Украинскїї, Архангельскої Уланьскїї, и Полкъ Доньскихъ козаковъ Демідова въ Місяцї Мая и Іуня, черезъ насиліе наше на Побѣдениѣ мятези въ Венгрії путешествовали. Мїи тїи Всечестнїї Полкїи дружно витали, желяючи имъ совершеної Побѣди на всеобщаго врага, а хотя Сердца наша, радостію сего ради исполненїи були, же ми въ Всеславной Армії Россійскої зашиту [защиту] и захоронѣ, для областей нашей ведѣли, а уповаючи на силу и храбрость сей непобѣдимой Армії і Генїю Героя Россійского Ёго Свѣтлости Князя Варшавского, Побѣди надѣялисемося; однако Прескорбна була душа наша сею Гадкою, же въ той жестокосердной Борбѣ много дорогоцѣнной руской Крови пролететь ся, же не одно сердце во вѣки бети поперестани а чужая землицѣ въ могилахъ своихъ покрїѣтъ многихъ, которїи мелихъ друговъ ѣ сродниковъ своихъ, которїи лубезной Отчини своей Святой Россїї уже нѣколи бачити не-

¹⁾ В Розговорахъ з 16 ч. Галичо-Руского Вѣстника говорить ся про подѣл людности при виборахъ на три класи, а то верству вельмож, міщан і селян.

будуть. Такій гадки, которій великодушнихъ Войновъ неустрашаютъ, нами метали, а сего ради и Радосьць наша тогди небула совершена — но неѣ, егда ведимо Васъ здравихъ и яко побѣдителей Мязези Мадярскоѣ возвращающихъ въ Отчину свою, увѣиченихъ вѣнцемъ славы и чести Геройскоѣ, егда Фама возлѣтаючи на скорихъ крелахъ, по всей Вселенній рознесла вѣсьтъ, же ужасна ѣ гордая Мязез мадырска преклонела колѣно свое предъ непобѣдимомъ оружіемъ Россійскомъ, а Діанпя мѣра золотими буквами запешуть же Россія купно со Аустрією муръ [миръ] мѣрови преподала, — неѣ глаголю естъ Радосьць наша совершенно исполнена, неѣ радуемся радостею великою зѣло и воздвигаемъ Руцѣ нашій къ Вамъ яко освободителемъ и защитителемъ нашихъ, любизаючи Васъ лобжаніемъ и сердечной Вдязчностѣй, и молимъ дабысьти Насъ яко истиннихъ друзей Вашихъ всегда почитали и вспоминали — а теперь желаючи Вамъ всѣмъ сердцемъ нашимъ благополучной Пути до лубезнаго отечиства, обѣщаемъ творити Память о Преставшихъ ся во тойже Бранѣй достойнихъ войнахъ, даби ихъ Господь Богъ удворивъ въ Царствій своимъ небесномъ, идиже нѣсьтъ болѣзани нѣ печали нѣ воздыханія, но жижъ [жизнь] безконечная — а возносящи по словамъ Его Величества, в Посланню, зъ дня 1-о Аугуста до Генераль Губернатора перваго престолнаго Града изреченнихъ — „благодарственная молитви до Господа Бога и Цара всихъ Царей, которій такъ очевидно справедливую справу покровителствуетъ“, за однисенную Побѣду и даровани муръ [миръ] мѣрови — умелно просимъ, да благословить Господь Богъ отъ Сѣона Его Величество Императора всей нераздѣльной Аустріѣй Богатирскаго Франц Іосифа и найсѣятельнѣшоѣ Си[я]тельство ихъ, да благословить Господь Богъ Союзную всеславную побѣдоносную Армію и начальнихъ Героевъ Еѣ князя Пашкѣевича и Барона Гайнауа и всихъ прочіихъ и прочіихъ богатирскихъ Начальниковъ и Командеровъ Корпусовъ и Полковъ Всего Православнаго Войнства, и да сотворить имъ всимъ Господь Богъ Многая Лѣта во здравіѣ и Спасеннѣ — ура. Сія Брѣгада имѣла ночлегъ въ Солотвенѣ, и будетъ путешествовати черезъ Надворну, Ланчинъ, Коломею, Черновцѣ до Россій. Во честьъ и славу сей Брѣгады скавати можна же она такъ идучи въ Венгрію, якожъ и возвращаючи отъ тамъ, въ Походѣ своимъ соблюдала всегда Порядокъ и устройство, а зъ жителями обходила ся кротко и дружелубно такъ же преобрѣла собѣ в нихъ истиннихъ друзей, которій о Сей Чемности, Братолюбію, крѣпкой храбрости и премѣрной Побожности всегда сладко воспоменати будутъ — Слава Побѣдоносной Россійскоѣ Арміѣ.

31 студня... Gedanken. Die Inteligenz der ruthenischen Nation, an deren Spitze die Hauptnational-Versammlung zu Lemberg sammt

der ganzen ruthenischen Geistlichkeit, trachtet aus allen Kräften die Galizisch Ruthenische Nation emporzuheben und sie auf den gleichen Fuss der Bildung mit anderen Europäischen Nationen zu bringen — ich meine aber, dass es nicht gehen wird und dass alle Mühe und Anstrengung der ruthenischen Filiantropen verlohren sey, denn es stehen dieser edlen Bestrebung sowohl die äusserlichen als auch die innerlichen Hindernisse entgegen —

A. die äusserlichen — 1) die ruthenische Nation in Galizien steht in der Mitte der fremdartigen Elementen, hauptsächlich aber zwischen Polen, Deutschen und Juden, welche Fremdlinge ihr nicht nur nichts gutes wünschen, aber aus materiellen Interessen, um nur aus ihr den Nutzen zu ziehen, dieselbe auf alle mögliche Art zu unterdrücken und zu erniedrigen trachten. 2) Die Herschsucht und... des lateinischen Ritus sowohl bey der Geistlichkeit als auch bei den Weltlichen. 3) Die Verdrängung des griech.-slavischen Ritus auf den Bauerstand. 4) Die Entblössung der Ruthenen vom Handel, Erwerb und Industrie. 5) Der Mangel der Vertretung nicht nur bey den hohen, aber auch bey den münderen Subselien. 6) Die tief eingewurzelte Verachtung bei den fremdartigen Elementen, gegen alles was nur Ruthenisch ist und heist, 7) die allseitige Erschwerung in Bezug der Bildung der ruthenischen Schrift und Sprache.

B. die inneren — 1) Mangel bey der ruthen. Nation des Nationalstolzes. 2) Eine gewisse Scheu und Kriechende Knechtschaft vor allem was nur nicht ruthenisch ist. 3) Eine allgemeine Apathie zu allem, was edel und erhaben genannt werden kann. 4) Der unüberwindliche Zuug [Zug] zur Trunkenheit und Faulenzerey. 5) Eine dunkle Finsterniss sowohl in religiöser als auch politischer Hinsicht. 6) Keine Lust zur Aufklärung und zum Fortschritte, sondern der Trotz bey dem alten obwohl Schlechtem zu verbleiben. 7) Mangel des Gefühls aus eigenem Antriebe etwas Nützlichendes für das allgemeine Wohl, oder für sich selbst etwas zu thun oder zu unternehmen, sondern eine stete Erwartung auf die Zwangsmitteln. 8) Die vorherrschende bettlerische Armuth und Nothdurft. 9) Der Star und Eigensinn bey Belehrungen und Ermahnungen. 10) Der krasse Materialismus und Egoismus wie auch der unerträgliche Bauerstolz beym mindesten Wohlergehen. 11) Die Präsumtion des Vielwissens bey der evidenten Stupidität. 12) Eine leichte Hinneigung zu der fremden Sprache und fremden Sitten bey der geringsten Änderung des Bauerstandes in einen anderen, bey Hintersetzung der ruthenischen Sprache und der ruthenischen Sitten. 13) Der Zuug [Zug] zum Aberglauben, Hexereyen, Beschwörungen und dergleichen Albernheiten. 14) Die Sorglosigkeit für den Unterricht und

die Erziehung der Kinder. 15) Die invitative bäuerische Grobheit und predominirende Undankbarkeit gegen die Wohlthäter. 16) Das eingestreute Misstrauen zu den Sellsorgern. 17) Das unbegränzte Zutrauen, welches der gemeine Mann dem verkörperten Teufel (dem Juden) schenkt. 18) Der Eigennutz und Ausserachtlassung der Berufspflichten bey der meisten Geistlichkeit. 19) Die Nachlässigkeit des Klerus im Gegenstande der Hebung und Verbreitung der ruthen. Zeitschriften. 20) Die Hinneigung vieler ruth. Geistlichen zu der polnischen Partey. 21) Eine sehr geringe Anzahl der energischen Männer, welche die ruthen. Nationalität gegen die Angreifer verfechten. 22) Keine Vorliebe zu der ruthen. Sprache sowohl beym schönen Geschlechte der gebildeten Klasse als auch bei der studirenden Jugend.

Встидаю ся свого роду тай руской мови,
бо то нею мовлять дйвкіе, що доять корови*).

Ihm Jahre 849 ist die Revolution in Italien durch den Helden Radecki, und die wüthende Anarchie in Ungarn durch die Hilfe Russlands unter der Anführung des Fürsten Paszkiewicz gedämpft.

Рік 1850.

18 марта. ... На службу божу прийшло леше трое людей — корчма була полна — такий наш народъ мерзеній тай плугавій, за Горѣвкою пѣшовъ би и въ. Пекло, нѣц іему анѣ упомнення, анѣ наукѣ, анѣ власна нещасна долѣ непоможій — до набоженьства, до побожности жадного замелования — але до Лайдацтва, до Піятекѣ до пустоти до Лѣневства найсклоннѣйши — Доколь сїіе панцизняное, неволничіое Племя неvigибне, допути ненадій ся честнаго Руского народа.

24 марта. Неделя I-а посту... Ярмарокъ въ Перегѣнску — Дѣдич Метрополѣта, комисаръ Священик — Воинъ зъ медалемъ, а въ селѣ така Соблазнѣ. Въ Солотвинѣ, въ Богородченахъ, в Лесцю, в Станѣславѣ въ которихъ містахъ населеніе есть розлѣчного исповѣданія — Ярмаркіе неодбувають ся — а Бойчине Перегінски и на Великденѣ будуть ярмарковати, бо Велекдинъ въ томъ Року препадаіе въ день Ста Георгія — а въ Перегинеку на Іурѣ Ярмарокъ.

26 марта. ...вчора имѣли ночлег вояки цѣсарскій — охотникій — (Gränzerbatalion) 4 компаніи, ненѣ пошли до Солотвини. Люди нарекають же воякій лехи и збиточнѣ. Залують за Россіянамѣ.

31 марта. ...въ Латениковъ Велекденѣ — Люди латиньского обряда дуже побѣсорманенѣ, задно з нехъ небуло на набоженьствѣ такъ зъ Пановъ якожъ и з той такъ названої паршевой шляхти — ледве за-

*) Зоря галицка 1849 ч. 6 ст. 36, з народньої пісні записаної від Гуцула з над Прута.

зорѣло а оне якъ пацѣта до коршми якъ собаки на стерво — кенули ся на свещене — которое имъ ихъ свещенек въ Сobotу ще предъ полуднемъ поблагословивъ — водело то ся черезъ цѣлий день та жерло тай пило — а Пани забавляли ся то картами та музкою то таньцями — а особлево пустовала молодежь въ Злѣсного Гаузера — той старей человекъ нѣколи въ Церквѣ небувасть, а въ найболшій свята у него гульѣ — нема въ правдѣ велекой Побожности меже мойми Парафіанами рускими — але ся однакожь незнаиде русинь которій би на Велекдень небувъ въ Церквѣ — тай йль брашна безъ служби — добре Неколай Царъ Російскій сказавъ — На Западѣ нѣтъ Вѣри — тамъ существовати може або фанатизмъ або совершеное Безвѣрїе — таки ся дѣие и у насъ между исповѣдниками латиньского обрядку —

4. Arгіl. ...Чотери компаній Регѣменту Руменовъ корпуса славнаго Урбана — йшли ночлегъ въ Росольнѣ, у мене ночовало тихъ двоухъ поддписаних¹⁾ офицеровъ въ трома фуришицами и трома конми — офицери честны людї особлеви оберлягнантъ — путешествуютъ до Отчинї т. е до Семогороду — неохочо тамъ поспѣшають, бо ненадїють ся що застатї, бо Мадяри все имъ попалели, поплундровали и спостошили.

15 мая. Памятка наданои свободи. Одиравивъ службу божу спѣвану зъ прелогомъ служби благодарной мавъ науку — зъ упомнениемъ, даби ся Народъ рускій троухъ вороговъ свободи и волности стрѣгъ сирѣчь: темноти умной — Лѣневства до Працѣ тай Пѣятекѣ. Увага. Собрание було малое — Богато въ той день робятъ, хотяй не собѣ — то ся понаимали — Солотвенскїи Поборцѣ Податковъ на денъ сей визначили ричениць до побору податковъ — то указуе, же урядники полаки и зполченѣ Нѣмцѣ такой народови Рускому вредятъ — они нехочуть допустети аби ся народъ свободою веселевъ тай радовавъ — такожь и народъ самъ невеликую радость указуе — онъ анѣ студени анѣ теплій²⁾).

6. Іулія. ...Промовивимъ до Собрания жалующи ся, же, якъ довѣдавимъ ся — дня 30 Іуния, Бурлакъ Антонїй Ломнѣцкїй (Oberauf-

¹⁾ Franz Asenti Oberlieut., Johann Staff Lieutenant.

²⁾ Сю байдужність до свята знесеня панцини мож подібати взагалї у всіх майже гірських селах, бо панцина не лежала на гірським мужику таким ярмом як на долах. Причини дуже прості: 1) Тут нема рільної господарки, лише в більшій часті лісова, тим то і панцину відрабляли люди так, що вирубав який шуг дров та звів його та й на сїм кінець. 2) Села належали в більшій часті до камери, а там звісно легше було мужикови жити. 3) Ліси давали захист утікачам від панських бучків. Навіть, як уже з сього дневника бачимо, не знущали ся тут

seher bey der Finanz Wache) — мавъ ми публѣчне въ корчмѣ при пѣятицѣ чести урвати. Той wspomнени Ломнѣцки єсть Русинъ, выда-
 вався такожъ за виликаго Ревнителя Народности Руской, ходивъ такожъ
 и до Церкви, слѣвавъ, читавъ Апостоль, Вѣрую и проч. Я его сего
 ради полубивъ, и чисомъ у себи гостивъ — але то бувъ лись въ вов-
 чой скірѣ єгоже закрети хвостъ безчестного характеру и найганебнишой
 подлости почасѣ указавъ ся. Всй его Поступкѣ, кромѣ того же бувъ
 Ладакомъ и Піякомъ тнули леше самолюбностю, халчивостею, єго цѣле
 дѣланіє до того намѣрало, аби у кого грошей вѣдерти, даби мавъ за
 що пити тай лайдачити ся, за сребро готовъ бувъ и власного Батка
 [батька] на шебинницю вѣдати, нектомо народности, але и Вѣри изрече
 се. При томъ єсть загонистїи злослєвїи и хто тилко зъ нимъ хотяй би
 и въ найподлѣшимъ учинку нетремавъ, того почитувавъ за неприятїля
 свого и старавъ ся якѣмъ колвѣкъ будъ способомъ погубити — має
 писокъ невипаренїи а язикъ лєстивїи немже яко мечемъ славу и Гоноръ

дуже над людьми, бо в цілїм дневнику подибуємо лиш один випадок, де
 мужика били в шкіру, а з тону, в яким сю приклучку записав автор
 дневника, можна припускати, що не мїг би він поминути важнїйшого такого
 випадку. Я тут наведу той уступ, де автор згадує про побите одного па-
 рубка: Za rządow Verwaltera Fortuny popełniał się w kancelaryi So-
 łotwińskiej wielki bezprawia szczególnie w Katowaniu i bicie podda-
 nych, tak iż można nazwać ten rząd ferwalteryczny Epochą terroizmu
 ktoremu tylko jeszcze Guillotyny brakuie. Na Dniu dzisiejszym przyszedł
 nieiaki Fedor Mandryn z Bani urlopowany żołnierz — uczciwy i do-
 brze się zachowujący człowiek w wieku średnim i zaczął się skarżyć
 iż mu w Verwalterii bez wszelkiej winy i poprzedniej Indagacji Pan
 Verwalter w swej Kanibalney złości kazał wyliczyć 25 kijów. Tenże
 takie swe zdanie dał o tej zacnej kancelarii: to nie kancelaria — ale
 Fleischernia — to nie kancelista nie Pane ale Hakere — jak woła pre-
 prowadził do Fleyszerni a Juda chopiut sia do neho ieden za rohy,
 druhi za nohy, treti za [ch]wist i postoronkami zwalit ieho na zariz
 z krekom i jojkom, tak i w kancelarii Sołotwiński do bednoho czelo-
 wika czepajut sia ty Hakere, i nedajut sobi ani słowa premowete.
 Bu[w] win w wojsku czerez kilkanaycie lit, tam za najmenszu riez nim
 karali, buw Verhör, a tu Bestyi nie pohodi, słowa za soboju premowite
 nedadut, no jak woła na zariz tak one bidnoho czelowi[ka] na ławku
 rozcihajut i biut szczo sia wlize. Verwalter sam w złoste zlapaw mene
 za hołowu, a cztere ludy prysile na hołowu i nohy, a Baselko bew —
 a ciła moja wena buło toje, zem ne ichaw do Stanisława z drowamy
 za hroszy, bo moi beczie, na kotory iako Komirnek ledwe scihnuwym
 sia, i mali i słabi sut. (Bo Spekulacya Vetwalterii to, iż poddanych
 przymusza do odstawienia drzewa do Stanisławowa za zapłatą, przy
 ktorey oczewisci nie tylko że żadnego zarobku poddany niema, ale
 i owszem straty ponosi, nieulżając przytem w Pańszczyźnie, iest wielką
 krzywdą uciążliwością dla gromad, co się zapewne na złem ukończy).

каждого сѣче, безъ всякого одлучия стану и особѣ, есть напненій, себе тремає за наірозумнѣшого, а хотѣвби надъ всѣма верховати, хотїай есть въ самой рѣчи недоваренїй и недопеченїй Русинѣ, Простаць безъ всякого образования и Польтурїй. Хлопѣ простїй естѣ честнѣшимъ въ своїмъ поступованїю, якъ онѣ. — Гордостѣ въ нимъ правдева хлопская, хотѣвъ аби го поважати, чтити, зъ нимъ обцовати, хотїай собѣ на тоє зъ жадного взгляду незаслуговавъ — естѣ Ворогомъ стану духовѣнскаго, и всякого с[т]ану якое пинїе мающаго — естѣ ультра Демократъ и здає ся бути напоїенїй засадами Соцѣалїзму и Комунїзму, а не безъ того, аби тїй по меже народѣ простїй которому занадто популярнимъ оказуїє ся вредительно не росїивавъ.

7 Листопада. ...Мавемъ слово до Народу касательно до завязаня Комїссїй соберателнои на Церковѣ и Домѣ Народнїи.

10 Листопада. Одѣхавъ до Богородчанѣ Старихѣ, тамъ їмѣлемъ Науку и завязавъ комїссїю соберателную — жителѣ Старобогородчинскїи добре ся пописали, склонними указали ся ку завязанїю комїссїи, и охочо жертви складали — узаберавемъ 49 зр. 22 кр. сребр.

20 Листоп. ...мав науку застосовану до потреби Сочинення складокъ на Созданїе Церкви и Дому Народнаго въ Львовѣ.

1. Студня. Завязавъ комїссїю соберателную... — Складка¹⁾ не пѣшла ведла желанїя — такой мудѣ мудѣомъ — Хамѣ хамомъ, тяжко зъ Гадюги зробити человѣка, такой Русин свенею —

8. Студня. ...додавъ обясненїе о складкахъ на созданїе дому народнаго и Церкви народнои.

15. Студня. ...заохочовавъ до складокъ на Домѣ народнїи.

Як складають ся легенди, II*).

В Одесї недавно було кїлька випадкїв чуми. Люднїсть, що дуже спокїйно ставила ся супроти неї, бо за 5 мїсяцїв було всього 46 випадкїв занедужаннїя й 15 випадкїв смертї, — дуже скептично, як і все в подїбних обставинах, дивила ся на зовсїм поважнї, охороннї зарядженя зі сторони адмїнїстрацїї, лїкарїв, санїтарїв, тим бїльше, що заведенне сих порядкїв викликує значнї видатки. На такїй основї, як звїсно, прокидують ся в часї епїдемїй легенди, напр. про се, як лїкарї троять людей і т. ин. Один з таких епїзодїв, що став причиною повстаннїя легенди, трафив ся був і в Одесї.

¹⁾ На Народнїй Дїм.

*) Див. Записки т. XLVI.

В часті міста, що зветь ся Пересипію, залюдненій головно бідаками, хтось занедужав, і недуга показувалась підозрілою; лікар заявив, що нема небезпеки, але дав недужому лік у виді порошку. Збитий з пантелику недужий дав, на всякий випадок, порошок собаці, що опісля згинула. До того стало ся таке, що недалеко від помешкання недужого хтось помер, але домовину прислали не йому, лишень недужому, і той вже остаточно пересвідчивсь про се, немов би то лікар його хотів отруїти й довго вірив у правдивість своєї думки, що то лікар йому прислав домовину. Недужий не скрив свого пересвідчення перед так само розвиненими своїми сусідами, й люде на Пересипі заговорили про се. На щасте донеслась річ до санітарних властей, вложених з місцевих посідачів домів, яким місцева людність вірила, й усе заспокоїлось.

Ол. Маркевич.

Наукова хроніка.

Нові праці над історією початків славянства.

I—III.

[*Slovanské starožitnosti, sepsal Dr. Lubor Niederle. Díl I. Původ a počátky národa slovanského. Svazek I, Praha, 1902 (Historická bibliotéka řídí J. Goll a J. Pekař, č. IV), st. VIII + 205 + 2 manu.*

Starověké zprávy o zeměpisu východní Evropy se zřetelem na země slovanské, podává Dr. L. Niederle. Praha, 1899, st. ú25 (Rozpravy české Akademie. R. VIII Třída I, číslo 1).

Dr. L. Niederle — O kolébce národa slovanského. Praha, 1899, st. 15 (відб. з часон. Slovansky Přehled).

L. Niederle — Ueber die Sporoi des Prokopios (Archiv für slavische Philologie, 23 Bd, 1901, st. 130—133).

Karol Potkański — O pochodzeniu Słowian (kilka uwag z powodu książki P. Niederlego p. t. „O pochodzeniu Słowian“ i pierwszego tomu „Staroż. słowiańskich“ tegoż autora (Kwart. hist., 1902, st. 243—261).

A. П. Погодинъ — Изъ исторіи славянскихъ передвиженій. Изданіе Спб. Археологическаго Института. Спб., 1901, ст. IV+167.

Historya Słowian, napisał Edward Bogusławski. Mag. nauk fil.-hist. b. szkoły głów. warsz., tom I, Krakie, 1888, st. VII+532. Tom II, wydany z zapomogi kasy pomocy dla osób pracujących na polu naukowem im. Dra J. Mianowskiego, Krakie i Warszawa, 1899, st. VI+516.

Boguslawski Ed. — Methode u. Hilfsmittel der Erforschung der vorh. Zeit in der Vergangenheit der Slaven. Aus dem Polnischen übersetzt von W. Osterloff. Берлін, 1902, ст. 144].

Досліди над старинною історією Славян, над їх правітчиною, пракультурою, і над їх кольонізацією, провадять ся в останніх часах не уривково, не спорадично, але постійно, в повною витревалістю і систематичністю. Коли перше ледви що кілька років появляла ся яка важніша праця з сього обсягу наук, то тепер подибуємо їх значно більше. Учені звертають ся до поодиноких питань славянської історії і старинностей, старають ся їх роз'яснити і улегчують тим самим роботу будущому історикови, що забрав ся би до суцільного, докладного оброблення славянської минувшини в роді давніших праць Müllenhof-a „Deutsche Alterthumskunde“ або Šafařík-a „Slovanske starožitnosti“. Недавно założені Академії Наук в Празі і Загребі, попри давніші, і багато наукових товариств забирають ся з запалом до розслідів минувшини поодиноких слав. народів, видають материяли і жерела і ґрунують коло себе учених. Побіч збільшення числа учених і праць слідно також і поступ в обробленю. Давніші фантазії, давніший ненауковий і некритичний наклін до ідеального звеличуваня славянської минувшини і історії сучасних слав. народів уступають все більше місце критицизму, посушеному у декотрих учених майже до гиперкритицизму. Учені старають ся отрясти ся з шкідного науді приближеного патріотизму і ставлення тез а priori та приступають совісно до праці над славянськими старинностями, не закриваючи злих сторін своєї минувшини й не ідеалізуючи добрих. Вправді і тепер в ряди-годи являють ся ще епігони Коллярів і Катанчичів в науці, але вони никнуть серед правдивих неупереджених дослідників. Особливо остатні роки зазначили ся зростом наукових праць і видвинули кілька нових наукових сил, що своїми працями розширили знане і результати дослідів славянщини та подали надію успішно далі в тім напрямі працювати.

На сторонах Записок хочу я обговорити праці тих учених і їх результати в порівнаню з сучасним станом науки та представити, що вони нам дають нового і згідного з науковою критикою, і о скільки відстали вони від творів недалекої нам минувшости. Головно хотів би я представити стан дослідів над питанням нашої (славянської) правітчини, і над справою славянської кольонізації. Огляду нашої культури в часі славянської єдності я не буду тут обговорювати, бо поступу значного в тім напрямі не можна зазначити. Результати Шрадера в його „Ur-geschichte“ і в новім обробленю в „Realleksikon der indogermanischen Alterthumskunde. Grundzüge einer Kultur- u. Völkergeschichte alt-Europas, Страсбург, 1901, XL+ 1048, 8°, та Крека, хоть в дечім пере-

старілі, в його „Einleitung“, лишають ся майже без зміни. Наука поступила в тім напрямі дуже мало наперед (її результати зібрані коротко і в Історії України-Руси проф. Грушевського — т. I, гл. 2). Натомість в історії славянської міграції нові студії Нідерле, Погодина, Брауна, Кентржинського і інших відкрили нам інші в дечім погляди і тому ми отут думаємо над ними застановити ся.

I.

Великий поступ в остатніх десятиліттях взагалі зробила наука історії Славян. Коли порівнати праці з поч. 19 ст. з котрим небудь твором новітших учених, то се кидаєть ся нам зараз в очи. В перших творах бачимо брак відповідної критики і за велике довірюване фільольогічним виводам. Жерела брали ся по більшій часті цілком буквально, без порівняня з варіантами і без належного провірення. Легенди літописній повторювало ся залюбки в наукових творах і на їх підставі будували ся цілі далекосяглі теорії й гіпотези. Розумієть ся, се приносило велику шкоду, спиняло скорий успіх і розвій науки і на жаль, відбило ся на працях навіть декотрих нинішних учених. Сей повільний розвій науки про славянську минушість дуже інтересний. Проф. Нідерле уважав за відповідне посвятити його розборови близько 4-ту часть своїх „Starinnosti“. Сотки книжок і авторів наводить він в хронологічнім порядку і подає огляд головних теорій в їх історичнім розвою. На жаль доводить він сей огляд лише до Добровського або до Шафаржіка. В дійсности й Шафаржік не закінчив сього періоду фантастичного і ненаукового. Богато літ після появляня його „Sl. Starožitnosti“ найшли ся ще учені, що відважили ся повтаряти старі теорії з 18 і поч. 19 стол. Правда, сї гіпотези були все підперті аргументами, одначе дуже лихої вартости. Най згадаю тут Колляра, що в своїй „Staroitalia slavjanská“ (ve Vidni, 1853) поставив теорію про славянскість Італійців і випроваджував всілякі латинські назви, як Italia, Latium з славянських язиків. Кляссен (Новые матеріали для древнѣйшей історіи Славянъ, Москва 1854) стараєть ся знов доказати, що Фенікійці — се Славяни, що Еней Славянин і т. д. Італійської теорії тримав ся також Чертков в розвідці „О языкѣ Пелазговъ населившихъ Италію и сравненіе его съ древнесловенскимъ, Москва 1857“.

Ще в 1894 р. появила ся обширна праця Топольовшека „Die slavo-baskische Spracheinheit“, де автор лучить Басків з Словінцями і при помочи крутих етимольогій укладає цілу граматику, що саме має виказати баско-словінське спорідненє. Автор заповідає в передмові і дру-

гий том, де викаже те саме за помочю доказів з історії, антропологиї і етнології. До сеї категорії учених мусимо зачислити і пок. Партицького з його Траками і иньшими народами старих віків (Старинна історія Галичини, 1894). Крім сих учених існувала ще ціла громада писателів, що знов деінде шукала предків Славян. Їх твори — се справдішне продовжене фантазій 17 і 18 столітя. Проф. Нідерле діткнув ся сих творів кілька разів принагідно, але не дав нам їх перегляду так, як се зробив з творами до Шафаржіка.

Слова Добровского в листі до Копітара, що „Die Slawen keine Daner, Geten, Thracier, Illyrier, Panonier sind“ і що „Slawen nur Slawen sind“ були вначе початком наукового студійованя славянської історії. Одначе вони довго лишили ся без відгомону, і доперва Шафаржік своїми „Slov. Starožitnosti“ 1837 зробив більший вплив на сучасних і викликав переверот в трактованю дослідів славянської минувшини. Твір Шафаржіка був першою блискучою пробою представити історію Славян в цілости, подібно, як се зробив рівночасно Zeuss з історією Німців (Die Deutschen u. ihre Nachbarstämme, 1837). Через се і вийшов він не цілком свобідний від значних помилок і невірних поглядів, що впливом Шафаржікового авторітету приймали ся й иньшими ученими. Та не можемо в тім закидати великої вини першому історикови славянської минувшини, коли зважимо, що ся наука була що йно в початках. Богато жерел не були ще звісні або відповідно вихіснутвані, а і вступних студій було дуже мало. Досить лишень порівнати реєстр жерел, якими користував ся Шафаржік, та їх перегляд в I томі стор. 7—21 і витяги зі старинних писателів в додатку до II. тому, щоби переконати ся, як мало матеріялів мав він до розпорядимости. Фільольогія ставила доперва перші свої кроки, антропольогія, етнологія і археольогія (Slaw. Alt. I, 514—523) були ще мало знані. Так важний для нас тепер „язик землі“ не був ще добре розсліджений і ніхто не звертав на нього більшої уваги. Се робота новійших часів, почата Надійождіним і проваджена по довшій перерві Мікльосічом, Барсовим, Біленштейном, Брікнером, Погодіним, Кентржиньским, Кочубинским і иньшими.

Головною хибою Шафаржікового твору було означенє славянської правітччини. Вправді Шафаржік не висловив ся тутки цілком рішучо, але все таки признав (Slaw. Alterth. B. II, стор. 11), що Дунай і його околиця на північ становила вихідну точку славянської колонізації. В иньшій місци (B. I, 261—63) висловляє ся Шафаржік за поглядом Маннерта і Суровецкого, що край між Дунаєм та Карпатами належить уважати за вітчину Славян, згідно з переказом тзв. Несторової літописи, і латинських та чеських хроністів. По нїм теорія наддунайської вітччини Славян тягне ся через твори досить або й дуже поважних учених, як

Бельовский, Гільфердінг, Дрінов, Брун, Іречек (в 1 виданю сво́ього твору — рос. виданє Історії Болгар значно справлене), Первольф, Ніч, Богуславский, та потягає за собою цілий ряд дальших гіпотез. Другою хвилю Шафаржікових старинностей се нахил до вишукування Славян під чужими назвискими. Його слова, що „die slawischen Völker sind unter verschiedenen Namen versteckt“ (S. A. I, ст. 6) заохотили ще більше запалених патріотів-учених до слідження за предками Славян між народами Геродота і иньших старинних письменників. Сей напрям дослідів славянських старинностей спровадив історію до абсурду. Учені почали етимологізувати, не зважаючи при тім на основні закони філюльогічні, і пробували таким способом відшукати Славян під иньшими термінами. Всі майже народи старинні стали Славянами, передовсім Сармати, Скити, Траки, Даки, Гети, Італійці, Кельти, Іллірійці і Гунни. І до нині ще багато учених не відстало від тої гадки. Гунни особливо довго тішили ся їх симпатією. Венелін, С. Уваров (De Bulgar. origine 1853), а особливо Іловайський (Разысканія о началѣ Руси, 1876, 1882) доводили, що Гунни Славяни, і треба було аж довшого часу, заким сей погляд зійшов з дневного порядку. Погодін в своїй книзі „Изъ ист. слав. передв.“ присвячує одначе йому ще й тепер особний екскурс в своїй праці¹⁾. І сам Шафаржік грішив на сій точці — перша його праця заповнена славянськими Бесами, Траками і т. д. (Über die Abkunft der Slaven, 1826). А і в „Slov. Starož.“, не зважаючи на свої власні накликування до обережности²⁾, не устеріг ся від хибних етимологічних зближень. Σέρβι Птолея у нього Серби, Σκάρροι = Северяни, (Sl. A. I, 60), Σέρροι Серби, іллірійські Венети — Славяни, Σκάρροι Птолея (S. A. II, 26) — се лишень відміна форми Σκλαβηνοί, Юстиніян, Вітленіца і т. и. — Славяни.

Хибя Шафаржіка підхопили всі, що хотіли доказати старинність Славян в Європі, чи на Балкані, не зважаючи при тім на остороги з його стороны і на його остаточні результати. І так меньше-більше від Шафаржіка видимо два напрями в дослідях славянської старини. Один з них був лишень продовженєм давнішого і виходив з літописній. Се напрям заступлений тав. автохтоністами. Письменники 17 і 18 столітя вивели теорію автохтонности на сьвітло денне, а новіjšі старали ся її уарґументувати. Розумієть ся, що з гори осуджувати автохтоністів не можна — поміж ними були всілякі учені; одні дійсно заслужені, а лише некритичні в деяких питаннях, иньші за те чистої води фантасти, котрих

¹⁾ Пор. критику Лаврова в Ж. м. и. пр., 1901, VIII.

²⁾ „Wie soll der Forscher blind bauen, alles soll er soviel möglich mit eigenen Augen schauen“. Sl. Alt. I, 8.

Брікнер порівнює з кс. Debołeck'im в Польщі, що виводив Адама з Польщі (Adam — jadam).

Школа автохтоністів (коли можна назвати її школою) опирає ся головню на хроніках, але бере їх без критики. „Нестор“ у них непомильний, особливо що до означеня славянської правітчини. Усі вони уважають Славян на тубильців над Дунаєм або над Ельбою. В тім годять ся усі заступники сього напрямю. За те в деталях кождий з них иньшої гадки, так що тяжко зібрати се коротко. Одні, як Шлецер, Потоцький, Первольф, Гільфердінг видять Славян в Траках і Іллїрах, иньші, як Дрінов в Даках, або як Шембера — в Кельтах. Приклонники автохтонізму в дослідах теріторії Германії, звані за Рарáск'ом „škola slovanska“, знов тої гадки, що Славяни первісно займали Германію по Рен, аж потім доперва прийшли Германі і їх підбили та винародовили. Щоби доказати, що Славяни автохтони вияснюють сі учені назви народів у Цезара, Плінія, Тацита, Птолемея і Страбона етимологічно і доходять до виводу, що під усіми тими назвами треба розуміти Славян. Свеби се Славяни, Lygii се Ляхи, Bugunti се Бужани, Naharvales се Славяни з над ріки Нарев і т. д.

Школа автохтоністів зросла значно наслідком причин, що не мають з наукою нічого спільного. Почуваня патріотичні і ненависть до Німців були тут головним мотором. Наука зійшла у декотрих лишень до ролі помічницї, при помочи котрої можна би означити, що Німці се людність півнійша і варварська. Кентржинський каже виразно: „Przyszli zatem Niemcy krótką drogą do gotowego, zdobyli odrazu to, na co by musieli w innych warunkach pracować przez całe wieki. Osiągnęli wyższy i nareszcie bardzo wysoki stopień kultury krwią, krwawym potem i mieniem słowiańskim, a dziś niestety odzywają się na nowo owe starodawne instynkta, bo czem różni się dzisiejszy hakatysta od pierwotnego wikinga lub warega? nie rzeczą lecz formą! Niemcy prawie wszystko zawdzięczają Słowianom, Słowianie im nędzę tylko niewymowną i niewolę, nazwaną przez nich kulturą!“ (O Słowianach między Renem a Łabą, ст. 140). П. Богуславський пише цілу свою велику історію Славян не лишень тому, що хоче представити минувшість Славян для самої науки, але й на те, аби зблизити їх до себе, щоб боронити їх перед германізацією. Він подає цілих 47 сторін вступу, де розписує ся про незгоду славянську, про потребу злуки; він відважує ся навіть казати, що „не в тім лежить помилка Росії, що нас позбавила незалежності, але в тім, що поділила ся нами з Німцями“ (Hist. Słowian T. I, ст. 298). На тім самім становищі стоять і иньші учені, і з тої точки оцінюють історію і кольонізацію Славян за Вислою. Сєнявський, Сасінек, Войцеховський, Первольф, Цапачек, Моравічанський і иньші

старають ся своїми етимологіями довести свою тезу, і се не було-б іще лихом, коли би не примішувано до того шовінізму і не ставлено собі вже а priori того, що хочуть доказати. Справедливо тому каже Ягіч в критиці на твір Папачка (*O p̄edslovanske době v Čechách*) Archiv XV, ст. 440: „Jeden der redlich bemuht ist, die Wahrheit zu suchen, heissen wir willkommen. Phanatiker perhorresciren wir, von welcher immer Seite sie kommen mögen“. Подібно говорить і Нідерле в причинку до праці Богуславского про методу студій над історією Славян. Одначе більшість учених автохтоністів не годна повбути ся упередження. Звідси виходить, що усіх правдивих дослідників славянської старовини вони називають німецькими шовіністами, вигадують для них „берлінсько-австрійську школу“ і легковажать їх дослідами. Мікльосіча називає Богуславський карієровичем (I. c. I, 444), Брікнерови закидає, що ціле своє знанє завдячує Мілленгофови і т. д. Розуміть ся, що таке трактованє науки не відповідає її гідности і приносить їй лиш шкоду.

Головна прикмета автохтоністів се їх замишуванє до етимологій: навіть Кентржинський опираєть ся ще переважно на непевних вислідах етимологічних, хоть сам остерігає і ганить за се Цайса і Мілленгофа, кажучи „že nieraz da się przeprowadzić dowód lingwistyczny, odpowiadający wszelkim regułom gramatyki, który pomimo to tak długo będzie pozornym, róki nie będzie miał i podstawy historycznej“ (Rozpr. Akad. Um. t. XL, ст. 67). Тимчасом автор оперує сам лише доводами лінгвістичними, що дуже часто не відповідають вимогам чи законам граматики. Прим. Freya у автора славянська Przuja, богиня, якої ніколи не було¹⁾, алсі се „holcy“ від польського „racholę“, славянські боги Лель і Полель²⁾, Vibilius = Wybił, Catualda = Katowład, кельтійські Carni (Müllenhof, 263, 276, 293) се Kranjcy (Країнці), ріка Aumenza = Umnica, Misia = Mže, Rhen назва чисто славянська, Chauci се Kałucy (Germania wielka Rozp. XLI, 201), Balini (автор зміняє текст, де стоїть Batini) можуть бути жителі землі Веліни і т. д. в безковечність. Разом з тим в парі йде змінюванє текстів і т. д. Вкінці надзвичайна віра в деякі фальзифікати, як „Vita Justiniani“, „Mater Verborum“, пам'ятники прильвицькі і ин. (Bogusł. H. Sl. I, 166—8, 187). За те вповні легковажать ся досліди в роді Ягіча, Брікнера, Мікльосіча, Реслера і ин. Спеціально звертають ся автохтоністи против Мілленгофа і Цайса і вибирають з них місця, що можуть свідчити про засліпленє німецьких учених. З другої сторони не наводять вони інших витягів, що моглиб сказати щось противне. Сей спосіб користованя жерелами

1) Автор йде за Шафаржіком, Sl. Alt. B. I, ст. 58.

2) Про се Брікнер Ursitze d. Slaven, Archiv B. XXII.

не конче науковий, і пр. Нідерле подав в найновішій томі Arch. f. Sl. Phil. (т. 25) кілька примірів, дуже інтересних, котрих одначе я тут не буду наводити задля браку місця.

Та ще раз мушу повторити, що не всі автохтоністи фантасти або автори нічо не вартих творів. Деякі з них уміли вдержати ся на відповіднім становищі, і тому їх твори мають значну вартість, тим більше, коли відділямо добре зерно від полови. Особливо студия Кентржинського в своїх номенклятурних результатах має значну вартість і приносить багато нового.

Так представляєть ся перший напрям. Супроти нього стоять учені більше свобідні від славянського шовінізму. Мотиви патріотичні не входять їм в дорогу. Нема у них ідеалізму і фантазії, за те критицизм, замилуване до правди і об'єктивність. З їх рядів вийшли сі люди, що доказали фальсифікацію королевод. рукописи, Mater Verborum, славянських рун, псалтиря з 626 р., Vita Justiniani і иньших подібних „жерел“. Вони поставили знанє славянської минувшини на тім степені, на яким воно тепер стоїть. Розвій студий над їх історією годі мені подавати. Се-ж зміст усього, що більше меньше приймаємо тепер за річи певні і про се будемо говорити при огляді нових творів.

II.

Послідні три роки принесли в научній літературі кілька дуже важних творів по початковій славянській історії. В них бачимо змаганє представити її в цілости, не входячи в поменьші подробиці, і сим способом заступити до певної міри перестарілі Старинности Шафаржіка. Се твори Нідерле і Погодіна, такіж претенсії має й праця Богуславского.

Кождий з них задумував дати нам огляд славянської історії на підставі результатів сучасної науки, одначе переведене сеї гадки прибрало у кожного з них иньші форми, відповіднь до ціли, методи і спеціальности автора. Нідерле поклав собі метою „подати те саме, що перед 65 літами хотів зробити Шафаржік, себто образ первісної історії й культури славянського народа на основі дослідів новііших часів“ (Sl. st. III). Його твір має заступити працю Шафаржіка і представити докладно і повно славянську минувшину. Погодін закроє свій твір на меньшу скалю. Повстав він з викладів, які читав автор в р. 1868—1901 в петербурськім археологічнім інституті і тому не може він бути деталічним і строго науковим. Се проба популярно зіставити досліди старого періоду славянської історії. „Не популяризацію сучасних розслідув минувшини слав. жптя, а можливо популярний виклад

власних роздумовань над питаннями, звязаними з нею: от що задумав я, приступаючи до виповнення своєї гадки“ (Изъ ист. сл. пер. II). Одначе автор не думає порушувати усіх питань, лиш що важнійші. Його задача — „освітити в своїй розвідці процес повільного зросту славянського дерева і його численних галузей; показати, як вони зросли з ледви замінних галузочок в великі дерева, що зложили ся на довший час, як ліс славянської культури“ (О. ст. 4). Е. Богуславский наводить аж три ціли, для котрих бере на себе важну задачу славянського історика. Насамперед хоче він представити минувшість Славян для потреб самої науки. По друге пише, аби Славянин кожної народности познайомив ся з історією цілої слав. родини. Вкінци водить ся ще цілею більше ідеальною: історикови Славян повинна лежати на серці загальна справа Славян, їх сучасні відносини і минувшість, і він повинен, скільки сил, причинити ся до їх взаїмного зближення до себе, та до розбудження горячого чуття любови—для загальної славянської справи“. — Відповідно отже до своїх цілей забрав ся кождий автор до праці. Побачимо, як кождий з них виповнив свою задачу.

Перше місце поміж тими працями, які я обговорюю, займає твір Любора Нідерле, проф. пражського університета п. з. „Slovanské starožitnosti“. Поки що дав автор першу частину свого на широку міру задуманого твору, але вже з нього можемо судити про його вартність і прикмети. Автор, антрополог по фаху, хоче цілість своїх слав. старинностей передовсім оперти на вислідах історії, археології та антропології — ними автор від багатьох літ спеціально займаєть ся, користуючи ся фільольогією тільки в міру потреби, на основі результатів найліпших слав. лінгвістів. Автор 15 літ працює вже на тім полі. Зачав від антропології, а його твір „Lidstvo v době předhistorické“ 1893, викликав живу дискусію піднесенем питання про довгоголовість Праславян; тим самим займаєть ся він в студії „O původu Slovanů“ 1896 і в „Für Frage über den Ursprung der Slawen“, Prag, 1899¹⁾. Далі переходить в область етнології і географії і видає „Palätnologie Evropy“ 1897 і висше наведені „Starov. zprávy“, де стараєть ся зібрати дані про географію славян. території²⁾. Се твір сумлінно і осторожно написаний і виказує обачність і значну комбінаційну здібність автора. Не запускає ся він в нім в спори фільольогічні, або в мірєня степенів, але уміє звичайно вибрати з поглядів найімовірнійший і вирівнати суперечности. Декуди подає він свої цілком оригі-

¹⁾ Див. про них Записки т. XX і XXVII, Бібл.

²⁾ Див. Записки т. XXXIII.

нальні гадки або інтерпретації, котрі повторює потім з невзначними змінами в своїх „Старинностях“. Правда, з декотрими його гадками не могли-б ми згодити ся: нпр. з його випроваджуванем Спорів Прокопія з Боспорої (з париської редакції Псевдогалістона, де місто Σπόροι подибуємо Βοσπόροι). Жителі Боспору називали ся завжди Βοσποριανοί (ρανοί) або Βοσποριανί (у Страбона і деінде) і не мають нічого спільного зі Σπόροι, про яких каже Прокопій, що вони називають ся так від того, що живуть *σποράδην*. Прокопій знав прецінь дуже добре Βοσποριανί і був би слова Спорой не обяснював аж при помочи такої етимольогії. Вкінци Βοσπόροι приходить тільки в париській рукописи (B), коли в Ляйденській читаємо Σπόροι, а в париській A. Βοσπόροι. По більшій частині одначе поступає автор дуже обережно і не ставить своїх гіпотез, дозволяючи ся віставленем материялу і сконстатованем, що більше правдоподібне, а що ні. Се одна з головних прикмет методи Нідерле, котра показує себе головно в його „Старинностях“.

Від давна давав себе відчувати брак подібного твору. Шафаржікові Starožitnosti не можуть нас тепер вдоволити, бо наука за останніх 65 літ поступила багато наперед. Шафаржік зрештою не покінчив властиво своєї праці: часть етнольогічна лишила ся не оброблена. Так само не доторкав ся він питання походження Славян, лише обмежив ся на обговореню і ствердженю їх автохтонности в Европі. Звідки взяли ся Славяни, не береть ся він рішати, бо уважає історичні жерела за слабі, аби на се питанє дали добру відповідь. Історію Славян ділить він на два періоди: 1) перед упадком Гунів та Римської держави і 2) по тих подїях аж до запровадження християнства. Приймаючи такий поділ мусів він дуже часто переривати суцільність оброблення материялу і повторяти в другім томі то, що вже було сказане в першім. В другім томі стараєть ся він знов представити старинну історію кожного славянського племені, але не ставить собі певної граничної точки. Історію одних племен кінчить він 10 столітєм, а історію иньших доводить аж до 12.

Усім тим хибам Шафаржікової праці хоче зарадити Нідерле. Твір свій розкладає він на 7 томів і хоче в них подати історію Славян, розвій усіх славянських народів, розвиток культури і чужих впливів, а також перегляд усіх жерел, „одним словом історичний огляд дослідів на полі славян. старинностей“ (6, ст. VII). До тепер видав автор доперва перший зошит першого тому, де розводить ся в 5 розділах над вітчиною Славян, над початками їх розвою (35—110) і (111—131), над географією слав. території (132—186) і над першими звістками про Славян у Плінія, Тацита і Птолемея (187—205). Наперед займаєть ся автор питанням, де була праявнина Славян, і доходить до виводу, що пів-

півний край від Карпат був місцем, звідки Славяни розширювали ся на північ, полудне, захід, а вкінці і на схід (ст. 24). Теорія про дунайську праяітчину — се, на його погляд, вигадка полуднево-славянського клиру, викликана біблійним мітом про азийське походжене усіх народів (ст. 12). Звідси перейшла вона до Нестора і приняла ся у більшости середновічних хроністів. Нідерле присвячує розборови сього питання спеціальну увагу. Наводить погляди польських, чеських і руських хроністів та виказує, що кожда хроніка зачинаєть ся від „вавилонського столпотворення“ і виведеня 72 племен з Азії синами Ноя, Семом, Хамом і Яфетом. Тому такі оповіданя літописий „не можемо ніколи признати за позитивне історичне жерело для питання про балканське походжене Славян, або про наддунайську вітчину“ (40).

Київська літопись не мусіла бути конче жерелом для иньших хроністів: вони могли самі прийти до подібної гадки на основі біблійних оповідань. Можемо тут розріжнити дві головні теорії про азийське походжене Славян: одна ілїрійсько-балканська приняла ся головно в Польщі і Чехах в найдавнійших часах (Кадлубек, Богухвал, Длугош, Даліміль) і знайшла найповнійше сформуловане в тзв. літописи Нестора. У неї вийшли Славяни з Азії через Балкан до Європи і осіли над Дунаєм, де належить шукати їх первісної вітчини. На заході, у німецьких авторів, а також у Бельского, Кромера, Дубравіуса і иньших приняла ся друга, сарматська або сарматсько-вандальська теорія, що виводила предків Славян з Азії на північ через Кавказ або Урал до східної Європи, над Дон і Дніпро, до старої Скитії і Сарматії. Ся теорія стояла вже дуже близько правди, одначе не могла ще позбути ся залежности від біблійних мітів про азийське походжене. Зробили се доперва учені 18 ст.

Автор сам тої гадки, що вітчиною Славян була Європа, а власне територія на північний схід від гір Карпатських (ст. 203). Доказавши европейське походжене Славян і иньших европ. народів як Галлів, Греків, Германів, рішає також автор питане про давність проживаня славянських племен в Європі. „Не може бути сумніву“ каже він (ст. 203), „що Венеди-Славяни не виринули доперва в часі перед або по Христі, але що сиділи тут, в Закарпатю, з давен давна“. Так автохтонність Славян в Європі як і їх праяітчину в Закарпатю уважає автор не за теорію, але за тезу доказану історичними і иньшими науковими даними (ст. 24).

З тими результатами досліду Нідерле мусимо згодити ся і мусимо уважати їх за вихідну точку дальших дослідів.

Дальше займаєть ся автор питанем про повстане славянської правови і присвячує йому 15 сторін (65–80). Не будучи фільольогом не

міг автор сказати тут нічого оригінального, а противно допустив навіть кілька недокладностей, на які звернув увагу проф. Ягіч в своїй критиці, в 25 т. Archiv'у. Цілий сей розділ — то вдатна, загалом взявши, компіляція поглядів визначніших фільольогів. Автор опираєть ся головню на теорії Шмідта (Übergangs- або Wellentheorie), але не відкидає цілком і теорії Шляйхера і стараєть ся обі скомбінувати. Славянська мова могла на його погляд найскорше повстати так, що з спільної мови арийської відділила ся та часть, котру, не маючи иньшої назви, називаємо балтійсько-славянською, а котра, колиб навіть не творила одного народу з спільною мовою, все таки представляла злуку двох дуже собі близьких областей, які були з собою в тісних зносинах навіть по відділеню від иньших народів. Після того одначе зістала балтійсько-славянська група в релятивно близьких зносинах з германською групою з одної, а з іранською і трацькою з другої сторони (ст. 79). З балтійсько-слав. групи виділила ся далі північна частина, а полуднева здиференціювала ся в цілий ряд славянських диялектів. Автор задав собі багато труду, щоби представити розвій слав. язиків та перевести їх клясифікацію. На жаль одначе мусимо повторити за Ягічом, що подібні проби ніколи не можуть принести певних результатів. Всілякі клясифікації по ріжнородним призначеням слав. диялектів, мають — як і взагалі всі поділи, дуже гіпотетичну натуру і дають дуже сумнівні результати. До тепер принайменьше ні оден поділ не годен був утримати ся, і тому в новітших часах перестали займати ся ними. Анї бінартийний, анї тріпартийний поділ не може бути прийятий, як річ певна: язики славянські виказують таку ріжнородність, а заразом дуже велику подібність і ідентичність язикових проявів не раз далеко від себе положених народів, що про певну клясифікацію навіть думати не можна. Що можуть значити поділи на основі из — вы або ров — раз, коли иньші дуже характеристичні язикові прояви промавляють знов за иньшим поділом і лучать зі собою розділені диялекти. Порівняна граматика слав. язиків вказує на живі зносини славян. племен між собою: навіть найвисше на північ висунений диялект полабський виказує значну схожість з деякими прикметами полуднево-славянських диялектів, нпр. брак ї, заховане сер. і і т. д., церк. сл. ѣ = так як в сербським звукови а. З другої-ж сторони замітне споріднене між словінським диялектом і північними, а дальше схожість українського диялекту з полуднево-славянським в деяких язикових проявах. Се розумієть ся підкопує значно вартість всіляких поділів на 2 чи на 3 групи і приводить нас лише до того, що найліпше се питане залишити. Так само стоїть справа і з вичукуванем прабесід, котрі в повнім значіню сього слова ніколи не істнували. „Eine slav. Einheit u. Gleichheit gehört in die Zahl der theore-

tischen Fictionen... Im Leben befindet sich alles im fortschreitenden Fluss und Übergang". Сі слова Ягіча (Archiv XXII) — висказ найновішого напряму дослідів в тім напрямі, і вони цілком оправдані. Ще нині не можемо нераз згодити ся, чи який диялект самостійний язык, чи лишень наріччє другого: бо не маємо ще до тепер певних шірил, що послужили-б нам до відграничення языка від диялекту.

В дальшій розділі (80—110) широко розбирає Нідерле питанє про антропологічний тип Славян в минувості і його переміни аж до нинішних часів. Результати його студій, звісні нам уже з його попередніх праць, потверджують ся тут новими даними. Автор збиває стару теорію про коротко-головий тип кельто-славянський, противставлений старшими, особливо французькими ученими, довгоголовою і ясному типови германському, і йде слідом Вірхова, що теж заперечив правдивість сеї теорії на основі нових археологічних знахідок. Автор стараєть ся противно доказати, що „між типом славянським і германським не було первісно антропологічного розділу, а навпаки близьке спорідненє“ (87). Він виказує, що черепи з гробів VIII—XII ст. славянського походження переважно довгоголові або середньоголові. Короткоголових черепів дуже мало, тим менше, чим ранішні сі гроби. Славяни були отже в давнину переважно доліхоцефального типу і зближували ся до типу германського. Учені, порівнюючи Кельтів зі Славянами і уважаючи їх за представителів одного і того самого типу, вийшли з хибної засади. Вони робили досліди лишень над сучасними славянськими племенами, а свої результати порівнювали з вислідами студій над старинними Кельтами. Старинні Кельти були короткоголовцями, подібно як нинішні Сабойці або мешканці альпейських околиць. Славяни тепер також короткоголові (хоч більше умірковані та схиляють ся до середноголового типу) — отже, мовляв, творили один антропологічний тип з Кельтами. При тім одначе не звертав ніхто уваги на давнійший тип Славян, перехований в гробах доісторичних або таки історичних цвинтаріщ, по більшій часті з 9, 10 і 11 столітя. Доперва коли зачали ся досліди над тими могилами, показало ся, що Славяни були колись переважно довгоголовцями. Богданов знайшов в гробах Сіверян 82·6% довгогол. і 17·6% середноголовців; Антонович в деревлянських гробах знайшов знов 66 черепів з сер. показчиком 78·5; а в гробах Радимичів 33 черепи з сер. пок. 75·1 (84·8% довгоголовців). Околиці висунені дальше на північ виказують переважно самі довгоголові черепи (Potkański, 255). Ще нині переважає в північній Польщі тип середноголовця; за те на полудни коло Карпат, на Поділю (83% короткогол.), в Чехії і у полудневих Славян подибуємо майже виключно короткоголовців. Давнійше одначе був і тут сей тип в меньшості. Гелліх дійшов до результату, що в чеських гро-

бах X—XIII ст. винайдено по рік 1899 28% довгогол., 38·5% середно-гол., а 33·5% короткогол., причім середноголовість (мезоцефалія) зближуєть ся більше до довгоголовости ніж до короткоголовости. На Моравії сконстатовано в горішних Дунаєвцях 16·6% довго-, 58·3% середно-, і 25% короткоголовців; в Австрії коло Тунау 33% довго-, 67% середно- і 0% короткогол.; в Перов'ї найдено 50% довго-, 50% середно- і 0% короткогол. (74·1% д., 14·2% с. і 14·2% кор.). Талько-Гринцевич сконстатував на 116 деревлянських черепів 96% довгоголових, 3·4% середногол. (з показчиком 75—77), на 38 полянських 80% довго-, 10% середно- і 10% короткоголових. Гамченко знайшов в житомирськїм повіті самі довгоголови і середноголови черепи з 7—9 стол.

Переважно довгоголовий первісно тип починав поволи затрачувати ся так, що тепер бачимо загально короткоголовий, або подекуди (на півночі) середноголовий. Сей процес можна дослідити на основі черепів ріжних часів, почавши з 7 стол. а скінчивши на 19. Олехнович, Богданов і Воробєв доказали дійсно на основі докладних студій, що число довгоголових зменшає ся, чим ближше доходимо до нинїшних часів. Воробєв виказав нпр. на 50 черепах з VIII—X ст. 88 довгогол., 2 середногол. і 10 короткогол., а на 219 з 19 столїтя 24 довго-, 35 середно- і 40 короткоголових.

Чим собі пояснити сю повільну зміну, в тім ученї не всі годять ся. Деякі думають, що се стоїть в звязи з більшою живучістю короткоголовців (так думає Гильченко — Антроп. тип. Малороссовъ — Кіевская Стар. 1895, т. XLIX), і наводять на се, як докази більшу грудну клітку, а дуже часто і висший зріст. До сеї гадки прихильєть ся Нідерле, ідучи за прикладом Гормузакі. Але згідно з Потканьским виводить він також сю зміну і з впливу иньших народів, з якими Славяни змішали ся, та звертає увагу на зносини з Фінами, котрі теж в більшости короткоголовці. Потканьский думав би навіть, що їх впливом можна би обяснити появу короткоголовости на Полїсю серед довгогол. окруженя; він гадає, що побіч Фінів на півночі найбільше мішали ся Славяни в Кельтами чеських (і прикарпатських) областей. Кельтські Бої мусїли на його гадку займати і частину Лужиць, звідки імовірно вивандрувала часть балканських Славян на полудне (Росз. 259). Сей гадка здаєть ся нам дуже правдоподібною (винявши лише гадку про вивандрованє Славян). Кельти дійсно довго перебували в територіях занятих Славянами і могли лишити свій слід в антропологічнім типі Славян. Прикладів на се дає досить багато сама історія, згадуючи про народи, змішані з Кельтами¹⁾. Може бути, що під сей вплив Кельтів підпали і осадники ни-

¹⁾ У Теопомпа — Іаподес, нарід ілірійсько-кельтійський (Müllenh. .DAltert. II, 263); у Тімея Κελτοίγυες, нарід кельт.-літ., повисше Ма-

нішної Малополющі, котрі ще й нині різко відрізняють ся від Поляків північних околиць своєю короткоголовістю. Зійти ся з Кельтами вони могли в Карпатських горах, де в III ст. по Хр. мешкали уже численні народи Кельтів. І Бастарни мусіли мати в собі багато кельтської примішки, коли б ми навіть і признали їх германське походження. На кельтську колонізацію вказують також деякі дані топографії. Ціла західна Галичина по Сян в своїй більшій гористій частині мусіла колись бути під безпосереднім впливом кельтського населення. Сліди полишили ся ще до нині в назвах рік, що звичайно не так скоро змінюють ся, як назви місцевостей. Погодін і Браун кладуть на се велику вагу і дають кілька прикладів. Так Браун доводить (Разысканія, ст. 156), що назва Арви, притока Попраду, можна виводити від кельтського *arvos = бистрий. Він гадає навіть, що сама назва Галичини також кельтського походження (ст. 166), та се виглядає дуже гіпотетично. Погодін (ст. 96) приносить знов кілька нових фактів. Як кельтський назви рік подає він притоку Сяна Вяр (з Вёр — імя се відповідало би кельтській назві ріки Wehra), дальше притоку Висли Ніду і притоку Вислоки Ропу. Коли б ми були певні, що сі виводи вповні певні й історично оправдані, тоді присутність Кельтів в західній Галичині була б доказана, а тим самим було би порішене питанє, звідки гірняки і осадники Малополющі стали з переважно довгоголових виключно майже короткоголовими. Та всі ті етимології мусимо приймати з повною резервою, хоч самі виводи можуть бути цілком правильні по законам порівняної граматики. Нераз може дійсно заходити між іменами випадкова подібність, хоч в самій річї нічого між ними нема спільного. Богато нпр. дацьких імен можна вивести з славянського, так само багато подібних слів знаходимо в назвах топографічних середньої Африки¹⁾.

З того, що нам передала історія про осадки Кельтів, можемо на певно сказати, що Кельти пробували довгий час в Чехах і в Карпатських горах, а відай також (на основі топографічних дотеперішних дослідів) і на північ від них. Отже здогад Потканського про кель-

силії. Згадує також про нього Страбон, „οἱ δὲ ἄσπερον Κελτολήμας ἐνομάζουσι“, а також ще перед тим Полібій. Мілленгоф приходить до виводу, що Кельти дуже легко асимілювали иньші народи, й вчисляє цілий ряд назв. Се Лігурийці Катурігес і Бононтій, альпейські народи як Usenni, Graioceli, Acitavones і ин. (D. A. II, 248—9).

¹⁾ П. Брікнер наводить пр. в „Archiv“ В. 22 два імена з ріжних часів, котрі виказують також велику схожість: Γάταλος ὁ Σαρμάτης з 179 р. пер. Хр. і Natala з XVI ст., чеський розбійник. Так само пергамен. Attalus може пригадувати Аттилу. Дальше пр. словінська Нітра і африканська Нітра і ин.

тійський вплив на осадників Малополющі був би дуже правдоподібний. Тим більший мусів він бути в Карпатських горах, де, як знаємо цілком певно, проживали кельтські народи. Автор одначе не звертає на се уваги, хоч се найбільше попирає його здогад і об'ясняє короткоголовість Підгалаян впливами волоської людности, котрої сліди сконстатували вже давніше Мікльосіч і Калужняцький. Питанє се підніс також Погодін (ст. 89), але лишень з фільольогічного боку, уважаючи форми *tatr* і *toltr* в словацькій і руській назві *Tatry*, *Тюттры*, *Толтры* за переняті з ріжних диялектів одного і того самого романського, а може бути румунського язика¹). Потканський наводить цитати з Длугоша про присутність Волохів в XV ст., згадує про волоські села і номенклатуру па-стухів і гадає, що се вистарчає, аби признати Волохам вплив на зміну антропол. типу Підгалаян. Одначе ся гадка, на мій погляд, не вияснює короткоголовости Підгалаян, бо і людність долів, котрі мали гірські області залюднити, були теж короткоголові, а і у самих Волохів короткоголовців є лишень частина. Розуміє ся, побіч впливу Кельтів і иньших причин, про які ми до тепер нічого не знаємо, могли сї Волохи тут входити в гру, — коли тільки були короткоголовими.

Між тими иньшими причинами перемін антропольогічного типу проф. Нідерле і Потканський бачуть вплив окруження. „Під впливом окруження зміняв ся також поволи тип, котрий вони (Славяни) зі собою приесли, а що обставини не були однакові, тому і сей тип не зміняв ся рівномірно“ (Potkański, O poch. 258). Характеристичний нпр. факт, що чим більше зближаємо ся до Альп і иньших гір середної Європи, тим більше подибуємо короткоголовців, а самі гори заняті ними виключно. Чи він одначе стоїть в якій звязи з географічним положенєм, сього сказати не можемо, бо до тепер наука сєї справи не вияснила. Мусимо отже задоволити ся лише сконстатованєм самого факту.

Ми довше спинили ся над сими результатами дослідів антропольогів, бо се річ нова й дуже мало розсвітлена. Супроти теперішнього стану сього питаня можемо сказати, що первісний тип Славян не був однастайний; не був він короткоголовий, як перше думали, виходячи з теперішнього стану річи, але також не був виключно довгоголовий. Побіч переважного довгоголового типу існував також тип короткоголовий, що проявляв ся давніше головно (в областях, які близше нас займають) в північній стороні від Карпатів і на Полісю. Тип довгоголовий переважав головно на теперішнім Мазовшу і на цілім великім просторі від

¹) Проф. Соболевський думає також, що Словаки і Русини переняли оба сї слова від якогось народа незалежно один від другого (ст. 89). Про Румунів в Моравії Prašek — Narod. sbornik, 6, 28—37.

Підляся до Меклембургу, і то так значно, що з 25 черепів, знайдених Рутковским, усі були довгоголові. Так само в Великопольщі знайдено в різних місцях разом 20 довгих, 11 середних, а тільки 2 короткі черепи. Асмус виказує знов, що в Меклембургу, де безперечно мешкали від X—XII в. Славяни, переважає тип середноголової, зближений до довгоголового.

З сього отже виходить, що вже в тих часах зазначили ся виразно антропологічні різниці, так замітні тепер серед Славян.¹⁾ Що до барви волосся, то тепер переважає гадка, що Славяни були таки ясноволосі всіляких відтінків.

Так стоїть питання про первісний тип Славян, порушеним проф. Нідерле. Дальший розділ своєї праці посвячує Н. географії славянської території, про що ще будемо говорити далі.

Опублікована частина його праці кінчить ся оглядом відомостей про Славян у римських і грецьких авторів I і II століття. Тут зібрано коротко усе важніше, але автор не доторкнув ся ні одного питання докладніше. Усе відложив він до дальшого зошиту. Як він виявляє ся з своєї, будь що будь трудної задачі побачимо. Поки що наводить він лише звістки Плінія, Тацита і Птолемея про Венедів і стараєть ся їх вяснити.

До тепер відповідає праця Н. в повнім того слова значіню вимогам критики. Але се частъ найлекша і по більшій часті компілятивна. Аж тепер зачнуть ся „трудности, коли автор з загальних висновків зйде до деталічних“, де йому дуже часто треба буде опирати ся на чужих силах.²⁾ Та й так як тепер представляєть ся праця Нідерле, виказує вже багато похибок. Найсамперед лихий спосіб уложеня материялу, а через те непрозорість, що значно утруднює користованє твором. Автор відступає що хвиля від річи, запускає ся в деталі; що хвиля подибуємо такі слова як „vice povime v stati druhe“, „jak dále vyložím“; порядок річи перериваєть ся, багато недоповідженого. В иньших знов місцях покликуєть ся автор на давніше згадані факти, хоть вони аж тут повинні-б бути наведені. Дуже часто треба за одною річею шукати аж в кількох розділах (пр. про „Несторову“ легенду), і се повторяєть ся в цілій книзі. Для першого ознайомлення буде сей твір не конче придатний. Дальша хиба — манера наводити цілу історію кожного питання, по більшій часті таки в самім тексті. Автор не потрафив відділити історії дослідів над славянськими старинностями від самих дослідів і заповнив мало не четверту частину праці виказами і зіставленєм книжок, котрі мають для нас лишень історичну вартість. Се передовсім треба сказати

¹⁾ Пр. пересічний показ. Чехів 76·93, а Мазурів з під Плоцка 71·67.

²⁾ Brückner — Kwart. histor. 1902, с. 280.

про 1, 2 і 3 розділ, в котрих при найщирішій волі дуже тяжко з'орієнтувати ся. До того прилучуєть ся багато похибок меншої ваги, особливо в часті про перші звістки у античних письменників. Нідерле запускає ся подекуди і в фільологічні виводи, хоч в передмові відсунув фільольогою на бік, нпр. випроваджуване Венедів з кельтською *vindo-s білий (за Погодїним), згадка про славянський корінь в слові Βορυσθενης.

Про деякі його виводи поговоримо ще при обговореню питань славянської правітчини й кольонізації.

Ш.

Погодїн, як було згадано, зачеркнув свій плян не так широко і задумав подати лише коротко кілька важніших річий для мало обзнайомлених з старинною історією Славян.

На жаль одначе не виповнив автор поставленої собі ціли. Книга його не може цілком вдоволити ані учеників, ані учених, бо автор відступив в декотрих розділах від методи популярного писаня і приступного перегляду новітших дослідів та дав нам строго наукові студії, котрі не можуть задоволити читача, що шукає лише обзнайомлення з справою, приступного зіставлення, так як знов инші — популярні розділи не можуть вдоволити ученого. Спершу старав ся автор писати як найприступніше; згадав про важність студій над славянською історією і культурою та про методу (1—4), розібрав коротко відомости старинних авторів про перших Славян (5—19), подав перегляд народів, що залюдняли славянські краї, а то Готів (20—24), Гуннів (30—43) і Турків (44—48), і приступив до виложеня питання про балканську кольонізацію (25—29 і 49—73), порушуючи також коротенько „славянське питанє в Греції“ (74—84). Усе те представив він коротко, без конче потрібних нераз доводів, зіставляючи висліди учених і додаючи подекуди свої уваги. Характер сих 8 розділів безперечно компілятивний; аби вдоволити менше приготованого читача наводив д. П. усі цитати в перекладі і подавав усюди поясненя про положене деяких міст та значінне всяких виразів (прим. поясненє, що то значить форма tort). Деякі розділи, як VII представляють лише збірку витягів з важніших авторів грецьких та латинських, притім витяги наводять ся один по другім in extenso в перекладі. Самостійної праці автора тут дуже мало: само навіть зіставленє по більшій часті недокладне і вимагає багато доповнень.

Так зараз в першім розділі по вступі пропускає Погодїн нагоду обговорити питанє, звязанє з назвами Σπόροι і Spaloi, а таких випадків находимо більше. Про гунську теорію Іловайского

П. говорить довше, але не використовує всіх аргументів.¹⁾ Признає вплив Готів на Гунів, але про славянський вплив не згадує. Тимчасом можна думати, що саме Славяни мали вплив на Гунів, пробуваючи з ними довше, як ремісники і вояки. Слово *strava* можна легше випровадити і об'яснити зі славянського, ніж з готського (*straujan*) і се факт дуже важний. Можливе також, що і звістний замок Атилі будували славянські робітники, як се підносить проф. Ягіч.²⁾ В Антах видить Погодін предків цілої східної, руської галузи славянства, а не тільки її української частини, як думає проф. Грушевський. Се в теорії булоб можливе, одначе беручи під увагу територію заняту Антами і згадки про них, а з другої сторони не надібуючи ніде звісток про події, що моглиб відбувати ся більше на північ, в областях занятих велико- і білорусами, мусимо прийняти за дуже правдоподібне, що Анти були предками українсько-русських племен.³⁾ Автор заповнює близько третю часть своєї книжки історією кочевничих народів, але трактує се дуже коротенько, на основі готових праць і старинних жерел, котрі докладно переповідає. Забуває притім звернути увагу на вплив, який сї народи безперечно мали на розвій славянської культури, а може до певної міри й на антропологічний тип східних славянських племен. Се повинен був тим скорше зробити, коли на самім вступі (стр. 3) взяв ся за обговоренє скито-фіньських взаємин і доторкнув ся питання про кельтські і германські впливи.

Історія колонізації на Балкані виходить у автора дуже блідо. Богато творів не використано цілком, пр. Рачкого „*Biela Hrvatska i Biela Serbia*“ і Новаковича „*Први основи словенске книжевности межу балканскими словенима*“,⁴⁾ а з иньших пороблено лишень витяги. Особливо слабо вийшов восьмий розділ — про славянську колонізацію в Греції; вийшов він тим слабше, що автор обіцяв покористувати ся матеріялом, не використаним в розвідці Васілева в Византійськім Временнику з р. 1898, а вкінці обмежив ся тільки на витягах з Шішманова і Васілева. Автор підніє рівнож з натиском, що розсліди номенклатури з фільольогічного боку принесли би певно дуже поважні результати, але скінчив на самім поставленю сього девідерату (стр. 81). В номенклатурі виводи автора декуди хибні, нпр. зближенне *Σαγαρέρι* з Сандомиром.

До тепер стараєть ся автор бути популярним; доперва в IX і X розділі трактує він предмет строго науково. Се найцінніша частина Погодінової праці, найширша та й найоригінальніша. Він вкладає в неї ре-

1) Пор. рецензію Лаврова в Журнал. мин. н. пр. 1901, 8.

2) *Archiv* V. XXIII, с. 617.

3) Погодинъ Изъ и. с. п. 27, Грушевський *Ист. Укр. Руси* Т. I, 101—2.

4) Пор. рецензію Лаврова.

зультати своїх власних студій і використовує пильно навіть мало приступні статі, розкинені по німецьких наукових видавництвах. Дуже багатий матеріал топографічний, перехований в хроніках і документах або на нинішніх малах використав він при своїх студиях. Не звернув лише уваги на антропологию, і се ріжнить його від Нідерле, котрий за те дуже мало уважав на виводи фільольогії в тих двох розділах. Автор займається двома дуже важними питаннями: про правітчину славянського племені (85—111) і про кольонізацію Славян на заході (112—141). Його результати ідуть значно даліше, ніж дотеперішні результати студій Нідерле, і оснують ся в головній мірі на основних студиях й над номенклатурою. Про них поговоримо далі детальнійше.

По тім кидає автор свій науковий спосіб писаня і вертає знов до популярного. Остатні два розділи се коротенькі компіляції. В XI (Заселеніє Польщі польськими Славянами и способъ ея колонізації ст. 142—151) розбирає автор теорію найзду на основі праць Бальцера, Пекосіньского, Бобржиньского і иньших та кінчить словами, що „для історії повільного переходу свобідної польської людности в кріпацтво не потрібно ніякої гіпотези про чужий найзд і підбій“, заявляєть ся отже проти теорії Пекосіньского. В XII розділі обговорює він історію Самона і його держави і тим кінчить свою працю (стр. 152—158).

Неодностайність цілої праці треба признати найбільшою її хибою. До того прилучуєть ся ще цілковитий брак звязи. Розділи поуміщував автор без відповідного порядку, так що нпр. про Венедів говорить ся вже в другім розділі, а про правітчину доперва в восьмім, про Ангів і Славян над Дунаєм в IV, а про Славян на Балканськім півострові аж в семім і в восьмім, бо між 4 і 7 розділом говорить ся про Гунів і Турків. Так само і в тексті не тримаєть ся автор порядку і перескакує з одного питання на друге. Дуже часто стараєть ся він рівночасно залагодити кілька справ, а через те побільшуєть ся непрозорість. Так напр. в X розділі хоче автор виказати і час і границі славянської кольонізації і її напрям, а побіч того пояснити ще цілий ряд иньших річий, але не відграничує одного питання від другого, лише трактує майже усі разом.

Богато питань полишив автор цілком, але за те зайняв ся иньшими, нераз дуже деталічними, що властиво не стоять в близькій звязи з історією славянських рухів. Про кольонізацію альпейських країв не розводить ся, так само не займаєть ся оселями Славян в Істрії і Дальмації. З другоїж сторони досить докладно спинюєть ся над теорією найзду в Польщі. Взагалі цілий твір робить вражінє збірника всіляких, меньших і більших, популярних і наукових розвідок, котрі автор видав разом в одній книжці. Всюди одначе пробиваєть ся критичний хист автора

і бракує лишень більшої обережності в ставленю фільольогічних виводів, з котрих багато стрінуло ся вже в опозицією учених фільольогів.

Цілком инакше прийде нам оцінити чималу працю п. Едварда Боґуславского. Се совістне зіставлене усіх гіпотез і фальшивих поглядів, які знаходимо розкидані по творах иньших автохтоністів.

Автор старав ся перевірити критично погляди своїх попередників і усунути ті гіпотези, котрі на його думку не знаходять в фактах potwierдження. На жаль одначе не відійшов і сам автор далеко від поглядів иньших автохтоністів, лишень додав ще до них кілька на скрізь фальшивих гадок від себе. Твір його — се оброблене усіх дотеперішних теорій автохтоністів в одній праці і може мати хиба вартість з сього боку: численні обясненя, бібліографічний показчик важніших творів і розбір поглядів письменників „автохтонічної школи“, а вкінци докладний переказ деяких жерел, от і все, що цікавіше і вартініше в нім. Решта — се лишень цілий ряд давно званих або ново поставлених здогадів, що прибирають дуже часто форму правдивих фантазій в дусі Колляра. Метода автора дуже багато полишає до бажаня. Усі дисципліни, історію, фільольогію, соціольогію, етнографію, археольогію і т. п. бере собі автор на поміч, але користує ся ними некритично і односторонно. З найменшого факту витягає він далекосяглі консеквенції і будує на тім свої здогади, котрі прибирають у нього форми фактів. Особливо велику ролю грає у нього фільольогія, і її надуживає автор до своїх цілій усюди. Се одначе не фільольогія в правдивім того слова значіню, а лишень вишукуване подібних слів і зіставлюване одних з другими. Що тут автор наговорив, сього не відважив ся зробити ще ніхто. Він не вдоволив ся етимольогічними выводами, що вже давнійше були зроблені такими ученими як Шембера й ин., і постарав ся дати цілий ряд нових, ориґінальних. Такі нпр. Карродоусч Птол. = Краків, Хорив літописи = Хорват, Либедь = Лібуша, Щек = Чех Далішіля, Галичани = Ἀλιζῶνες, Narenses = Naretwianie, Elisii Тацита = Sliezanie (Σλιγγαί); Brigantium = Brzeznicza, Мелянхляйни = Меря, причім закінченє „хляйной“ додав Геродот „з фантазії“, і багато иньшого¹⁾. Крім того знаходимо тут цілий добуток иньших учених. Особливо старанно використав автор виводи давнійших праць Кентржиньского, передовсім в „Lygier, ein Beitrag zur Urgeschichte der Westslawen und Germanen, 1868“, і перейняв від нього усі його етимольогії в роді Eudosii = Doszanie, Reudigni = Redanie (Riedegost, Redari) і т. д. Найоригінальніша одначе у автора його теорія імен на dava і його погляди на чужі народи, що

¹⁾ По раз перший впроваджує ще B. Mugilonos = Glomiaci, Daci = Dacianie, Osi = Oświęcim і т. п.

панували над Слав'янами, на Хорватів, на повстанє глаголітичного писма і на правітчину Слав'ян. Подам лишень в короткости перегляд кількох його найважнійших здогадів, чи як він думає — певників.

Автор дає в двох томах перегляд цілої слав'янської історії від передісторичних часів аж до IX—X століття. Усі питання знаходять в його особі інтерпретатора: кожду дрібничку стараєть ся він на свій спосіб вияснити і вкладає цілі екскурси в текст або в примітки, які займають що найменше третю частину книжки. Уклад грішить браком перегляду і утруднює читанє твору. Що до самого змісту, то наперед виріжніють ся його теория назв на *daва*, злучена з питанєм про слав'янську правітчину.

Правітчиною Ариїв, отже і Слав'ян був край по обох сторонах Дунаю аж до Дону і називав ся Донава (Hist. Sl. I, 88). Тут проживали побіч себе ще під koniecь праарійської епохи Инди, Слав'яни і Литовці, під спільною назвою Дава. Звідси вивандрували найскорше Инди, назвавши ся Гіндава; Слав'яни і Литовці посунули ся потім на північ. Вони складали ся з багатьох племен, що називали ся всіляко; лиш слово *daва*, що означало їх загальне племя, доховували вони всюди. Так повстали назви литовсько-слав'янських племен як Вінідава, Сінгідава, Бурідава. Декуди одначе виринули нові назви на ава, причім перша буква замінювала ся на в, с, л, і т. д. Сюди належать назви Падава, Берсава і иньші топографічні назви, надані Слав'яно-литовцями. Усі отже назви на ава, що покривали колись велику просторонь середної Європи, вийшли з уст наших предків, осадників сеї території (468). Де лише подибуємо назви з окінченєм ава, там проживати мусіли наші предки. Не всюди одначе доховало ся се закінченє в сій формі. Жне воно до нині змінєне Німцями, що заняли колишні слав.-лит. області, прибувши з півночі, на аһа, аґа, оуһа, оґ, ау і т. д. Нинішні назви рік і місцевостей в тими закінченнями вказують нам, де колись мешкали Слав'яно-литовці, займаючи цілу середню Европу. Потім розділили ся оба народи над Вислою. Венеди посунули ся тоді ще далі на захід аж до Франції, Бретанії і Англії. Новим осадам і рікам надавали вони тепер назви, закінчені на іса, і се становить характеристичну прикмету праслав'янської епохи. З того часу знаємо кілька слав. племен, як Койстобоки, Бурідензес, Прендавензес, Сальдензес, Тиріти (предки Тиверців), Певкіни (себто Буковани, від котрих отримала назву Буковина), Трибоки, Вангіонес, Маттіаці, Дульгібіни, Турони (Durzyńscy) і т. д. Се в коротких рисах одна з самостійних теорій автора, котру уарґументував автор лишень етимольогічними доказами, що не мають, подібно як і ціла теория, найменшої правдоподібности і вартости. Усі тракийські, німецькі і кельтські народи зачислив автор до Слав'ян і Литовців і дав

навіть огляд їх культури. На кінці I тому умістив ще крім того автор цілий екскурс про свою теорію, в котру автор съвято вірить, і зібрав в ній аж 228 імен, окінчених на ава.

З тим лучить ся і то, що автор старав ся докладно розслідити, як далеко сягали Славяни на північ і полудне. Розуміть ся, що результати його мусіли вийти цілком неправдиві. Славяни у нього надали назву Альпам, Адриятицькому морю і Апенінам (так їх назвав польський нарід — Penini або Pieninie) і дійшли аж до Океану і до Англії та Ірляндії (Brygantes). Одначе не довго тішили ся Славяни незалежністю: прийшли Кельти, а далі Германі і підбили їх. Під їх впливом витворили ся мішані суспільности, як Семнони, Гермундури, Гети, Даки і Руси, що складали ся з підданої славянської верстви і з володарів чужого походження, які з часами славянчили ся, полишаючи підданим лише свою назву. Се друга з ряду оригінальна теорія Богуславського: повстала вона подібно, як і всі иньші подібні теорії наїздів; ріжнить ся від них лише тим, що коли тамті мають за собою дійсно бодай якісь історичні докази, то теорія Богусл. опираєть ся лишень на здогадах, не попертих жадними доказами. Які позитивні докази навів автор нпр. на се, що Семнони чи Гети були Славянами і первісними народами та піднали півнійше під панованє чужих дружин? Ніяких. Міт про культ землі у Семнонів і випроваджуване звідси назви, дає занадто мало, щоби на основі сього можна поставити таку далекоюглу гіпотезу і перенести її потім на иньші народи¹⁾. Автор таким самим способом уважає Люгіїв, себто Ляхів, за Галлів. Спеціально Кельтам-Галлям признає автор велике значіне в твореню славянських держав і надаваню їм своїх назв у всіляких формах. Кельти були, на гадку автора, довший час панами не тільки Чехії, але також Польщі і Русі. Вони заложили Краків (H. S. II, 379), вони полишили в мітах імя Крака і успали „Галичину могилу“, згадану в Галицькій літописи; в часом одначе з'асимілювали ся з підбитою людвістю і дали їй свою назву нпр. Лях від Влях, Люгії. Так було в Польщі. І в Білій Хробатії задержали ся Кельти дуже довго; вони виступають у Птолемея під назвою *Καρπιανοί*, а навіть вже у Геродота як *Καλλιπίδα* і *Ἀλιζώνες* (Галичани, ст. 370) також як *Κάρποι*, *Χερσάτοι* (Кедр.), *Charvati* (Далім.). Вони отже ідентичні з Хробатами, Хорватами або Кроатами (ст. 76), котрих спровадив Геркулії 295 р. з за Карпат, з лехіцької Хробатії до горішної Панонії: так відбула ся вандрівка нинішних Хорватів і Сербів на полудне, одначе не за Гераклея, як се каже Константин Порфірогенет, лиш за Геркулія.

¹⁾ Лишень теорія Гетів аргументована у автора, иньші ні.

Таку штучну теорію поставив автор: одноцільно не сформулював він її, але натякає на неї дуже часто. Розумієть ся, що нових праць не згадує автор і не користуєть ся ними. Инакше такі неможливі теорії не уважав би за правдиві, як він се робить. Не входжу притім в подробиці, в котрих аж роїть ся від помилок і хибних інтерпретацій. Теорія наїаду завела автора до ідентифікованя Карпів¹⁾ з Хорватами Кон. Порфірогенета в Галичині, а дальше з полуднево-славянськими (Сербамми і) Хорватами, котрі з білою Хробациєю нічого не мають спільного²⁾.

Сю теорію про підбите славянських народів чужими і винародовленє зверхньої кляси, прикладає автор і до Сарматів³⁾ і до Свевів⁴⁾ і до иньших. Я не буду спинювати ся над тим, бо автор постунає всюди однаково, опираючи ся на здогадах і маючи а ргіогі гадку, що належить всюди уживати теорії „мішаних суспільностей“, де який нарід безперечно не-славянський стоїть йому на перешкодї з його теорисю. Автор уважає отсі свої гіпотези за дуже важний вислід студій (ст. I, 393) і робить закиди иньшим ученим, що не звертали увагу на ті факти, які він тепер підніс.

Новою теорисю (у автора — фактом) являєть ся розв'язанє питання про давність славянського письма. Автор перекоаний, що глаголітика була старша, але її не винайшов ані Кирил ані Геронім. Вона повсталала вже дуже давно перед тим в Іллірії під впливом чужих і питомих (гебрайсько-фінїкійських і чакавських)⁵⁾ елементів і істнувала вже перед приходом Хорватів за Геркулія. Їх формою було лише письмо рунічне, яке потім переняли від Славян Готи. З Іллірії прийшло глаголітичне письмо до Македонії і тут прибрало цілком иньший характер. Тут списав Кирил сьв. Письмо і заніс його на Моравію. Він був не перший, що писав глаголітичним письмом (і не він його винайшов); вже перед ним істнували глаголітські памятники, з котрих доховав ся лише Псалтир з 626 р.

¹⁾ Кладучи еміграцію Хорватів в III ст. став автор в суперечности з звісткою Конст. Порфірогенета, але шукає похибку у Порф., жерелі, з котрого він черпав, де мовляв замінено імя Геркулія на Гераклея.

²⁾ Rački Billa Hrw. Rad. 52, 188—9, инакше.

³⁾ Сармати прийняли від Хробатів штокавське наріче. Про них згадує табл. Певтінг.: Venadi Sarmatae, а ще Длугош пише: Tam Rutheni, quam Poloni Sarmatae nominantur“, Hist. II. 370. Проф. Нідерле вияснив, звідки ся сармат. теорія взяла ся. Sl. Star., ст. 43.

⁴⁾ Свени дали Полякам назву Slavi (край Slavonia) ст. II, 375 і цілу династію Попелів: доперва Земовіт був „чисто“ лехіцьким князем в династії заснованої провідником Люгіїв Семном або Семом (ст. II, 377).

⁵⁾ Про Чакавців говорить Б. дуже багато і уважає їх за автохтонів в Іллірії.

• Таку новину оповідає нам д. Боґуславский. Усі його аргументи подібні до фантазії, і се нас не може дивувати, коли автор опираєть ся на фальсифікатах. Псалтир з 626 р. і Прильвицькі руни давно уже учені признали за фальсифікати, але автор признає їх автентичність без застереження, так само як і Королеводвор. рукопись, Vita Justiniani і ин.

Результатів отже в позитивнім розуміню сього слова не принесла праця ніяких. Те, що автор повитягав з хронік і документів, губить ся по примітках, і тому користати з сього трудно, коли-б хто для деяких цілий уважав за відповідне черпати з другої руки. Сам текст дуже часто оброблений невірнo, прикрашений гіпотезами, повний помилок і з нього також тяжко користати. Праці завдав собі автор багато; сам виказ книжок і иньших жерел, з яких користав він при писаню своєї праці, займає більше як 70 сторін (II, 403—480). Та наука не багато на тім скористала. І для історії України-Руси не подав автор нових причинків в своїм розділі „Państwo normandzkie na północy fińsko-słowiańskiej przed r. 839 i wkrótce po tym roku“; він обмежуєть ся тільки тим, що переповідає оповідання літописи про покликане „шведських князів“ Аскольда і Дира, Кія, Щека і Хорива та дає кілька заміток від себе. Глубше в предмет не увійшов він.

Таким чином оглянули ми коротко результати повисших трох творів про загальну історію Славян. Тепер звернемось до кількох важніших питань і подамо висліди науки в тім напрямі, опираючи ся головнo на працях Нідерле і Поґодіна, а також і на иньших, виданих в ostatnich роках. Насамперед приступимо до питання про правітчину Славян.

(Копець буде).

Зенон Кузеля.

БІБЛІОГРАФІЯ

(рецензії й справоздання).

Труды Общества изслѣдователей Волини, том I, Житомир, 1902, ст. 83+173.

Засноване у 1900 році на Волині „Общество изслѣдователей Волини“ недавно видало перший том своїх праць. Про потребу таких товариств і їх велику вагу для студійовання сучасного життя і минувшини нашого краю, нема чого й казати. Ми бачили, яку цінну наукову спадщину полишив „Юго-Западный Отдѣлъ Русского Географичного Общества“ у Києві, що існував усього лише 5 літ. В 1876 р. „временно“ розв'язаний, зістав ся він так і досі! І від того часу уряд дуже неохоче дає дозвіл на заснування товариств, що мають на меті досліджування народнього життя, сучасного і минулого. Так приміром відомо, що проєкт „Общества любителей изучения Полтавской губ.“ уже кілька літ лежить десь в міністерстві без дальнішого руху, так само як і петиція київських визначніших діячів на полі науки і літератури про потребу заведення розв'язаного 25 літ назад Південно-західнього Відділу Російського Географічного Товариства.

Тепер якось пощастило Волини: вона має офіційальне Товариство з таким широким статутом, якого не має жадне з теперішніх, наприклад київських, наукових товариств. На підставі статуту — Товариство має право досліджувати не тільки обшир теперішньої Волинської губ., але взагалі усю давню Волинську землю і Волинське князівство, що значно поширює обсяг діяльності Товариства.

Товариство поділяється на секції: 1) природничу, з відділами: фауна, флора, мінералогія, геологія, палеонтологія, фізична географія, метеорологія, географія, антропологія, народна медицина

і т. и.; 2) етнографічну, з відділами: етнографія, статистика людности, звичайове право, народня словесність, діалектольоґія; 3) економічна, з відділами: побут людности (економічний), сільське господарство, рибальство і польованне, ремесла, народні промисли, технольоґія, промисловість, торгівля, статистика (економічна) і т. ин.; 4) історична, з відділами: історія політична і побутова, архивознавство, археографія, археольоґія, палеографія, нумізматика, геральдика і т. и.

Про діяльність Товариства можна мати понятє з протоколів засідань секцій (від грудня 1900 по грудень 1901). Як видно, найбільшу діяльність розвинула історична секція, яка мала 6 засідань з 6 рефератами. Окрім того порішено тут узятись і до колективної праці: уложенно програми для збирання відомостей про передісторичні старинности Волини та історично-географічного словника Волини. Етнографічна секція узялась до уложення програми для збирання етнографічних матеріялів разом з вказівками для збирачів; а щоб причинки можна було мати безпосередно від простого люду, то порішено надрукувати сю програму у двох мовах: російській та українській; порішено узятись до видання збірника колядок, головним чином на підставі матеріялів з церковних літописей Волини, при тім принципіально постановлено окрім наукового видання зробити і популярне з нотами, щоб зберегти в народній пам'яті давні їх тексти і мелодії.

Товариство поки що не визначаєть ся численностию: тепер воно має усього коло 150 членів (в природничій 19, етнографічній 28, економічній 50 та історичній 43)¹⁾. Щоб притягти нові сили, порішено засновати в повітах філії Товариства, для чого Товариство має погодити ся з маршалками шляхотства та инш. особами, які могли б бути репрезентантами його в повітах. Будемо сподівати ся, що нове Товариство вибєть ся з тимчасових трудностей і незабаром виїде на твердий рівний шлях!

Оглянемо реферати, читані на секціях і видруковані в першій томі. Їх усіх 7. Два з них належать вповні до археольоґії, — се „Головніші питання, які виникають при досліджуванню передісторичних старинностей Волини“ (стор. 1—15) — Я. Яроцького, голови історичної секції, і „Коротке справозданне з розкопок курганів Річицького могильника“ (ст. 92—117) — його ж.

В першій статі автор переглядає здобутки археольоґії на Волини від найдавнішого часу — неоліта до князівських часів (похорон

¹⁾ „Кіевская Газета“ з 31 січня сього року, „Житомирская Хроника“.

славянський). Принагідно ставить спору купу питань, на які звертає увагу археологів, а власне: чи нема в західній Волини печер? Далі, що до похоронних типів, рекомендує він звернути на розповсюдження камінних кіст з похоронними урнами та „піть похоронних урн“, віднайдених останніми роками д. Хвойкою та нами, яких географічне розповсюдження „робить дуже привабною гіпотезу про славянське походження сих памяток старини“, — і тоді прийшло ся б прийняти, що Славяни жили тут уже в неолітичну епоху. Але, перш за все, „точки“, віднайдені нами в Звенигородським та Уманським повітах, а раніш д. Хвойкою в Київському, не можна вважати ніякими полями похоронних урн, а мабуть ганчарські робітні людности енеолітичного часу, яка ще не скрізь була обзнайошена з металічною культурою (принаймні в наших розкопах не знайдено і сліду металів). Може автор мав на увазі дійсні „похоронні поля“, віднайдені в р. 1901 д. Хвойкою, які датують ся з певністю I—V в. нашої ери, але се річ пільком відмінна від „точків“, з посудом домикенської культури.

Дальші питання, які ждуть відповіді: чи нема памяток мегаліту, чашкового каміння, забудовань на палях? бажано б було означити північну границю на Волини похорону з пофарбованими кістяками; чи не можна віднайти слідів бронзової епохи на Волині, — усього скоріш в західній? чи не можна віднайти слідів скито-сарматської культури в південній Волини і більших вказівок на сліди римської торгівлі. Нарешті, цілком ще незнамі, західня і північна границі древлянської кольонізації, рівно як прикмети похоронних обрядів Дреговичів, також характерні риси могильників в Холмській Русі і ятвязьських в порівнаню з славянськими. Автор закінчує статю словами: „сказаного цілком досить, щоб прийти до такого виводу: досліджування волинських давностей нині переходить ту фазу свого розвитку, при якій можна висловлювати гіпотези і ставити більш менш основні питання, але не можна ще знайти досить матеріалу до їх розв'язання. Збирання таких причинків і мусить бути одним з завдань історичної секції Товариства досліджування Волині“.

В другій статті той же автор дає справозданне з розкопів частини могильника коло м. Овруча, поблизу села Річиці. Розкопано було 24 кургани з відомим древлянським похороном. Показалось, що похорони траплялись і в труні або колоді, і просто в землі; головами усі небіжчики положені на захід, звичайно над ґрунтом (хоча в 5 могилах у ґрунті), далі, разом з похороном, траплялось і спалення — властиво комбінація обох похоронних типів; в кожному кургані лише по одному небіжчикови, в інвентарі цілком бракує зброї, посуду — досить багато, двох типів: роблена на крузі і без нього; оздоби („заушниця“, шкляні намистини з позолотою, бронзові лунниця) мають на собі сліди східного впливу,

але західнього не виявляють; срібних річий дуже мало, майже зовсім нема; на підставі оздоб з бронзового дроту без льотвання і браку справжніх, себ-то з відомим приладом височних колець, а також досить пізнього характеру лунниць, Річицькі кургани можна датувати ІХ, а радше — Х віком; з антропологічного боку — небіжчики належали до доліхоцефалів і субдоліхоцефалів; потилична частина чашок сильно розвинена, лобна — більшістю слабо.

Статя д. Яроцького може бути взірцем для нефахових археологів, як слід використовувати навіть такі небогаті причинки, які видобув він з Річицького могильника.

Далі маємо дуже цінну історичну розвідку, солідну монографію д. О. Фотинського „Дорогобуж-Волинський“ (ст. 33—91). Автор, старанно звівши до купи літописні, актові і археологічні данні про сю колишню столицю середньої Погорини, а нині село на межі Ровенського і Острозького повітів, і давши їм належне освітлення, подав живий начерк історії внутрішнього і зверхнього місцевого життя від ХІ ст. і до литовських часів. Стаття автора прибирає ще більшої ваги з того, що окрім усього він перевів сам археологічні розкопки і розвідки в Дорогобужі та здобув досить цінні вказівки на існування славянської людности в ньому уже в VIII—Х ст. Се, здасть ся, і було найраніша осада тут. Окрім того він розглянув і описав пам'ятки церковної старовини в Дорогобужі: 1) в двох церквах і 2) знайдені в курганах (образи, енкаліптони). Закінчучи свою розвідку, автор заявляє, що своєю працею він більш усього бажав підкреслити пекучі desiderata в історії рідного краю. „В нашій історичній науці досі бракує власне розвідок детальних, обмежених розмірно вузьким географічним районом“. Сі desiderata до певного ступіню здійснюють ся в обробленню сучасними молодими вченими історії окремих старо-руських князівств і земель. „Але ми бажали б, каже д. Ф., ще більшого обмеження географічного району дослідів; бажана історія окремих міст і навіть сіл, на підставі безпосередніх археологічних та етнографічних пошукувань дослідника“ (ст. 90). І в своїй праці автор дав взірцевий приклад такого досліджування.

До історичного розділу належить також невеличка стаття Н. Авенаріуса „Вежа волинського князя Володимира Васильковича в Каменці Литовській“¹⁾ (ст. 16—21) — про звісну пам'ятку будівничої штуки ХІІІ ст. До статті додані два малюнки вежі, з північної та південної сторони.

¹⁾ Нині містечко Каменець-Литовський, Більського пов. Гродненської губ.

Ще одна невеличка стаття історичного змісту „Ревізія Володимирської Базиліянської школи в р. 1803“ — Я. Яроцького. Автор подає зміст ревізії згаданої школи Т. Чацьким в р. 1803, що містить в собі деякі нові причинки до історії володимирської школи в рр. 1792—1893, описаної д. О. Левицьким в його праці „Историч. описаніе Владимиро-Волынскаго храма“.

Нарешті одна стаття з поля етнографії „Весіле в с. Курозванах“ (Острожського повіту) — В. Кравченка. Автор записав весь весільний обряд, зберігши не тільки дословність діяльогів осіб, що беруть участь на весіллі, але і слова оповідача, щоб можна було бачити, о скільки давні обрядові діяльогі і пісні відрізняють ся від сучасної мови в Курозванах. Ріжниця ся не велика взагалі, хоча, нам здаєть ся, метод автора, взагалі пожаданий, в сім разі не осягає цілком своєї мети — показати ріжницю між мовою старшою в обрядових піснях та діяльогах і новішою звичайною, бо оповідач був „салдат“, який, здаєть ся (хоч се не напевно!), несвідомо псував подекуди мову. Цікаво, що в піснях та обрядах задержались ще згадки про „запорожців — добрих хлопців“, „коваченьків“, а в однім разі зустрічаєть ся „Ой я дружка з Вільбова“, — може ще пережиток традиції з часів до-литовських. Весілле записане без жадних пропусків, фонетичною правописею, лише для слів, де вимовляєть ся надто тверде и (прим. **пып**, **рыдня**) — задержаний **ы**.

Книжку замикає „Доклад про пчільництво на Волини“ К. Бардичевського, написаний дуже добре, на підставі широкої літератури про пчільництво, з яким автор добре ознайомлений.

В. Доманицький.

Friedrich Westberg — Ibrâhîms-ibn-Ja'kûbs Reisebericht über die Slavenlande aus dem Jahre 965 (Записки Императорской Академіи Наукъ за р. 1898, т. III, Нр. 4, ст. 183).

Подорожні записки Арабів та Жидів IX—XI вв., що мають таке велике значінне для початкової історії ріжних новочасних європейських народів, тішать ся доволі великою популярністю серед учених, головно істориків. Що кілька літ прибуває нова праця з новими провірками, критичними замітками, поправками та загальним поглибленням сих многоцінних жерел. Для історії Руси-України сі жерела мають також першорядне значінне: вони творять одну із основ найдавійших історичних відомостей про наш нарід. Великого інтересу в нашій історіографії набрали вони ще тому, що грають важну ролю у т. зв. норманськім питанню про початки Руси: як норманісти так і антинорманісти витягають давніх небіщиків Жидів та Арабів до боротьби за сю або ту теорію. Воно й добре, бо полемічне завзяте найкраще побуджує до зрозуміння

і використання своєї зброї, — а науді найбільший з того й хосен. Добродій Вестберґ (учитель реальної школи в Різї) належить до горячих норманістів і великий прихильник акад. Куніка, бо не тільки багато користує з його друкованих творів, але й частенько наводить приватні вказівки сього ученого. Про противну теорію та її заступників висказує ся автор дуже рішучо (ст. 2), навіть за рішучо (ст. 133), хоч би се належалося би й самому д. Іловайському.

Розвідка д. Вестберґа зложила ся як результат довгої і сумлінної праці, хоч не можна назвати її історичним твором в повнім значінню. Се властиво цілий ряд критичних заміток, без докладнішого получения та одноцільності, навіть з чужими додатками (проф. de Goej та бар. Розена) і репліками автора. Одначе ті замітки що до метода й форми ще не відіймають вартости сеї праці.

Попереду подана доволі докладна література предмету (також не систематично, бо аж у двох місцях), але як на спеціаліста таки за мало докладна. Автор повинен би знати й видані у Львові три роки перед його працею проф. М. Грушевського Виїмки з жерел до історії України-Руси, дарма що автор сеї книжки належить до антинорманістів.

Після літератури подані 30 коментарів до текста, дальше йде текст записок Ібрагіма ібн-Якуба (за Розеном), з відповідними замітками автора і понад 20 екскурсів і заміток, більше або меньше звязаних із предметом, та вкінці цілий ряд додатків і менших заміток. При тим, як уже сказано, автор не держить ся ніякого систематичного порядку, свобідно перескакує із предмета на предмет та частенько повторюєт ся.

Коментарі і замітки автора не рівні що до стійности й ваги. До найважніших заміток, що походять від самого автора, належить догадка, що город Mårsbrg се не Merseburg, але Magdeburg. Розумовання бистрі і дуже правдоподібні. Через сю коректуру треба було поправити й докладно означити опне подорожи Ібрагіма зі згаданого города до Праги; і тут автор показав не одну бистроумну гадку. Назві Mårsbrg присвятив д. В. два довші екскурси після самого текста.

Та годі приймати усі замітки автора. Так прим. годі згодитись на догадку, що слово Murtmân — се славянська назва для Норманів (ст. 13). Справедливо за те, думаємо, імя чеського князя Vûislâw переміняє на Болеслав зам. дотеперішнього толковання: Прислав (ст. 11). Автор простує се дорогою фільольогічно-правописною. Але й без того се імя чеського князя показує близьку подібність до назви Vûima (Bohemia, Чехія), а таку ассіміляцію міг зробити чужинець тільки зі слова Болеслав, а не Прислав. Назву F(a)râgâ (Прага) радби бачити автор як V(a)râgâ (ст. 12). Виходить автор з того становища, що Ібрагім поклав F замість неприступного для Арабів звука P, а повинен би краще по-

класти фонетично блише В. Таке розумованне годі приймати; Ібрагім ледви міг зробити таке переставленне. Що сьогодні столиця Чехії зоветься Прага, а не Фрага, то нічо дивного, коли знаємо про близькість звуку F і P. Замітимо ще й те, що й тепер маємо у східній Галичині місцевість Фрагу (рогат. пов.). Так само ідентифікованне місцевости Dürrenberg із Ібрагімови „жидівськими салинами“ виходить натягнене і мало ймовірне (ст. 27). За те цілком зручно розв'язує автор питанне, на який час припадає подорож Ібрагіма? — і кладе її на літо й осінь 995 р. (ст. 73, 82). Вітчини самого Ібрагіма глядає не в Іспанії, а в Африці північній (ст. 83). Що Ібрагім був купцем, се дуже правдоподібно, але що торгував як раз невільниками, як хоче д. Вестберґ (ст. 85), про се можна ще сумніватись. Характеризуючи записки Ібрагіма, як історичне жерело, не знаходить автор слів для означення ціли їх: „У записках Ібрагіма бачимо дуже добре знанне славянського краю, у ясній, прозорій, зручній та короткій формі...“ (ст. 88). Правда, ніхто не стане заперечувати вартости сих жерел, але вже годі се признанне так узагальнювати, як се чинить д. Вестберґ. Вже сама та обставина, що Ібрагім пише з власної обсервації тільки про Чехию та дорогу на балтійське Поморє, навіть про Польщу говорить тільки зі слуху, тим більше про дальших східних Славян — не повинна доводити до такого категоричного признання. Але авторови таке цінованне Ібрагіма на руку, бо у ньому оди́н із доказів норманської теорії!

Як звістно, Ібрагім відріжняє назву Русь і Славян. Добр. Вестберґ під назвою Русі бачить Норманів. Одначе з Ібрагіма ніяк не можемо докладно довідатись, де саме ся Русь була. До Праги приходять Русичі від Кракова, значить із сходу; на схід від краю Mšekka (Мешка I) лежить Русь, а на північ живе нарід Brūs (Прусакі, Литовці); на тих Прусаків нападає Русь прибуваюча кораблями із заходу; на захід від Русі лежить „жіноче місто“ (IV, 3, 1—3). Деж тут та захвалювана ясність? — запитаємо автора. З наведеного виходить тільки, що Ібрагім немав докладного поняття, що таке „Русь“ і де вона. Так само неясний уступ Ібрагіма (VI, 1, 3) про ті народи (між нами й „Русь“), що переймили славянську мову. Один із сих остатніх народів зоветься у Ібрагіма Anklj, а д. Вестберґ хоче доконче видіти у них Мадярів — але чи Мадяри переймили славянську мову? А є там ще й Печеніги та Хазари між тими з'ассімільованими народами! Одначе усе те не перепиняє авторови не вірити сьвято у звістки Ібрагіма, особливо що до Русі. Аби географічні вказівки подорожника що до положення Русі були цілком певні, не вагаєть ся автор попасти у сьмішність і з величезним історично-літературним апаратом (ст. 31, 88, 140—153) глядає місця на мапі, де лежало „жіноче місто“! Про тих Амазонок

говорив Ібрагімови цісар Оттон, а д. Вестберґ не вагаєть ся закинути німецько-римському цісареві, що сьвідомо або несьвідомо „надув“ Ібрагіма. Автор навіть винаходить, де сей чудний жіночий нарід жив — у Литві (Ятвяги), не думаючи, що тим увів ще більше баламутство у питанні, де властиво була „Русь“.

Інтерполяція в тексті Ібрагіма з Масуді (I, 1, 2) про нарід Wljbābā і царя його Māchā дала авторові причину ідентифікувати сю назву із поморським Волином (Julin), а чинить він се виключно на тій підставі, що Ібрагімову назву Awbāba (поморського народу) читає як Wlnāne — але се виразне натягання. Хоч би навіть і перемінити Awbāba на Відукіндові Unolini, то се ще не дає підстави змінити так тексту Масуді її ідентичної з ним інтерполяції у Ібрагіма. Автор пішов так далеко, що назву Māchā зміняє на — Mścisławicz! (ст. 10, 49, 131). При тій нагоді запускаєть ся він також в означенне иньших народів, вичислених у Масуді. Сюди належить питання про нарід Dulābā. Як звістно, проф. Грушевський рад би бачити в них Дулібів, що жили на Волини ¹⁾ — маючи се імя за етнографічне, а назву „Волинян“ як і „Бужан“ за політичну. Добр. Вестберґ знов тої гадки, що Дуліби, попередники Волинян (Бужан), вимандрували з території над Бугом до нин. Чехії, а по них осталась тільки традиція, що знайшла ся в літописи. Опираєть ся він виключно на тім, що manche Ortsnahmen bei den Čescho-Morawen an die Dulebier gemahnen (ст. 132) — отже Дуліби се Чехи. На поміч своєї здогадці випроваджує паралелю між звістками Фредеґара про війну Аварів і Вендів та згадкою першої руської літописи про напасти Обрів на Дулібів, — і обі звістки має за ідентичні. Скорше можна-б пристати на те, що Масудієва назва дулібського короля нагадує чеське імя Вячеслава — але се ще не аргумент. На нашу думку справа з Дулібами цілком ясна, тільки на мапі треба їх переставити від середнього Буга і Стира на горішній Буг, Дністер і Сян.²⁾ На таке пересуненне згодив ся-б мабуть і автор першої літописи („Дуліби же живяху по Бугу“), тим більше, що поступенне посування на захід давніх племен робилоб можливим, що Дуліби зразу жили на Волини, опісля у нин. Галичині. Тут маємо навіть в топографічних назвах цілком те саме слово, що певно не з'явилась випадком, а се три села „Дуліби“ (в повітах: бучацькім, бобрецькім та стрийськім), а одно „Дулубок“ (у пов. ясельськім). Таким способом в Дулібах мали-б ми людність нин. середньої Галичини, що скольонізувала Карпати і Закарпатє, а слідом за тим руські „Хорвати“ не мали-б ніякого діла на території нин. Галичини, в історичних часах,

¹⁾ Історія України-Руси, I, 121—3; Виїмки з жерел, 54.

²⁾ Карта в I т. Історії М. Грушевського.

і звістка літониєї про боротьбу Дулібів із Аварами була-б дуже на місці. Що до згаданих Хорватів — то д. Вестберґ розділяє звістки Константина Порф. Під Хорватією розуміє Чехію, Моравію та Словаччину, а під Сербією — західню і середню Галичину. Такий вивід опирається на виключно на ідентифікованю назви *Вѣж* з нашими Бойками та на звістці, що на Сербів нападали Печиніґи — дарма, що більше звісток із самого таки Константина стоїть в рішучій суперечности із згаданими двома і велить покладати Білих Хорватів і Сербів радше над Лабу.¹⁾ Взагалі автор має нахил відкривати нові річи, як бачимо ось на яким прикладі: чеський князь Буїслав, по словам Ібрагіма, єсть воюдарем *Frāgā*, *Būīma* і *Trkūā*. Толковане легке: володар Праги, Чехії й Угорщини²⁾, останньої натурально не цілої, тільки частини давньої великоморавської держави (Словаччини). Натомість автор цілком свобідно толкує так: Прага — се Чехія, Буїма — Моравія, а Туркський край — се Мало-польща і Словаччина (ст. 96—103). Наслідком того доходить автор до дивачної гіпотези, що Ібрагімів нарід *Trškin* — се *Lingones*, *Lenkai*, Ляхи, а нинішні *Górale*, але не Поляки (ст. 102). З другого боку прийшлося авторови бачити Мадярів у назві *Eglīn* (ст. 36—40).

Окрім дуже численних більших і менших заміток до тексту Ібрагіма, з яких можна коло переважної частини покласти знак питання, маємо у праці д. Вестберґа екскурси, що нічим не лучать ся з Ібрагімом. Із значного їх числа зазначимо тільки дві замітки: про „Русь“ Масуді (ст. 133—9) та про хронологію кн. Святослава (ст. 150—152). Мабуть норманофільське сумління привело автора до першого *passus*-а, що-б сю частину Масудієвого текста „критично освітити, бо до того, скільки знаю, не забрав ся ніякий історик“ (ст. 133). Він силкується доказати, що назване у Масуді „руське море“ — се Балтійське, а не Чорне, а се виключно на підставі слів Масуді: „окрім них (Руси) ніхто не плаває сим морем“. Того ніяк, по думці автора, не можна прикласти до Чорного Моря, а так говорити можуть тільки „засліплені історики“. Се дуже виразне натягання тексту Масуді, що виразно називає море Чорне та Азовське морем „руським“, а нотатки про напад на Андалузю (уст. 8) не можна ніяк инакше розуміти, тільки як несмілу догадку Масуді, що Море Чорне лучить ся через Балтійське з Океаном, бо инакше не міг він собі пояснити, яким би способом „Русь“ з над Чорного моря могла взятись у західній Іспанії.³⁾ На таку гадку міг Масуді впасти або тому, що мав „Русь“ за найбільших розбишак, або, що імовірнійше, взяв

¹⁾ Грушевський I, 123—5.

²⁾ Угри і Турки у тім часі назви ідентичні.

³⁾ Пор. Грушевський I, 470.

сю догадку із ібн-Катиба (про напад Норманів на Севеллю 844 р.). В кожному разі аргумент д. Вестберга слабкий; одначе автор обіцяє спеціальну розвідку про се питання.

Екскурс про Святослава має на меті установити дату боротьби зього князя із цісарем Цимісієм в Болгарії. Автор кладе кінець її на рік 972, а смерть князя на 973, головно проти гадки Розена, що доказує 971 і 972 р.¹⁾ Аргумент взятий із Ях'ї Антіохійського (звідки й Розен брав своє переконаннє), а опираєть ся головно на буквальнім текстї Ях'ї і не допускає заміни слів „три роки“ (воковав Цимісіій із Святославом під Доростолом) на „три місяці“, як хоче Розен. В кінцевім додатку забирає голос і бар. Розен, піддержуючи свої гадки (ст. 164 5), хоч також рішучо не переконує. Додам тут, що проф. Грушевський (Історія України-Руси, I, 423—4) годить ся з Розеном головно на підставі дати умови кн. Святослава із Греками (971 р.). Так само єсть ріжниця у виводах проф. Грушевського і Вестберга що до початку болгарської війни: перший кладе її на 968 р., другий на 967 р. — одначе се питання, на нашу думку, полишаєть ся непорішене.

Такі то замітки прийшлось нам зробити по прочитанню розвідки д. Вестберга, а їх знайшлось би ще більше, одначе полишаємо одні задля маловажности їх для нашої історії, иньші задля некомпетенції в арабській мові. Решту полишаємо спеціалістам і фільольоґам. В кожному разі д. Вестберг зробив своїми замітками не малу прислугу науці.

С. Томашівський.

Н. П. Дашкевичъ — Рыцарство на Руси — въ жизни и поэзии (Чтенія київ. істор. тов. XV с. 129—150, XVI с. 1—23).

III. київський професор зачепив тут одно з цікавійших питань в відносин нашої Руси-України до західнього жита, та на жаль, далеко не дав того, щоб могли ми від нього надїятися.

В першім розділі йде мова про перехід „рицарських ідей і ідеалів“ до нас в часах староруських. Єсть дійсно кілька вказівок про се явище, більше або меньше виразних, але ш. автор не заходить в близшу аналізу їх, не заглиблюєть ся в контрверсії (нпр. що до „пасання мечем“ Болеславом боярських синів — див. моєї Історії т. III с. 603), не пробує вияснити темні та загадкові звістки, як звістне оповіданне Переяславського літописця, залюбки ва те громадить ріжні „могли“, „мусіли“, „може бути“, „правдоподібно“, та притягає звістки, які для його теми властиво нічого не дають, говорячи просто лише про зносини з Зап. Европою або її культурні впливи, або таки й зовсім до річи не нале-

¹⁾ Импер. Василій Болгаробойца, 1883.

жать, і се все безпотрібно лише затемнює і без того непрозорий виклад. „Слово о полку Игоревѣ“ лучшее произведение нашей рыцарской поэзии, не отрѣшавшейся повидимому (объ этомъ свидѣтельствуяють вѣкторыя подробности этого памятника), отъ общенія съ западною“ — читаємо на с. 143; ближе в питання про можливі впливи рицарської поезії на Слово автор не входить, за те на с. 22 другої статі вже читаємо, що Слово „можетъ быть признано отчасти и лучшимъ прищромъ западнаго вліянія“, і все в тім роді.

В другій статі автор переходить до часів литовсько-польських, збирає звістки про уживанне слів „рицар“, „рицарський“, та про рицарські понятя в Польщі, Литві й серед козачини, але найголовнійше — що властиво з тих рицарських ідей увійшло в круги українсько-руські взагалі, чи козацькі спеціально, лишаєть ся зовсім невиясненим. Автор лише походить наоколо теми, нагромадивши різних звісток, часом інтересних, часом зовсім до теми неналежних, або взагалі дуже підозріливої вартости; так на с. 13—14 цитують ся, гей би який документ, оповідання Падурри (при першій цитаті хоч є скептична примітка, при другій — уже нема ніякого застереження), на с. 10—1 роблять ся різні виводи з анекдоток Львівської літописи і їм подібних, і т. и.

М. Грушевський.

Dr. Władysław Abraham — Biskupstwa łacińskie w Mołdawii w wieku XIV i XV (Kwartalnik historyczny, 1902, II c. 172—207).

Невеличка розвідка, може нав'язана новітніми польськими проектами — утворення латинської катедри на Буковині, становить цінний причинок до церковних відносин в Волощині. По короткім вступі, без особливого інтересу, автор старанно збирає відомости про дві давні латинські катедри Волощини — серетську й молдавську, доповняючи друковані жерелами деякими невиданими. Є тут де що й для історії латинської церкви в Галичині: так автор наводить цікаву булю з 17 січня 1372 р., що піддавала опіці серетського єпископа галицьку дієцезію, з огляду що нею фактично править episcopus scismaticus (с. 181), і ерекційну булю (з р. 1413/4) молдавської катедри, що піддавала ся під юрисдикцію ecclesie Haliciensis seu Lemburgensis. Статя взагалі вповні предметова, свобідна від теоретизовання. Може де що дивувати вступна фраза її, де заснованне серетської катедри зачисляєть ся до wpływów szeroko zakreślonej akcji kościelnej, podjętej przez Kazimierza W. w nowonabytych od r. 1340 wschodnich dzierzawach Polski. По тім, що писало ся про діяльність Казимира на церковнім полі в Русі, такі слова звучать дещо анахроністично. Думаю також, що автор не

написав би може про акерманську катедру того, що читаємо у нього на ст. 185, як би звернув увагу на мою примітку в Історії України-Руси (надію ся, йому звісній) т. III ст. 613, прим. 2 до ст. 307. Але все се дрібниці, що не позбавляють розвідки вартости. *М. Грушевський.*

Н. А. Максимейко — Сейми Литовско-русскаго государства до Люблинской унії 1569 г., Харків, 1902, ст. IV+164+205.

Кілька місяців по виході книги Любавського про сойм в. кн. Литовського появилася написана на туж тему книжка харківського професора Максимейка, одного з учеників проф. В.-Буданова, звісного в літературі історії права в. кн. Литовського своєю книжкою про джерела карного права в Литовськїм Статуті. В передмові він поясняє, що свою розвідку він ладив від довшого часу й уже видрукував додатки, коли довідав ся про працю проф. Любавського; він видав все таки свою розвідку, надіючися, що „його розвідка о стільки ріжнить ся від дисертації д. Любавського і в своїх вихідних точках і в выводах, що не буде зайвою в небогатій літературі історії литовсько-руського права“. Се, розуміється, зовсім правда. Не тільки дві, а й десять розвідок про таку інтересну й скомпліковану прояву, як сойм в. кн. Литовського, будуть мати свою *raison d'être* при відмінних поглядах авторів. Більша шкода, що деякі документи в додатках вийшли ті самі, що у д. Любавського, але такі пригоди стрічають ся й частійше.

Книга складається з двох відділів — десять аркушів займає сама розвідка, дванадцять — додатки, в виді документів Литовської Метрики, поданих *in extenso* і в скороченнях. Розвідка поділяється на дві частини — перша говорить про генеазу, друга — про склад, компетенції і форми сеймовання. В обох розділах, а особливо в першій, поруч з викладом власних гадок, автор дає спеціальні екскурси полемічні, виступаючи против відмінних поглядів д. Любавського.

Як справедливо каже автор, його книга значно ріжнить ся від праці д. Любавського. Насамперед своїм укладом. Се справді розвідка, де автор, не обтяжуючи викладу нарративним способом представлення, пильно стежить своїї теми в певній системі. Завдяки тому не тільки упорав ся він на десяти аркушах з темою, яку д. Любавський обробляв на п'ятдесяті, а й представив її навіть повнійше, зачепивши цілий ряд справ, поминених д. Любавским. Нема вже що й казати, що його виклад вийшов далеко прозорійшим від хаотичної, в цілїм своїм богатстві матеріалу й поодиноких екскурсів, праці д. Любавського.

Але що до зрозуміння історії інституції й обставин її розвитку мушу признати висість д. Любавському. Його погляди, *excerptis exci-*

prendis, опирають ся на далеко стараннішим студійованню історії в. кн. Литовського (не дурно він так широко й поставив свою тему!) й далеко ближше, на мій погляд, підходять до історичної правди. Д. Максимейко показує за багато нахилу до апріорности. Вихідною точкою для нього служить переконання, що сойм в. кн. Литовського зложив ся як сума соймів поодиноких земель в. князівства. Сі партикулярні сойми зложили ся в оден загальний сойм під впливом державної потреби, що вимагала тіснішої консолідації держави: була нею боротьба з Москвою. Воєнні потреби служили далі стимулом роввою сойма, його форм, складу й компетенцій. Виходячи з таких преміс, автор ігнорує або легковажить впливи польських звичаїв і взагалі пересаджування польських інституцій і практик до в. кн. Литовського, виступає против гадки про якусь боротьбу сойма і соймових станів, а спеціально шляхти за розширення своїх соймових прав і компетенцій, і т. и. Взагалі, по части через такі наперед поставлені преміси, по части через недокладне ознайомлення із історією в. кн. Литовського в першій, історичній частині ми стрічаємо нерозуміння, або такі вискази, що вповні противлять ся дійсним фактам. Ліпше випала друга частина — перегляд устрою й компетенцій сойма, але тут теорії автора пошкодили історичній перспективі й майже зовсім виключили динаміку соймових відносин: у нього нема розвитку в тих формах і правах.

За всім тим я не сумніваю ся, що розвідка д. Максимейка буде користною в науці історії державного права в. кн. Литовського. Між опублікованими ним документами є також кілька цінних, д. Любавським не виданих.

М. Грушевський.

Dr. Waclaw Sobieski — Nienawiść wyznaniowa tłumów za rządów Zygmunta III, Варшава, 1902, стор. 199.

A. Brückner — Nienawiść wyznaniowa za Zygmunta III, szkic obyczajowy i literacki (Przewodnik naukowy i literacki, 1902, вип. V—VII, ст. 403—418+499—509+595—610).

Героєм історичної монографії д. Собеского виступає не якийсь там „заслужений“ політик або учений, жадне сторонництво, чи то протестантське або ультрамонтанське, чи то радикальне або угодове, — д. Собеский глянув глибоше, в нутро широких мас, показав нам в цілій наготі пристрасти та елементарні почування „сірої“ маси, з її невгамованим завзятем та невблаганою брутальністю, підносячи в натиском, що „в так могутних переворотах як реформація, одиниці -- не значать багато... Віра то річ товпи... і ніхто иньший, а товпа-люд розв'язав квестію реформації в Польщі“, ніхто иньший, а ті елементи, що без глибокого надумання — під першим вражінем ломали мури, палили протестантські

„збори“, зневажали трупів — отті завдали смертельний удар реформації, ненавидячи її сердечно й безмежно — хоч самі не знали чому... (стор. 174, 175).

Д. Собеский звернув свою увагу на незвичайно інтересну сторону в історії реформації в Польщі в XVI в. Коли на Заході реформація розливала море крові, у Польщі реформація гостила їм в дома. Тут могла вона — як каже проф. Брікнер — показати, що вміє. А одначе в хвили, коли здавалось, що ось се вже сам вершок реформаційного напруження (60-ті і 70-ті роки XVI в.), що се вже остання година панования католицизму в Польщі, — тоді наступає майже рівночасно в протестантських громадах розклад, скажу — перецьвіт. І та Польща, яка далеко й широко славилася своєю релігійною толеранцією, яка виборола її собі чверть століття наперед перед проголошенем Генриком IV нантейського едикту (1573 і 1598), та Польща виходить під кінець XVI в. ультракатолицькою державою, якої горожани стидають ся навіть думкою згадати недавні часи „соромного“ забутя.

І се власне заподіяла товпа. „Сьмішним здасть ся, каже д. Собеский, бачити в Жигимонті III і його системі видвигування на високі становища самих правовірних католиків — головну причину повороту народу до католицизму. Найбільше енергічна одиниця на троні — не має сил, щоби перевести такі зміни. Віра то річ товпи“.

І ось малює нам автор живими красками дантівські образи брутальної пішсти та сліпого завзята зфанатизованої товпи. Перед нашими очима виринають нависні юрби мішухів окривавлених кровю протестантських проповідників, обмарганих димом протестантських сьвятинь, землею зпрофанованих гробів та мерців. Під хмари збивають ся дими уличних пожарів — протестантських бібліотек і стосів усяких знарядів, серед безкопечного витя „побожних“ пісень, страшних в пожарній дуні, напівбожевільних, сфанатизованих постатей —

„Prośmy świętego Ducha,

„Wygналиśmy złego ducha...“

Спеціально займаєть ся д. Собеский двома явищами контрреформації в Польщі за Жигимонта III. Перше явище се мійські „тумульти“, себ-то руйнованя „брогів“ (так звано протестантські сьвятині), „кадлубків“ в Кракові, Вильні, Познани і Люблині, зневажаня живих і померших „лютрів“, та профанованя кладовищ; друге явище — се консеквентна реакція протестантської шляхти, безконечні їх протести (стор. 40 до кінця) на соймах і перед королем (60), змаганя вибороти собі конституції против „тумультів“ і т. и.

Та вже було за пізно, вже на ніщо не здали ся голосні протести. Розфанатизованого „моллоху“ вже годі було вгамувати, було годі тим

більше, що Жигимонт III спускав соромливо невинні оченята, відчуваючи з вдоволенем — упадок реформації (стор. 60). І правду каже кс. Заленський: „Поважний Жигимонт не любовав ся в „тумультах“ — ні!“ (Czy Jezuci z gubili Polskę, w Krakowie, 1883, стор. 431). Одначе ще більша правда в словах д. Собеского: Жигимонт III не потребував ділати — лишень не перешкаджати тій метаморфозі, що чинилась на його таки очах. Сього було досить. І вже на ніщо не здали ся усякі конституції, коли маси фанатизували ся чим раз більше, коли без всяких рішучих кроків зі сторони польського уряду шаліли, достроюючись до основного тону сучасної Європи, часів релігійної боротьби на смерть, коли релігійні розрухи навіть у Франції не сходять з дневного порядку — вже по проголошеню нантейського едикту. Конець варварським оргіям положив доперва „великий“ король Володислав IV (1635), але бо і в цілій Європі стали тоді відвертатись від релігійних спорів, стали місто конфесійної ненависти одушевляти ся новими кличами.

І отсе був дух вселюдського генія, „щоби на землі на перекір усім брутальним вибухам пристрастий рас, релігій, народів завитав колись вилеліяний, сподіваний многими — ангел мира“.

Годить ся піднести, що д. Собеский розпоряджав справді хорошим материялом. Поминувши вже Рикачевского, Тайнера, Венгерского, Regenvolscius-a, Гайденштайна, Велевіцкого і иньших — ш. автор заглянув й до перших жерел друкованих і рукописних. В бібліотеках краківських (Ягайлонській і кн. Чарторийських), варшавських та львівських (ім. Оссолінських) знайшов він багато інтересних причинків. (Дещо видруковав автор в „додатках“ на стор. 177—199). Також використав ш. автор сучасні видання, головно полемічні брошури, які рівнож дали йому спроможність вжити ся в тодішні розуміння й почування, пізнати сучасний світогляд. Не була чужа д. Собескому й російська література, що ще не зовсім звичайна річ у польських письменників.

Ш. автор звернув свою увагу також на одну дуже важну сторону отсього протестантсько-католицького ферменту: він кинув ясніше світло на участь єзуїтів в згаданих ексцесах. Таж недаром звали їх сучасні „turbatores pacis“. На жаль, отся сторона його праці нас зовсім не вдоволяє. Участь єзуїтів у всіх тих „тумультах“ змальована не конче ясно, а нам ще живо стоять в памяті рішучі та певні себе слова кс. Заленського (гл. Czy Jezuci z gubili Polskę? стор. 430—440).

Піднесемо ще одну неконсеквенцію д. Собеского. Малюючи отсю „ненависть товпи“ виключно на тлі тумультив мійської людности, він говорить на початку, що „найліпшим та найвражливійшим елементом для його дослідів — буде сільський люд“ (стор. 23) і — як найкрасше малює нам тумульти мійських елементів.

Інакше бути не могло. Бо справедливо завважає проф. Брікнер: була конфесійна ворожнеча — та була у мас мійських, не сільських; не селяне польські, а міщанство палило съвятині, турбувало міністрів та зневажало живих й мертвих. І ніхто не бачив, щоби польські хлопи подібно як шведські хапали за топорі в обороні католицької релігії: „вони чимчикували нишком в католицький костел — тай тільки“.

Підчас коли д. Собіський змалював нам справді дуже плястично отсі дві нерозлучні прояви контрреформації в Польщі, мійські тумульти та протести протестантського шляхотства на соймах, так знову проф. Брікнер подав нам цінний образ тої літератури, а радше тої письменської лайки, яка отсю конфесійну ворожнечу мас коли вже не зродила, то з всякою певністю розжарювала чим раз більше, фанатизувала, розбурхуючи в душі „сірої“ маси найнікчемніші інстинкта.

Се образ, скажу — інтелігенції, етичного рівеня тодішної польської суснільности, змальований на тлі цілої потопа то більших то менших брошур та листків часто дуже рідких, не всім приступних. З сього огляду можна отсю працю проф. Брікнера порівнати з його давнійшою студією, що може бути pendant до своєї — „Sprawy o unię w dawnej literaturze“ (Kwartalnik historyczny, 1896).

Богато цікавих рисів до характеристики способу думаня тодішних людей, влучне підхоплене духа і перебігу протестантсько-католицької полеміки, відслонене цікавих містерій тої полеміки, головно єзуїтського табору — отсе буде в коротці зміст статі проф. Брікнера.

Настрій полемічних брошур ставав в кождим роком гострійшим, драстичнійшим. Наповні словами крайної погорди, ганебних епітетів ходили вони з рук до рук, впускали жало їди в уми і в серця, затроюючи усю атмосферу. І росла чим раз більше ненависть та ворожнеча. Коли протестанти в хвилях своєї сили та розцьвіту глузували собі з папи й иньших католицьких съвятощів „katolików, suitów i jebuzuitów“, так неведовці віддячилися їм католики ось такими чемностями як „świnister (= minister), superpendent (= superintendent), łoterstwo (= luterstwo).

Закипіла борба, і протестантство захиталось, не видержало напрасного напору католиків та незамітно капітулювало. І не лишень в Польщі. З таким ворогом як єзуїти годі було дотримати конкуренції.

До приходу єзуїтів в Польщу — було з католиками таки дуже сумно. „Video nos oleum et operam hic perdere, et laterem ut dicitur lavare“ — ось такий розвучливий лист слав папський нунцій до Риму (Rydzewski, Relacye nuncyuszów, I, ст. 18). Та відносини змі-

няють ся невдовзі зовсім. До боротьби стають тепер єзуїти, та як справедливо зазначає проф. Брікнер, стягають під свій стяг розсіпаних католицьких борців-полемістів. Невдовзі шаліє в цілій річі посполитій буря страшної релігійно-конфесійної борні, в якій католицизм здобуває вкінці рішучу перемогу.

І коли ми хочемо як раз пізнати та зрозуміти усю ту силу та вплив єзуїтських борців на упадок реформації, та на розцвіт католицької літератури в Польщі — то на се шукати нам відповіді борше у проф. Брікнера, ніж у кс. Заленського.

В однім одначе не можемо ніяким чином згодити ся з шановним ученим. Проф. Брікнер отсеї єзуїтський вплив рішучо передіює. Ось його слова: „Щоби належно оцінити цілий вплив єзуїтів на католицьку літературу, на незвичайне, нечуване її оживлене, треба зважити, що такий Гербест, Вуск, Скарґа, Висоцький — найплідніші письменники, забрали ся до літератури і польських писань лише як єзуїти“. Ба, але дальше каже ш. автор зовсім не двозначно, що „коли би не єзуїти, Гербест ані Варшевіцький (Ставіслав) не були б навіть рушили польського пера.

Ні! Ш. професор рішучо отсеї єзуїтський вплив передіює. Таж прецінь католицькій церкві в Польщі на здібних борцях не бракло і в доєзуїтській добі, і то таких, що в нічім не уступали навіть такому Скарґі, та з такою самою огненною вимовою полемізували з всілякими „powowierniki“ — і то польськими брошурами.

Маю тут на думці головно братів Гербестів: Бенедикта та Яна, а по часті й Станіслава. На отсих стовпів тодішньої католицької церкви в Польщі мав я нагоду кинути яснійше світло вже в моїй студії, яка появилася з початком 1902 р. н. з. „Єзуїти в заведеню унії на Русі в доберестейській добі“ (ст. 32—35) Незадовго поговорю за них, а головно за Бенедикта обширнійше.

Оба брата — Ян та Станіслав далеко не дорівняли старшому братови Бенедиктові, ні таланом, ні письменським хистом. А притім вже в 1563 р. видає Ян Гербест прехороший переклад з мови латинської на польську „Książki Wincentego Francuza o dawności i szerokości powszechnej wiary krześcijańskiej“, — дарма, що він і говорив про себе, що ось то він „w Polskim języku nie dworak“ (Przedmowa). Се дуже добра полемічна брошура, її видання появляють ся безустанно почавши від XVI до XIX віка. А зазначити годить ся, що отсеї Ян Гербест зовсім не був єзуїт і вмер каноніком львівської капітули.

Та вже найбільше противить ся поглядови шановного ученого діяльність та літературна полеміка самого Бенедикта.

Підношу з натиском, що в горожанській та письменській діяльності Бенедикта Гербеста треба відрізнити дві різко відрубні епохи. Перша, що сягає до р. 1571, значить до вступлення Бенедикта в єзуїтський орден — се як раз сам розцвіт його письменської продукції, як я сказав — час інтензивної праці сильно амбітної людини, що власними силами невтомно стремить до все нових почестей, до слави.

Отся доба припадає на побут Бенедикта в Познани. Про те, щоби вступити до єзуїтського ордену йому ще і не снилось. Запрошений познанським єпископом Чарниковським (ум. 1562) до його столиці, Бенедикт радо туди вибираєть ся та ціле десятилітє (значить до вступлення до єзуїтського ордену 1571 р.) веде з познанськими сектантами найзавзятійшу борбу, воюючи з ними визначними полемічними брошурами та живим словом — на проповідниці, диспутах та в школі. Із праць Бенедикта з ської доби вистарчить згадати ось такі: *Synodica oratio* (1564 р., ч. бібл. ім. Осолівських 5517), *Libelli duo Horarum Canonicarum rationarium et Augustini sententiae de Eucharistia explicatio* (1567 р., ч. бібл. ім. Осол. 5711), та славні полемічні писання, написані мовою польською як: *Nauka Prawego Chrześcianina* (1566 р., ч. бібл. ім. Осол. 5713), *Chrześcianańska Porządna Odpowiedź* (1567 р. ч. бібл. ім. Осол. 5708), та *Zdrowe przeciw Szkodliwie zanedbanym Powinnościom Chrześciańskim Lekarstwo* (1568 р., ч. бібл. ім. Осол. 5719).

Оттакій то був письменський дорібок Бенедикта перед 1571 р. Після сього року Гербест закидає вже майже зовсім перо: як бачимо — орден впливає на нього таки дуже некорисно, зовсім не так, як про се читаємо у проф. Брікнера.

О. Сущко.

А. Кузьминъ — Запорожская сѣчь, историческій и бытовой очеркъ, Москва, 1902, ст. 96.

На самому вступі говорить автор, що хотів у сій книжочці дати „полное ознакомленіє“ з історією і житєм Запорожської Січи, а помічні були йому: „сочиненія, статьи, монографіи и описанія: Д. Эварницкаго, Н. Костомарова, М. Максимовича, Боилана, Маркевича, Мордовцева, Щебальскаго, Гоголя, Шевченка и друг.“. Се признаннє автора увільняє нас від докладнійшого розбору розвідки. Се на скрізь дешева робота, з белетристичною закраскою, повна усіх фантастичних і легендарних звісток, якими була коли небудь прибрана козацька історія. Пояснити й поправляти їх — то писати два рази таку велику брошуру, як д. Кузьмина. Досить трудно вгадати, для кого написана ся праця. Для селян вона мало придатна і дорога, для інтелігенції за наївна. Цитати в українській мові показують, що автор тієї мови гаразд не знає.

Псевдо-патріотична омаста дуже пахне об'єднанням. Тим то треба пояснити, що менш-більш докладне оповідання тягнеться до смерті Хмельницького, опісля перескакує автор відразу до упадку Січі. До смерті Хмельницького козаки великі герої, у 1709 вони великі своєвільники і зрадники, за що їх справедливо карала милостива рука Петра I, а Катерина цілком їх скасувала за анархізм та гайдамацтво.

От шкода доброго паперу і гарного друку! С. Т.

Д. И. Эварницкій — Какъ побѣждали Запорожцы мусульманъ. Разказъ по лѣтописнымъ матеріаламъ. (Додаток до „Вѣстника Казачьихъ Войскъ“), Спб., 1902, ст. 32.

Ціль брошурки, так сказати-б, педагогічно-військова. На вступі короткі відомости про Запорожців. Дальше оповіджено коротенько про важніші події після смерті Б. Хмельницького до Дорошенка, „ворога царя і всього запорожського війська“, що було все (!) вірне „руському царю“. По описі і образах Чортомлицької Січі оповідаєть ся за Величком про нахід Татар на Січ 1674 р. і похід Сірка на Крим 1675 р. разом із славними листами Сірка до хана і султана. До останнього як ілюстрація додана репродукція Рєпиного образу, як Запорожці пишуть відповідь турецькому султану. Як бачимо уже з того, автор з науковістю не числить ся зовсім. Чоловіку з претенсіями на наукову кваліфікацію не лчить, а від автора-Українця можна б домагатись, щоб дещо і в ньому душі писав популярні книжочки. С. Т.

Архивъ Юго-западной Россіи, издаваемый коммисією для разбора древнихъ актовъ. Часть третья, т. V. Акты о мнимомъ крестьянскомъ возстаніи въ Юго-западномъ краѣ въ 1789 году. Київ, 1902, ст. 99+828+XLVI.

Сей дуже поважний том складаєть ся зі вступної розвідки д. В. Антоновича, з 378 актив і показчиків та географічних імен осіб. Деякі з актив — то передруки із Бродовича (Widok przemocy na słabą niewinność srogo wywartej, Львів, 1861), одначе величезна більшість добута просто з київського Центрального Архіва. Всі вони належать змістом своїм до весняних подій на польській Русі-Україні 1789 р., званих ширше під назвою „волинського бунта“. Підчас тзв. чотиролітнього союму розійшлась була між депутатами поголооска про намірену селянську революцію в руських землях, за приводом Росії, отже польський уряд з цілою силою старав ся не допустити до бунту і адушити будієм то перші його прояви. Бунт показав ся остаточно фікцією боязливої шляхти, одначе способи охорони і репресії були такі суворі, що творять одну із сумнійших карт в історії українського народу під польським пануванням. Найострійша охорона і репресія була у Волинським

воводстві (звідси й назва бунта), лагідніше поступали в Подільським, а ще легше у Брацлавським і Київським воеводстві. Події у Волинським воеводстві знані доволі докладно із згаданої книжки Бродовича — і вони то властиво характеристичні для цілої справи, тому д. Антонович додав до звісного вже тільки доповнення; натомість усе, що належить до інших трьох воеводств з'являється тут уперве. Признати ся одначе мусимо, що не гаразд розуміємо, для чого так багато актів видано для невеликої розмірно справи. Думаємо, що половина сього тому була-б цілком вистарчала, аби зібрати все, що важне для цілого бунта. Тимчасом шан. автор зібрав усе, що тільки дотикалось згаданого бунта, без огляду на те, що нового дає якийсь акт. Позираючи на те, можна-б сьміло цілу половину надрукованих актів пропустити без найменшої шкоди, а й решту ще сильно вкоротити. Взагалі з користю можна-б тут було ужити методу реєстрів та ексцерптів. Богато можна б було використати безпосередно у вступній розвідці, без окремого друкування. Як би так авторового методу держались усі видавці актів, то прим. подібна збірка до т. зв. козацьких бунтів мусіла б обіймати яких 500 томів. Остаточо в тім нема ніякої безпосередної шкоди, хіба користь, але як багато значно важнійших актів же надаремно сьвітла божого! Не будемо тут детально вичисляти яких актів надрукованне маємо за зайве (бо се буде безцільне), скажемо тільки загально, що майже всі акти, які дотикають організації міліції (властиво з'організована вона й не була), всякі реляції про арештовання, кореспонденції, далше все те, що обняте цілим рядом актів, без нових додатків — могло бути по часті цілком пропущене, по часті тільки реєстроване. Забираючись до докладного прочитання тому, сподівались ми, що знайдемо в ній багато иньшого цікавого матеріялу історичного, задля якого оплатилось би друкування такої книжки. Тимчасом і тут завід! Все, що належить як так до бунта, використане автором у вступній розвідці цілком, а понад те майже нічого не полишається, що було б більш інтересне для нашої історії. Правда, єсть багато актів, що мають доволі цікаві побутові звістки, але вони самі дрібні, придатні більш для історичного белетриста аніж історика. Виїмку тут зробити треба для одного, що вяжеть ся із самим ніби-буитом, а не підчеркнене автором у розвідці. Маю тут на думці культурний і соціальний стан уніяцького духовенства, що було головною жертвою репресій польського уряду. Стан тої верстви під кінець історичної Польщі показується із сих актів у досить виразних рисах. Малоосвіченість, непопулярність у селян, лакейство супроти шляхти і до неможливих границь посунене п'янство — ото його прикмети. Виїмки подибують ся і в наших актах, але вони дуже рідкі; так мусіло бути і в дійсности. Невважаючи на унію духовенство се звер-

лось із симпатіями до православної Росії. Тому то польський уряд мав його за ініціатора бутів. Натомість селяни не показують подібного напрямку, мабуть уже переконали ся, що на Задніпрянщині живуть селяни цілком не краще від них. Се одначе не перепиняло, щоб селяни не мали з цілого серця ненавидіти панів-Ляхів — так видно зі всіх актів. Їх бажання сплітались із фантастичною і легендарною фігурою Гонтового сина, що з'явиться на Україні, прожене панів і їх поробить вільними. На оповідання про сього Гонтового сина, оповіджені кілька разів в актах, звертаємо позір наших етнографів.

Форма видання актів бездоганна, похибки друкарські, що правда, не справлені, але вони маловажні. Показчик прислужить ся дуже при користованню. Вступна розвідка написана живо і з тою прозорістю та бистротою, як звичайно пише наш славний історик. *С. Томашівський.*

Н. Ив. Теодоровичъ — Волынская духовная семинарія. Исторія первоначальнаго устройства ея и подвѣдомственныхъ ей духовныхъ училищъ. Списки воспитанниковъ, окончившихъ въ ней курсъ ученія, а также начальниковъ и наставниковъ ея въ періодъ времени съ 1797 г. по 1900 г., Съ приложеніемъ портрета митрополита Антонія Рафальскаго и его писемъ, Почаїв, 1901, ст. II+1020.

З огляду на такий довгий та докладний заголовок показаної книжки, де зазначують ся найважливіші розділи її змісту, здавалось би, читач може відразу знати, що в ній є, чого там можна шукати, а чого ні. Даремна надія! Приступаючи до читання, най він зараня готуєть ся до всяких несподіванок й пригадає собі той мітичний лабиринт, з якого трудно було вибрати ся, з яким ще труднїйше було опізнати ся. Ся книжка представляє собою чудне нагромадження всіляких сирових матеріялів, до речи й не до речи злучених до купи. Тут можна натрапити на те, чого зовсім не чекаєш, і не відшукати того, чого сподіваєш ся, як в якісь нерозібранім архіві, в купі старини. Навить зміст не pomoже читачеві, бо його тут нема; чомусь то авторови не схотїло ся його дати: чи то трудно було самому полїчити все те, що набрано у сю велику книжку, чи має він на меті більш зацікавити читача та примусити його переглянути всю книжку з початку до кінця. Примус не аби який, бо до праці немалої! Одначе наберемо ся духу, переглянемо книгу й вазначимо, що там є.

З короткої передмови (ст. I—II) довідуємось, що книжка видана з нагоди столїтнього ювілею Волинської семинарії (1796—1896 pp.), що автор почав збирати матеріял для неї ще 12 років до ювілею й чер-

пав його то з семинарського архіву, то з оповідань сучасників; що історія В. семинарії дуже мало розроблена й деякі друковані праці, котрі доторкають ся її, не так солідні, щоби могли задовольнити серйозні вимоги в сім разі; нарешті, що автор наперед зрікаєть ся задачі змалювати в своїй книжці побутову (себ-то саму цікаву) сторону життя семинарії.

Далі здибаємо загальний заголовок „Історія початкового устрою Волинської духовної семинарії й викази питомців, що скінчили в ній курс науки протягом столітнього її існування“. Під ним містять ся на 44 сторінках розділ, який властиво можна вважати за „історію“ семинарії. Зміст його не відповідає одначе заголовку, бо тут річ ведеть ся не про один тільки „початковий устрій“, але по часті й про те, які інституції прилучали ся до семинарії, які нові науки заводили ся з часом, в яких порядку вели ся зайняття, по якій програмі здавали ся іспити, що трапляло ся з семинарськими будинками, в яких місцях перебувала семинарія, й де тепер існує. Одним словом, в сім розділі є всього по трошки, відомости ріжні й мало цікаві, при тім часом наведені документи в цілості, часом przypadкові уривки з жерел, історії ж справжньої тут нема. Шукаймо її далі.

Перед нами несподіваний заголовок: „Де виховувало ся волинське духовенство перед відкритєм Волинської семинарії?“ Безперечно, що сьому розділови місце не тут, а ранійш. Що ж в нім? Гадаєте — докладний дослід по друкованим та недрукованим жерелам? Ні! Каталогъ съвящеників з Волини на двох сторінках (45—46) та короткі вказівки про те, в яких школах вони вчили ся (православних чи унійтських) перед заснованнем Волинської семинарії, більшістю без означеня навіть, коли, в яких роках вони там вчили ся.

Знов заголовок до нового розділу: „Заведенє духовних шкіл“. Тут річ вже не про семинарію, а про повітові духовні школи, а то з того приводу, що в давні часи сі школи підлягали семинарському урядови, й акти сього уряду в справах відкритя чи закритя, чи поліпшення стану свх шкіл попали до рук д. Теодоровичеви разом з иньшими паперами семинарського архіву. Він використовує сі папери до кришки, більшістю подає їх дословно (чи то який „рапорт“ смотрителя з дрібним описом якогось съвятковання школи, чи то промова якого съвященика, чи то вказ дрібних жертв, чи то довга й нудна офіціальна кореспонденція, і т. п.). Тому розводить він сю матерію на 145 сторінках (47—192) і цілком відводить увагу читача від обіцяної історії семинарії. Тут докладно оповідаеть ся про відкрите й організацію повітових духовних шкіл: острожської, кременецької, загасцької, ковельської, клинецької, бердичівської, дерманської, мілецької, білостоцької й житомирської. Особливо довго автор застаювляєть ся на дерманській, мілецькій й білостоцькій

школах, які тепер вже не існують; докладно ведеться річ про те, як закривалися ці школи одна по другій. В кінці розділу подається реєстр смотрителів цих шкіл і короткі відомості про кожного з них. Все це може мати вагу, як матеріял до історії духовних шкіл на Волини, але стоїть досить далеко від історії семінарії.

В розділі під заголовком „Земельні володіння Волинської семінарії“ (ст. 192—217) зібрані деякі історично-статистичні відомості про ґрунта, що належали колись кременецькому лицезві, потім квівському університету, а нарешті дісталися семінарії; відомості ці витягнені автором з семінарського архіву, з рукопису під титулом: „Опись мѣстамъ въ г. Кременцѣ и землямъ, вѣ сего города состоящимъ, которыя составляютъ кременецкую поіезуитскую юридику, принадлежащую по бывшемъ Волинскомъ лицѣѣ Университету св. Владивіра, по планамъ же городскому и полевому и по межевымъ запискамъ или инструкторамъ, къ тѣмъ же планамъ сочиненнымъ въ 1783 и 1786 г. утвержденнымъ бывшею въ Польшѣ коронною ассессорією“. Звідси довідуємося про ґрунти, з яких складається сѣмасток семінарії, та про численних арендарів їх, як колишніх так і теперішніх. Імена кременецьких Жидів аж рябують в очах, приміром: „Участкомъ земли за дубенской заставой въ 3 дес. 2025 саж. владѣють: 1) Лука Медвѣдскій, по контракту съ 1 марта 1895 г. по 1 марта 1900 г. съ платою по 17 р. въ годъ, 2) Фейвель Хидза, по котракту съ 1 января 1892 г. по 1 января 1897 г. съ платою по 5 р. в годъ, 3) Сося Гукъ, по контракту съ 1 мая 1891 г. по 1 мая 1896 г. съ платою по 1 р. 50 к. 4) Эстеръ Малка Шапира... 5) Фейвель Хидза... 6) Михель Фвшманъ... 7) Лейба Штельманъ... і т. д.

Далі мало не на 700 сторінках (217—906) міститься розділ, затитулований так: „Питомці Волинської духовної семінарії, що скінчили в ній курс науки протягом століття її існування“ (1796—1896 р.). Тут маємо паче-б то історію Семінарії в особах, а дійсно каталог її питомців з великими іменами, часом вказівками на походження та короткими начальницькими атестаціями, чи по латинськи, чи по російськи, і дуже рідко — коротенькими біографіями. Тут згадані не тільки ті питомці, що „скінчили курсъ науки“, але й всі, які тільки перебували в семінарії, та з різних причин перед скінченням курсу виступали. Крім того не забуто ректорів, інспекторів й учителів семінарії з цілого століття: до їх імен прилучено коротенькі біографії. Сі остатні, треба думати, складені переважно на підставі тих оповідань сучасників, про які автор згадує в передмові; тим то в них треба остерегати ся непевних звісток та помилок. Охочий до того знайшов би їх чимало. Наведемо деякі. На ст. 748 про Н. Новосадского сказано, що він подав ся до варшавського університету, в дійсности ж він вступив до історично-філозоґічного інституту в Пе-

тербураї і скінчив його, а нині професорує в Варшаві. На стор. 720 про Стефана Шафаревича сказано, що він скінчив московську академію, а в дійсности київську. На ст. 884 про Михайла Щеглова сказано, що скінчив московську академію, в дійсности — петербурзьку. Треба ще заважити, що зазначений розділ, крім усяких реєстрів, містить в собі багато несподіваних заміток різної великості й всілякого змісту, то з заголовками, то без заголовків, зовсім випадково встроєних то тут, то там, начеб для того, щоби від часу до часу розважати читача, який візьметься переглядати сі реєстри. Так, приміром, на ст. 256—258 містить ся замітка про те, скільки в 1804—1805 р. коштував скарбови держави ученик семінарії; на стор. 312—315 про висилку кращих питомців до Медично-хірургічної академії та про зладжену задля розривки семінаристів театральну виставу в 1815 р.; на стор. 321—329 фундушовий запис офіціала Примовича (6/IX 1781 р.) на споруджене в Житомирі руської уніятської місії та при ній уніятської семінарії; на стор. 346—347 замітка з педагогіки; на стор. 353—355 про те, які науки викладали ся в семінарії в 1820/21 році, й про те, що виїшов наказ синоду приймати в семінарію дітний св'ятських; на ст. 375—381 опис семінарських помешкань в м. Аннополі; на стор. 400—401 про заходи духовного уряду коло виконання царського наказу висилати питомців трох західніх семінарій задля „обрусенія“ в великоросійські семінарії; на стор. 421—477 довга стаття під заголовком: „Перевод семінарії з м. Аннополя до Кременця“ і т. и. Всі ці замітки трудно полічити.

Книжка закінчуєть ся додатком (ст. 907—962), зложеним з листів Волинця, питомця її семінарії, митрополіта петербурзького (1843—1848 р.) Антонія Рафальського. Листи мають цілком фамілійну вагу, а не яку-будь загальну, і походять з того часу, коли Рафальський ще не був митрополитом. Згадаємо нарешті, що до книжки додано альфаветичний показчик імен, уміщених в реєстрі питомців Волинської духовної семінарії.

Так ось ми й переглянули в головних рисах зміст усеї книжки. Не вважаючи на базиліановність і безладність її викладу, на невідповідність до наукових вимог, які прикладають ся до справді історичних студій, треба зазначити, що в ній можна знайти чимало цікавого історичного матеріялу, так що вона може бути потрібною й корисною для робітників на полі історії Волини, а спеціально — її просвітних інституцій. Авторони треба було лише не надавати своїй праці черезмірної ваги, не величати її „вінком Волинської семінарії“, не давати претенсійних заголовків, а просто назвати її „Матеріялами до історії семінарії й ниньших духовних шкіл на Волини“.

С. Г.

Dr. Bronisław Łoziński — Epilog Stanów galicyjskich (Biblioteka Warszawska, 1901, т. III, стор. 105—136, 414—445).

Отся розвідка дра Лозіньського складає ся з двох частин, а власне „Ostatnie sesye sejmu stanowego“ і „Abdykacya Stanów“. Перша частина оповідає про знані руським читачам події Станового сойму в р. 1842—45, оповідані на підставі того самого рукописного матеріялу, що й у дра Лозіньського, в недокінченій праці пок. О. Терлецького, а друга говорить про події 1846—48 р., на скільки вони доторкають інституції Станового сойму.

Про першу частину скажемо коротко: порівнанє з працею О. Терлецького дає найліпшу міру її вартости. Отже др. Лозіньський, опираючися на тій самій рукописній збірці Крайньського що й Терлецький, задав собі далеко менше праці над її простудіюванєм; він цитує деякі уступи з меморіяла гр. Красіцького з р. 1842, що був вихідною точкою міркувань того сойму про відносини підданські, цитує пізнійші депіски Красіцького до того меморіялу, зроблені графом а posteriori для паданя йому більшої ваги, ніж він мав дійсно, цитує дебати й ухвалу з р. 1844, цісарські революції з р. 1845 тай годі. У Терлецького матеріял далеко багатший, не диво, що й суд його про ті шляхетські заходи виходить зовсім инший, як у Лозіньського. Для сього остатнього нема ніякого сумніву, що всі шляхтичі, починаючи від самого 1842 р. мали ясно витичену мету — добивати ся зпесеня панщини й висловлювали свої думки для того лише так несміло та обережно, аби не давати зброї в руки ворожій бюрократії. Терлецький, як відомо, розглядаючи аргументи й ухвали та порівнюючи їх (за проф. Грінбергом) з анальоґічними соймовими маніфестаціями в иньших австрійських краях ще за йосифінських часів, дійшов до иньшого погляду. Завважимо, що др. Лозіньський, обговорюючи галицькі відносини, віде не пробує глянути на анальоґічні справи в сусідніх краях, немов би те, що діяло ся тоді в Галичині, було зовсім відокремлене від усього, що діяло ся по за її межами. Так само поверхово малює др. Лозіньський мотиви всіх тих актів. Для нього заходи польської шляхти коло зміни селянських відносин являють ся поперед усього і виключно поривами благородного серця, чистою філантропією подіктованою високим почутєм патріотизму; що по за тими поривами стояли сильні мотиви економічної натури, переверот в цінах збіжа, почуте, що паншвиняна праця висить як куля при ногах економічного розвою, чи то, як тоді говорено, „не оплачує ся“, а злучені з нею тягарі (сервітутти, патрімоніальне судівництво і т. и.) не допускають до раціонального веденя господарства у самих дідичів, про се у дра Лозіньського

немає ані натяку. Він трактує свою „історію“ як добрий бюровий референт: із купи даних йому актів з додатком власного розумованя робить новий акт, а *quod non est in actis, non est in mundo*.

З погляду на свіжість отакого актового матеріялу свіжіша друга часть праці дра Лозіньського, в якій оповідаєть ся власне „епільої“ станового сойму — пробу урядових сфер скликати й відживити його в пору, коли сам хід історичних випадків змів його разом з иньшим струшшілим драматем зі сцени. Інтересні тут особливо дві реляції Стадіона з цвітня 1848 р., в яких докладно характеризуєть ся безрадність та безнадійність сього галицького губернатора. Ще інтересніше оповідане про побут делегатів польських у Відні в цвітні 1848 р., з якого добре видно, як близькими до здійсненя вважали тоді навіть найрозважніші Поляки свої мрії про відновленє Польщі, а бодай про заведене в Галичині чисто польських порядків і поставленє її на становищі зовсім окремім від иньших провінцій Австрії. Про тзв стадіонівський „байрат“, утворений по формальній абдікації Станів галицьких др. Лозіньський згадує лише коротко, але докладнішою його історії не подає.

Ів. Франко.

Dr. Bronisław Łoziński — Dwa upiory historyczne, generał Benedek i starosta Breinl (Galicya w roku 1846) (Biblioteka Warszawska, 1902, т. II, ст. 213 і 429).

Певна річ, злодія ніхто так не встереже, як злодій, а бюрократичних штук та викрутасів ніхто так не зрозуміє й не здемаскує, як бюрократ. Із сього погляду отея праця дра Лозіньського може вважатися звірцевою. З залістю фанатика і з дотепом виостреним на вишукування всякої підлости та брехні бюрократії, др. Лозіньський бересть ся осьвічувати кроваві події 1846 р., а властиво їх головних героїв. Його статя, то не праця історика, що спокійно важить факти й докази, шукає їх основ і слідить властиво не вину чи заслугу, а в першій лівій причині й наслідки; се пристрасний, часто сліпий у своїй пристрасній акт оскарження, в якому автор не цураєть ся навіть чисто прокураторських кручків, аби тільки поставити на своїм, а властиво улєкшує собі задачу ще й тим, що приймає від разу за певне й незбите те, що властиво мало би бути доказане.

Розбираючи давніші праці дра Лозіньського ми вже нераз звертали увагу на дуже простий і дуже наївний його погляд в справі причин галицьких подій 1846 року. Головним винуватцем була галицька бюрократія, „hajdamaska biurokrasy“, як з уподобанєм називає її автор. Вона газдалегідь, майже від самого 1772 року копала прірву між селянством і шляхтою, jątrzyła і wichrzyła, роздувала дрібні патріархальні

спори між двором і хатою до розміру великих справ, піддержувала і тягла без кінця нечисленні процеси, впоюючи в селянина фікцію, що цісарські урядники, то його одинокі опікуни й добродії, а пани дідичі та їх офіціялісти, то його кривдники, кати й тирани. Сю систему по думці дра Лозіньського доведено до крайности в році 1846, коли бюрократія покликала селянство ніби то до оборони zagrożених інтересів державних, а в дійсности дала йому повновласть до різні та рабунку, а навіть платила „rozbestionemu chłopstwu“ формальні премії за голови помордованих дідичів. Була — сього не заперечує др. Лозіньський — деяка вина і з боку тої части польської суспільности, що в легкомишому запалі нерозважно кинула ся голосити темному та здеморалізованому „ciemowi“ слова свободи, братерства та рівности, що обіщувала йому знесенє панщини та справедливіший розділ суспільних обовязків та прав. Але сеї вини др. Лозіньський детально не освічує, натякає на неї якось нерадо, обминає як річ вповні вяснену деінде, працями иньших істориків. Чи була яка вина з боку дідичів? Др. Лозіньський навіть не задає собі, не допускає можливости сього питання. Галицькі дідичі, жертви катастрофи 1846 року, були невинні жертви: вони всіми силами бажали добра народу і були б певно сотворили для нього рай на землі, як би не перешкоди ворожої бюрократії. Яким способом дійшло до того, що той нарід, маючи таких добрих та благородних панів, був такий темний, здеморалізований та rozbestwiony, що волів слухати ворожої, гайдамацької бюрократії, ніж голосу своїх панів і навіть своїх духовних, що на решті в днях страшної катастрофи 1846 року дуже часто не хотів приймати від мордованих панів гршевого окупу, хоча ті обіщували йому значні суми, по 100 або й більше ренських, а лакомив ся виключно на нужденну премію, буцім то визначену урядом, яка вивосила 5 р. за живого, а 10 за вбитого, — се все в філософії дра Лозіньського лишає ся цілковитою загадкою.

Історик не може поминути мовчанем також цілковитого браку історичної перспективи в отсій його праці. Катастрофа 1846 року, подія безперечно важна в історії Галичини і навіть в історії цілої Австрії, не була знов фактом таким великим ані безпримірним в історії навіть ХІХ віку, як се впливало би з представлення дра Лозіньського. Ані страти в людях (коло 2.000), ані в матеріяльних добрах, понесені в тій катастрофі, не були такі дуже великі, щоб їх можна було порівняти хоч би з одною новочасною битвою, з бомбардуванєм Відня в р. 1848 або Париза в 1870. Тай моральні наслідки сеї катастрофи найсумнійші були не там, де би з представлення дра Лозіньського випадало сього надіяти ся, не серед „rozbestwionego chłopstwa“, яке весною 1846 року хоч і не радо вернуло знов до відроблювання панщини, ані серед гайдамаць-

кої бюрократії, яка незабаром щезла з краю полишивши місце па скрізь чесній та ідеальній — по думці дра Лозіньського — бюрократії „pa-godowej“, школи графа Голуховського. Найсумнійші наслідки полишила катастрофа 1846 року власне в душах тих, що були ніби то її жертвами і мучениками — в душах галицької шляхти: вона затроїла їх ненавистю до „хлопства“, породила, а може лише скріпила бажане держати те хлопство вічно в матеріяльнім і моральнім ярмі й сплodiла політику, ведену консеквентно і до тепер, яка зробила Галичину — ах правда, ми й забули, що Галичина в теперішніх часах по думці дра Лозіньського виявляє образ „wspaniałego rozwoju“ і з погляду адміністрації певно може служити взірцем для всіх иньших країв цивілізованого сьвіта!

Про сам фактичний зміст отсеї праці дра Лозіньського нам не багато лишає ся сказати. Вона написана з приводу появи двох німецьких книжок, а власне книжки дра Фрід'юнга „Benedek's nachgelassene Papiere“ і невиданого ще й доси мемуара тарнівського старости Брайнля, який віднайшов у грацькім урядовім архіві та лагодить до друку тамошній професор Льозерт, і якого коректурні листи уділені були дрови Лозіньському. З паперів Бенедєка др. Лозіньський зупинив ся виключно на тих, що говорять про ославлену битву під Ідовом, де Бенедєк здобув ніби то блискучу побіду над горсткою лихо узброєних і зовсім недісциплінованих повстанців. Реляция Бенедєка подана автором у перекладі кидає справді сумне сьвітло на того сумної слави героя, що розпочавши свою военну карієру Ідовскою різаниною, закінчив її страшенним погромом під Садовою в 1866 році і доведєнем Австрії на край упадку. Зі споминів Брайнля др. Лозіньський зупиняє ся тільки над питанням про премії буцім то обіцянї і розділюванї сим старостою мазурським різунам. І хоча др. Лозіньський має можливість при помочи архівних матеріялів, видобутих ним самим із паперів львівського намісництва, контролювати, а подекуди й доповнювати Брайнлеві спомини, то все таки признаю ся, що його аргументация що до страшенної провини Брайнля не переконала мене. Сам др. Лозіньський вуживши всі способи адвокатської софістерії на доказанє, що Брайнль обіцявав і виплачував селянам премії за помордованих дідичів, нарешті мусить признати ось що: „Chodzi o biurokratyczne pojowanie rzeczy. Premii w tem znaczeniu, żeby je aktem urzędowym przyrzeczono i pewną taryfą z góry określono, nie było w Tarnowie i takim premiom mógł tak Sala, jak i sam Breinl stanowczo zaprzeczyć. Jest to po prostu nie tyle sprytne, ile wykrętne wyzyskiwanie nieścisłej, nawet niezręcznej formy, w którą oskarżenie ubrali tak pierwsi jego propagatorowie w Tarnowie, jak i wszyscy autorowie pamiętników i opisów później wydanych. Zmieńmy tylko formę oskarżenia, wy-

rzućmy słowo „premie“ i odrzućmy taryfę, a wtedy rzecz sama, fakt, że Breinl chłopom płacił za ich krwawą akcyę, że, co więcej, pieniężnemi datkami przed wybuchem niepokojów do tej akcyi nie tylko ośmielił, lecz i pobudził, stanie się niewątpliwym raz na zawsze, bo przyznanym przez samego sprawcę (op. cit. st. 440). Нам здається, що як відкинути слово „премія“ і відкинути тарифу (головне), то з премії не лишиться нічого, а лишиться признане Брайнля, що він платив селянам за підводи, якими ті привозили до Тарнова арештованих та помордованих повстанців, та забрану у них зброю. Такі виплати були уставлені законом і робилися всюди; по всіх повітах старости наказували селянам держати варти, арештувати підозрених людей, а в разі опору уживати сили, а проте не у всіх повітах прийшло до кровавої катастрофи, значить, причина її в Тарнівській повіті софістичними доказами дра Лозіньського про Брайнльові премії все таки не вияснена. Взагалі автор говорить про Брайнля з такою дикою ненавистю, що якоїсь справедливої оцінки його діяльності й ролі в подіях 1846 р. годі від нього й ждати.

Кінчить ся стаття дра Лозіньського кількома зовсім справедливими увагами про книжку М. Салі „Geschichte des polnischen Aufstandes 1846“. Як звісно, австрійський уряд і доси не спроміг ся на те, щоб опублікувати автентичні документи про повстанє й ріаню 1846 р.; навіть приступ до тих документів неможливий і доси для фахових істориків. Саля, в 1846 р. високий губерніяльний урядник і повірник губернатора архикнязя Фердинанда д' Есте, мав приступ до всіх тайних актів і на їх основі написав свою книгу. Др. Лозіньський в ріжних своїх часткових монографіях мав нагоду виказувати недокладности та неповноту Сальової історіографії, а тут з нагоди Брайнльових споминків закидає йому по просту тенденційність, тоб то мовчуче змагане полишати гріхи бюрократії в сутіни, а звалити всю вину розрухів на польську революційну пропаганду. Завважу, що з боку прихильників тої пропаганди давно вже був піднесений аналогічний закид, по якому Саля малює хід і цілі тої пропаганди на підставі ріжних невірних або й просто брехливих денунціяцій, що доходили до уряду, а ще більше на підставі зізнань ріжних оскаржених у кримінальних слідствах, які всякими способами силувались вибріхувати ся і нераз безпідставно набріхували на иньших. Взагалі й тут повне опублікованє всіх актів являється доконечним постулятом науки. На жаль такі праці, як отся дра Лозіньського та ті польські монографії про 1846 рік, що були опубліковані в році 1896 і 1897, в 50-ті роковини ріані, показують нам наглядно, що пристрасти серед польської суспільности, розбуджені тою

рівнею, ще далеко не вигасли і що об'єктивної її історії довго ще прийде ся ждати.

Ів. Франко.

Dr. Bronisław Łoziński — W przededniu katastrofy. Galicya w roku 1846, II (Biblioteka Warszawska, 1902, т. IV, ст. 417—437).

Ся стаття не подає властиво нічого нового, але являєть ся немов повторенєм у загальній формі давніших уваг автора та обвинувачень против галицької бюрократії. Подано тут коротенькі та зовсім не цікаві характеристики людей, що репрезентували тодішнє центральне правительство, отже цісарів Франца I та Фердинанда I, міністрів Меттерніха, Коловрата та гр. Інцаті, шефів галицької губернії архикнязя Фердинанда д' Есте та бар. Кріга. Все те склеєно дуже примітивно, оповідаєно звичайною балакучою та многословною манєрою сього автора; ся многословність оживлюєть ся і набирає кольоритности лише там, де автор може висловити свою ненависть до старої бюрократії або до „дикого хлопства“. Розбирати сю статю з історичного чи загалом з наукового погляду нема ніякої рації; що найбільше варто навести в неї кілька загальних речень, як документів способу думаня нашого автора.

Ось його погляд на діяльність Йосифа II. „Цісар Йосиф II, в якім австрійсько-німецькі історики й публіцисти показують тип такого абсолютного монарха, який не лише міг піддержати абсолютну систему, але навіть зробити її до якоїсь міри популярною, визначав ся без сумніву многими прикметами, що давали йому право до такої ролі; але його діяльність, кермована головно змаганєм централізаційно германізаційним, а при тім „wysilająca się na awanturę w całym przebiegu swoim misję reformatorską“, була радше лиш одною фазою в розстрою держави“ (ст. 419). Як бачимо, польський „історик“ з початку XX віку не здобув ся на об'єктивніший осуд діяльності великого цісаря, як шляхта й клерикали з кінця XVIII в.

Др. Лози́нський не соромить ся по дослідях Любомірекого, Бобжинського і цілої плеяди млодших польських істориків про стан польського селянства за часів Річипосполитої парадувати ось із якою тирадою — подаю її в польськїм ориґіналі: „Ks. Waleryan Kalinka wykazał (w dziele „Galicya i Kraków pod panowaniem austryackiem“) z wszelką ścisłością historyczną i jak najdokładniejszą znajomością stosunków prawnych i administracyjnych, że sprawa pańszczyzniana była od zaboru Galicyi osią polityki obliczonej na zgładzenie polskości w jej głównych ogniskach, w dworach szlacheckich W tym celu patenty i dekrety wiedeńskie stopniowo a konsekwentnie zmierzały do zmiany pierwotnej, patryarchal-

nej, na wzajemności świadczeń i korzyści opartej natury stosunku poddańczego przez nadanie mn wszelkich pozorów arbitralnego władztwa, wobec którego lud przed bezwzględnością i uciskiem tylko w cyrkulach znaleźć może sprawiedliwość i opiekę“ (ст. 432). Треба не малої дози безсоромности, щоб нині говорити про існуванє таких патріархальних відносин між двором і підданими в Польщі XVIII в. І цікаво б знати, яким то способом австрійська бюрократія могла сим ніби патріархальним відносинам „padać rozogy“ гнєту, як би з боку шляхти справді не було ніякого гнєту. Правда, австрійський уряд дав панським підданим одно, чого вони не мали в Польщі, дав їм можливість жалувати ся на свої кривди — й *inde grae* шляхти й її засліплених апольоґетів в роді дра Лозінського. І треба також не малої дози смілости, щоб політичний памфлет кс. Калінки з початку 50-их років мин. віку, подиктований злобою й ненавистю, називати працею наділеною „ścisłością historyczną“, коли новітні польські історики (прим. Смолепський) давно виказали, що Калінка навіть у своїх пізнійших працях, писаних далеко спокійнійше, властивим істориком не був ніколи, а все лишив ся публіцистом, наділеним значною дозою чисто белетристичної інтуїції.

Ще один цитат із праці дра Лозінського. Схарактеризувавши ніби анархію, яку витворила й піддержувала в Галичині давня бюрократія, др. Лозінський заявляє, що теперішнє покоління польської суспільности не може мати про се доброго понятя, бо воно, мовляв, „oswojone już z widokiem urzędników-obywateli, stojących poza sferą hierarchicznej odpowiedzialności pod podwójną ścisłą kontrolą własnego sumienia obywatelskiego i opinii współobywateli“ (ст. 420). Се справді золоті, класичні слова; задля них одних варто було прочитати статю дра Лозінського. З уст чоловіка вповні компетентного, пенсіонованого радника намісництва львівського, ми дізнаємо ся, що для теперішньої „обивательської“ бюрократії не існує властиво урядова присяга, не існують державні закони, а діяльністю їх кермують лише дві провідні зорі — власне сумління — на щастє, дуже широке! — і „opinia współobywateli“, розумієть ся, не якогось „motłochu“ та „chłoptwa“, а тої самої „społecznej hierarchii“, з якої вони походять і якій служать. Сим поясняють ся такі цвіткы, як діяльність многих сучасних старостів та комісарів при всяких виборах, зборах, агітаціях і т. и., діяльність увіковіченена вже цілими стосами парламентарних інтерпелляцій, промов, меморіялів, процесів та газетних статей, діяльність, яку будущий історик буде міг вигідно і гідно помістити обік діяльности ненависних дрови Лозінському Брайнлів, Берндтів, Мільбахерів, Тобіяшків і ин. Якою цю-

кажуть ся в очах того будущего історика об'єктивність та історична перспектива дра Лозівського, се вже тепер не трудно вгадати.

Др. Ів. Франко.

Dr. Bronisław Łoziński — Winowajęcy. Galicya w roku 1846, III. (Biblioteka Warszawska, 1903, січень, ст. 38—76).

„Винуватці“ — се знов ті самі галицькі бюрократи, яких др. Лозівський пече тай пече на повільнім огні своєї безконечної люкубрації, яким у кожній новій статі підсипає нові, соковиті титули й епітети. Сим разом потуємо ось які придбання польської історіографічної штуки: „hajdamacki akt“ (ст. 40) — про розпорядженє Мільбахера, яке обговоримо далі, „istny potwór“ (ст. 41) про старосту Брайнля, „hajdamassy starostowie“ (41), „hajdamacka akcyя represyjna“ старостів і комісарів циркулярних (42), „rozbestwione chłoptwo“ (44), „podbechtana czerń chłopska“ (45), „bandy hajdamackie“ (46), „hultaj na wielki kamień“ (49), „łotrostwa“ (53), „chmura rzeczywistych szatańców“ (57) і т. д. — майже що сторінка, то цвіток стилю та об'єктивности, а вноді й ціла китиця.

Та сим разом статя дра Лозівського дає дещо справді нового й інтересного. Інтересна поперед усього реляція губернатора Франца Стадіона про стан Галиччини, написана 28 грудня 1847 р. по обияттю уряду та обїханю значної части краю. Правда, ся реляція дає в многomu образ незгідний з поглядами дра Лозівського на вплив і всевладність галицької бюрократії, хоча й не жалує темної фарби для її змалюваня. Бо коли др. Лозівський бачить у бюрократії того сатану, що властиво попхнув хлопство до різні, піддержував у ньому нехить до шляхти, творив фікцію панського притиску і надужить та піддержував грішну думку, що підданий лиш у цісарського уряду може знайти опіку й оборону, то Стадіон зовсім навпаки закидає галицькій бюрократії, що була або лїнива або нездїбна давати народови законну охорону. „Skargi poddanych są różno i niedbale badane, dochodzenia w tych sprawach ciągną się w nieskończoność, a całe lata powtarzane prośby i nalegania pozostają nieuwzględnione. Nic dziwnego zatem, że poddani wpadają na myśl samopomocy i mniemając, że władze popierają interesy dworów, wpadają w renitencyę“ (ст. 69). Як бачимо, образ зовсім не подібний до того, який малює др. Лозівський.

Подає др. Лозівський ще пару архівальних матеріялів меншої ваги, прим. скаргу пані Дидинської, барона Пшиходцкого з Бохенського пов. на тамошнього циркулярного урядника Віцтума, якому польська опінія закидала, що в селянській одїжи сам на чолі селянських загонів брав

участь в убийствах і рабунках 1846 р. Розуміть ся, реляція опублікована дром Лозівським не потверджує сього закиду, хоча й показує нам у Віцтумі чоловіка легкого та не дуже сумлінного.

І ще одну памятку того нещасного року видобув др. Лозівський з архівного пороку — писаний наказ львівського старости Мільбахера виданий одному мандаторови. Наводимо сей інтересний документ, що ближе торкаєть ся нашої руської части Галичини, в тій формі, як його подав др. Лозівський, тоб то в польськїм перекладі:

„L. 74. Do Pana mandataryusza Błockiego.

Zwołaj Pan wszystkich chłopów z kosami; każ im Pan wszystkich buntowników pochwytać, a jeżeli by się bronili, zgładzić. Urlopnicy powinni pomagać, pan komisarz Klossorz przybędzie tam i przyniesie pomoc dzielnym chłopom w Horożanle. Ze 100 chłopami możesz Pan ubić 100 takich drabów; w Tarnowskim cyrkule chłopci poradziли sobie dobrze: schwytali 108, pomiędzy nimi czterech hrabiów, i zabili 27. Masz Pan sposobność do stwierdzenia swojej wierności dla Najjaśniejszego Pana i oczekuję też tego; odwaga i energiczne działanie doprowadzą do zasłużonego ukarania buntowników. Donoś mi Pan o wszystkim. Lwów, 22 lutego 1846 roku. Milbacher“.

Др. Лозівський не може знайти досить сильних слів, щоб дати вираз своїому обуренню на таке „гайдамацьке“, „лотрівське“ поступоване бюрократії. „Jeżeli się skombinuje wszystkie te czynniki rozstroju, które w przededniu katastrofy w r. 1846 zawichrzyły sytuację w Galicyi — пише він в однім місці (Bibl. Warsz. 1902, IV, 435), — to trzeba by się cofnąć daleko wstecz, a w każdym razie po za wiek XIX (отже до старої Польщі?), aby znaleźć równie podatny grunt dla anarchicznego posiewu. Jeszcze dalej wstecz wypadło by się cofnąć. żeby znaleźć taki straszny plon, jaki z posiewu tego urósł na gruncie galicyjskim w r. 1846“.

Ну, щоб знайти аналогію для цитованого висше наказу Мільбахера, не треба бігати так далеко в старовину. Не далі, як минулого року, в 201 і 202 ч. „Діла“ був надрукований у дословнім текстї і навіть репродукований у фототипичній подобизні лист повітового комісаря при волочівськїм старостві, д. А. Слопецкого, одного з репрезентантів тої нової, любої дрови Лозівському бюрократії, що крім власного сумління й опії собі подібних не знає ніякого закона, ніякої присяги й одвічальности, — лист писаний до одного звісного виборчого махера, дословно ось який:

Złoczów 15/8 1894.

Szanowny Panie!

Wybory w Harbuszowie odbędą się w sobotę 17 o godz. 10 rano. Proszę zebrać zaufanych i niech czekają blisko urzędu gminnego, reszta

людności może wyjdzie w pole -- ogłoszenia o wyborach nie przybijać mieć gotowe i dopiero w ostatniej chwili przybić. Na drogę z Złoczowa prowadzącą, proszę wysłać kogoś bardzo zaufanego, aby mnie sprowadził wprost do urzędu gminnego bym nie potrzebował błąkać się po wsi i wypytywać o urząd gminny. Wójt z ludźmi zaufanymi niech czeka na mnie.

Pan starosta wyraził nadzieję, że Pan dołoży wszelkich starań aby wybory w Harbuzowie dobrze wypadły -- proszę więc wszystko robić co możliwe działać bardzo ostrożnie spodziewam się że będę mógł o czynności Pana zdać dobrą relację Panu Staroście.

Łączę wyrazy zyczliwości

Słonecki.

Я не знаю, чи пишучи свою статю і вливаючи своє обуренє на „гайдамацький акт“ Мільбахера др. Ловіньський знав про існуванє листу д. Слонецького; повинен був знати, бо він був репродукований і в деяких польських газетах. В усякім разі цікаво б почути, як др. Ловіньський осудив би своїм бистрим розумом оба ті акти в порівнаню. Я не вагаю ся признати, що акт Мільбахера, справді жорстокий, негуманний і свідчить про накипілу злість, яка вилвала ся в формі урядового наказу. Але лист д. Слонецького по моїй думці в порівнаню з тим наказом далеко поганьший та більше злочинний: і з погляду на обставини, на намір, на предмет та на суб'єктивне почутє злочину йому треба признати *privilegium odiosum* супроти наказу Мільбахера. Бо не забуваймо, що Мільбахерів наказ, хоч який нелюдський, усе таки хоч про форма стояв на ґрунті тодішнього закону, що не знав милосердя для бунтівників. Сей наказ був виданий у хвилі заколоту, коли почали приходити перші вісти про тарнівську різню, а у Львові серед бюрократії ходили слухи про польську конспірацію, про намір вимордуваня всіх урядників та офіцерів, і коли, значить, акт подібний до Мільбахерового міг уважатися хоч від біди актом конечної самооборони. Як натомість осудити сей другий, новочасний акт, виданий в часі виборів, написаний з найвиразнішою свідомістю, що його автор, заприсяжений урядник, топче закон, на який присягав, вирушає в спілці з адресатом на формальну крадіж і то на крадіж не коний зі стайні, не гроший зі скрині, а найсвятішої річи, горожанських прав людности, майже одинокого добра, яке їй доси лишило ся? Ні, як собі хочете, а новочасна бюрократія, що плодить такі акти, по моїйому нічим не лиша, а в многому навіть гірша від тої, на яку кидає громи свогого святаго обуреня др. Ловіньський. Він щільно збирає всі свідощтва про злупоте і деправацію тої давньої бюрократії -- се добре. Але осуджуванє всього з чисто морального погляду для історика завсїгдн недогідне, а подвійно недогідне тоді, коли мораліст

сам належить до касті нічим не висшої від тої, яку осуджує, і ще й сумне в додатку тоді, коли сей мораліст, показуючи з запалом стеблину в оці ближнього, не бачить поліна у власнім.

Іван Франко.

Dr. Adam Bogusz — *Wieś Siedliska-Bogusz, monografia zebrana z dokumentów i wspomnień rodzinnych ze szczególnym uwzględnieniem wypadków roku 1846 i życiorysu Jakóba Szeli*, Краків, 1903, стор. 64+2 рисунків.

Довгий титул зовсім кучої книжечки, що складається зі вступного слова (стор. 5—7), із трьох коротеньких розділів: *Historya Siedlisk* (стор. 9—18), *Historya rzezi 1846* (стор. 19—46), *Końcowe uwagi* (ст. 47—56), а нарешті в додатку „*Dokumenty*“ (ст. 57—64), числом аж 6, дуже не однакової вартости. На початку книжки поданий гарно виконаний портрет Станіслава Богуша, замордованого в 1846 р., а на кінці не менше гарний рисунок медальону, на якому вирито Поляком Дмуховским у Парижі в 1846 році портрети Шелі й Метерніха.

Перший розділ сеї книжечки можемо збути кількома словами. Автор її очевидно не історик і змінив свою „історію“ Седлїск із випадково нахаланих документів та деталів. Те лише можна зазначити, що Седлїска в половині XIV в. були в посіданю руських дідичів, від кінця XIV до кінця XV в. в посіданю тинецького монастиря, а від початку XVI в. в приватних руках. При кінці XVIII в. се село з сумежною Смаржавою переходить за жінкою на Станіслава Богуша, який жив тут 54 роки, поки 20 лютого 1846 в. не згіб з рук селян.

Головна частина книжечки, се розділ II, що говорить про різню 1846 р. Та хоч автор у передмові заявляє, що в його повіданю є багато записок і незвісних документів, із яких деякі мають першорядне значіне, то про те анї в оповіданю анї в додатку нічого такого важного не знаходимо; що найбільше, маємо тут спростованя деяких дрібних деталів що до сім'ї Богушів. Біографія Шелі оперта на оповіданях підмалюваних на кроваво а posteriori. В сих оповіданях Шеля, так як євангельський Юда Іскаріотський у апокріфічнім оповіданю, мав бути злочинцем мало що не від коліски, замордував три свої жінки і парубка, що підлабузював ся до його четвертої жінки, і мав також замордувати та обрабувати в лісі якогось Жида, що йшов на ярмарок. Навіть назва Шеля має бути памяткою страшного злочину. Перший пробощ Седлїск, якийсь кс. Григорій, ідучи з Седлїск до місточка Пільзана, був заскочений у лісі опришками й замордований для рабунку. Але злочинці знайшли при труні лиш один шеляг, і за те їх пізнійше прозвано „*Szelagami albo Szelami*“ (стор. 49). Сам др. Богуш не дуже вірить тій

легенді, тим більше, що й етимологічно з Шельонга не легко зробити Шеля; можливо однак, що назва Шеля походить від руської форми сього слова „шеляг“, де кінцеве „г“ з часом у мазурськім виговорі згубило ся.

Як безкритично оповідає др. Богуш, досить буде навести один факт. На стор. 22 він твердить, що Шеля „od dawna miał zasługi u rządu szpiegując i donosząc różne szczegóły o zachowywaniu się dworów w czasie rewolucyi w r. 1830 i następnych, gdy do Galicyi cisnęli się emigranci“. На се твердження нема ніякого доказу крім сього, що Шеля мав довіре у селян, був вибраний плеїпотентом, скаржив пераз двір за знущане над підданими, ходив з тими скаргами не лише до Гарнова, але навіть пішки до Львова, а в 1832 році вернувши з такої одної подорожі був арештований у своїм селі, протягом сімох неділь держаний у кайданах; навіть на новий рік велів його мандатор скованого і майже босого під вартою гнати до костела на людську наругу, при чім він відморозив собі пальці па руках і ногах. Др. Богуш, що рад би показати Шеля як брехуна і вродженого злочинця, додає нотку також до згадки про 7-тижньовий арешт його в селі. „Домінія — каже він — мала право карати арештом до 7 день і накладати кайдани. Писар, що писав потім скаргу Шелі, мабуть перекутив 7 день на 7 неділь“. „Musiał zapewne przekroczyć!“ — каже др. Богуш, забувши про те, що сам подав із скарги Шелі (стор. 22, пор. текст скарги стор. 57), що Шеля арештовано 28 падолиста, а воджено в кайдавах із арешту до костела 1 січня 1833 р., значить, пятого тижня по арештованю Шеля сидів іще в арешті! Пожаль ся Боже з такими істориками!

Але ні, є один документ, який по думці дра Богуша „stwierdza aż nadto dobitnie, iż rząd wynagradzał pieniądze chłopów za szpiegowanie i denuncyacye dworów“ (стор. 45). Сей документ — запитане старости Брайнля до судії Зайончковского з д. 26 грудня 1840 що до селян із Щепановиць, які будім то донесли були на свою дідичку Хшонстовску, що вдає ся в революційні конспірації, й за се домагали ся плати. На жаль, сей клясичний документ, надрукований дром Богушем (ст. 59) стверджує, 1) що щепановицькі селяни зовсім не доносили добровільно на свою дідичку (da mir von denselben keine freiwilligen Entdeckungen gemacht wurden“ — каже дословно Брайнль), а тільки покликані на сьвідків у суді зізнавали на її некористь, шб. по правді, і 2) що Брайнль не хотів нічого платити тим, що по трьох роках (справа Хшонстовских вела ся ще 1837 р.) допомннали ся плати. Зрештою звісна річ, що кожде правительство платить тим, що займають ся шпiонством на його користь і доносять йому важні, а невідомі для нього річи. В часах перед 1848 р., тай потім таке шпiонство й доношене було навіть обовязкове для всіх,

хто мав якийсь уряд, а плата за нього була також унормована окремими законами. А депуцізоване в справах податкових і фінансових було обов'язкове й оплачуване у нас ще мабуть до кінця минулого року. Значить, тут др. Богуш не відкрив ніякої особливої тайни. Секрет лише, як він на основі сього рескрипту Брайнля з р. 1840, який стверджує, що щепановицькі селяни не доносили в р. 1837 на свою дідичку, міг виміркувати, що Шеля від самого 1830 р. доносив на своїх дідичів? Додаймо, що — не вважаючи на таке категоричне твердження, — автор не вміє подати ані тіни якогось факту, щоб ті ніби Шельові доноси мали якісь наслідки, стягли на когось ревізію або арештоване.

Др. Іван Франко.

Извѣстія имп. общества любителей естествознанія, антропологій и этнографіи, состоящаго при московскомъ университетѣ, томъ ХСV, — Труды антропологическаго отдѣла, томъ ХІХ, подъ редакціей Д. Н. Анучина и А. А. Ивановскаго, Москва, 1899, ст. 256 in 4°.

В сій томі праць антропологічного відділу московського товариства природознавства, антропології і етнографії подибуємо кілька заміток і ширших студій, що мають посередне або безпосереднє значіння для нас. Переглянемо їх по черзі.

Д. Лутохін подав Історичний огляд літератури про расові відзнаки крижів (таза). Питання се цікаве для нас з боку археологічного й антропологічного, особливо коли слідом за європейськими ученими (як Verneau) вірити, що згодом колись можна буде установити класифікацію рас на основі форм крижів, — як се раніш було зроблено на основі прикмет будови черепа (між иншим, і досі без певних наукових наслідків). Але автор, переглядаючи літературу сього питання, подаючи чимало матеріялу для наукових висновків про форми крижів різних всесвітніх націй, між иншим і російської, ніде не натякне навіть про тип український. Та сей дефект, як видно, трапив ся не з вини автора — лише задля цілковитого браку матеріялу в сій справі. Правда, й ті висновки, які зроблено для инших типів, такі ще слабкі і ефемерні, що серйозно числити ся з ними ще годі!

Д. Воробєв умістив дуже солідну студию — Матеріяли до антропології великоруської людности деяких повітів Рязанської губ. Загальний висновок автора, що з більшістю славянських груп, особливо з Білорусами і Українцями (з першими більш, ніж з остатніми) Рязанець має дуже багато спільних прикмет. Свої дати про Рязанців автор сумлінно порівнює з такими ж датами про Українців (на підставі праць Емме, Еркерта, Дібольда, Талько-Грінцевича, Краснова,

Гильченка, Коперіцького), про Великоросів, Білорусів і почасти австрійських і південних Славян. Уживання порівняного методу, розуміть са, надає більш ваги висновкам автора. Варто спинити ся на основних точках праці д. Воробєва, о скільки вони дотикають безпосередно нас. Отже перш за все колір волося. Порівнюючи окремі славянські групи, можна зазначити, що у всіх груп примітна деяка перевага темноволосих. Слабійш се замітне на Великоросах (51,4% — 57% темноволосих); цифр про Білорусів для якого-будь виводу за мало, хоча слід зауважити, що найбільш поважна статистика д. Янчука дає 52% темного волося; Україні трохи більш темноволосі ніж Великороси (54,3% — 83,3%); близько до остатніх стоять Поляки (54,06—78,37%); найбільше темноволосі — Славяни адриатицького побережя (75,51% темноволосих).

Колір очей. У Українців (взагалі) пересічно 43,82% чорнооких (темно-карих і чорних), у Великоросів десь коло тогож (45,84—49,31%); найбільш чорнооких у галицьких Поляків (70,1%); найменш у Білорусів — 22—25%. Комбінація ясних очей і волося — дає ясний тип, темних — темний тип, а помісь — мішаний тип. З останнього погляду найбільш чисту расу задержали Сербо-Хорвати (де лиш 26,5% мішаного типу); друге місце — за кубанськими Козаками (36% мішаного типу), які на думку їх дослідника (д. Гильченка) представляють український тип, який найбільш заховав свою расову чистоту.

Зріст. Великороси — 163,4—165,13 см., Україні 165,4 (кубанські 170 см., Русини 163,1), Поляки 162,7, Білоруси 164,5, південні Славяни 167, Сербо-Хорвати 169.

Черепний показчик. Середній показчик у Великоросів — 81,48—82,01; близько до них — Білоруси 81,05 83,2 і кубанські козаки-Українці 82,1. Україні взагалі трохи більші брахицефали: тахітум для Киян — 84,3, у решти коло 83,2, Русини — 83,3. Інші славянські племена взагалі більші брахицефали, ніж Великороси; Словаки — 84,1; Чехи 84,2; Сербо-Хорвати — 84. Себ-то, з усіх сучасних славянських племен, взагалі суббрахицефалів, Великороси більш від інших наближують ся до мезоцефалії. Що до відсотку долихоцефалів, то на Україні він пересічно доходить до 9,95%¹⁾, як і у Поляків (у Великоросів 8,06); відсоток мезоцефалів — для Українців 16 - 24,43%, для Великоросів — 8,2—25,8, для Поляків — 10,9 - 24,34, Білорусів — 15,79 - 23,5%. Нарешті, що до брахоцефалії, то лише Поляки (російські)

¹⁾ Остання праця Талько-Грінцевича (Wisła, т. XVI, випуск 6, стр. 754—761) свідчить, що долихоцефалізм у Українців існує не в однаковій мірі: — в Правобережній Україні він більший, ніж у Лівобережній.

дають найменший відсоток сі, решта груп — більш-менш стоїть в однакових відносинах. Розглянувши числові відносини між різними групами Славян, автор висловлює ся, що „сучасні славянські племена далеко не чисті з погляду раси, і складні елементи їх ще не змішали ся між собою о стільки, щоб утвориле ся однородна компактна маса“. Більш однородна замість помітна, здаєть ся, у Білорусів, а вже за сими ідуть Великороси і Українці (найбільш неоднородні — Поляки).

Найбільша поземна окружність голови. Найбільші цифри для Великоросів 568—562 mm., потім Поляки — 567; для Українців — 563—546; Русинів 546,3; Білорусів — 545,5.

Нарешті розміри лиця. У Великоросів (між иньшим Рязанців) повна лицева лінія (від чуба до підборіддя) 182,6 mm. — більш ніж у Українців — 178,78—174,9. Автор задоволений з такого відкриття: „Се в деякій мірі може бути „лестнымъ“ нашому національному (великоросійському) самолюбству, даючи ще один доказ на некористь утвореної про нас в Європі думки і помагаючи перевести виразнішу межу між нами і Татарами, бо більшість тюркських племен, як се відомо, мають малі розміри лицевої лінії. Українці ближше з сього боку стоять до тюркських племен, Поляки стоять по середині між Великоросами і Українцями“. Не поділяємо радощів автора, бо вони, нам здаєть ся, передчасні: 323 помірок з Рязанської губернії — для цілої Великоросії трохи замало. Властиво, що до Рязанщини, колишньої Володимиро-Суздальської землі, то вона не може бути типовою для Великоросів, положена далеко від впливів фінського і тюркського, наводнена по часті південним елементом — не дивно, що має людність досить чисту славянську. Як ся остання має виглядати в иньших місцевостях Великоросії і чи справді „Європа“ має несправедливі думки що до її складу — до сього треба ще багато дослідів і матеріалів.

Далі знов интересна праця Н. Гильченка — Тягар головного мозку і декотрих його частин у різних племен в Росії. Автор обслідував на Кавказі в воєнному шпиталі 753 мозків (40 жіночих і 713 чоловічих), які належали до таких національностей: 221 Великоросів, 133 Українців, 90 — взагалі „русских“ (невідомого походження), 102 Поляків і потроху Литовців, Німців, Жидів і деяких кавказських і алтайських (фінських і алтайських) народів. Праця д. Гильченка — перша в Росії в такім напрямку, і в ній також вперше досліджено мізки осіб української національності. Приглянемо ся до головних точок дослідю автора — о скільки вони дотикають нас. Перш за все — загальний тягар мозку. Давно відомо, що тягар мозку стоїть в залежности від віку, зросту, полу, національності (племені) та иньших факторів. Отже цікаво знати, які специфічні прикмети

в найголовнішому органі нашого організму властиві нашому національному походженню. Відповідь на се питання знайдемо в 4 розділі праці — Вплив племені (народности) на тягар мозку. Бачимо, що тягар мозку української людности вносить пересічно 1.365,6 грам. при середній високості 1.688,4 мм. (відомо, що чим людина більшого зросту, тим більший абсолютний тягар мозку, а релятивний тим менший). Таким чином Великороси мають і абсолютний тягар мозку (1.367,9) і релятивний (середній зріст = 1.675,8 мм.) більші ніж Українці: „невеликий тягар мозку — се очевидно, національна (племена) прикмета Українців“ (стор. 138). На жаль, незначна (133) скількість обсервацій (важення мозків), що припадає на кільканадцять українських губерній, не дозволяє зробити якісь загальні висновки про тягар головного мозку тої або иншої місцевости, залюдненої українським елементом. Автору довелось оперувати над репрезентантами таких губерній і земель: Подільської, Волинської, Київської, Чернігівської, Харківської, Полтавської, Курської, Вороніжської, Херсонської, Саратовської, області війська Донського, Ставропольської, Терської і Кубанської області. З усіх сих країн найбільшим тягаром мозку визначають ся Кияни (1.419,6 гр. при середнім зрості 1.700,2 мм.), найменшим — Подоляне (1301,4 гр., зріст 1.678,3 мм.). За Киянами ідуть Полтавці (1.397), потім Волиняне (1.395,85 гр.). Що до Русинів, то по Вайсбаху, вони мають ще менше — 1.320,63. З усіх славянських племен найбільш вносить тягар мозку у Поляків (1.397,2 гр., зріст 1.681,2), менш усіх у Словаків (1.310,74). Загальний висновок автора такий, що „релятивний тягар частин головного мозку дуже схожий у славянської людности в Росії і Австрії. Що ж до абсолютного тягару, то він у російських Славян багато перевищує абсолютний тягар у Славян австрійських“. Автор головним чином оперував над мужеською половиною люду, переважно простих людей („хліборобів“, як вони себе титулювали), але разом з сим йому довелось досліджувати невелику скількість (40) мозків жіщин і інтелігентних муштин (22). Результати досліджування випали не на користь і тих і других: тягар жіночого мозку пересічно о 1.216 гр., а у інтелігентів о 1.353,1 менший від загального пересічного тягару (1.376,57), тоді як зріст їх взагалі перевищав пересічну норму.

В праці своїй автор доторкнув ся дуже цікавого питання, ніким ще не порушеного на такій широкій підставі, як се зробив д. Гильченко. Висновки його, розуміється, цікаві і важні, але мають тимчасове значіння: дуже невеликим матеріалом довелось йому орудувати, аби їх прийняти за остаточно справедливі, особливо що до української людности, де не раз в цілої 2—3 мільйонної губернії до рук дослідника дістало ся 3—5 репрезентантів. Сього занадто мало!

В справозданню з діяльності секції антропології XII міжнародного з'їзду лікарів (1897 р.) (стр. 237—242) коротенько згадується про реферати, предложені сій секції; деякі з них мають ближший інтерес і для нас, як напр. „Про широтні діаметри лица“, „Доісторичний зріст“ (доводить ся, що чоловічий зріст в каменному віці був менший від зросту сучасних людей на 25—30 мм.), „Про черепні типи проф. Серджі в звязку з черепним показником“ (надруковано в цілості на ст. 226—229: — проф. Серджі висуває вперед принцип Блюменбаха і твердить, що єдиний раціональний метод досліджування черепів — той, що опертий на досліджуванню їх морфологічних прикмет. На підставі сього методу проф. Серджі прийшов до утворення гіпотези про так зв. середземельне плем'я (*species eurafrica*), яке прийшло з Африки й розпросторило ся в південній Європі, а згодом — в центральній, північній, західній і східній. Се аборигени Європи. Арійська людність (*species eurasisca*) прийшла пізнійш, і по часті змішала ся з аборигенами, по часті випхнула їх на краї материка. Звідси — два черепні типи в Європі: перший (хамитичний) — еліпсоїдальний, овоїдальний і пентагоїдальний, другий — платицефальної, сфеноїдальної і сфероїдальної форми. О скільки користна і плодотворна теорія ся, тяжко сказати, бо ще сей метод не має розповсюдження).

В протоколах засідань антропологічного відділа товариства варто занотувати (стр. 248—249) справоздання з двох рефератів: И. Силинича „Европейскія расы и ихъ распредѣленіе“ і А. Ивановского реферат з праці проф. Л. Нідерле про антропологічне походження Славян.

В. Доманицький.

Видання й статі обговорені в с'їм томі:

L. Niederle — Slovanské starozitnosti, Díl I. Původ a počátky národa slovanského. Svazek I, 1902.

— Starověké zprávy o zeměpisu východní Evropy se zřetelem na země slovanské, 1899.

— O kolébce národa slovanského, 1899.

— Ueber die Sporoí des Prokopios, 1901.

K. Potkański — O pochodzeniu Słowian, 1902.

A. Погодинъ — Изъ исторіи славянскихъ передвиженій, 1901.

E. Bogusławski — Historia Słowian, 1899.

— Methode u. Hilfsmittel der Erforschung der vorh. Zeit in der Vergangenheit der Slaven, 1902.

Труды Общества исследователей Волыни, т. I, 1902.

F. Westberg — Ibráhims-ibn-Ja'kùbs Reisebericht über die Slavenlande aus dem Jahre 965, 1899.

H. Дашкевичъ — Рыцарство на Русі — въ живні и поэзіи, 1902.

W. Abraham — Biskupstwa łacińskie w Mołdawii w wieku XIV i XV, 1902.

H. Максимейко — Сеймы Литовско-русскаго государства до Люблинской унії 1569 г., 1902.

W. Sobieski — Nienawiść wyznaniowa tłumów za rządów Zygmunta III, 1902.

A. Brückner — Nienawiść wyznaniowa za Zygmunta III, 1902.

A. Кузьминъ — Запорожская сѣчь, 1902.

Д. Эварницкій — Какъ побѣждали Запорожцы мусульманъ, 1902.

Архивъ Юго-западной Россіи, издаваемый комиссією для разбора древнихъ актовъ, часть третья, т. V, 1902.

H. Теодоровичъ — Волынская духовная семинарія, 1901.

B. Łoziński — Epilog Stanów galicyjskich, 1901.

— Два upiory historyczne, generał Benedek i starosta Breinl, 1902.

— W przededniu katastrofy. Galicya w roku 1846, 1902.

— Winowajcy, Galicya w roku 1846, II, 1903.

A. Bogusz — Wieś Siedliska-Bogusz, monografia zebrana z dokumentów i wspomnień rodzinnych ze szczególnym uwzględnieniem wypadków roku 1846 i życiorysu Jakóba Szeli, 1903.

Извѣстія имп. общества любителей естествознанія, антропологии и этнографіи, состоящаго при московскомъ университетѣ, т. ХСV — Труды антропологическаго отдѣла т. ХІХ, 1899.

Поправка: на с. 25 Н. Хроніки замість *Кузвля* читай *Кузеля*.

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. Hruševskýj S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskýj 29—36; 3. Ševčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyškyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Ševčenko-Gesellschaft, mitg. von A. Barviňskyj 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačovnyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskýj (Fortsetzung) 62—113; 3. Messapparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachivskýj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarevskýj's. Desiderata von M. Hruševskýj 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluž S. 1—24; 2. Zur Erinnerung an Markian Saškevič, von V. Kocovskýj 25—35; 3. Ševčenko und Mickievič, vergleichende Studie von Dr. A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišanč“, Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. I. Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hruševskýj 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyškyj und M. H. 222—231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Ševčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyškyj S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie, von W. Budzynovskýj 29—123. 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe $\text{mod-}m$, von V. Levickýj 124—139; 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hruševskýj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums-Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrijenko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonovskýj, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Ševčenko im Gefängniß, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševskýj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und kommerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Velyčko S. 1—36; 2. Bittschrift von Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd“ (Najmička) von T. Ševčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archäographische Notiz von M. Hruševskýj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von * * 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotos“, griechische Grammatik, herausgegeben in Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studynskýj S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von V. Levickýj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Vitovd“, einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-lithuanischen Chronik, von M. Hruševskýj 1—16; 3. „Froh tönende Euphonie“, ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohyla im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studynskýj 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von Al. Konyškyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhundert., von A. Lotočkyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten“, ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von V. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakovskij 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Grossfürst. Lithauen, von M. Hruševskij 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth. von E. Barviňskij s. 1—34; 2. Varlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševskij 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5, Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Ševčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyškyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kijever Gebietes, mitgeth. von M. Hruševskij 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Levyckij 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F. Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korduba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, mitgeth. von M. Hruševskij 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studyňskij 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakova 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Ševčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hruševskij 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von Em. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyckyj, mitgeth. von S. Tomašivskij, I 1—14; 3. Taras Ševčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyškyj 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hruševskij 1—16; 5. Wiss. Chronik; Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kuševič, lemberger Rathsherr und sein Notizbuch, von S. Tomašivskij S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. Hruševskij 1—48; 3. T. Ševčenko's letzte Reise in die Ukraine (im J. 1859), von A. Konyškyj; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archäologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniaževič, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hruševskij S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von V. Hnatiuk 1—38; 3. T. Ševčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyčkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., herausg. von M. Hruševskýj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. Konyškyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken in Očakov im J. 1545, mitgetheilt von E. Barvinškyj 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniaževič 1—8; 4. Miscellanea, von Dr. A. I. Markevič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. Hruševskýj 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecesse in Polen während der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašivskýj S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hruševskýj 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. Hruševskýj S. 1—20; 2. Varlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Ivan Nekraševič, mitgetheilt von A. Lotočkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hruševskýj S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Lotočkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukovina auf Grund des Jahrbuchs des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897, dargestellt von V. Budzynovskýj (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hruševskýj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von V. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyčkyj und sein Aufstand, historische Skizze von Michael Hruševskýj S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan Tomašivskýj 1—138; 3. Chmelnyčkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Ivan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyčkyj's nach einer ital. Gravüre vom J. 1683, 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyčkyj's (St. Temberski's Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyčkyj 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Molotiv (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hruševskýj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorošenko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celevyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein officieller Bericht), mitgeth. von I. Levyčkyj 1—43; 4. Jubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Uebersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1—4.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotljarevskij's Werke in Galizien, von Dr. I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten“, Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryčkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Volynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hruševskij 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von O. Makovej 1—14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer“, mitgeth. von Dr. Ivan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celevyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedlung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hruševskij 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XXIX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13; 2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kijev und der Antheil der Sevcenko-Gesellschaft an demselben 1—1; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung) 95—200; 4. Miscellanea 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Schluss) S. 14—67; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratskyj (Schluss) 201—276; 3. Zur Geschichte des „ruthenischen Ritus“ in Polen, Brief an die Redaction von Dr. Anton Prochaska mit Bemerkungen von Michael Hruševskij 1—8; 4. Miscellanea: Versuch einer Bibliographie des Gregor Skovoroda, von L. Č. 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898: In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften 1—24; 6. Bibliographie 1—38; 7. Bericht über die Thätigkeit der Sevcenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Februar—April 1899), 1—4.

XXXI—XXXII Bände enthalten die für den Kijever archäologischen Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — I. Hälfte: Archäologie, Geschichte, Ethnographie. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) 7—10, 27—30; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Archäologie, Geschichte und Ethnographie (deutsch) 11—26; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communicate (ukrainisch) u. A.: Gab es unter den ruthenischen Volksstämmen einen Volksstamm der Chorvaten? von M. Hruševskij. Ornamentik der Ostereprie in dem Galizisch-Volhynien, von Dr. M. Korduba. III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Das Gräberfeld in Čechy (Bez. Brody), archäologische Untersuchung von M. Hruševskij, 1—22; Zvenyhorod bei Lemberg (Bez. Bibrka), historisch-archäologische Untersuchung von M. Hruševskij, 1—28; Ein Bleisiegel aus Stupnycia bei Sambor, eine Notiz von M. Hruševskij, 1—4; Sociale Classen und politischen Parteien im Fürstenthum Halič bis zur Hälfte des XIII Jahrh., von Dr. M. Korduba, 1—42; Zur Frage über die staatsrechtliche Stellung der Kijever Fürsten des XV Jahr., von M. Hruševskij, 1—4; Die kleinrussischen Länder der polnischen Krone gegen Ende des XV Jarh. Feindliche Einfälle und Organisation der Grenzvertheiligung, von S. Rudnyčkyj, 1—54; Beiträge zur Geschichte der Kosakenaufstände vom J. 1595—6, von M. Hruševskij, 1—30; Die ukrainischen Kosaken in den Jahren 1625—1630, kritisch-historische Untersuchungen von S. Rudnyčkyj, 1—76; Die Überbleibsel des ursprünglichen Communismus bei den Bojken (Galizien), von Dr. V. Ochrymovyč, 1—16; Der slovakische Räuber Janošik in der Volkspoesie, von V. Hnatiuk, 1—50; IV. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (Maj—August 1899), 1—4; V. Inhaltsverzeichniss des VIII Jahrganges der Mittheilungen der Sevcenko-Gesellschaft (B. XXVII—XXXI), 1—9.

НБ ПНУС

652032

Inhalt des XXXIII Bandes. 1. Bronzene Schwerte aus d. Bez. Turka (Galizien) von M. Hruševskýj S. 1—4; 2. *Über den Accent in der ukrainisch-ruthenischen Sprache, Untersuchung von Dr. V. Ochrjmovyč (Fortsetzung folgt) 1—64; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyškyj (Fortsetzung folgt) 1—16; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlicher Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba—III. Neue Zeit; 2) Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 (Schluss) 1—54; 6. Bibliographie 1—46; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (September—December 1899) 1—5.

Inhalt des XXXIV Bandes. 1. *Ein Beitrag zur Geschichte der Dorfgeistlichkeit, aus den Samborer Akten des XVI Jahr., von Michael Hruševskýj S. 1—82; 2. Einige Beiträge zu einer kritischen Ausgabe de Gedichte Ševčenko's: von Julian Romančuk 1—32; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik, Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1899: in ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskýj 1—8; 5. Bibliographie 1—58.

XXXV—XXXVI Bände enthalten die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorge-tragen Referate. — II. Hälfte: Sprachkunde und Literaturgeschichte. I. Vorwurf (deutsch und ukrainisch) S. 5—6, 24—25; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Sprachkunde und Literaturgeschichte (deutsch) 7—23; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Kommunikate, u. A.: Die Nasal-Vocale in des slavischen Sprachen, von A. Barvinskýj, 3—5; Ein Beitrag zur Kenntniss der Entwicklung der Volkssprache in der Litteratur der galizischen Ruthenen, von E. Kokorudz, 7—8; Der litterarhistorische und historische Hintergrund des Liedet vom Ihors Heereszug, von Dr. V. Kocovskyj, 10—12; III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Über die Mundart der sogenannten Doly, von I. Verchratskyj, 1—128; Die Ruthenen der Eperies-Diöcese und ihre Dialekte, von V. Hnatiuk, 1—70; Das „Slovo über die Auferstehung Lazars“, ein altukrainisches Poem au, apokryphische Themen, von Dr. I. Franko, 1—57; Ein neuer Beitrag zu den Studien über Ivan Vyšenskyj, von Dr. I. Franko, 1—4; Das apokryphe Evangelium Pseudo-Matthai über die Geburt und die Kindheit Maria's und seine Spuren in der ukrainischen Litteratur, von Dr. I. Franko, 1—32; Wer war der Verfasser der *Ἀριθμητικὴ* (1599)? von Dr. C. Studynskýj, 1—20; Jakub Gavatovič (Gavat), Verfasser frühesten ukrainischer Intermedien aus dem J. 1619, von M. Pavlyk, 1—44.

Inhalt des XXXVII Bandes. 1. Die Ohringe des sog. Kijever Typus bei modernen Kaukasiern, von M. Hruševskýj S. 1—4; 2. *Das Karpatoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahr., von Dr. I. Franko, 1—91; 3. Der Kijever Archäologen-Congress, von N. Knjaževyč, 1—11; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba, I. Allgemeines, II. Alterthum, 1—28; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXXVIII Bandes. 1. Drei Bleisiegel aus der Umgegend von Halič (mit Abbildungen), von M. Hruševskýj, S. 1—4; 2. *Die Beziehungen des Hetman Ivan Vyhovskýj zu Polen in den Jahren 1657—8, von D. Koreneč, 1—20; 3. *Das Karpatoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahr., von Dr. I. Franko, Beilagen, XII—XXV (Schluss) 91—162; 4. Miscellanea, 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 — Die in der Ukraine herausgegebene Zeitschriften, 1—25; 2) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter, 26—38; 6. Bibliographie, 1—56; 7. Inhaltsverzeichnis des IX Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIII—XXXVIII), 1—12.

Inhalt des XXXIX Bandes. 1. Zum Andenken an Alexander Konyškyj, von M. Hruševskýj, S. 1—14; 2. Ungedruckte Gedichte des T. Ševčenko, mitgetheilt von A. Konyškyj, S. 1—8; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyškyj (Schluss), S. 1—22; 4. Übersicht des gegenwärtigen Standes der historischen Forschungen über die ukrainische Litteratur. Die älteste Pe-

* Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet.

riode. Einige Probleme und Desiderata, von Dr. Al. Koléssa, S. 1—40; 5. Lateinische Infinitive auf ier, von I. Kopač, S. 1—2; 6. Miscellanea 1—6; 7. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter (Schluss), IV. Neue Zeit, S. 1—56; 2) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 (Schluss), S. 57—78; 8. Bibliographie, S. 1—32.

Inhalt des XL Bandes. Ein Beitrag zur Geschichte des Aufstandes Nalyvajko's, mitgetheilt von B. Domanyčkyj, S. 1—6; 2. Das Jahr 1848 und das griech.-kath. geistliche Seminar in Lemberg, mitgetheilt von G. Kmit, S. 1—10; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratskyj (Fortsetzung folgt), S. 1—113; Miscellanea, S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Die Arbeiten N. Kondakov's auf dem Gebiete der Geschichte altruthenischen Kunst, von M. Hruševskyj, S. 1—13. 6. Bibliographie, S. 1—41.

Inhalt des XLI Bandes. 1. Chronologie der Chronik von Halyč und Volodymyr (sog. Hypatios-Chronik), eine Untersuchung von M. Hruševskyj, S. 1—72; 2. Studien auf dem Gebiete des Karpatoruthenischen Schriftthums im XVII—XVIII Jahrh. I. Presbyter Johannes, Smera der Kumane und Entdeckung Tibets, von Dr. I. Franko, S. 1—50; 3. Miscellanea, S. 1—11; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskyj, S. 1—9; 5. Bibliographie, S. 1—47.

Inhalt des XLII Bandes. 1. Kritische Analyse der sogenannten Thukidideischen Archäologie, von I. Kopač, S. 1—20; 2. Beiträge zur Geschichte der Rekrutenaushebung in Galizien am Ende des XVIII und bis Mitte des XIX Jahr., mitgetheilt von M. Zubryčkyj, S. 1—18; 3. Slovaken oder Ruthenen? Beiträge zur Erklärung der Frage über die Nationalität der West-Ruthenen in Ungarn, von V. Hnatiuk, S. 1—81; 4. Miscellanea, S. 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die althebräische Geschichte, von Dr. I. Franko, S. 1—19; 6. Bibliographie, S. 1—50.

Inhalt des XLIII Bandes. 1. Alexius Storoženko, Beiträge zur einer Charakteristik seiner Werke, von J. Stešenko, S. 1—46; 2. Aus der Korrespondenz des Dionysius Zubryčkyj (J. 1840—1853), mitgetheilt von Dr. C. Sturdyński, S. 1—66; 3. Miscellanea, S. 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—24; 5. Bibliographie, S. 1—41; 6. Von dem Museum der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, ein Aufruf an die ukrainische Gesellschaft, S. 1—3.

Inhalt des XLIV Bandes. 1. Ein Trinkerwunder in Korsun, Beitrag zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko, S. 1—14; 2. Beiträgt, zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accens- von J. Verchratskyj (Fortsetzung), S. 113—224; 3. Miscellanea, S. 1—9; 4. Wissenschaftliche Chronik: Proben einer Biographie des Pantelejmon Kuliš und Charakteristik seiner Thätigkeit, von J. Stešenko S. 1—28; 5. Bibliographie, S. 1—51.

Inhalt des XLV Bandes. 1. Haben wir authentische Urkunden des Fürsten Leo von Halyč? Kritische Untersuchung von M. Hruševskyj, S. 1—24; 2. Eine Denkschrift zur Vertheidigung der Rechte der Orthodoxen und Dissidenten aus der Zeit des Vierjährigen Landtages, mitgetheilt von M. Haluščynskyj, S. 1—12; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratskyj (Schluss) S. 225—280; 4. Miscellanea, S. 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der polnischen Gesellschaft in der Ukraine im XIX Jahrhundert, I—VI, von Dr. I. Franko, S. 1—42; 6. Bibliographie, S. 1—46; 7. Inhaltsverzeichnis des X Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIX—XLIV), S. 1—14.

Inhalt des XLVI Bandes. 1. Der Madeleine-Styl in der Ukraine, von Theodor Volkov (mit mehreren Illustrationen und Phytotypen), S. 1—12; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. Ivan Franko (F. Vorwort, II. Was wissen wir vom wirklichen heil. Clemens? III. Die Pseudo-Clementen), S. 1—44; 3. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheil von Vladimir Hnatiuk (Einleitung, I. Die Gedichte aus Nord-Ungarn N. 1—54), S. 1—68; 4. Miscellanea, S. 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 (Schluss), S. 1—24; 6. Bibliographie, S. 1—44.

